H. BOERHAAVE
over de
Kragten der medicynen,
door B. B. ∗∗ M. D.

Contra vim Mortis,
Nullum Medicamen in Hortis.

Jacob Folkema inv: et sculp.

VERHANDELING
OVER DE KRAGTEN DER
GENEESMIDDELEN;

Behelzende derzelver Namen, Zoorten, Natuur, Kragten, Werkingen, Giften, Tyd en Wyze van Gebruik in allerlei Ziekten,

VAN DEN HEERE
HERMAN BOERHAAVE,

Phil. & Med. Doct. Wyd-beroemd Hoog-leeraar in de Genees-, Kruid- en Schei-kunde op 's Lands Hooge-School te Leiden; Lid van de Koninglyke Academie der Wetenschappen te Parys, en van het Koninglyk Genootschap te Londen.

Uitgegeven, Vermeerdert en met Aantekeningen Verrykt,

DOOR DEN HEERE

B. BOUDON, MED. DOCTOR.

Nu na den laatsten Druk uit 't Latyn Vertaalt

DOOR

J. H. K. Med. Doctor.

Te ROTTERDAM,

By { PAULUS TOPYN, HERMANNUS KENTLINK, HENDRIK VAN PELT, en ADRIANUS DOUCI, p.z. } 1756.

Boekverkoopers.

HIPPOCRATES *in het Eerste Boek van de Doorgaans in Zwang-gaande Ziekten*, vs. 92.

Α᾽σκεῖν περὶ τὰ Νουσήματα δύο, ὠφελέειν, ἢ μὴ βλάπτειν.

Dat is:

In Ziekten zyn twee dingen te doen, te helpen, of ten minsten *niet te benadeelen.*

VOORBERIGT

VAN DEN

VERTAALDER

AAN DEN

LEZER.

DAt den Grooten BOERHAAVE onder de Phœnixen van Geleertheid, wier Doorlugtige Namen der Eeuwigheid zyn toegewyd, eene aanzienelyke plaats beklede, ja uitblinke, en de Geneeskunde tot een zekeren trap van volmaaktheid gebragt hebbe zal niemant in twyffel trekken. Dit dog getuigen overvloedig genoeg geheele Keurbenden van uitgelezene Leerlingen, 's Jaarlyks uit alle Oorden van Europa tot 's Lands vermaarde Hooge Schoole te Leiden opgekomen, met welke hy van den tyd dat hy heeft beginnen te leeren, zoo *in openbare* als *byzondere Gehoorzalen*, beſtuwt en omheind is geweeſt, en die van daar wedergekeert zynde zyne gadeloze geleertheid en alleszins volmaakte ervarentheid in de Geneeskunde overal verbreid hebben, en als nog verbreiden: Ja maar dit getuigen ook onwraakbaar BOERHAAVES eeuwigduurende Schriften, door welken hy als een helderbrandende fakkel niet alleen Europa heeft verligt; maar zelfs zyne Straalen tot in de Ooſterſte Gewesten doorgedrongen, en het Ottomanniſche Ryk met verwonderinge doen opzien na zynen naam, zynde, onder het Hoogwaardig gezag van den *Mufti* zelfs, twee van zyne voortreffelyke Werken in de Arabi-

ſche tale overgezet, en ter Conſtantinopolitaanſche Drukperſſe vervaardigt.

Waarlyk dien het gegeven is met ſneedige, en door oeffening geſcherpte zinnen 's Mans Schriften te gebruiken, verwonderen zig over de verhevene Kragt van zynen over ſyn geſlepen Geeſt, waar door hy de Geneeskunde, eene zoo wyd uitgeſtrekte wetenſchap; zoo geregelt en verheldert heeft, dat 'er mogelyk nooit iets beſchaafder en volmaakter zal uitkomen: Zy verwonderen zig over de beknoptheid, zoo vol van kragt en merg zoo bondig aangedrongen, dat'er niets buiten zyne plaats, of buiten zonderlinge nadruk gebruikt zy: zy verwonderen zig over deszelfs naugezette trouwe, waar door hy over al gewaakt heeft, dat hy niets voor waarheid ter nederſtelde, het welk niet door ondervindinge van zaken of door onwrikbare bewyzen baarblykelyk was.

Immers heeft hy zig in zyne Guldene Werken met de alleroplettenſte zorge niet alleen gewagt voor de ſchadelyke Onderſtellingen en gevaarlyke Grondbeginzelen, welke veele, ten deele uit *Bovennatuurkundige* Scherpzinnigheid, ten deele uit *Scheikundige* ydelheid, op het ſpoor van PARACELSUS, HELMONT, TACHEN, en andere hadden ingevoert, waar door de *Geneeskunſt* zelve, de Verdryfſter der qualen, door een woedenden drom van qualen was overvallen, en verkeert in een Verderf van het menſchelyk geſlagt; maar dezelve ook verziert met dat gene, 't welk geheel over het hoofd wierde gezien, en nogtans niet alleen van een oneindige nuttigheid, maar zelfs van een volſtrekte nootzakelykheid is, zoo om het konſtige geſtel van 's menſchen Lighaam, na deszelfs regelen opgebouwd, als van wegen den omloop des bloeds, na die zelve wetten in het ronde vloeiende, ik meen de *Werktuigkunde*, welke de eigenſchappen der Lighamen, uit derzelver zwaarte, gedaante, ſnelheid, enz. als met ARCHIMEDES meetroede afpaſt, door wel-

welke hy tegen de buitenſporigheden der Scheikundige zonneklaar voor ogen ſtelt de eenvoudigheid der *Werktuigen*, en de evenmatige regels der vaſte en vloeiende deelen des Lighaams: Ja maar dat alle verwonderinge te boven gaat, even aan die Scheikunde, tot dien tyd toe, door verhaaſte en onvaſte Proeven nog omzwervende, heeft hy het ligt en de wetten eener wel geordende Wetenſchap gegeven, en den Nakomelingen eene heldere Fakkel ontſtoken, by welke ze de wondergeheimen der Natuure uit hare ingewandeu zouden kunnen opdelven; zoo dat deszelfs Oeffening, enkel door zyn vernuft en naarſtigheid, thans zoo behoorlyk, ja zelfs nootzakelyk tot lof van grondige geleertheid geworden, zoo fraai is opgelooken, dat 'er langer geen twyffel overblyft, of men moet, ter doorgrondinge van de geheimen der *Genees-* en *Natuur-kunde* by de Werktuigen van ARCHIMEEES, met vereiſte voorzigtigheid ook de Smiſſe van Vulcaan ſtooken; en dat nu de Geneeskunſt, de trouwe wagt van 's Menſchen gezontheid, bevryd van der *Alchemiſten* windrig geſnork en geſnor, de *Scheikunſt* de regterhand durft bieden en zig geluk wenſchen met deszelfs kragtige hulp en byſtand: Daarenboven heeft hy 'er ingevlyt, al wat de Oude, zoo *Griekſche* als *Latynſche*, en de Uitnemenſte der Nieuwe Schryvers, vaſt, zeker, en aanneemlyk geboekt hebben; en dezelve ook voorzien met overheerlyke Uitvindingen, waar door groote Verſtanden de grenzen van Kunſten en Wetenſchappen, wyd en zyd uitgezet hebben.

Zie daar Lezer! eenigzins met flauwe trekken in 't gemeen afgemaalt de Uitſtekenheid van BOERHAAVES Werken, in welken onze Eeuw het merg van *Natuur-*, *Genees-*, *Kruid-*, *Sny-*, en *Schei-kunde*, tegelyk met een onvergelykelyke *Zedigheid*, met verwonderinge geliefd heeft: Want, indien ik derzelver uitnementheid van ſtuk tot ſtuk wou gaan ontfouwen,

 wen,

wen, zou ik niet alleen myne onbequaamheid moeten belyden om zulks na waarde te verrigten, maar ook ras door eene lastige, en verdrietige langwyligheid verveelen; behalven dat zulks ook hier tegen het Oogmerk zoude aanlopen.

Geen wonder derhalven, dat onder andere vrugten van Boerhaaves onvermoeide naarstigheid zyne *Verhandeling over de Kragten der Geneesmiddelen*, welke door den Geleerden Geneesheer B. Boudon met alle naukeurigheid is uitgegeven, vermeerdert, en met keurige Aantekeningen verrykt, een Werkje is zonder wederga, en wel te regt de Tytel aan het zelve gegeven beantwoord. Want, Schoon 'er meer Schriften, die dezelve Stoffe waar van onzen Heer Schryver handelt, tot hun onderwerp hebben, zyn aan 't ligt gebragt, met verscheidene Oogmerken, en verscheidene Schikkingen, die wy alle haar verdiende lof en eere gaarn laten, twyffel ik egter met rede, of 'er wel een is voor den dag gekomen, in welke de *Kragten der Geneesmiddelen* op zoo een natuurlyke en gemakkelyke Order, met zulken beknoptheid, en teffens duidelykheid en klaarheid, zyn verhandelt; en daar dezelve met zoo veel kragt, met de uitgelezenste uitgezogtste en allergepaste redenen op *Natuur-*, *Wis-*, *Werktuig-*, *Schei-*, en *Ontleed-kundige* grondslagen steunende, bevestigt zyn; ja daar dit alles opgehoopt word, door die allerbeste Leidsvrouw en Meesteresse, de Ondervindinge, aan dewelke gelyk den Autheur zig alleen verpand hadde; zoo word 'er ook niets den Artzenyminnaren opgedragen, dan het geen hy als een alleromzigtigste navorscher, en teffens zeer naukeurige wikker en weger der Natuur, ondervonden hadde met dit Kenmerk bezegelt te zyn. En om de waarheid daar van te bevestigen, beroep ik my op de algemene Goetkeuringe, welke dit Werkje gevonden heeft van zulken, die een onzydig Oordeel over deze zaken stryken

kun-

kunnen (†), en het viermaal herdrukken van het zelve in de Latynſche Taale. Derhalven kan een Leerling in de Genees-kunde hier als in een kort Tafereel niet alleen zaken vinden, over welke geheele Boeken geſchreven zyn, maar ook die naulyks elders te vinden zyn; en dus in weinig tyds een volkomen begrip hebben *van de Kragten der Geneesmiddelen* met alle de omſtandigheden van derzelver gebruik, welker grondige kenniſſe zoo nootzakelyk is, dat zonder dezelve de kunſt mank is: en een Geoeffende zig te binnen brengen al het gene hy in het breede vorens geleert heeft, en gelegentheid en aanleidinge vinden om daar aan te denken.

Om deze reden mogen wy dit voortreffelyke ſtuk, in vergelykinge van meer nuttige werken van dien aart, boven dezelve noemen en den verdienden lof geven, en vooral in tegenoverſtellinge van veele gemeender en minder Schriften, welke over deze Stoffe zyn uitgekomen, die zyn af te raden en te veragten, als gevende onnodige tyd-verquiſtinge; daar wy in tegendeel onze opregte meninge ten nutte der Kunſtgenoten uitdrukken, en dit Werkje, als een nootzakelyk Hand-boek, tot het leren van de Kragten der Geneesmiddelen aanpryzen, ten einde niet alleen de weetgierige Leerling zyne voordeelen daar uit bekome, maar teffens de reets kundige hier door zig moge errinneren, wat door het oeffenen van veele andere bezigheden, het geheugen mogt ontſnapt zyn.

Hierom meinde ik ook onze Nederlanders geen ondienſt te zullen doen, indien ik hun het zelve in hunne Moedertale ook te lezen gaf. En nam daar op, daar

(†) Zie onder anderen de *Voorrede over de regte Verhandelinge van de Geneeskunde, en deszelfs beſte Schryvers*, welke den Heer FRED. HOFFMANN, zeer vermaart Hoog-leeraar te Halle, gevoegt heeft voor de laatſte Latynſche uitgave (te weten, van den Jare 1617.) *van de Inleidinge tot de geheele Geneeskunde van* HERM. CONRINGIUS, *pag.* 13.

daar toe ook van anderen aangespoort, den moeijelyken arbeid van het zelve uit het Latyn in onze Moedertaal over te zetten, waar in ik my aan den zin van den Autheur hebbe zoeken te houden, zoo naukeurig, als de eigenschap van beide Talen, die van een zeer verschillenden aart zyn, kon toelaten.

Nu zou nog overig zyn hier ter plaats met korte woorden te spreeken zoo over den t'Zamenhang, als Schikkinge van het tegenwoordige Boek: maar zulks zou waarlyk overtollig zyn; nadien in de *Bladwyzer der Hoofdstukken* teffens een *Kort Begrip* van het geheele Werk gegeven word. Alleen is dit nog te melden, dat doorgaans 't geheele Werk door is zorg gedragen, dat by de Duitsche namen gevoegt zyn de Latynsche onder aan de bladzyden door onderscheide letteren aangeweezen; op eenige plaatzen evenwel is zulks nagelaten, alwaar een en het zelve woord dikwyls kort op een te passe quam, of waar, door nootzakelyke omschryvinge, de eige benaminge duister zou zyn geworden.

Dit was het Gunstige Lezer! dat Ik U kortelyk hadde te berigten; wenschende ondertusschen dat gy dit Werkje moogt gebruiken tot Uwe leringe, en uwes Naastens nut en voordeel.

Rotterdam den
1. *November*
1755.

BLAD.

BLADWYZER

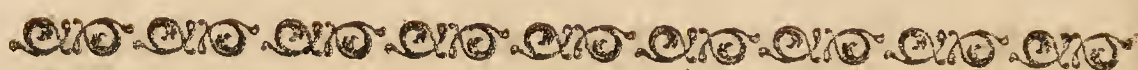
DER

HOOFDSTUKKEN

MET DERZELVER VOORNAMEN INHOUD: WAAR IN TE GELYK EEN KORT-BEGRIP VAN 'T WERK VERTOONT WORD.

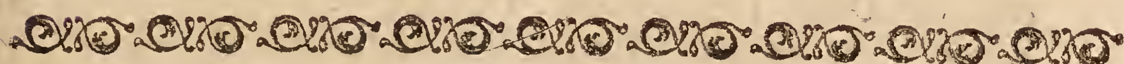
VOORBEREIDZELEN.

** HOOFDST.

HET EERSTE DEEL

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VASTE DEELEN WERKENDE. 112

HET TWEEDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VLOEIBARE DEELEN WERKENDE. 138

HET

HET DERDE DEEL.

DERDE CLASSE.

VIERDE CLASSE.

veel

VYFDE CLASSE.

DER GENEESMIDDELEN OP DE VASTE VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKENDE.

VER-

VERBETERINGEN.

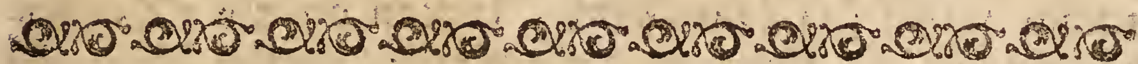
Bladz. 54. *reg.* 12. punten zyn, welke botzen tegen de zyden der Vaten, *lees*, de punten, (te weten, de zyden der Vaten) tegen welke zy botzen.
Bladz. 63. *reg.* 16. *agter* Viſſchen, *voeg* Viervoetig.
Bladz. 106. *reg.* 29. zelfs *lees* alleen, *ib.* weg *lees* niet weg.
Bladz. 148. *reg.* 24. zout *lees* ſcherp *reg.* 25. ſcherp-zuur zout *lees* ſcherp zuur. *reg.* 32. ſcherp Olyagtig-zout *lees* Olyagtig-ſcherp.
Bladz. 149. *reg.* 8. ſcherp Alcaliſch zout *lees* Alcaliſch ſcherp.
Bladz. 197. *reg.* 4. Bloed *lees* Vogt.
Bladz. 203. *reg.* 18. *agter* Nieswortel, *voeg* Euphorbium.
Bladz. 207. *reg.* 8. bevinge *lees* beweginge.
Bladz. 362. *reg.* 31. Inlandſche *lees* Indiſche.
Bladz. 371. *reg.* 9. Slaap-middelen *lees* Verdoovende middelen.
In Fig. 21. *van de Plaat op de tegen overgeſtelde plaats van* A. *zet* B.

BERICHT
AAN DEN
BOEKBINDER.

De Tytelplaat afgeſneden zynde, moet de andere, die daar nevens gedrukt is, geſtelt worden tegen over pag. 378. in diervoegen, dat dezelve geheel buiten het Boek kan uitſlaan.

VER-

VERHANDELING VAN DE KRAGTEN DER GENEESMIDDELEN.

VOORBEREIDZELEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

§ I.

Van de (a) Hoofdstoffen der Lighamen, of van de Natuur der Vaste Lighamen, in 't Gemeen.

1. DE HOOFDSTOFFEN DER LIGHAMEN, worden van de Wysgeeren beschreven als, *aller-enkelste Lighaamtjes, uit welke de andere (Lighamen) gemaakt worden, en tot welke zy wederom kunnen ontbonden worden*: en zoo verstaan wy daar door, *het Vaste Beginzel, en de Eerste Deeltjes van elk Lighaam, welke door hare Opeenstapeling een Lighaam t'zamenstellen.* (†)

2. Indien de t'Zamenhanginge of Hardheid zoo groot is in elk Lighaam, dat het van gene kragten der Natuur kan gebroken worden, dan word dat genoemt een (b) *Ondeelbaar Deeltje*, of *Lighamelyke Hoofdstoffe.* (‡)

De

(a) *Elementa Corporum*, seu *Natura Solidorum in genere.* (b) *Atomus* seu *Elementum Corporeum.*

(†) Zie BOERHAVE, *de Methodo discendi Artem Medicam.* § 6. pag. 248. *Londin.* 1734. (‡) DENZELVEN in 't *geneemde Werk*, Part. I. pag. 30. Cap. III. ad pag. 45. Cap. VI.

De Natuurkundige leeren, dat elk Lighaam is Uitgebreid, Ondoordringbaar, Vormbaar, Beweegbaar; en dat alle t'zamengeſtelde Lighamen t'zamenhangen met een zekere poginge, die zig tegen derzelver ſcheidinge meer of min aankant, welke poginge genoemt word (a) Hardheid. Indien nu die t'Zamenhanginge, die Poginge, die Kragt, welke NEWTON een (b) *Aantrekkingskragt* noemt, zoo groot is in die *eerſte Deeltjes*, uit welke de Lighamen t'zamengeſtelt worden, dat 'er in de Natuur der zaken geen beweging is, welke niet overwonnen word, van den tegenſtant der t'Zamenhanginge van deze *Eerſte Deeltjes*; dan, zegge ik, worden die Deeltjes genoemt *Atomi*, uit *α*. een berovinge te kennen gevende, en *τομὴ Deelinge*: hier van noemt men *Atomus* eigentlyk een Deel, dat niet meer kan gedeelt worden, of dat Ondeelbaar is. En deze *Atomi* zyn het, uit welke DEMOCRITUS voortyds beweerde, dat alle Lighamen beſtaan; die wel wist, dat 'er geen Deeltje in de Natuur is, of het zoude nog bekwaam zyn tot een Wiskundige verdeelinge; maar wilde, dat zoo de kragt, welke de Deelen eenes Lighaams verëenigt, groter is als de kragt, welke tot ſcheidinge op dat Lighaam kan geoeffent worden, daar uit volgt, dat deze t'Zamenhanginge of Verëeniginge onoverwinnelyk is, nadien ze van geen Kragt kan gebroken worden: hierom gaf hy aan zulk een Deeltje de naam van *Atomus*, dat is, een *Ondeelbaar Deeltje*.

3. Men vraagt, of 'er zoodanige Lighaamtjes in de Natuur zyn? Om dit te onderzoeken, moet men eerst agtgeven, dat, ſchoon zeer vele Lighamen in gedaante verandert worden, egter geene ooit in haar Wezen veranderen; derhalven moeten die Lighaamtjes, welke het Wezen der zaken t'zamenſtellen, zoo t'zamenhangen, dat 'er geen Kragt in de Natuur zoo groot is, welke, geoeffent op de Deeltjes het Wezen der

(a) *Durities*. (b) *Vis Attractrix*.

der Lighamen t'zamenſtellende, derzelver t'zamenhanginge kan verbreken; waar uit klaar volgt, dat dit Deeltje of *Atomus* op generlei wyze kan verandert worden: want zoo deze Lighaamtjes begonden verandert, en in Deelen van malkanderen geſcheiden te worden, zoude de geheele Natuur der zaken te gronde gaan, en geheel vernielt worden; want indien 't Water, *by voorbeeld*, deelen hadde, zoo veranderlyk, datze tot Vuurdeelen konden worden, wie ziet niet, dat de geheele Natuur der zaken zoude verandert worden, indien dit geſchiede, en dat alle dingen door het als dan toenemende Vuur zouden vernielt worden? Derhalven roept de gantſche Natuur, dat de *Beginzelen*, uit welke de Lighamen gemaakt zyn, Onveranderlyk zyn: zeker indien zulks niet waar was, zouden zy zoo veele Eeuwen lang niet dezelve kunnen gebleven zyn; maar wy zien in geen zaken het Wezen der Lighamen verandert, nadien derzelver *Eerſte Deelen*, of *Beginzelen* Onveranderlyk zyn, gelyk wy reets gezegt hebben; niet dat zy niet Wiskundig of Denkbeeldig kunnen gedeelt worden, want dat kan tot in 't Oneindige geſchieden, maar dat 'er geen Kragt is, die derzelver Deelen van malkander ſcheiden kan; en dat maakt de beſtendigheid der Natuur. Die Oorzaak nu, waar door dit geſchiet, is de Order van de Natuur zelfs, van God zoo ingeſtelt, dat de Oorzaak van de t'zamenhanging altyd dezelve is.

4. Indien *een Ondeelbaar Deeltje*, of een Lighaam uit *Ondeelbare Deeltjes* beſtaande, zyne t'Zamenhangende Deelen zoo vereënigt heeft, dat 'er geen ledige ruimte of ydel tusſchen beiden gelaten word; dan zal dat *Ondeelbaar Deeltje*, of dat Lighaam, genoemt worden, *een Volmaakt vast Lighaam*. *Een Vaſt deel* nu is een Lighaam, *welkers Deelen aan malkander zoo verknogt zyn, dat het eene Deel bewogen zynde, de overige ook nootzakelyk moeten bewogen worden.*

Over dit Vraagstuk is onder de Geleerde heftig getwist, wat voor een Denkbeeld 'er van (a) *een Vast Lighaam* moet gegeven worden? Alle de (b) WANDELENDE WYZE en CARTESIANEN zeggen, dat de Uitgebreidheid is 't Denkbeeld van een *Vast lighaam*; dog 't kan ligt aangetoont worden, dat men dat zoo niet verstaan moet. Schoon wy gezegt hebben, dat een *Ondeelbaar Deeltje*, uit zoo vast aan malkander gehegte Deelen bestaat, dat zy niet kunnen gescheiden worden; zal egter dat *Ondeelbaar Deeltje* nog niet volkomen *Vast* zyn, tenzy 'er boven dien nog iets by deze beschryvinge gevoegt worde: Want indien God twee *Vaste* deeltjes vereënigt hadde op de manier van *Fig.* 1. zouden wel deze beide Deeltjes zoo t'zamengevoegt zyn, dat daar EEN *Ondeelbaar Deeltje* van gemaakt wiert, welkers Deelen in de raking zoo vast aan malkander zouden zyn gehegt, dat het eene Deel van 't andere, door alle aangewende moeite, geenzints zoude kunnen gescheiden worden; egter zoude het nog geen Volmaakt *vast Ondeelbaar deeltje* zyn, nademaal tusschen beide deszelfs Deelen, een ruimte zoude zyn: Dog indien zy zoo vereënigt waren, dat zy geen ruimte of holligheid tusschen beiden overlieten, te weten op de wyze van *Fig.* 2. dan zoude dat *Ondeelbaar Deeltje* volmaakt *Vast* zyn, dewyl het geen ruimte tusschen beide deszelfs Deelen hebben zoude, daar in een ander Lighaam zoude kunnen ontfangen en bevat worden. Hierom derhalven, is *dat een Volmaakt Vast Lighaam, het welk uit Atomi of Ondeelbare Deeltjes bestaat, zoo t'zamengevoegt, dat 'er geen ledige plaats tusschen beiden over is.* Men noemt nog een *Ander* een Volmaakt *vast* Lighaam, het welk uit de voorgaande Volmaakte *vaste* Deeltjes t'zamengestelt is, ook zonder eenige overgeblevene holligheid of ruimte tusschen de Deelen het geheel uitmakende: Indien wy nu by deze twee soorten van Volmaakt *vaste* Lig-

(a) *Solidum.* (b) *Peripatetici.*

Lighamen 't *Ondeelbaar Deeltje* voegen, het welk bestaat uit Deelen onderling met malkander verëenigt, zonder eenige tusschenholen, dan zullen wy drie soorten van Volmaakt *vaste* Lighamen hebben.

5. Indien nu iemant vraagt, hoe wy een Volmaakt vast Lighaam meten kunnen? Zoo antwoorden wy, door de maat van de (a) tusschenruimte of Uitgebreidheid. Want laten wy *by voorbeeld* onderstellen; dat wy een tusschenruimte hebben, welke net *een* taarling voet is, en dat deze ruimte daarna van ons vervult word met een Lighaam, in allen deelen van dezelve groote en figuur, dat is, van een taarling voet, en in 't welk gantsch geen (b) *ydel* is, en dat bygevolg een Volmaakt *vast* Lighaam is: nu dan, nadien dat dat Lighaam die tusschenruimte naukeurig vervult, zal deszelfs maat, ook de maat van de tusschenruimte zyn, in welke het bevat word, want daar zal zoo veel ondoordringbare stoffe zyn, als de groote van de tusschenruimte is.

6. Indien een *Ondeelbaar Deeltje*, of een Lighaam uit *Ondeelbare Deeltjes* bestaande, zyne ondoordringbare Deelen zoo t'zamengehegt heeft, dat 'er tusschen de verëenigde Deelen kleine holligheden gelaten worden, die of ydel of met een andere niet verëenigde stoffe vervult zyn, dan word 't een *Poreus* Lighaam genoemt.

7. Dog laat ons, om de maat van een *Poreus* Lighaam te hebben, onderstellen, *by voorbeeld*, dat een stuk Volmaakt vast Goud, eene ruimte of plaats beslaat van een taarling voet, en dat men nu dit Goud daar uit wegneemt, welkers maat, volgens onderstelling, is de groote van die taarling voet, en dat men Water in deszelfs plaats brengt, die plaats of tusschenruimte net vervullende; dan, indien *twee derde deelen* van dit Water *poren* zyn, zal derhalven *een derde deel* van een taarling voet, de maat der lighame-

(a) *Spatium.* (b) *Vacuum.*

lyke ſtoffe van dat Water zyn: want de overige houd men alleen maar voor Ydele, of Uitgebreide holligheden zonder Lighaam, in tegenſtellinge van de Volmaakt *vaſte* ſtoffe. Dit is zeer dienſtig in 't onderzoek van de Kragten der Lighamen: want derzelver Kragten worden ontdekt uit de grootheid of meenigte van de ſtoffe, maar deze grootheid kend men uit de gekende groote en getal van de *poren*; om dat die dan van den overigen lighamelyken (a) hoop afgetrokken worden; dewyl zy tot de Kragten der Lighamen niets doen, nadien zy alleen maar Ydele ruimtens zyn: maar dat gene, 't welk behalven de *poren* de tusſchenruimte vervult, dat geeft alleen de grootheid aan de daarin bevatte ſtoffe; derhalven is dit de maat van de (b) *Lighamelykheid.*

8. Waar uit wy zien, dat, zoo het gevoelen van ARISTOTELES en CARTESIUS waar was, als zy ſtellen, dat de Uitgebreidheid het denkbeeld van een *vaſt* Deel is, als dan daar uit volgen zoude, dat 'er overal dezelve lighamelyke zelfſtandigheid is: het geen wel waar zoude zyn, zoo 'er geen *Ydel* in de wereld was; want dan zouden Water en Goud even zwaar zyn en gelyke Kragten hebben, als welke Volmaakt even vaſt zouden zyn; dog dat dit valsch is, toont den grooten NEWTON door zeer klare Wiskundige bewyzen, in de proeven van de (c) *Slingers.*

9. Zoo hebben wy dan gezien dat een *Ondeelbaar Deeltje*, kan zyn Volmaakt *vaſt*, en Onvolmaakt *vaſt* of *poreus*, en dat by gevolg de Lighamen daar uit t'zamengeſtelt, en Volmaakt *vaſt* en *poreus* kunnen zyn; en dat de Lighamen in een tweederlei zin *poreus* genoemt worden, te weten, enkel *poreus*, als 'er niets in de *poren* bevat word; en *poreus* met ſtoffe, binnen in de *poren* huisvestende, wanneer zy namentlyk, gelyk wy gezegt hebben, alleen maar holligheden of

door

(a) *Moles.* (b) *Corporeitas.* (c) *Pendula.*

doordringbare ruimten hebben, derhalven niet vervult, dat is (a) *Wysgerige Ydels.* Hier uit is ook gebleeken, dat, als wy natuurkundig, niet meetkundig, de Lighamen na hare Kragten willen afmeten, men dan den (b) *hoop* van de Lighamelyke stoffe moet onderscheiden: want den *hoop* is de geheele Uitgebreidheid des Lighaams, welke in zommige plaatzen Volmaakt *vast*, maar in andere *ydel* zyn kan. Ook hebben wy daar uit gezien, nootwendig te moeten volgen, dat, als een Lighaam Volmaakt *vast* is, dan de maat van den hoop, en van de tusschenruimte, daar 't in bevat word, de maat van de zelfstandigheid is; dog dat, indien in den hoop Ydele plaatzen zyn, men dan de maat moet opmaken, als 'er de *Ydele* plaatzen zyn afgetrokken: het welk in 't vervolg nog wel klaarder blyken zal.

§. II.

Van de (c) Byzondere zwaarte der Lighamen.

1. Twee zeer vermaarde Mannen, Izaak Newton en Chr. Huigens, hebben beide door verscheide redeneeringen ontdekt, *dat de Lighamelyke stoffe, van wat uitgebreidheid die ook zy, die evenredigheid hadde, als de Zwaarte van deszelfs gewogen hoop of klomp was.* Welk voorstel voorwaar, gelyk het zeer fraay is, zoo word het ook zeer nuttig in de (d) Werktuigkunde om de Kragten der Lighamen te ontdekken. Wy hebben nu verklaart, wat dat 'er verstaan moet worden door den (e) Klomp of Hoop des Lighaams, en wat door de (f) Grootheid of Lighamelyke stoffe. Ook heeft Newton ontdekt, dat dat gene 't welk in de *poren* besloten word, en niet t'zamenhangt, niets doet

(a) *Vacua Philosophica.* (b) *Moles.* (c) *Pondus Specificum Corporum.* (d) *Mechanica.* (e) *Moles* seu *Massa.* (f) *Quantitas, Grootheid of de menigte van Stoffe besloten in de Uitgebreidheid des Lighaams.*

doet tot de Lighaams Kragt, maar dat het volkomen is als of het een Ydel was, ten aanzien van de Werkende Kragten; het welk hy wel duidelyk door proeven bewyst, als hy handelt van de (a) *Slingers:* Ziet derhalven dezen Auteur in zyne zeer Geleerde verhandeling, *over de Wiskundige Beginzelen van de Natuurlyke Wysbegeerte*, eerſt in 't begin, maar dan in 't derde Deel, alwaar hy proeven heeft van *een doos*, nu *vol*, dan *ledig* gewogen: men zie ook over dit voorſtel HUIGENS, in eene verhandeling, welkers tytel is: *De la Lumiere, & de la Peſanteur.* Dog nu nemen wy voor een Beginzel aan dat gene, 't welk die twee groote Mannen door hare proeven beveſtigt hebben; te weten, *dat gelyk de Zwaartens der Lighamen zyn, daarna ook derzelver Kragten zyn*: Want zoo wy in een Lighaam tweemaal meer Kragten hebben als in een ander, geſtelt zynde dat de overige dezelve zyn, is 'er ook tweemaal meer ondoordringbare ſtoffe in het zelve, als in het andere.

2. Dit geſtelt zynde; kunnen wy de Grootheid van de ware ondoordringbare ſtoffe in een zekere plaats bevat, kennen, zoo wy, namentlyk, den Klomp wegen, gelyk boven reets gezegt is; edog gemerkt, wy geen Volmaakt *vaſt Lighaam kennen*, zoo weten wy nog niet zeker de ware Grootheid van 't Lighamelyke: want, indien wy zoodanig een *Vaſt Lighaam* hadden, zouden wy de Kragten der Lighamen zeker kunnen weten, voor zoo verre zy daarvan afhangen: derhalven is (b) de *Zwaarte* eene wetenſchap tot ons alleen betrekkelyk. Maar zoo wy net konden weten, dat een klomp Goud een taarling voet groot, net zoo veel *Volmaakt vaſte ſtoffe* inhield, en dat wy ook wogen een taarling voet Water; zoo zouden wy daar uit terſtont weten, dat, dewyl 't Water zoo veel minder gewigt heeft als 't Goud, derhalven ook zoo veel meer Ydel in het zelve

(a) *Pendula.* (b) *Pondus.*

ve is, en zoo is het ook met de andere natuurlyke Lighamen gelegen: En dus zoude de ware en egte Wetenſchap, zoo van de (c) Waterweegkunde als werktuigkunde in het gemeen, geleert kunnen worden.

§ III.

Van de (d) *Verſcheidenheid der Lighamen.*

1. Wy hebben nu voor natuurkundige Beginzels aangenomen, dat de ſtoffe is Uitgebreid, Ondoordringbaar, Vormbaar en Deelbaar tot in het Oneindige, voor zoo veel zy beſtaat als uit oneindige (e) *nieten*, welke door een zekere Kragt t'zamenhangen, en *Ondeelbare Deeltjes* genoemt worden; en dat alle deze gedeelde Deeltjes eenige Zwaarte hebben, welke net met den geheelen Klomp of 't Opeengeſtapelde der *Ondeelbare Deeltjes* overeenkomt: hier uit volgt dan nu, dat eenige dezer Eigenſchappen in de Lighamen verſchillende kunnen zyn. Derhalven zeggen wy, dat uit het Denkbeeld van de Natuur des Lighaams, volgdt deszelfs *Verſcheidenheid*, welke driederlei is.

2. Het eerſte Onderſcheid word voortgebragt uit het verſchil van het *Ondeelbaar Deeltje* zelfs: Want 1. Het eene *Ondeelbaar Deeltje* is altyd niet van dezelve groote als het andere, dewyl dat niet noodzakelyk is, om een Lighaam t'zamenteſtellen: 2. Het eene *Ondeelbaar Deeltje* kan meerder of minder *vaſt* zyn als het ander; dewyl het eene *Volmaakt vaſt* kan zyn, dog het andere, ſchoon 't zamengeſtelt uit *Ondeelbare Deeltjes*, egter in zig kan hebben *Ydele* plaatzen, gelyk boven getoont is: 3. Laatſtelyk kan het eene *Ondeelbaar Deeltje*, zoo in groote, als figuur, van het andere verſchillen.

3. Het tweede onderſcheid beſtaat hier in, dat het eene *Ondeelbare Deeltje*, met een ander, en het

(c) *Hydroſtatica.* (d) *Diverſitas.* (e) *Nihilis.*

eene Lighaam, uit opeengestapelde *Ondeelbare Deeltjes* gemaakt, met een ander Lighaam, op dezelve wys aan het zelve gelyk, verscheidentlyk, te weten door een vaster of losser t'Zamenhanginge, met malkander kunnen vereënigt zyn: En wy kunnen die t'Zamenhanging niet wel afleiden, uit de *Hoofdstoffen*; want deze hebben die Eigenschap wezentlyk, maar niet afhangende van uiterlyke Oorzaken.

4. Het derde Onderscheid ontstaat uit de verscheide wys van vereëniging van het eene *Ondeelbaar Deeltje* met een ander, en van 't eene Lighaam uit *Ondeelbare Deeltjes* t'zamengestelt met een ander, aan het zelve ook gelyk; *by voorbeeld*, twee *Ondeelbare Deeltjes* kunnen op de wyze van *Fig.* 3. en op de manier van *Fig.* 4. met malkander vereënigt worden, en dus meer of min holligheid tusschen beiden laten, enz. Waar van de Verscheidenheid van *Poreusheid* en *Digtheid* haren Oorsprong heeft, gelyk wy reets gezien hebben.

5. Uit het voorgaande is dan nu gebleken, dat een Natuurkundige, en dus een Geneesheer, in 't beschouwen van de Natuur der *Lighamelyke Hoofdstoffen*, negen Hoofdzaken zeer wel begrypen moet, dewyl zy fundamenteel en noodzakelyk zyn om te weten; welke wel zyn, 1. *De Uitgebreidheid des Lighaams*; 2. *de Deelbaarheid*; 3. *de Ondoordringbaarheid*; 4. *de Hardheid* of de meerdere of mindere *t'Zamenhanging* der *Deelen* het geheel uitmakende; 5. de Natuur van 't *Ondeelbaar Deeltje*, of van het ten eenemaal *Ondeelbaar Stofje*; 6. *de Volstrekte* (a) *Vastheid* en (b) *Digtheid*; 7. *de Poreusheid* en (c) *Ylheid*; 8. *de Meting van een Volmaakt vast* of *Onvolmaakt vast Lighaam*; 9. *het Onderscheid der Lighamen*, dat driederlei is, en uit de Leere der *Hoofdstoffen* van zelfs afgeleid word.

Deze nu zyn de ware Natuurkundige Beginzelen, en uit de Natuur der zaken zelfs genomen. Dog de *vaste*

(a) *Soliditas.* (b) *Densitas.* (c) *Raritas.*

vaste Lighamen in 't gemeen beschout zynde, is nog overig, dat wy 'er iets van de Natuur der *Vloeistoffen* byvoegen..

§ IV.

Van de (a) *Natuur der Vloeistoffen in het Gemeen.* (†)

1. *Een Vloeistoffe word genoemt die verzameling van zeer kleine Lighaamtjes, waar van een ieder in het byzonder beschout en genomen, zoo klein is, dat het voor onze uiterlyke zinnen Onkenbaar is, en wegens zyne kleinheid en losse t'Zamenhanging van den anderen wykt, voor een zeer geringe en aan ons onbezefbare Kragt; en in dit wyken gemakkelyk over de andere Lighamen henen rolt en bewogen word.* Nadien een *Vast*, of (gelyk het Celsus noemt) een (b) *Standhoudent Lighaam* beschreven word, zulk een te zyn, dat zyne t'Zamenstellende Deelen niet ligt van malkander laat scheiden; zoo dat de Kragt die op het zelve geoeffent word, eerder den geheelen Klomp doet bewegen, als dat zy een Deel, daar zy op geoeffent is, daar van scheiden zoude, hierom is de beschryving van een *Vloeistoffe* net tegenstellig, namentlyk door dat gene te ontkennen, dat in het voorgaande gestelt word.

2. Dog elk Deel van de *Vloeistoffe* is *een* Lighaam, want dat Deel, het welk of weinig of geheel niet aan een ander vastgehegt is, is *een* Deel: Derhalven zyn die dingen, welke van het *eene* Lighaam vorens gezegt zyn, ten aanzien van de *Vaste* Deelen, ook waar in die Lighamen, welke de *Vloeistoffen* t'zamenstellen; en zoo hebben de vorige algemeene regels hier weder plaats.

3. Maar

(a) *Natura Fluidorum in Genere.* (b) *Consistens.*

(†) Boerhave *in 't genoemde werk*, § 29. *De Hydrostatica* § 20. & *seqq. pag.* 132. *ad* 134.

3. Maar daarenboven merken wy in deze Stofjes, voor zoo verre zy de *Vloeistoffe* 't zamenstellen, nog drie dingen aan: 1. De verscheide Groote der Deelen; want de eene *Vloeistoffe* heeft grooter of kleinder Deelen als de andere: 2. Derzelver verschillende Figuur, dewyl de eene Vloeistof Deelen heeft anders van Figuur, als de andere: 3. Eindelyk derzelver ongelyke t'Zamenhanging of Kragt; dewyl de eene Vloeistoffe hare Deelen door een meerdere of mindere Kragt met malkander verknogt heeft, als de andere.

4. Van deze drie verscheide Hooftzaken hangt het gantsche onderscheid van de Vloeistoffe af: hier van namentlyk is een *Dunne Vloeistof* zulk eene, welkers Deelen zeer klein zyn, en nauwelyks aan malkander hangen; en een *Lymige Vloeistof* noemt men zoo eene, welkers Deelen door een grooter Kragt aan malkander verknogt zyn, als in een andere Vloeistoffe; en zoo is 't ook met de andere gestelt.

5. Dit gestelt zynde zien wy, dat de Eigenschappen, die de Wiskunstenaars aan de *Vloeistoffen* toegeschreven hebben, niet anders zyn als Hoedanigheden, gemeen in alle de *Vloeistoffen*, niet gelyk zy zyn in Water, of gelyk zy zyn in Oly, maar alleen gemeene. Om nu den aart der *Vloeistoffen* na behoren te ontvouwen, hebben de Waterweegkundige voor grondbeginzelen aangenomen: 1. Dat de *Vloeistoffen* uit eenige zeer kleine Deeltjes bestaan; 2. Dat deze Deeltjes zoo glibberig of glad zyn, dat zy over malkanderen Vloeijen kunnen; 3. Dat zy Zwaar zyn: en uit deze drie Hoedanigheden hebben zy afgeleid, hoe het met den lighamelyke Klomp, uit die byeenverzamelde kleine Stofjes bestaande, gelegen was. Dit is de *Waterweegkunde*, welke een Natuurkundige niet alleen, maar ook een Geneesheer nootzakelyk verstaan moet; nadien genoegzaam alle Natuurlyke veranderingen geschieden door middel van de *Vloeistoffen*: Zoo dog geschiet de voedinge en aanwas van Dieren, Planten en Mineralen, door Lugt, Water, en ontbondene Zouten, die alle vloeibaar zyn.

De-

Deze dingen zyn het, die wy *van de Natuur der Vaste en Vloeibare Lighamen in het gemeen*, voor af te zeggen hadden; welke ons voorwaar van zelfs leiden tot de Verhandeling van *'s Menschen Lighaam* zelve; van waar wy eindelyk komen tot de *Kragten* die de *Geneesmiddelen* op het zelve doen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van het (a) *Maakzel* of *'t Zamenstel van een Gezont Lighaam.*

1. ONS Lighaam bestaat uit twee Deelen, te weten, uit *Vaste* en *Vloeibare.*

2. De Vaste deelen, bevatten de Vloeibare in zig, en zyn met malkander zoo vereënigt, dat 'er geen Deel kan aangetoont worden, welkers middelyke of onmiddelyke t'Zamenhegting met andere niet zoude kunnen bewezen worden; nadien een Ader en een Watervat, door middel van een Klier, met een Slagader vereënigt zyn, welke van een Slagader haren oorsprong heeft; alle de Slagaders zyn aan de Groote Slagader vastgegroeit, die ook zelfs in het hart word vastgehegt; het Hart word door middel van de Zenuen, en de opklimmende Slagaders met de Voorherzenen vereënigt; de Voorherzenen zyn vast aan de Agterherzens, en die wederom aan 't Rugmerg, enz.

3. Alle de Buizen des Lighaams, worden op de een of andere wys vereënigt, met beide de Holligheden van 't Hart.

4. De 's linker Holligheid van 't Hart word t'zamengehegt met de Groote Slagader; maar deze word in zoo vele takken verdeelt, en verspreid, dat 'er geen stipje in het Lighaam kan worden aangetoont, tot

(a) *Structura.*

tot het welk zig niet eenig gedeelte van deze Slagader uitstrekt: waar door veroorzaakt word, dat de Holligheid onafgebroken doorgaat, zig uitstrekkende van 't Harte tot alle de byzondere stippen van het Lighaam.

5. *Elke holle Punt* of *Stip* van 't Lighaam, kan de in zig bevatte Vloeistoffe na de regter Holligheid van het Harte brengen, zoo men maar de (a) de *Affcheid*, of laat ik liever zeggen (b) *Ontlast vaatjes* uitzondert; als daar zyn, (c) de Zweetvaten; (d) de Vaten van de Sanctoriaansche doorwazeming; Doorwazemende genaemt; (e) de Vaten die de Oogen gedurig met vogt nat houden; (f) de Snot of Slymvaten; (g) de Kwylvaten; (h) de Vaten van de Slokdarm, Maag, en Darmen; (i) de Pisvaten; (k) de Zaatvaten; enz.

6. Alle de Buizen, en (l) Ontfangzakken des Lighaams, houden eenige Vloeistoffen in zig, zoo het Lighaam maar wel gestelt is. Dewyl dan de Buizen met malkander vereënigt worden, moeten ook de Vloeistoffen nootwendig met malkander gemeenschap hebben: Hier van daan kan de Beweging, welke in het eene Deel der Vloeistoffen verwekt word, ook aan alle de andere medegedeelt worden.

7. Alle de Vloeibare Deelen, uitgenomen de Uitwerpzels, keeren weder tot het Harte.

8. Zoo lang deze Vloeistoffen in de Buizen welgeregelt bewogen worden, zoo lang is een Mensch *gezont*; dog zoo dikwils als die Beweging ongeregelt is, of in het een of ander Deel ophoud, dan is een Mensch *ziek*: dog indien deze Beweging geheel en in alle Deelen ophoud, zoo volgt 'er de *Dood* op.

9. Der-

(a) *Secretoria.* (b) *Excretoria.* (c) *Vasa Sudorifera.* (d) *Vasa Perspirabilis Sanctoriani.* (e) *Vasa Oculos continuo humore Humectantia.* (f) *Vasa Mucosa.* (g) *Vasa Salivalia.* (h) *Vasa Æsophagi, Ventriculi, Intestinorum.* (i) *Vasa Urinifera.* (k) *Vasa Seminifera.* (l) *Receptacula.*

9. Derhalven beſtaat de *Gezondheid in de gelykformige Beweging van de Vloeibare*, te gelyk ook *in den gelykformigen Wederſtant van de vaſte Deelen* in yder Deel. De *Vloeibare Deelen* worden gezegt gelykformig bewogen te worden, als zy geen grooter Kragt oeffenen op het eene als op het andere Deel. De wederſtant der *Vaſte Deelen* word gelykformig geheten, als zy de *Vloeibare Deelen* overal eenparig drukken, zoo dat daar door geen gevoel van pyn veroorzaakt word.

DERDE HOOFTSTUK.

Van den (a) *Staat van een Beledigt, of Ziek Lighaam.*

1. UYT het gezegde blykt, dat die *Staat*, het zy der Vaſte, het zy der Vloeibare Deelen, *Ziekelyk* is, waarin, van wat Oorzaak ook, die *gelykformige* Beweginge hier of daar ontſtelt, belet, of geſtelpt word; dog dat de *Dood* voorvalt, als die Beweginge overal ophoud.

2. *Genezen* is dan, de *Ziekte* van 't Lighaam wegnemen, dat is de Oorzaken wegdoen en uitdryven, de gelykformige beweginge, of doorvloed belettende.

3. Geneesmiddelen worden genaamt, *die Werktuigkundige of Mechaniſche Werktuigen, door welker hulp een Geneesheer de Oorzaken van 't belette evenwigt wegnemen, en het zelve herſtellen kan.*

4. Derhalven onderſtelt een Geneesmiddel den (b) *Omloop* der Vogten, of Vloeiſtoffen, en zoo kan het alleen maar op *een Levendig Lighaam* werken.

5. Dewyl dat een Geneesmiddel het *Leven des Lighaams* onderſteld, het welk af hangt van de door-

(a) *Status Corporis Læſi ſive Morboſi.* (b) *Fluxus.*

doorstralinge der Vogten door de Vaste Deelen, blykt daar uit, dat het zelve werkt op de nog in beweging zynde Vloeibare en Vaste Deelen.

6. Derhalven werkt een Geneesmiddel niet op *een Doodt Lighaam.*

7. Elk Geneesmiddel brengt zyne uitwerkingen voort op eene Mechanische wyze, te weten door de Kragt der vastheid, groote, figuur, en beweging van zyne Deeltjes.

8. De Uitwerkinge van de Werktuigkundige of Mechanische werkinge, is de veranderinge van figuur, beweging, en groote des Lighaams.

9. Hier van daan werken die Werktuigen, te weten, de Geneesmiddelen, in het genezen der Ziekten, niet onmiddelyk, maar middelyk.

10. Maar nadien de goede of kwade Uitwerking van de werkinge geheel en al van de groote, beweging, en figuur der werkende Deeltjes afhangt, daarom moet men de verbreeking van 't meergemelde evenwigt alleen van de Vaste Deelen afleiden.

11. De gelykformigheid van den Omloop der Vogten door de Vaste Deelen, word op driederlei wys verbroken: 1. Door wegneminge der Vogten, welke in de Vaste Deelen zyn; 2. Door te veel drift en drukkinge van de Vogten op de inwendige oppervlakte der Vaste Deelen, van een uitwendige drukkende (of inwendige verstoppende) oorzaak; 3. Door eene al te groote t'zamentrekkende Kragt van 't Vaste Deel zelfs.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de Vaste en Vloeibare Deelen van ons Lighaam in het gemeen.

I. HIPPOCRATES stelt wel drie verscheidene, 's Menschen geheele Lighaam uitmakende, Beginzelen, *Lib. 6. Epidem. Sect.* 8. (†) te weten, τὰ Ἴσχοντα, dat is, (a) Inhoudende en Bedwingende; maar wy noemen deze Deelen (b) *Hegte*, of *t'Zamenhangende*, of (met een door het gebruik aangenomen woord) *Vaste Deelen*: 2. τὰ Ενισχόμενα, dat is (c) Ingehoudene; welke thans (hoewel met een slegt Latyns woord) genoemt worden *Fluida*, of *Liquida*, dat is, *Vloei* of *Vlietende Deelen*, en by de Latynen, *Humores* of *Liquores*, dat is, *Vogten*: 3. τὰ ὅρμῶντα, dat is, (d) *Beweging* makende, waar door wy meenen, dat den AUTEUR verstaan heeft die (beweging) welke door 's Menschen geest veroorzaakt word, als hy eenig Deel des Lighaams wil bewegen; maar hoe deze Beweging geschiet, weten wy niet. En wy denken niet, gelyk zyne (e) Verklaringschryvers, dat HIPPOCRATES door dit woord de (f) *Dierelyke Geesten* heeft verstaan; maar dat hy daarmede alleen heeft willen aanduiden, dat onze Ziel niet Mechanisch, maar op eene ons onbekende wyze werkt op onze Vaste en Vloeibare Deelen, of op de Ἴσχοντα en Ενισχόμενα, dat is, op de Inhoudende, en Ingehoudene. Maar nadien die Deelen, welke HIPPOCRATES τὰ ὅρμῶντα, (Beweging makende) noemt, niet zoo zeer tot ons oogmerk dienen, zoo zullen wy daarom alleen maar de

(a) *Continentia & Coërcentia.* (b) *Firmæ seu Cohærentes.* (c) *Intus Contenta.* (d) *Impetum facientia.* (e) *Scholiastæ.* (f) *Spiritus Animales.*

(†) *Boerhave, aldaar. Part. 5. Cap. I. § 3. pag.* 244.

de Natuur der Vaste en Vloeibare Deelen van ons Lighaam in het Gemeen nu overwegen.

2. In het eerste Hoofdstuk hebben wy een genoegzaam duidelyk algemeen denkbeeld van de Vaste en Vloeibare Deelen gegeven; dog welke (a) *Vaste* Deelen genoemt worden, ten aanzien van alle Lighamen, die worden, voor zoo verre zy tot ons Lighaam behoren, in een eigentlyken zin (b) *Hegte* Deelen geheten, gelyk wy zoo gezien hebben. Maar wy hebben in het begin gezegt, dat alle Lighamen bestaan uit zekere vaste en onveranderlyke Beginzelen, welke door hare opeenstapeling een Lighaam t'zamenstellen, en wel deze hebben wy genoemt (c) *Hoofdstoffen* der Lighamen. Het zyn derhalven zekere *eerste*, en *aller-kleinste* Deeltjes, welke de *Vaste* Deelen van 's menschen Lighaam t'zamenstellen: want een Deeltje, hoe klein ook in ons Lighaam, kenbaar voor onze uiterlyke zinnen, is geen enkelt Deel, maar bestaat uit veele by malkander verzamelde Deelen; daarom moeten wy die (d) Stofjes kennen, indien wy de Natunr van onze Vaste Deelen willen kennen.

3. (†) Deze Deeltjes nu, *zyn kleine, malkander genoegzaam gelyke, aller-enkelste, aardagtige Lighaamtjes, aangebragt uit de Vloeiende vogten, afgescheiden op byzondere plaatzen, en gevoegt aan alle de vaste Deelen.* Dit zyn de ware *Hoofdstoffen*, uit welke 's menschen Lighaam bestaat.

Wy zeggen (1) Dat het *kleine Lighaamtjes* zyn, en dat word duidelyk bewezen uit de *Ontleedkunde*: want het grootste gedeelte, welk het ook zy in ons Lighaam, word uit Vaten gemaakt, de Vaten worden uit Vliezen gemaakt, welke opgerolt een Holligheid maken, dog deze Vliezen bestaan wederom uit Vaten,

(a) *Solida.* (b) *Firma.* (c) *Elementa.* (d) *Moleculæ.*

(†) BOERHAVE *in het genoemde Werk*, § 7. *De Natura Solidorum.*

ten, welke Vaten de Vliezen formerende, wederom uit Vliezen worden t'zamengeſtelt, en die al wederom uit Vaten, tot dat wy komen tot *het laatſte* Vat, het welk een Vlies heeft uit de aller-enkelſte Vezels t'zamengeſtelt; dog nu niet meer Hol of Vaatagtig, want anders zoude dit *het laatſte* Vat niet zyn: maar deze Vezelen zyn zuivere *vaſte* draden, dewelke eeniglyk beſtaan uit *zuivere zeer kleine vaſte* Deelen, en met malkander zoo vereënigt en t'zamengevoegt, dat zy een *enkel* Vlies uitmaken: maar hier van meer in het volgende Hoofdſtuk. Derhalven zyn *de Hoofdſtoffen* van onze vaſte Deelen zeer klein; maar daarenboven zeggen wy,

(2.) Dat zy *malkander genoegzaam gelyk zyn*; want wy hebben in der daad de vaſte Deelen van zeer vele Dieren, door het vuur der ſcheikunde onderzogt; en door deze proeven is ons gebleeken, dat indien, *by voorbeeld*, een *Been*, van alle zyne Vliezen en Vogten berooft, zoo lang in water gekookt wiert, tot dat ten laatſten 't afgegoten water even helder en ſmakeloos daar van weder af kwam, als het was doe het 'er opgegoten wierd, dat (zegge ik) dan de *vaſte* Vezelen in dit Been, zig zelfs overal gelyk, overbleven: Dezelve proeve is ook van de andere Deelen waar geweeſt, *by voorbeeld*, ten aanzien van een Spier, enz. En dat niet alleen; maar in de grootſte verandering, die 'er in de Natuur kan voorvallen, zal dat zelve altyd geſchieden: Want zoo een Been of Spier verbrand word, zullen evenwel deze Vezelen niet vernield worden; maar, even als geheel onbeſchadigde, regt en uitgeſtrekt blyven, en over al, zoo in het eene Deel, als in alle de Deelen, dezelve zyn; want en uit een Been, en uit een Slagader, Ader, Spier, Hoofdhaïr, enz. zyn zy dezelve, en toonen in het aanzien dezelve Stoffe, zoo dat dat gene, 't welk de *vaſtheid* van ons Lighaam maakt, byna over al het zelve is; het welk aan die gene wel wonder ſchynen

zal, die meenen, dat in ieder Deel een byzondere Vaſtheid, of byzondere Stoffe is, na de byzondere Vaſtheid, die in ieder Deel gemaakt moet worden: dog indien wy een (a) Onvolwasſe Vrugt beſchouwen, heeft zy niet, in dien zin, dezelve Slagader, als wy hebben? Ja zeker: want indien men die verbrand zal zy gelyke Vezelen uitleveren; en een Vlies in een Onvolwaſſe Vrugt zal na de koking of verbranding het zelve geven, als een Vlies in een volwasſen menſch, en uit elk verſcheiden Deel zal men altyd dezelve Stoffe hebben in beide de Onderwerpen.

Gevolg (b) I. Derhalven word dat gene, het welk het grootſte of aller-vaſte in het Lighaam is, uit dezelve Stoffe gemaakt, als de Stoffe is van dat gene, dat het aller-dunſte, of geenzints vaſt is; want een Vlies uit Water-vaten, dat is, aller-dunſte Vaten, gemaakt, is uit dezelve Stoffe, als het aller-grootst en hartst Been.

Gevolg II. Derhalven verſchillen de *vaſte* Deelen van ons Lighaam alleen door eene meerdere of mindere opſtapeling en vereëeniging van de aller-kleinſte Lighaamtjes, waar uit zy beſtaan.

Gevolg III. Hier uit beſluiten wy nu, dat de laatſte Vezeltjes, uit welke alle onze grotere of kleindere Deelen t'zamengeſtelt worden, niet alleen *zeer klein*, maar ook malkander genoegzaam gelyk zyn.

Maar wy zeggen ten (3) Dat het nog *aller-enkelſte* zyn; want dat gene, het welk in ieder punt of ſtip van zyn Klomp, dezelve Stoffe geeft, word het *aller-enkelſt*, of zoo iets genoemt, welkers eene Deel het zelve is als de geheele overige Klomp: dog zoodanig zyn alle de Deelen, welke het menſchelyk Lighaam t'zamenſtellen, gelyk wy zoo gezien hebben.

Dan zeggen wy ten (4) Dat het (c) *Aardagtige* zyn, en wy gebruiken dit woord, om dat wy geen bekwamer weten, waar door de Natuur van deze Stoffe kan

(a) *Embryo.* (b) *Corollarium.* (c) *Terreſtria.*

kan uitgedrukt worden. Want de (a) Stoffcheiders noemen *Aardagtige* lighamen, die Deelen, welke nog door Vuur, nog door Water kunnen ontbonden worden, maar daar in altyd onveranderlyk blyven: *Zoute* noemen zy die Lighamen, welke en door Vuur, en door Water ontbonden worden, en wederom ſtollen als tot een Steenagtige ſtoffe: (b) *Oly* of *Zwavelige* Deelen noemen zy, Lighamen, welke wel door Vuur ontbonden en verbrand worden, maar van zelfs niet met Water vermengt worden: (c) *Geesten* noemen zy, Lighamen, die met Water vermengt en door Vuur verbrand kunnen worden: *Water* hieten zy, een Lighaam, dat, als 't geſtolt of geyſt is, op het minſte Vuur ſmelt, en op het zelve altoos vervliegt zonder reuk en ſmaak, enz. Dog deze kenteekens komen met gene uit de Deelen van ons Lighaam overeen, zoo wy het kenteeken van de *Aardagtige* Deelen uitzönderen; dewyl deze nog door Vuur nog door Water kunnen ontbönden worden: Maar zoodanige zyn de *laatſte* of *de uiterſte Deeltjes* van onze Vezelen; deze dan moeten wy nootzakelyk *Aardagtige* noemen, dewyl zy aller-enkelst zyn, en om dat wy ze in allen Deelen, overal dezelve, gelyke en onveranderlyke, vinden. Dog de nieuwe Ontleeders hebben gezegt, dat 't *Been* het *aller-enkelſt* Deel van 's menſchen Lighaam is: Maar zeker, in 't *Been* zyn nog Vliezen, Merg, Bloed, Water, enz. Zoo het van die alle berooft word, zal 'er voor de *laatſte* of *uiterſte Deeltjes*, gewis alleen overblyven een *Vezelig* of *Aardagtig* Deel. Niemand zegge dan, zoo 't *Been* door de Scheikunde ontbonden word, geeft het Water, Zout, Oly, Aarde, en deze is de Stoffe van 't Been; hy zou in der daad zeer dwalen, die dit zoo begreep: want wy zien dat de Beenderen op de Kerk-

(a) *Chemici.* (b) *Oleoſa* ſive *Sulphurea.* (c) *Spiritus.*

Kerkhoven eerst door de Zon gedroogt, daarna door dauw en regen bevogtigt, en dan door Wind en Zon weer gedroogt, egter nog Beenderen zyn; maar zoo 'er een Stoffscheider dan Zouten en Oly van afhalen wilde, zoude hy dat door zyn Kunst voorwaar niet kunnen doen; maar 't zoude een vaste Stoffe blyven, van alle Zout en Oly berooft; egter zouden de Beenderen voor deze Scheikundige Operatie nog geheel gebleven zyn. Derhalven blykt hier uit, wat de Stoffe des Beens is, te weten, alleenlyk *aarde*, en zoo is 't ook met de overige Deelen des Lighaams. Dog zoo wy nu aan de Ontleeders vragen, Wat dat een *Vat* is? Zullen zy antwoorden: een Vat is een Vlies, zoo opgerolt, dat het (a) een Kegelwyze Buis maakt, en zoo word een Slag-aderlyk Vat gemaakt, enz. Indien wy haar vragen, wat dat (b) een *Vlies* is? Moeten zy volgens hare Beginzelen antwoorden, het is een Weefzel van zeer vele Slag-aderlyke, Aderlyke en andere Vaten, welke Vogten voeren en uitwazemen: Maar om wel te weten, wat een Vlies is, moeten wy uit de beschryvinge al het Vloeibare neemen; en hier uit blykt, dat de Stoffe van een Vlies wederom alleenlyk *Aarde* is, niet anders als in een Been. Maar ook zoo wy een Haïr verbranden aan de vlam van (c) alderzuiverste overgehaalde Brandewyn, (op dat het namentlyk niet besmet worde) zullen in dien tyd de vloeibaarste Deelen verteert worden; dog indien wy daarna dit Haïr met een tangetje voorzigtig ophouden en het zelve beschouwen, als dan zullen wy zien, dat het van buiten nog t'zamenhangt, en zyn vorige figuur volstandig behoud. Hier uit blykt, dat de *laatste* of *uiterste Deeltjes* van ons Lighaam t'zamengestelt worden uit Deelen, welke nog door Vuur, nog door Water kunnen ontbonden worden, en die by gevolg bestaan uit

(a) *Conicus.* (b) *Membrana.* (c) *Alcohol Vini.*

uit zuivere *Aarde*, t'zamengehegt *door een Olyagtige Lym*, die door een open Vuur in der daad alleen vernield word, terwyl ondertusſchen de Vaſte Deelen onaangeraakt, en altyd en overal dezelve blyven.

Eindelyk zeggen wy ten (5) *Dat deze aller-enkelſte, en Aardagtige Lighaamtjes, zyn aangebragt uit de Vloeiende vogten, en gevoegt aan de vaſte Deelen.* Want wy weten, dat ons Lighaam, van welk een groote het nu ook zy, egter in 't begin van zyne formering zeer klein geweeſt is, en meer dan duizendmaal kleinder als een zandkorreltje, en uit zoo een aller-kleinſt Stofje tot zulk een groote opgegroeit is; en dat dit alles geſchiet is door byvoeginge van zeer kleine Stofjes, aan de overige reets vereënigde Deelen: want zoo 'er by een zekere Vezel geen andere Deelen gevoegt wierden, zou die in der waarheid nog langer kunnen worden, nog in hare Deelen kunnen t'zamenhangen. Derhalven is ons (a) Konstſtuk door zulk eene (b) byvoeging of byzetting van Deeltjes aangegroeit, dewyl alle die Vaten verlengt, vermeerdert, en verwyd zyn; waar van daan ook insgelyks de overige Deelen. Dewyl dan alle de Vaten zoo gelykformig hebben moeten aangroeijen, hierom was het nodig, dat aan alle en elk byzonder Vat byzondere of onderſcheide Deeltjes gevoegt wierden; 't welk niet wel zoude hebben kunnen geſchieden, zoo die Deelen met het door de Vaten omgevoerde vogt niet derwaarts waren gebragt geweeſt.

4. Den algemeenen aart der *Hegte*, of (gelyk men ze noemt) der *Vaſte* Deelen van ons Lighaam beſchout zynde, zou 'er nog overig zyn, dat wy 'er van de *Vogten* iets byvoegden; dog, om dat de eigenſchappen der Vloeiſtoffen in het gemeen in het eerſte Hoofdſtuk reets verklaart zyn, kunnen die dingen, welke van onze Vogten of Vloeiſtoffen in de-

(a) *Machina.* (b) *Appoſitio.*

dezen opzigt kunnen gezegt worden, daar uit weer genomen worden: op deze wyze dog hebben wy in derzelver beschryving aldaar gezegt, *dat de Vloeistoffen bestaan uit aller-kleinste by een verzamelde Deeltjes, voor onze uiterlyke zinnen onkenbare, en malkander rakende zonder t'Zamenhanging, welke voor een zeer geringe Kragt wyken, en onder en over malkander rollen, enz.* Deze algemeene Eigenschappen komen ook met alle de Vogten van ons Lighaam volkomen overeen, dewyl zy aan alle de Vloeistoffen gemeen zyn.

5. Maar dewyl 'er geen buiten-gevaat Vogt natuurlyk in ons Lighaam gevonden word; is het nootzakelyk, dat alle verandering der Vogten in de Vaten, of Vaste holligheden geschied, en dat op driederlei wys; 1. Door de inwendige beweginge der Vogten; 2. Door de beweging uitwendig, of medegedeelt van de zyden der Vaten; 3. Door de nieuwe inmenging van Vogt.

VYFDE HOOFDSTUK.

§ I.

Van de (a) *Natuur der Vaten van 's menschen Lighaam.*

1. DE *Vaste Deelen* zyn tweederlei, of hol, of niet hol; de holle worden genoemt *Vaten. Een Vat in het gemeen nu is zulk een Lighaam, dat een hol maakt, in 't welk een ander Lighaam kan bevat worden, en waar in doorgaans Vogt is.*

2. (†) In het voorgaande hebben wy gezien, dat de *laatste* Onveranderlyke en *vaste* Stoffe, van welke de geduurzaamheid der Vaste Deelen afhangt, en-

(a) *Natura Vasorum Corporis humani.*

(†) BOERHAVE, *aldaar.* Part. 5. Cap. 1. a § 10. ad § 15.

enkel *van aarde* is; dan ook dat deze Stoffe verëenigt en t'zamengevoegt, de Vezelen maakt: want wy hebben gezien dat een Vast Deel, indien het verbrand word, ten laatsten vaste Vezels geeft, welke tot de zoo beschrevene *Aardagtige* Deelen wederom ontdaan worden, waar uit duidelyk blykt, dat de Vezelen uit deze Deelen bestaan.

3. Vervolgens hebben wy ook gezien, dat deze Vezels vaste en langagtige Draden zyn, zonder holte, welke aan malkanderen gevoegt, met andere Vezels verëenigt en onder een gevlogten worden, en op deze wys een Vlies maken; maar daarna maakt dit Vlies, opgerolt, een Holte, en op deze wys nu hebben wy een *aller-kleinst* Vat: Om dan onze vaste Deelen te kennen, na voor af gekent te hebben de Stoffe, waar uit zy bestaan, moet men weten wat deze Vezelen zyn, uit welke de Vaten t'zamengestelt worden, gelyk uit de verbranding der vaste Deelen blykt. Dog wy hebben een genoegzaam klaar denkbeeld van deze Vezelen gegeven, en in het gemeen gezegt, dat de Vezelen op een zekere wys verëenigt, een enkel Vlies maken: dit nu geschiet op dezelve wys, als wy zien dat Linnedraden onderëen geweeven, Lynwaten maken; dit moet derhalven nu in het byzonder onderzogt worden.

4. De Vezelen en opgerolde Vliezen uit Vezelen, of *aller-kleinste* Buisjes, als ook de *grootere* daar uit t'zamengestelde Vaten, welke ook Vliezen maken, worden op een driederley verscheide wyze onderëen gevlogten, en nemen haren loop 1. (a) evenwydig; 2. (b) gevlogten of door malkander, 3. (c) rond gekrult.

Nadien dat de laatste *Aardagtige* Stoffe, (gelyk wy gezien hebben) eerst de Vezelen t'zamenstelt; maar dat

(a) *Parallelus.* (b) *Intertextus.* (c) *Spiralis.*

dat deze aan malkanderen gevoegt worden, en een enkel Vlies maken, dog dat uit dit enkel opgerold Vlies een Vat gemaakt word, 't welk het eerste en kleinste is; zullen, indien wy nu meer diergelyke Vaatjes nemen, deze door haren onderëen gevlogten loop een Vlies t'zamenstellen, het welk nu niet alleen uit Vezelen, maar uit Vaten bestaat; dit Vlies opgerolt zynde, zal ook een Vat maken: voorts indien wy nemen en onderëen vlegten vele zulke Vaten, t'zamengestelt uit Vliezen niet enkel vezelig, maar vaatagtig, zullen 'er wederom Vliezen voortgebragt worden, waar van wederom Vaten, en zoo vervolgens. Wy zeggen nu dat deze Vaten in malkander geweven worden, niet anders als Lynwaten en Lakens, te weten op driederlei wyze, dewyl 1. zommige Vaatjes door eene evenwydige plaatzing lopen, en t'zamenhangen; 2. andere wederom tusschen deze (a) evenwytens door een tegengestelde plaatzing over de eerste heen loopen, en verscheide hoeken maken maken; 3. eindelyk zyn 'er andere, welke (b) rondgekrult in een gedraait worden, en zoo tusschen de voornoemde loopen. Zekerlyk door zulk eenen t'zamengeweefden loop, worden de grootere Vliezen gemaakt, waar van de grootere Vaten, uit welke de Ingewanden en de overige Deelen des Lighaams gemaakt worden.

5. Maar als de Vezelen door (c) evenwyte alleen aan malkander gevoegt worden, dan is het een *aller-enkelst* Vlies, zoo ten aanzien van de Vezelen als van 't Weeffel; maar zoo de Vezelen door een onderëen gevlogten loop op malkander gepropt worden, dan is het Vlies, ten aanzien van zyn weeffel, zoo *enkel* niet als het voorgaande, dog zoo de Vezelen zig rond gekrult in malkander draayen, dan is het in allen opzigt een *zeer t'zamengestelt* Vlies. Wy heb-

(a) *Paralıela.* (b) *Spiraliter.* (c) *Parallelismus.*

hebben vervolgens gezien, wat een aller-enkelst Vat was, te weten zulk een, dat uit een aller-kleinst en aller-enkelst Vlies t'zamengestelt word, en zoo opgerolt, dat het een holte maakt; derhalven zyn de Stoffen van dit Vat aller-enkelste, en niet meer holle Vezelen. Maar hier is het einde der Vaten; want wy kunnen dat tot in het oneindige niet vervolgen; om dat 'er anders in ons Lighaam geen eindpaal zyn zou, bygevolg ook geen figuur.

6. Den aart van *een Enkelt* Vlies verklaart zynde, moeten wy nu overwegen, wat dat de andere Vliezen zyn: Wy zeggen dan dat die t'zamengeweven zyn uit enkele Vezelen; maar, *by voorb.* zoo het een Vlies is *op een na het laatst*, dan zal dat t'zamengestelt zyn uit Vaten, welkers Vliezen aller-enkelst zyn, dat is uit Vezelen bestaande; derhalven zal men dit, *op een na het laatst*, dan moeten noemen *het kleinste Vaatagtige vlies:* edog deszelfs Vaatjes worden wederom en volgens de evenwyte, en dwers, en volgens hare bogtige plaatzing met malkander vereënigt.

7. Maar het *voor het op een na laatste* Vlies, het welk nu volgen zal, zal bestaan uit Vaten, welkers Vliezen niet uit Vezelen, maar uit de kleinste Vaatjes t'zamengestelt worden: de *Vaatagtige* vaten (indien ik 't zoo eens mag uitdrukken) dat is, welkers Vliezen uit vaatjes gemaakt zyn, die dit Vlies t'zamenstellen, zullen ook volgens de boven verklaarde driederlei wys t'zamengeweven zyn. En zoo gaan wy voort tot de *dikste* Vliezen toe, welke uit veel grooter vaten bestaan, en door haren insgelyks t'zamengeweefden loop, nog grooter Vaten, als ook de Ingewanden, en alle overige Deelen t'zamenstellen.

8. Dit is het allernaukeurigst denkbeelt, dat 'er van den aart van de *Vaste* deelen onzes Lighaams kan gegeven worden. Uit al het vorens gezegde dan, besluiten wy nu ligt, dat de Ontleeders nooit de kleinste vaten, of de kleinste vliezen, en nog veel min-

minder de kleinſte vezelen, maar alleen de Deelen, welke daar uit t'zamengeſtelt worden, ons kunnen vertoonen.

9. Voorts word uit die dingen, welke tot dus verre verhandelt zyn, de Oorzaak van ſterkte, en zwakheid in den Menſch onbetwiſtbaar afgeleid. Want de ſterkte word in den zelven veroorzaakt, door de drukking en vereeniging van de naaſt by malkander gelegene kleine Vaatjes, dewelke aan malkander gegroeit zyn, als 'er het vogt uitgedreven is, en zoo een ſterker Vezel maken; zoo dat zeer vele vezeltjes, als alle de vezeltjes van alle deze Buisjes zoo vereenigt zyn, tot *eene* Vezel t'zamengroeijen; welke derhalven zoo veel ſterker zyn zal, als de Buisjes meerder zyn, en dus meerder Vezeltjes aan malkander gegroeit zyn; en zoo geſchiet dit in ons Lighaam: dog indien de genoemde t'zamengroeijing in de kleinſte Vaten geſchiet, dan zal de ſterkte der Vezelen alleen maar vermeerdert zyn; maar indien die t'zamengroeijing in wat grooter Vaten voorvalt, dan zullen 'er (a) Eelten voortkomen. De Oorzaak nu van *zwakheid* is ten eenemaal ſtrydig met de voorgaande (ſterkte), gelyk van zelfs blykt.

10. Maar, dewyl de *kleinſte* vaatjes des Lighaams nog voor de bloote oogen, nog ook door middel van de beſte (b) vergrootglazen zigbaar kunnen gemaakt worden, overzulks kunnen zy alleen door een naukeurige redenering, uit de bekende grootere Vaten gehaalt, nageſpeurt worden. Om nu zulks te betogen, moeten wy op de volgende zaken letten.

Laat A (zie *Fig.* 5.) Een duim lang zyn; deze kan verdeelt worden in 100 gelyke deelen, die tot nog toe zigbaar zyn: laten wy dan nemen deszelfs $\frac{1}{100}$ deel, en laat dit B zyn; laten wy, dit geſtelt zynde, hebben een taarlings Lighaamtje, welkers lengte alleen $\frac{1}{100}$ deel van een duim zy; laten wy daarna

(a) *Calli.* (b) *Microscopia.*

daarna, (gelyk zommige Natuurkundige gedaan hebben) zulk een taarling door een vergrootglas beschouwen, en deszelfs beschoude groote dan onthouden: indien wy nu willen weten, hoe veel Vaten in dit kleine plaatsje bevat kunnen worden, laat ons nu ook rode Bloedbolletjes voor 't vergrootglas stellen; op deze wyze dan, zoo wy de groote van een Bloedbolletje, met de groote van den gezegden taarling vergelyken, zullen wy bevinden, (gelyk alle, welke deze proeven namen, bevonden hebben) dat (a) de middelyn van EEN rood bolletje, zigbaar in 't bloed, hondertmaal kleinder is, als de middellyn van zulk een kleine taarling; maar dewyl onderstelt word, dat die taarling, alleen maar de groote van $\frac{1}{100}$ deel van een duim voor zyn middellyn heeft, hierom is de middellyn van EEN rood bolletje alleen $\frac{1}{100}$ deel van $\frac{1}{100}$ deel van een duim, dat is, indien 'er 10000 zulke bolletjes nevens malkander geplaatst wierden, zouden zy een duim lang zyn. Voorts toont EUCLIDES, dat *de Vierkanten van de Oppervlaktens zyn gelyk de vierkanten der Middellynen*; derhalven kunnen 'er duizendmaal hondertduizent van deze bolletjes bevat worden, in den omtrek van EEN duims vierkant: want (op dat de zaak door een voorbeeld des te gemakkelyker begrepen worde) volgens onderstelling is de Middellyn van *een* rood bolletje $\frac{1}{100}$ deel van een $\frac{1}{100}$ deel van een duim; nu gaan 'er in een duims lengte 10000 bolletjes; waar uit dan klaar volgt, dat 'er in den omtrek van een duims vierkant, gelyk de *6de Figuur* is, 100000000 van deze bolletjes zullen kunnen bevat worden.

Hier uit zal derhalven een ieder het getal der Vaatjes ligtelyk opmaken (die alle ieder in het byzonder een Middellyn hebben, alleen ter groote van een rood bolletje), welke in diergelyk een omtrek zouden kunnen besloten worden.

II. De-

(a) *Diameter.*

11. Deze nu zyn het, welke het oog door hulp van een alderbest vergrootglas in EEN duims vierkant zien kan, en daarom alleen ziet, om dat zy (a) niet doorschynende zyn. Dog schoon het oog in dezen omtrek duizentmaal hondertduizent Vaten zien kan, egter zou zulk een geen kleinen misslag hebben, die zig verbeeldde, dat zulke Vaatjes de kleinste en *allerlaatste* zyn. Want die Buisjes, welke roode Bloedbolletjes voeren, indien zy Slag-aderlyk zyn, geven wederom andere vaatjes, die in der daat veel kleinder, als zy zelfs zyn, te weten, Watervaten, welke haar vogt van de wytte na de naauwte voeren, en bygevolg ook Slag-aderlyk zyn. Want dewyl dat de Ontleeders Water-aders ontdekt en getoont hebben, moeten die zekerlyk hare Slagadertjes hebben, daar zy haar Water van ontfangen, ja het is ook nootzakelyk, dat zy het daarvan halen, gelyk zoo getoont zal worden. Nu heeft LEEUWENHOEK aangetoont, dat de Middelyn van EEN doorschynend Wei-, of Water-bolletje van de eerste zoort of orden, *zesmaal* kleinder is, als de Middelyn van een rood bloedbolletje, dewyl dat dit bolletje volgens de proefneming van denzelven AUTEUR in *zes* andere kleindere bolletjes, die niet meer rood, maar doorschynend zyn, van zelfs ontbonden worden.

GEVOLG. Derhalven zyn de Wei-, of Water-vaten van de eerste zoort, zoo veel *kleinder*, als de laatste Bloedvaten.

Maar het (b) Sanctoriaansche Uitwazemend vogt is nog veel kleinder, zoo dat, volgens den zoogenoemden AUTEUR, *in den* 43. *Natuurkundigen Brief aan het Koninklyke Engelsche Genootschap*, in den omtrek van een gemeen Zandkorreltje, ten minsten, volgens zyn rekening, 125000 mondjes van vaatjes, dit Vogt in een gezont mensch gedurig en overal uit-

(a) *Opaca.* (b) *Perspirabile Sanctorianum.*

uitwazemende, kunnen bevat worden. En bygevolg zou 'er een ongeloofelyk groot getal van die Vaatjes, kunnen besloten worden in den omtrek van een plaats, waarin (gelyk wy getoont hebben) hondertmaal hondertduizend Bloedvaten kunnen bevat worden. Maar wat zullen wy zeggen van de fynheid der Herzenvezelen, welke alle geloof te boven gaat? Men zie daarover wederom denzelven LEEUWENHOEK *in het 1ste Deel zyner Brieven aan het Kon. Gr. Britt. Genootschap.*

12. Maar zoo ons iemant vroeg, of deze Vaten eindelyk de *aller-kleinste* zyn? Zouden wy hem waarlyk moeten verklaren, dat zy 'er nog zeer veel en zeer verre van daan zyn. Want laten wy onderstellen, gelyk het ook zeer waarschynelyk is, dat een uit de Diertjes, die 'er in het mannelyk zaat gevonden worden, het Beginzel en Grond van een toekoment Menschelyk Lighaam is (over de onbedenkelyke en onmetelyke kleinte van deze Diertjes, kan met den aangehaalden AUTEUR weer geraatpleegt worden); zoo wy dan nu overwegen, dat in dit Diertje misschien oogen, neus, ooren, en de overige Deelen zyn, die, als 's Menschen lighaam geformeert is, zigbaar zyn; indien iemant zulks niet wil toestaan, en zegt, uit MALPIGIUS, dat deze Deelen zoo voortgebragt, daar in nog niet zyn, maar dat zy alle door aanwas daarna gemaakt worden, zullen wy met hem daar over niet twisten; maar dit zullen ten minsten alle toestaan, dat in dit Diertje dat gene, het welk een Oog worden zal, onderscheiden is van dat, het welk een Vinger worden zal, en zoo vervolgens: waar uit ontegenzeggelyk volgt, dat alle verscheidenheden der Deelen, welke in dit Diertje zyn, en met 'er tyd alleen zigtbaar worden, uit verschillende en onderscheide Vaten bestaan, die in vervolg van tyd altyd uitgezet worden, op dat zy zouden toenemen en grooter worden. Men denke dan eens,

hoe

hoe klein dat die Vaatjes zyn moeten, en welk een oneindig getal derzelver in een duims vierkant zoude kunnen besloten worden!

Gevolg. Hier uit blykt dan, dat de Ontleedkundige Inspuitingen, hoe subtiel ook, nooit de kleinste Vaten aan ons vertonen; want schoon dat onder de nieuwe Swammerdam, en naderhand Ruysch, en andere, begonnen hebben Vloeistoffen te spuiten in de grootere Vaten des Lighaams, met zulk een kragt, dat zy dezelve boven haren natuurlyken stand uitspanden, hebben egter deze Mannen door hare kunst en naarstigheid, dit alleenlyk maar kunnen uitwerken, dat zy deze Vaten, en eenige takken derzelver beter voor het gezigt vertoonden: dog het blykt, dat die Vaten niet zeer klein zyn, nadien zy met zulk een dikke stof als Was is, of eenig ander niet doorschynent vogt, voor de Ontleedkundige Inspuitingen dienstig, gevult kunnen worden: Want het Was, dat tot dit werk 't meest gebruikt word, kan zelden tot de *aller-kleinste* Bloedvaatjes komen; gemerkt de Inspuiting door de Slag-aderen gedaan, van de duizent reizen nauwelyks eens tot in de Aders komt, hoe zou die dan tot de *aller-kleinste* Vaatjes komen? Ja zoo wy al Quik of andere dingen gebruikten, zal evenwel het werk niet veel gelukkiger uitvallen.

13. (†) Voorts worden de Vaten onzes Lighaams in het gemeen, eigentlyk genoemt (a) Buizen, 1. Welke de van het Hart ontfangene vogten voeren na ieder in en uitwendig Stipje des Lighaams, en deze worden geheten *Slag-aderen*; 2. Welke de vogten van deze Stipjes te rug voeren na 't Harte; deze nu worden genoemt *Aders*. Eindelyk ten 3. Welke de vogten aldaar en aangebragt en afgescheiden, eenigen

(a) *Canales.*

(†) Boerhave, *in het genoemde Werk*, Cap. IV. De Angiologia, § 52. pag. 387.

gen tyd ſtilſtaande by en in zig houden, als daar zyn de (a) *Boezems*, *Blaasjes*, *Celletjes*, *Klieren*, *Voortjes*, of onder wat naam zy ook mogen voorkomen. Derhalven kunnen wy onder den naam van Vaten, eigentlyk begrypen, alle zoort zoo van Slag-aderen en Aderen, als ook van Blaasjes, Celletjes, Boezems, enz.

14. De Buizen nu, welke de vogten in ons Lighaam omvoeren, zyn van verſcheide zoorten, en van verſchillende afnemende (b) Ordens, en zoo veel, als 'er insgelyks afgaande Ordens of reekzen van Bolletjes zyn, welke onze Vogten uitmaken. Dus kunnen 'er dan eigentlyk vier zoorten van Vaten onderſcheiden worden; te weten: 1. *Bloedvaten*; 2 (c) *Wei-* of *Water-vaten van de eerſte zoort of Orden*; 3. *Water-vaten van de tweede Orden*; welke nog zeer vele tot nog toe onbekende en wel afnemende Ordens onder zig bevatten, tot dat zy ten 4. eindelyk gekomen zyn tot de het (d) *Zenuwvogt voerende Vaten*, welke wel als de *laatſte* vaatjes onzes Lighaams mogen worden aangemerkt.

Maar wy oordeelen, dat niet ondienſtig zyn zal, hier een weinig ſtil te ſtaan, by het onderzoek der Water-vaten, dewyl wy hier omtrent dingen zullen voortbrengen, waar van by de Schryvers, doorgaans of geheel geen of zeer weinig gewag gemaakt word.

15. (†) Wy zeggen dan eerſt, dat alle Watervaten, welke van de Ontleeders, tot nog toe beſchreven en vertoont zyn, alleen maar zuivere Aders zyn; en dat bewyzen wy hier uit, 1. Om dat elke Buis in het Lighaam, welke de Vogten voert uit de engte na de ruimte, een Ader is: maar zoodanig zyn

(a) *Sinus*, *Veſiculæ*, *Folliculi*, *Glandulæ*, *Cryptæ*. (b) *Series*. (c) *Vaſa Seroſa*, *ſive Lymphatica primi generis*. (d) *Liquidum Nerveum*.

(†) BOERHAVE *in 't genoemde Werk*, § 53. pag. 391.

zyn alle de tot nog toe beschrevene Water-vaten; want deze voeren hare Vogten uit kleindere in grootere takken. Maar daarenboven ten 2. is een Ader een Buis, waar in zig andere kleindere Buizen ontlasten: dog zoo wy de Water-vaten beschouwen, zullen wy zien, dat zy wel alle van onzigtbare Wortels voortkomen, dus zeer dun zyn, en allenskens grooter en grooter worden, te weten door bykoming, van de zydelings voortkomende Buisjes; maar dat uit dezelve uit een grootere Stam in de zydelings voortkomende Vaten niets kan ontlast worden. 3. Hebben alle zulke Water-vaten (a) Klap-vliezen; maar die (gelyk alle Ontleeders weten) zyn zeker alleen de Aders eigen; want de Klap vliezen, die men vind in het begin van de Groote- en Long-slag-ader, behoren niet tot deze Slag-aders, maar eigentlyk tot de zelfstandigheid van 't Harte. 4. Is een Ader een vat, het welk 't vogt weer na 't Harte brengt, dog een Slag-ader het tegendeel: Maar zoo wy beschouwen alle de Water-vaten, welke van LOUWER, VIEUSSENS, RIDLEY in het hoofd ontdekt zyn, zullen wy waarlyk bevinden, dat die haar Water in de (b) Krop-aderen voeren. De Water-vaten van de (c) Borst ontlasten zig ook alle en in de (d) Chylvoerder, en in de grootere Aderen van de Borst: zoo het ons vervolgens lust HEMSTERHUIS, GLISSONIUS, LOWER, MALPIGIUS, en NUCK intezien over de Water-vaten, zoo van de Onderbuik, als ook van de onderste Deelen, zullen wy alleszints bemerken, dat alle deze Schryvers (en ook latere Ontleders) ons leeren, dat deze Vaten, of in verscheide grootere Aders, voornamentlyk in de Hol-ader, Poort-ader, enz. of in de (e) Chylzak, van daar (f) in de Chylvoerder zig op dezelve wys ontlasten. Op deze wyze zal het dan klaar blyken, dat de Water-vaten, wel-

(a) *Valvulæ.* (b) *Venæ Jugulares.* (c) *Thorax.* (d) *Ductus Pecquetianus.* (e) *Cysterna Lumbaris.* (f) *Ductus Chyliferus.*

welke van de Ontleeders tot nog toe beschreven zyn, haar vogt door middel van grootere Vaten, aan het Harte overgeven: hierom mag men ook en uit dit kenmerk en uit de drie voorgaande besluiten, dat die Vaten alleen maar enkele Aders zyn.

16. Edog gemerkt 'er geen Ader in ons Lighaam is, of zy moet hare Slag-ader hebben, dat is, dat 'er geen Vat zyn vogt na het Hart brengen kan, of het heeft zyn te rug te voerend vogt van een ander Vat ontfangen, (indien men maar de inzuigende Adertjes, waar van in het vervolg zal gehandelt worden, uitzondert); volgt daar zeker uit, dat gelyk wy (a) Aderlyke Water-vaten in het Lighaam vinden, 'er ook zoo Slag-aderen van dezelve zoort of orden zyn. Overmits de Aders, welke haar ontfangen Water na het Hart brengen, het zelve van de tot dus verre beschrevene Water-vaten ontfangen hebben (gelyk reets gezegt is): daar beneven is bewezen, dat deze Vaten loutere Aders zyn; bygevolg moeten zy 't Water ontfangen van zommige Slag-aders, maar van dezelve zoort; dat is, van de (b) Slag-aderlyke Water-vaten, dewyl deze Buisjes geen bloedvoerende Slag-aders zyn kunnen: want alwaar wy door ons gezigt het begin van EEN Water-vat ontdekken, moeten wy daarom ten eersten niet denken, dat daar ter plaats deszelfs oorsprong is; dewyl de vergrootglazen toonen, dat 'er nog oneindig kleinder zyn; en men kan de reden, (te weten de proportie) die 'er is tussen het laatste Aderlyk Water-vat, voor het bloote oog zigtbaar, en tusfen het laatste, door behulp van het vergrootglas zigtbaar gemaakt, ligtelyk opmaken. Maar egter is dit nog het laatste niet; bygevolg moet een Aderlyk Watervat, uit een onzigtbaar Vat zynen oorsprong nemen: dat het nu zy-

(a) *Venæ Lymphaticæ.* (b) *Arteriæ Lymphaticæ.*

zynen Oorsprong niet heeft, uit de stam van een bloedvoerende Slag-ader, word zelfs hier uit bewezen, nademaal, indien dit zoo was, dan de bloedbolletjes, die het vergrootglas leert, dat altyd rood zyn, in deze Ader zouden moeten overgevoert worden; maar dewyl zulks nooit geschiet, blykt hier uit wederom meer als middagklaar, dat derhalven dit Vaatje, (dewyl het Vat, waar van een Aderlyk Watervat eerst voorkomt, uit een bloedvoerende Slagader zyn vogt ontfangt, dat veel fynder als bloed is) nootzakelyk veel kleinder is als een bloedvoerende Slag-ader, en by gevolg, dat het is een Slag-aderlyk Water-vat van *de eerste orden.* Maar, dewyl het eerstgenoemde zelfs niet zigtbaar is op die plaats, daar het eindigt, zoo veel te minder zal dit laatste zig daar ter plaats, aan het gezigt vertoonen, ja zelfs niet door hulp van de beste vergrootglazen, kunnen ontdekt worden, dewyl het doorschynende is, niet anders als in een Luis, waar in de Vaten doorschynende zyn, want alhoewel wy van agteren zeker weten, dat in dezelve tallooze Vaten zyn, is het ons egter belet, om derzelver helderheid, dezelve door het vergrootglas te ontdekken.

17. Het lust ons nu vervolgens ons gevoelen hier over een weinig duidelyker te ontvouwen. Overal waar rood bloed uit een Slag-ader in een Ader overgevoert word, daar komen ontelbare Buisjes voort, en ten minsten zesmaal kleinder, als de Middellyn der bloedvoerende Slag-adertjes, waar uit zy haren Oorsprong nemen: en dat het daarmede zoo gelegen is, zulks leeren de Bolletjes der vogten door vergrootglazen beschout; dewyl de roode bolletjes, welke niet komen in de zydelings voortkomende Vaatjes, zoo zy met de Water-bolletjes vergeleken worden, zig zesmaal grooter vertoonen zullen, gelyk wy boven aangetoont hebben. En zoo als het bloed, door een bloedvoerend Slag-adertje gevoert, aan de-

deze zydelings voortkomende Buisjes komt, als dan word deszelfs dunste en vloeibaarste Deel daarna toegeperst, de roode bolletjes hier van berooft zynde, (dewyl dit vogt in de zydelings voortkomende Vaatjes, ter zelver tyd invloeit en door dezelve voortgedreven word) gaan regt uit over in een Bloed-ader, welke als deszelfs vervolg, daaraan vast is. Voorts noemen wy deze zydelings voortkomende Buisjes, in welke het allerfynste en vloeibaarste Deel des bloeds overgaat, (a) *Slag-aderlyke Wei-vaten*, of *Slag-aderlyke Water-vaten van de eerste orden*; om dat zy namentlyk *de Wei- of 't Water van de eerste zoort of orden*, door eene Slag-aderlyke beweging, dat is, uit de wytte na de engte voeren. Maar naderhand eindigen deze verlengde, en allengskens kleinder wordende Slag-adertjes ieder in een Ader van haar orden, welke in het begin zelfs niet kan gezien worden, gelyk van zelfs blykt, dewyl zy zoo fyn is; dog als meer diergelyke Vaatjes by een verzamelt zyn, en, als zy zoo t'zamenloopen en vereënigt worden, eenen veel grooteren stam maken, dan vertoont zig eerst aan het gezigt dat Vat, het welk wy betoogt hebben (b) een Aderlyk Water-vat te zyn.

18. Maar bovendien meenen wy, dat de Slag-aderlyke Water-vaten, alwaar zy tot Aders van haar orden overgaan, ook zydelings voortkomende Buisjes geven, welke zoo veel kleinder zyn, als de zoogenoemde Slag-aderlyke Water-vaten van de *eerste zoort*, kleinder waren dan de *laatste* bloedvoerende Slag-aders, waar van zy voortgekomen zyn, gelyk boven getoont is; die Vaten nu noemen wy *Slag-aderlyke Water-vaten van de tweede zoort*, en zoo vervolgens. Maar wy weten niet, hoe veel afgaande Orders dezer Buisjes 'er zyn; maar dat dit egter zig tot zoo verre uit-

(a) *Arteriæ Serosæ*, five *Lymphaticæ primi Generis.* (b) *Vena Lymphatica.*

uitstrekt, dat men de Vaten, welke *Zenuvogt voeren*, zonder twyffel voor de aller-kleinste houden mag. Gelyk nu het roode Bloed uit de bloedvoerende Slag-ader weerkeert in de bloedvoerende Aders, zoo keert ook het Water van de eerste zoort weder in een Aderlyk Water-vat van de eerste zoort, maar het Water van de tweede zoort in een Aderlyk Water-vat van de tweede zoort, en zoo vervolgens. Op deze wyze dan, en volgens deze Wet, worden alle de vogten van het Harte door de Slag-aderen in de Aderen afgevoert, en keeren daar van weder na 't Harte.

19. En het was ook zeer nootzakelyk, dat dit in ons Lighaam zoo geschiede, en dat 'er onnoemelyk veel zeer kleine Vaatjes waren; dewyl, zoo wy de Huid, Pezen, Vliezen, Beenderen, enz. beschouwen, wy waarlyk weinig, ja naauwelyks eenig rood bloed in deze deelen zullen vinden; zy worden egter gevoed, en groeijen op geen andere wys als de andere Deelen, alwaar overvloedig rood bloed is: dog zulks kan in die Deelen niet geschieden, ten zy derzelver Water-vaten vervult worden, en dat uit dat Waterig vogt, aan behoorlyke plaatzen, zoo veel gevoegt en met dezelve vereënigt word, als 'er verloren is; maar zal zulks geschieden, zoo moet dit vogt aan alle stippen des Lighaams gehegt worden. Waarom ook in het begin der formering van de Vrugt, in het geheel geen rood Bloed gevonden word; nogtans is 'er geen tyd, waar in een Mensch zoo schielyk aangroeit, als in die tyd. Ja waarlyk, zoo wy de zaak wel nagaan, de vergrootglazen zullen ons leeren, dat het grootste gedeelte van een volwassen menschelyk Lighaam zonder Bloed is; en by gevolg dat het t'zamengestelt is uit Water- en Zenu-vaten. Eindelyk is aan te merken, dat een Lighaam zig niet zoude kunnen buigen, nog buigzaam blyven, ten zy het uit oneindig kleine Deeltjes bestont; dog diergelyke Deeltjes zyn de Bloedvaten niet, maar veel eer zulke,

ke, welke een veel dunder vogt als Bloed voeren: het welk zelfs duidelyk blykt in de Huid, welke de buigzaamste van alle de Deelen onzes Lighaams is; want daar worden (zoo als reets gezegt is) nauwelyk Bloed-vaten, maar kleindere, te weten Watervaten gevonden: want, gelyk van zelfs blykt, hoe dunder de Vaten worden, hoe gemakkelyker wy een Deel uit dusdanige Vaten gemaakt buigen kunnen; maar uit deze bestaat byna 's menschen geheel Lighaam, overmits de grootere Vliezen daarom alleen buigzaam zyn, om dat zy uit de kleinste Buisjes t'zamengestelt worden, en zoo is het ook met de overige gelegen.

20. Dog alhoewel wy niet weten, hoe veel zoorten of orders van Water-vaten 'er zyn, gelooven wy egter dat derzelver onderdeeling veel vervolgt, ja ook veel verder als gemeenelyk gedagt word, en dat derzelver verscheide Ordens, op dezelve wys, en op gelyke wet afnemen: En alzoo is het te denken, dat, *by voorbeeld*, als de Middellyn van een Slag-aderlyk Water-vat *van de eerste zoort*, zesmaal kleinder is als de Middellyn van de *laatste* bloedvoerende Slag-ader, zoo als boven, volgens de Proeven van Leeuwenhoek aangeteekent is, dan ook de Middellyn van een Slag-aderlyk Water-vat van *de tweede zoort* of *orden*, zesmaal kleinder is als de Middellyn van een Slag-aderlyk Water-vat van de *eerste zoort*, en diensvolgens dat het zes en dertigmaal kleinder is, als de Middellyn van de *laatste* Bloedvoerende Slag-ader. Ja wy zyn ook van gedagten, dat diergelyke onderdeeling voortgaat, tot dat alle de Vaatjes gelykformig klein, en de vogten ook op een gelyke wyze verdeelt zyn, zoo dat, gelyk reets gezegt is, alle deze ten laatsten eindigen in Vaten zoo klein, als de *Oorsprongen* der Zenuwen zyn; vermits wy niet denken, dat 'er Vogten en Vaten in ons Lighaam zyn, welke fynder zyn als dit Zenu-vogt en de Buisjes, die dit voeren.

Gevolg. Dus blykt het dan duidelyk, dat 'er in dezen zin overal Zenuen zyn; en deze waarlyk komen niet alleen uit de Herzenen en 't Rugmerg voort; maar ook overal uit de laatfte Slag-aderlyke Water-vaatjes.

Voorts wanneer wy zeggen, dat 'er overal Zenuen zyn, en dieswegen, dat 's Menfchen geheele Lighaam daar uit beftaat, zullen wy 'er een zekere bepaling moeten byvoegen; te weten, dat het hetzelve is, of die Buisjes haar vogt nog omvoeren, of dat zy al t'zamengegroeit en vaft gemaakt zyn: en zulks moet men wel dus opvatten, dat namentlyk de onvolwasfe Vrugt, wanneer zy in de Baarmoeder begint geformeert te worden, dan nog maar alleen uit *Zenuen*, of *zeer kleine* vogt voerende Vaten t'zamengeftelt is; maar dat naderhand zeer veele van deze Buisjes, of kleine Vaatjes aan malkander groeijen, zig verëenigen en vaft worden. Want in vervolg van tyd, (†) worden uit de Vaten 1. de vliezen, uit de Vliezen 2. de Krakebeenderen, uit deze eindelyk 3. de Beenderen gemaakt. Hoe nu vervolgens de *kleinfte*, *grootere*, en *allergrootfte* Vliezen uit de Vaten gemaakt worden, zulks is reets overvloedig verklaart; dewyl aldaar zeer duidelyk bewezen is, dat het kleinfte Vlies allereerft uit geheel Aardagtige vafte en langagtige Vezelen gemaakt word. Maar hier doen wy by, dat een Vezel ook uit een Vat gemaakt word, (het zy dat dit Vat alleen maar uit Vezelen, het zy dat het uit vaatagtige Vliezen beftaan hebbe); en dat op driederlei wys, te weten, 1. Zoo het Vogt, het welk een afftand maakte tusfen de eene en andere zyde, uit een Vat geperft word; 2. Zoo de zyden van dit Vat tot malkander gedrukt worden; 3. Zoo deze Zyden zig verëenigen en aan malkander groeijen. Ter dezer Oorzaak dan, als deze drie hoedanigheden te gelyk daar zyn, kan 'er uit een Vat een Vezel

zel

(†) Boerh. *in het genoemde Werk*, *van* § 277. *ad* § 290. *Cap. de Ofteogenesi.*

zel gemaakt worden; welke wel des te veer-agtiger zyn zal, hoe meerder deszelfs dikte overtreft de eerste Vezel, welke dat vat met de andere t'zamen vereenigde Vezelen t'zamenstelde. Laten wy dus, *by voorb.* onderstellen, dat het *kleinste* Vat in (a) eene onvolwasse Vrugt bestaat uit 1000 Vezel-draatjes; zoo 'er nu al het vogt uitgeperst word, de Zyden tot malkander gedrukt worden, en zoo gedrukt aan malkanderen groeijen, dan zal 'er uit dit Vat EEN Vezel voortgebragt worden; derhalven zal 'er uit duizent Vezelen alleenlyk EENE (Vezel) gemaakt worden: maar de Veer-kragt zit altyd in één iegelyk dezer Vezelen; diensvolgens moeten zy alle, ieder in het byzonder, door haar eigen kragt nog werken: hierom zal die Vezel duizentmaal veer-agtiger, en ten aanzien van haren stand ook zoo veel vaster zyn, dewyl zy uit duizent andere t'zamengestelt is; en zoo vervolgens. Derhalven zien wy hier uit, dat byaldien eenig Vlies uit diergelyk een Weefzel van Vaten bestaat, zoo dat veele vaten Vezels worden, het dan vaster, harder, witter, meer veer-agtig worden zal, en dus zal het nu een Kraakbeen zyn; want dit (Kraakbeen) word gemaakt, als 'er veele uit de vaatjes, welke door haar Weefzel het Vlies t'zamenstelden, niet meer Vaten blyven, maar aan malkander groeijen en vast worden: Waar over MALPIGIUS kan nagezien worden, die toont, op hoedanig een wys (b) *de Witte Ster*, in de nog vliezig zynde Beenderen gemaakt word. Vervolgens worden 'er in dit Kraakbeen, als het op deze wys uit een vlies voortgebragt is, eenige lagen gemaakt uit de toegedrukte Vaten, en te gelyk zyn 'er andere lagen van Vaten, die nog niet toegedrukt zyn, maar welke de overige reets gedrukte Vaten insgelyks drukken; want door deze vloeijen vogten, die in die Vaten kloppingen of polsslagen verwekken: Diensvolgens word het Kraakbeen op de-

(a) *Embryo.* (b) *Stella Alba.*

deze wyze plaatſche-wys gemaakt, dus dat 'er tusſchen de plaatjes altyd vogt voerende Vaatjes zyn. Maar als deze Kraakbeenige lagen, meer en meer tegen malkander gedrukt worden, worden zy eindelyk een zeer hard, vaſt, en droog Lighaam, het welk men *een Been* noemt. Wy hebben dan gezien, dat *een Been* waarlyk eerſt vereënigt en t'zamengeſtelt word uit vele Vliezen, welke *plaatſche-wys* op malkander lagen, en waar van zommige al vaſt gegroeit waren, en dus vaſte plaatjes maakten, tusſchen welke egter nog holligheden waren, alwaar eenige vogt-voerende Vaten veilig verborgen wierden. Dewyl 'er dan tusſchen deze Plaatjes op de eene plaats kleinder, en op de andere plaats grooter Vaten loopen, hierom is het, dat zy op zommige plaatzen in het kort vaſt en hard worden, maar op andere niet. Want in die plaatzen, waardoor grootere Slag-aders loopen, (dewyl het vogt door dezelve, en ſnelder en in grooter meenigte voortgeperſt word) aldaar ontſtaat ook een grooter uitzettinge van Deelen, tusſchen welke zy haren loop vervolgen, als wel elders; waar door veroorzaakt word, dat deze lagen, tusſchen welke de grootere Slag-aderen doorgaan, meer van malkander wyken: zoo dat 'er op deze wyze zommige groeven uitgeholt worden, welke bygevolg in het begin niet in het Been waren, maar bevonden worden, dat zy lang na dat het Been geformeert is, daar in gemaakt zyn. Voorts zyn de Beenderen vaſter in het midden, als aan de (a) Uitſteekzels. dewyl zy in het midden altyd eerſt beginnen hart te worden: want CLOPTON HAVERS heeft aangetoont, dat daar ter plaats de grootſte Slag-ader loopt; waar van aldaar, en de grootſte Klopping, en ook de ſterkſte Drukking, der naaſt gelegene lagen voortkoomt; dus dan begint 'er op de genoemde plaats aller-eerſt uit een Vlies een Kraakbeen te worden. Maar

(a) *Apophyſes.*

Maar omdat dezelve Slag-ader in hare drukkinge voortgaat, daarom zyn de Beenderen in het midden ook zeer hart en gebonden; maar teffens zeer dun, dewyl zy daar ten eerſten verhart worden, en in de Kinderen niet meer groeijen, terwyl nogtans de overige Deelen der Beenderen, middelerwyl nog uitgerekt worden. Zoo nu iemand hier van meer weten wil, die zie hier over na 1. (a) *De Beenderwording der Vrugten van* Theod. Kerkring, als ook (b) *het Ontwerp der Menſchwording* van denzelven Schryver: 2. Malpigius zoo in zyne (c) *laatſte Werken*, als in zynen *eerſten Brief aan* Sponius, en eindelyk in deszelfs verhandeling (d) *over een gebroeit Ey en over de formering van een Kuiken.* 3. Le Clercq in een Boek welkers Opſchrift is, *Oſtéologie exacte & complette*, dat is, *Naukeurige en Volkome Beſchryving der Beenderen*; alwaar eenige uitmuntende aanmerkingen over de formeringe der Beenderen, in een Vrugt gevonden worden, welke genomen zyn uit de Lesſen van dien onvergelykelyken Paryſchen Ontleder en Koninglyken Hoogleeraar Jos. du Verney. Laten dan de tot hier toe verhandelde zaken over deze ſtoffe genoeg zyn; op dat wy van dezen uitſtap op den weg, en dus tot ons doelwit wederkeeren.

21. Eindelyk is aantemerken, dat de laatſte Slagaderlyke Water-vaatjes, op twederlei plaatzen in ons lighaam met opene Mondjes eindigen; te weten, 1. ten dele buiten het lighaam, in de huid; 2. ten dele in de holligheden binnen het Lighaam. Maar dit Water, het welk in de holligheden des Lighaams word uitgeſtort, wazemt ook ten dele door Mond, Neusgaten, enz. na buiten uit, en verdwynt in de Lugt; dog ten dele, nadat het zyn werk verrigt heeft, word het

(a) *Oſteogenia Fœtuum.* (b) *Ichnographia Anthropogeniæ.* (c) *Opera Poſtuma.* (d) *Tract. de Ovo incubato, & de formatione Pulli.*

het van de Inzuigende Adertjes (die niet alleen in de huid; maar ook in alle inwendige Holligheden overal te voorschyn komen, zoo als de Onderzoekers der Dierlyke Huishouding, Voornamentlyk BELLINUS en VIEUSSENS door hare Proeven bevestigt hebben) weer opgenomen, en keert in en door de Aders weder na het harte; ten einde wederom het Werk van Omloop en Afscheiding te verrigten: want dewyl volgens de Les van HIPPOCRATES en de Proeven van SANCTORIUS, 's Menschen gehele Lighaam (a) *Uitwaassemende, en Inzuigende is*, volgt dieswegen, dat zoo de huid zelfs, als alle de Vliezen, die holligheden in het Lighaam maken, overal en altyd, zoo lang een Mensch gezont is, zeer fyne Vogten en *Uitwazemen* en *weder Inzuigen*.

22. Vervolgens is, uit het gene boven aangehaalt is, overvloedig betoogt, dat 'er geen punt in het Lighaam is, het welk niet *Vaatagtig* is, zoo als ook door Proven kan bewezen worden. 1. Want geen deel des Lighaams is 'er, uit welkers wonde, hoe klein ook, hoedanig van allerkleinste Spelden en Vliegen angels pleegt gestoken te worden, geen Vogt zal uitvloeijen. 2. Voorts leren de vergrootglazen, dat die blaren, welke door oplegging van Spaansche Vliegen overal in het Lighaam plegen verwekt te worden, niet anders zyn, als een verzameling van zeer vele kleine Vaatjes, die ter dier tyd in *een* eindigen; en zulks bewyzen ook genoeg de (b) Zuure, en Alcalische zouten, en brandinge des vuurs. 3. Ook blykt zulks uit de Sanctoriaansche Uitwazeming, welke hoewel zy zoo fyn is, dat zy door het vergrootglas niet kan gezien worden, egter door middel van een Spiegel, dewelke door het gedurig Uitwazemende Sanctoriaansche vogt nat geworden is, kan waargenomen worden.

23. Ja

(a) *Exspirabile & inspirabile.* (b) *Sales acidi & alcalini.*

23. Ja de Beenderen zelfs bestaan ten deele uit een verzameling van zeer veele met vogt gevulde Vaatjes, welk (vogt) uit de kleine Slag-aderen daar in ontlast word: want zoo men Was spuit in (a) de Ondersleutelbeens Slag-ader, dan worden de Beenderen van den Arm ten eersten rood; dewyl het ingespuite Was het bloed in groote menigte voortdryft in het Beenvlies, en van daar in de Oppervlakte der Beenderen, welke, als zy door het bloed opgezwollen is, nootwendig rood word: Desgelyks is bevonden, dat het wit van het Oog vaatagtig en bloedvoerenden is; ook is door middel van het vergrootglas het zelve maakzel ontdekt in de dunste Vliezen, en in de Worteltjes der Nagelen en Hoornen, en in alle de kleine deelen. Indien dit nu zoo gestelt is in de zeer dunne en verre van het hart gelegene deelen, hoe veel te meer mag men het zelve verwagten in die deelen, die naast aan het hart leggen.

24. Ider Vat heeft zyn holte en kanten, die t'zamengestelt worden uit een Weefzel van *kleindere* vaten, welkers kanten wederom uit nog *kleindere* gemaakt worden, en zoo vervolgens, gelyk reets gezegt is; tot dat men koomt tot de *kleinste en laatste* Vaten, wier holligheden zoo klein zyn, dat zy den invloed aan geen andere als zeer fyne vogten toelaten, zoo dat zy bykans als niet aanwezig kunnen gehouden worden. Dit [te weeten, dat de kanten of zyden der *grootere* Vaten uit *kleindere* vaatjes gemaakt zyn] word ook bevestigt, 1. Met de Proeven van Ruysch; want zoo men rood Was met groote kragt in een Slag-ader Spuit, zullen deszelfs oppervlakten overal rood worden. 2. In de Dieren, die met een Strop gewurgt zyn, keert het bloed het welk door de (b) Hals-slag-aderen loopt, de doorstraling door de Aders belet zynde, weer te rug, en stilstaande in de *kleinste* vaten, blaast het dezelve op en maakt ze rood.

(a) *Arteria subclavia.* (b) *Carotides.*

rood. 3. Het zelve zal zig ontdekken in een ſterk gebondene Slag-ader van een levendig Dier.

25. De *kleinſte* Vaten hebben een bepaalde groote, anders zouden zy tot in het oneindige verdeelt kunnen worden; en dus bepalen zy zoo wel alle de deelen des Lighaams als ons zelfs, gelyk boven reets gezegt is.

26. De bepaling der Vaatjes word veroorzaakt door de gedurige drukkinge van de Lugt op ons Lighaam; want zoo de kragt van de Lugt overtreft de kragt van tegenſtand, die het daar in (te weten in de vaatjes) bevatte vogt heeft, vallen de zyden der vaten terſtont toe: waarop de *toegroeijing* volgt: zoo worden eenige grootere vaten, te weten, (a) de Navel-vaten, (b) het Eironde gat, (c) het Pisvat, enz. binnen weinige dagen na de geboorte tot Banden: zoo worden de nagelen en hoornen voortgebragt uit de toe- en vaſt gegroeide uitëindens der Slag-adertjes: ook is (d) het Eelt zynen oorſprong ſchuldig aan de vaſte verëeniging van zeer veele vaten. Indien dit nu in *grootere* Vaten pleegt te geſchieden, hoe veel ligter kan het in de kleinſte voorvallen.

27. Dog *de laatſte* Zyden van alle vaatagtige Buisjes, het zy dat het Slag-aders, of Aders, of Water-vaten, of (e) Vet-buisjes zyn, of onder wat naam zy voorkomen, zyn *Zenuägtig*, en de *Zenuën* gelyk, en in deze geſchiet de ware Voeding der vaſte Deelen.

28. Waarom ook de laatſte Vezeltjes van alle vaſte Deelen in ons Lighaam louter *Zenuägtig* zyn; want deze worden t'zamengeſtelt uit verëenigde en door toegroeijing vaſt gewordene Zenuën: (uitgenomen die Deelen, die uit geſtremde vogten t'zamengeſtelt zyn, hoedanige zyn (f) de Slymproppen en verſteende Stremzels, enz.) en dit kan genoeg bewezen worden. Want (gelyk MALPIGIUS ontdekt heeft, en daarna LEEUWENHOEK) het eerſte beginzel onzes Lighaams

(a) *Vaſa Umbilicalia.* (b) *Foramen Ovale.* (c) *Urachus.* (d) *Callus.* (e) *Ductus Adipoſi.* (f) *Polypus.*

haams is maar *een Worm*, die in de Baarmoeder eerst het Rugmerg formeert; het welk daarna door aanwas van vyf doorschynende Waterbobbels vermeerdert word, welk (a) de Quabben van de groote Hersenen worden, waar aan de Oogballen groeijen; naderhant koomt uit het midden van dit (b) *gevaarte* (gelyk HET MALPIGIUS noemt) een kromme pyp te voorschyn, welke vervolgens vier oneffenheden krygt, die met 'er tyd gebogen worden, en het Harte maken; naderhand worden de Bekleedzelen van de Borst en Beenderen allengskens voortgebragt; Hierna worden de Lever, Mild, enz. geformeert, en eindelyk komen de slymige Vezeltjes voort, die het geheele Lighaam bekleden. Waar uit blykt, dat alle deze vaste vezeltjes uit het rugmerg voortkomen; en het is waarlyk verwonderenswaardig, dat zulke harde Lighamen uit zoo een zagt beginzel, als het rugmerg is, haren oorsprong hebben; zoo dog worden uit zagte zenuen harde hoornen en nagelen, enz. Maar zoo men den geheelen klomp van de groote Herzenen, en (c) het rugmerg vergelykt met den Klomp van alle de overige vaste Deelen, zal dezer klomp niet grooter voorkomen, als dat hy van de groote Herzenen en 't rugmerg kan voortgebragt worden. Voorts, dewyl alle de deelen *Vaat-agtig* zyn [het zy dat die vaatjes waar uit zy bestaan vogt in zig houden, of niet, dat is, dat zy al toe gegroeit zyn], dat alle Vaten haren oorsprong van de peezen des harts hebben, dat deze bestaan uit *Zenu* draden, en dat de bekleedzelen der Klieren, en Ingewanden ook t'zamengestelt worden uit de Bekleedselen der Bloedvaten, dat de Beenderen uit de Vliezen voortgebragt worden, die allengskens verhardende eerst tot Kraakbeen en daarna tot been worden, dat de Vliezen ook gemaakt worden, uit de *kleinste* vereënigde Vaatjes, die *uit Zenuen* bestaan, gelyk boven in het byzon-

(a) *Lobi Cerebri.* (b) *Carina.* (c) *Medulla Spinalis.*

zonder aangetoont is; blykt hier uit overvloedig, dat elk deel van ons geheele Lighaam *Zenuagtig* is: waar uit twee GEVOLGEN vloeijen.

I. GEVOLG. Ider Lighaam werkt op de vaſte Deelen onzes Lighaams; derhalven botſt het, of tegen de *Zenu pypjes*, of tegen deelen, die uit *Vaſtgegroeide Zenuen* t'zamengeſtelt zyn.

II. GEVOLG. Bygevolg werkt de geheele kragt der Geneesmiddelen, voor zoo verre zy werkt op de vaste Deelen, in zoo verre zy geöeffent word of op de *Zenuen*, of op die deelen, die uit toegegroeide *Zenuen* voortgekomen zyn.

§ II.

Van (a) *de Eigenſchappen der Zenuen.*

(b) BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN.

I. VOORSTEL. In de *kleinſte* Vaten word de Evenredigheid van het vaſte tot het daar in bevatte Vloeibare deel zoo veel grooter, als de Vaten *fynder* worden; waarom de buitenſte Deelen vaſter zyn, dewyl zy uit zeer veele en zeer fyne Vaten beſtaan.

II. VOORSTEL. Hoe de Vaten in ons Lighaam *kleinder* zyn, hoe de punten van aanraking meerder worden tuſſchen de kanten der Vaten en de oppervlakke van de daar voorby vloeijende Vogten: want in de kleinſte vaten botſt de oppervlakte van een bolletje bykans overal tegen de kanten van de Vaten.

GEVOLG. Waarom 'er in de *grootſte* Vaten minder botzing is, en in de kleinſte meerder.

III. VOORSTEL. Hoe de Vaten kleinder worden, hoe de kragt van het vaſte Deel op het vloeibare meer toeneemt; dog hoe zy *grooter* worden, hoe die kragt meer vermindert word; door *de Kragt* nu verſtaan wy

(a) *Proprietates Nervorum,* (b) *Theoremata.*

wy hier het vermogen om de beweginge mede te deelen: Dat dus betoogt word. Het blykt uit de Werktuigkundige proeven dat, het overige gelyk gestelt zynde, de kragt van elke vaste Klomp, is tot de kragt van eenen anderen *Vasten Klomp*, van wat aart die ook zy, gelyk de digtheit, of menigte der Stoffe is tot de digtheid; voorts gelyk de kragt, alzoo is ook de tegenstant van het eene Lighaam tot de tegenstant van een ander Lighaam in dezelfde rede (te weten, gelyk de digtheid van het eene tot de digtheid van het andere) het overige gelyk gestelt zynde. Derhalven, dewyl de evenredigheid van het vaste tot het daar in bevatte vloeibare Deel des te meer aangroeit, hoe de Vaten kleinder worden, (gelyk in dit Bespiegelend Voorstel gestelt word) blykt de waarheid van dit Bespiegelend Voorstel duidelyk.

IV. Voorstel. De kragt van het laatste *Vaste Deel* op het daar in bevatte Vloeibare is niet anders, als die poginge, waar door het zig tragt te vernauwen; want door die poginge word de beweginge der Vogten bevordert: want hoe meer de Vaten verlengt worden, hoe meer zy haar kragt oeffenen op de vogten, en dat om deze reden, om dat, hoe zy meer verlengt worden, hoe ook der zelver middelyn kleinder word: het welk op deze wys (*volgens Fig.* 7.) betoogt word. Laten A. G., en C. H. twee evenwydige lynen zyn tot in het oneindige uitgestrekt, en laten A. C. B. D malkander evenwydig zyn; van desgelyken ook C. E. D. F.; laat dan uit het punt C. tot B. een Lyn C. B. getrokken worden, en uit het punt D. tot E. een Lyn D. E; zoo blykt het uit Euclides (1 *Boeks* 35 *Voorstel*) dat de Raam A. B. C. D. gelyk is aan de Raam C. E. D. F; desgelyks dat den driehoek B. C. D. gelyk is aan den driehoek C. D. E; maar dat de Zyden van de Raam A. B. C. D. en de Zyden van den driehoek B. C. D. kleinder zyn als de Zyden van den Raam C. E. D. F, en van den driehoek C. D. E;

en zoo vervolgens. Het zelve kan ook (a) van de Rolrondten en (b) Kegels, die gemaakt worden door omwindinge dier effene Oppervlaktens rondſom hare eendaantige Zyden, betoogt worden. Dewyl dan alle Vaten des Lighaams of (c) *Rolrond* of *Kegelwys* zyn, blykt het overvloedig, dat die Vaten des te meer vernauwt worden, hoe zy langer worden. Zoo dat al de Kragt der *kleinſte* vaſte Deelen, op het daarin bevatte vloeibare, afhangt van de Kragt, welke deze vaſte Deelen of Vaten vernaauwt.

V. Voorstel. De Kragt van alle *de grootere* Vaten ſpruit uit de vereenigde Kragt der *kleinſte* Vaatjes; want elke Slag-ader heeft hare Kragt van haar Zyden, die uit de kleinſte Vaten t'zamengeſtelt zyn.

VI. Voorstel. Alle voeding, of herſtellinge van het verlorene, alle aanwas, of vermeerdering van een vaſte Vezel, geſchiet alleen in *de kleinſte* Vaten, te weten in de *Zenu-vaten*, dog niet in *de grootere*, als in Slag-aders, Aders, Klieren, Water-vaten en Vet-buizen; nadien de vermeerdering en aangroeijing *der grootere* vaten geheel en al afhangt van de uitzetting der *kleindere* Zydelings voortkomende Vaten, welke zyn *Zenu-pypjes*. Derhalven geſchiet de voeding, die door hegting van een zeker Deel, op de plaats van het verlorene Deel geſchiet, in die kleinſte Buisjes, uit welke de grootere beſtaan. Waar uit volgt, dat alle Geneesmiddelen, hoedanig zy ook zyn, het zy *Vervullende*, het zy *Ontledigende*, het zy *Bloedzuiverende*, alleenlyk werken op die kleinſte Deelen.

VII. Voorstel. Alle verandering der vogten, geſchiet in *de kleinſte* Vaten, en is *aan het vermogen* der kleinſte vaatjes toe te ſchryven; zy hangt ook eenigermate af, van den aart der vogten zelf, die door die Vaatjes loopen.

VIII. Voorstel. Alle de Zyden der buigzame Buizen, zyn met een vermogen voorzien, waar door de

(a) *Cylindri.* (b) *Coni.* (c) *Cylindrica.* (d) *Conica.*

de Deelen, tot malkanderen tragten te komen, om korter te worden, door de directie of rigtings-lyn, welke aan een Vezel toegekent word; en die Kragt word gevonden in elk punt van een Vezel.

IX. Voorstel. Die Kragt, waar door de Deelen zig tragten *t'zamen te trekken*, word bedwongen en tegengestaan van de punten, aan en tegen welke de Vezel gevoegt word, te weten van het uitzettend Vogt.

X. Voorstel. Deze Kragt werkt waarlyk en natuurkundig, op die tyd als de Vezel schynt te rusten. *By voorb.* (in *Fig* 8.) Laat A een zeker vast punt zyn, waar aan een snaar A. B. hangt, aan welkers eind een gewigt D vast is, het welk die snaar zeer uitrekt. Laat eenig ander ligt gewigt vast gemaakt worden, aan het het punt E. van een andere snaar, die vastgehegt is aan het punt C. van de eerste snaar, en loopt over een vast gemaakte Katrol, die dit gewigt dus ophoud, onder dit beding, dat de Kragt van de eerste snaar overwind de Kragt van het gewigt E, zoo dat die daar van in het geheel niet, of ten minsten zeer weinig gebogen word: Laat, dit dus gestelt zynde, die eerste Snaar met een zeer scherp mes doorgesneden worden, tusschen de punten C. B, en dus even onder het punt C, zoo dat men door het snyden geen beweging aan de Snaar maakt: Dan zal het bovenste Deel A. C. zig terstont t'zamentrekken, en het gewigt E. over de Katrol een weinig doen ryzen. Het blykt dan, dat de Snaar voor het doorsnyden hare t'zamentrekkende Kragt oeffent, schoon zy, wegens het aangehange gewigt, zig zelfs werkelyk niet heeft kunnen t'zamentrekken. In *Fig.* 9. laten A. B. twee vastgemaakte punten zyn, tusschen welke een zekere Snaar zeer sterk gespannen is. Laten aan die Snaar op de punten C. D. twee draden C. F. en D. E. vast gemaakt worden, aan welker eindens de gewigten F. en E. moeten vastge-

hegt worden, welke dat van de tafel G. ondersteunt worden; en laten H. I. twee Katrollen zyn, welke dat de Snaar A. B. zeer ligt vastmaakt: Laat, dit dus gestelt zynde, de Snaar op dezelve wys als boven (in *Fig.* 8.) doorgesneden worden, en dat in het punt K, te weten in het midden tusschen die daar aan vast gemaakte draden: Als dan zullen beide de Deelen K. A. en K. B. van de doorgesnedene Snaar, zig t'zamen en te rugtrekkende na hare vaste punten A. en B., de gewigten E. en F. over de Katrollen H. en I. een weinig opligten. Dezelve *t'zamentrekkende Kragt* der Vezelen is 'er in ons Lighaam, gelyk in een overdwers doorgesnedene Vezel te zien is, want zy trekt zig t'zamen na hare vaste punten: dat ook de oorzaak is, waarom de aan ons Lighaam toegebragte Wonden plegen te gapen.

XI. Voorstel. Die Kragt, waar door elk Deel des Lighaams zig tragt t'zamentetrekken, word in evenwigt gehouden, van die *tegenwerkende* Kragt: want alle Deelen hebben die t'zamentrekkende Kragt; en dewyl zy na tegengestelde punten trekken, zyn zy zig zelve wederzyds *tegenstanders*.

XII. Voorstel. Het *evenwigt* van die t'zamentrekkende Kragt, in ons Lighaam, hangt af van den evenredigen invloed van Vogt en deszelfs Aandrang, in en op alle de Deelen, zoo dat 't die Deelen gelykformig uitzet.

XIII. Voorstel. Al wat derhalven op de een of andere plaats, de (a) *Bewegings-kragt* van den invloet van 't Vogt verandert; zoo dat het niet eenparig vloeit in alle de Buizen; en al wat *het evenwigt* van tegenstant in de Buizen wegneemt, zulks neemt het ook in het geheele Lighaam weg: En dit is de rede, dat 'er twee oorzaken van dit evenwigt zyn, te weten, *de wederstand der Buizen*, en *den invloed van Vogt*.

XIV.

(a) *Momentum.*

XIV. VOORSTEL. Terſtont als in eenig Deel des Lighaams *het evenwigt* word weggenomen, zoo ondergaan *de* (a) *open- en toegaande Bewegingen* ook *verandering*, eerſt in die plaats, daarna door het geheele Lighaam, of die bewegingen welke geſchieden, als eenige Buizen, meer als na gewoonte uitgezet zynde, zig t'zamentrekken; en dit hangt af van de Overmagt der tegenſtant, boven de Kragt van den invloed der Vogten; en word verbroken, zoo dikwils de kragt van den invloed overwint de kragt van tegenſtant.

GEVOLG. Derhalven kan het voornaamſte van alle de Kragten afgeleid worden na een Deel; en dus blykt het, dat 'er een zekere nieuwe Beweginge in dat Deel ontſtaan kan.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Scherpe Lighamen.*

1. NOoit word het (c) *Evenwigt* van (d) de open- en toegaande Beweginge; in ons Lighaam, meer weggenomen, dan wanneer eenig *Scherp Lighaam*, in de Holligheid van een aller-kleinſt Vaatje dringt, en zig aan deszelfs Binne-zyden hegt, en en daar in vaſt blyft ſteeken.

2. De Scherpe Lighamen, gelyk de vergrootglazen leeren, beſtaan uit zeer Spits-eindigende Priempjes, of op een Scherp-eindigende wyze zoo gevoegt als een Mes, of Zwaard; waarom zy in de kleine tegenſtands punten, gelyk een Beitel, kunnen knagen, ſteeken, en ſnyden.

3. Zoo'er een *Scherp Lighaam* aan de binnezyde van eenig vaatje gehegt is, word die geheele kragt van het invloeijende Vogt, het welk op verſcheidene pun-

(a) *Motus Oscillatorii.* (b) *Acria.* (c) *Æquilibrium.* (d) *Motus Oscillatorius.*

punten van de zyde pleegde te werken, bepaalt op dat eene punt, daar het *Scherp Lighaam* ingedreven is; en hier uit word de ſtuiptrekking van dit buisje veroorzaakt. Dat dus bewezen word volgens *Fig.* 10. Laat A. B. C. een gedeelte van een zeker vaatje zyn, waar in de onderſcheide lynen den loop van 't Vogt door de Buis bepalen. De Lyn uit D getrokken ſtoot of botſt tegen E; welke uit F getrokken word botſt tegen G, en zoo vervolgens: Maar alle deze lynen worden hier geplaatſt, even als of het vogten waren, die met een gelyke kragt invloeijen, en voordryvende punten zyn, welke botzen tegen de zyden der vaten, en dezelve gelykformig uitzetten: En dewyl een buis met een t'zamen trekkende kragt voorzien is, trekken die punten zig gelykformig toe, en wederſtaan de uitzettinge; en zoo word de open- en toegaande beweging bewaart. Maar zoo wy onderſtellen, dat eenig ſcherp Lighaam, gelyk H. I., gedreven is in het punt J. van de binnenzyde van het vaatje, zal het geenzins van het invloeijende vogt uit dit punt kunnen weggenomen worden; nadien het zooveel geperſt word van de kant B. H., als het te rug geperſt word van de kant H. C.: Ter dezer oorzaak zal al het vogt, dat tuſſchen B. H. bevat word, botzen tegen de Oppervlakte H. I., en deze zal uitſtaan alle die kragt, welke van de geheele lengte van I. tot K. en van alle deszelfs punten heeft moeten gedragen worden; maar de geheele kragt, die geöeffent word op de Oppervlakte H. I., word medegedeelt aan het punt I., het welk, dewyl de buis buigzaam is, moet wyken, nadien het meer gedrukt is, als de overige punten van dezelve zyde: En dewyl de Buis veeragtig is, herſtelt zy zig, hoe meerder zy gedrukt word, met des te meerder kragt; waar door te weeggebragt word, dat *het evenwigt* van de Open- en toegaande beweging verbroken word, en het vaatje Stuiptrekkige bewegingen krygt. De lig-

hamen

hamen die deze uitwerking kunnen voortbrengen, zyn voornamentlyk de vlugge en vaste *Scherpe* zouten, en de doorvreetende *Deeltjes* der Metalen, welke kwetzen om de figuur, die zy hebben, gelyk dusdanig een wigge of beitel H. I., dog niet voor zoo verre zy de vloeibare, maar voor zoo verre zy de vaste Deelen aandoen.

Uit dit betoog vloeijen deze WAARHEDEN, of GEVOLGEN, te weten,

I. GEVOLG. Hoe het vastzittende Deeltje styver of min buigzaam is, en hoe het dieper ingedreven word, hoe de uitwerkinge erger en heviger zyn zal: Dit is ook de reden dat de Metaal-deeltjes tot een scherpe figuur gebragt, by Voorb., (a) Opgehevene bytende, en (b) Roode Neergeplofte Quik, enz. in onze Lighamen veel geweldiger uitwerkingen hebben, als allerhande deeltjes, die uit planten, of dieren genomen zyn; want de eerst genoemde zyn veel styver als deze laatste, en worden om de meerder zwaarte in de zyden der vaten dieper ingedreeven.

II. GEVOLG. Hoe een deeltje zwaarder is, hoe geweldiger deszelfs uitwerkinge zyn zal, en langer duren zal, om de zoo bygebragte reden.

III. GEVOLG. Hoe de kragt van het vogt in het deel B. H., het overige gelyk gestelt zynde, grooter is, hoe de uitwerkinge van het vastzittende Deeltje heviger is, en hoe het dieper ingedreven word: hier uit volgt, dat de kragt van het harte zeer veel doet om dit *scherpe Lighaam* H. I. aantezetten tot een prikkelende beweginge.

IV. GEVOLG. Alwaar den *Invloed* der vogten in de Vaten ophoud, daar gaat ook alle kragt zoo der Geneesmiddelen, als der Vergiften te niete: Dat is de reden, waarom een (c) *Brandmiddel* aan Zieken, die tot

(a) *Mercurius sublimatus Corrosivus.* (b) *Præcipitatus ruber.* (c) *Causticum.*

tot het uiterste gebragt zyn, en nu zoo zullen moeten sterven (in welke namentlyk den Omloop der Vogten niet als in de naast aan het harte gelegene Deelen aanhoud) toegedient, weinig of niets werkt: daar het zelve aan een gezont en welgestelt Lighaam gebruikt, binnen korte tyd zyn werkinge doet.

V. Gevolg. Derhalven heeft dat ingedreeven deeltje in een doot Lighaam, daar alles stilstaat, geene uitwerkinge.

VI. Gevolg. De Vogten worden in de (a) *Rol-ronde*, op dezelfde wys als in de (b) *Kegelwyze* Vaten, door (c) evenwydige Lynen omgevoert; en, daarom heeft het scherpe ingedreevene Deeltje dezelve uitwerkinge in de *Rol-ronde*, als in de *Kegelwyze*, dog zagter in gene, als in deze. Want de kragt van het Vogt boven het in het punt F ingedrevene Deeltje, gelyk in *Fig.* 11., het zelve een weinig na F gedrukt zynde, (het geen ligt geschieden kan, dewyl de vogten van de andere kant niet tegenhouden, gelyk in de *Kegelwyze* vaten) zal doorgaan na B. D., alwaar het een ruimte vinden zal gelyk aan de eerste A. C. Dog in de *Kegelwyze* is, dat zoo niet; want het vogt, in *Fig.* 12., dat uit het deel A. D. C. botst tegen het Deeltje E. F. ingedreven in het punt F, vint na zynen doorgang tusschen G. E. dezelfde ruimte niet, als die waar uit het gevloeit is; en zoo is hier een sterker werking en perzinge der Vogten onder het lopen na B, als 'er was in het *Rol-ronde* Vat. Men stelle, in *Fig.* 13., dat de Vogten in het *Kegelwyze* Vat A. B. C. D., dat hier als een Ader zal worden aangemerkt, met een tegenstrydige en verkeerde beweginge lopen. Het Vogt lopende uit A. B., zal niet als met weinige deeltjes botzen tegen het in het punt F ingedrevene deeltje E. F., het welk het zelfs eenigzins na D zal voortdryven, dewyl het Vogt van die kant geen tegenstant doet, en het zal 'er gemakkelyk genoeg door-

(a) *Cylindrica.* (b) *Conica.* (c) *Parallela.*

doorlopen; nadien de ruimte H. E. al zoo groot, ja grooter is als A. B. Derhalven is de kragt aan dit deeltje van het daar tegen aanlopende Vogt medegedeelt, in dit geval van weinig belang: Waarom de *Scherpe Lighamen* op de vaste Deelen nergens minder werken, als wanneer zy gehegt worden aan *de holte* van een Vat, dat van de naute tot de wytte uitloopt; dog de zoodanige zyn alle onze Aderlyke Vaten.

VII. Gevolg. Indien zig een *Scherp Lighaam* aan de zyde van een Vat uitwendig vasthegt, zal'er dezelfde uitwerkinge op volgen, als of het 'er inwendig aan vast sat. Want het punt C, in *Fig.* 14. moet, nootwendig van het invloeijende en de Buis A. B. gelykformig drukkende Vogt uitgezet worden; en daarom zal 't zelve het daar aan vastzittende Scherpe Deeltje D drukken, en tegen het zelve aanpersten. Dog dewyl dit deeltje, om de drukkinge of van de Lugt, of van een andere oorzaak, niet kan *wyken*, moet het nootzakelyk dieper in de zyde van het vat dringen, en den gelykformigen loop der Vogten beletten. Op deze wys werken de Pleysters, en alle prikkelende middelen, die uitwendig gebruikt worden. Voorts besluiten wy hier uit, dat de werkinge der Geneesmiddelen bestaat in het wegnemen van dat gene, het welk de evenwigtige beweginge der Vogten belemmert.

VIII. Gevolg. Door de Voornoemde plaatzinge alleen van eenig deeltje (alle de overige in haren natuurlyken staat blyvende) kunnen de Afscheidingen der vogten verandert en gestoort, de Buizen verwyt, de botzende kragt der zyden vermeerdert, en de Open- en toegaande beweginge verbroken worden.

IX. Gevolg. *De Afscheidinge is een Afleidinge en Scheidinge van het eene Vogt van het andere.* Elk Vogt bestaat uit kleine vaste Deeltjes; en den Klomp der vogten is zeer vermengt, gelyk in de Scheikunde blykt; want men kan verscheide zoorten van Vaste Lighamen onder malkanderen smelten, welke ver-

mengt zynde een vloeibare Stoffe voortbrengen, en uit die vermengde kunnen wederom vaste Lighamen gemaakt worden. Tot de Affcheidinge zyn drie dingen nodig; 1. de Voeging van Vogt aan de monden der Buizen; 2. een bepaalde groote van die monden; 3. een genoegzame kragt om het Vogt in de Buizen te dryven. Dog, zoo nu een vastgehegt Scherp deeltje te weegbragt, dat de Buizen, by Voorb. de Buizen der Nieren, meer als na gewoonte naauwer, of wyder wierden, dan zouden 'er tegen de gewoone wys grooter of kleinder Deeltjes door dezelve gaan: dat de Oorzaak is der verscheidenheid van de geloosde pis; want op de eene tyd komt zy klaar, en op de andere tyd troebel en dik te voorschyn. Maar zoo het *Scherpe* deeltje zoo lang gedrukt wierd, tot dat het de zyde van de Buis doorboorde, dan zou 'er een wonde in de Buis gemaakt worden na de groote van het Scherpe deeltje, die door de *t'zamen* trekking der Vezelen wel zoo groot zoude kunnen worden, dat 'er het vogt, hetgeen in de Buis bevat is, zoude uitvloeijen: Hier uit ontstaan ook in ons Lighaam lekkingen, kwylingen, en zeer veele andere tegennatuurlyke ontlastingen, te weten, als de wonde gemaakt word in Vaten, die groot genoeg zyn. Maar 'er zoo een opening in sommige zeer kleine Vaten (gelyk 'er sommige in de Long zyn) gemaakt is, zal 'er uit zoodanig een wonde maar een zeer dun Vogt lopen, dat geenzins rood zyn zal; dewyl de scheur of opening zelden zoo wyt is, dat zy de daar-tegen aanschuurende bloedbolletjes zoude kunnen doorlaten; en wy onderstellen, dat 'er zoodanige *Scherpe* Lighamen zyn, welke die bolletjes in geenen deele kunnen ontbinden.

X. Gevolg. Hier uit kunnen gezwellen en ontsteekingen voortkomen, zoo in het beleedigde als in de naast by gelegene deelen; want het Vogt van het harte geperst en voortgedreven tegen de zyde van het

Vat,

Vat, zal alle zyne deeltjes, welke de Openinge evenaren, door dezelve dringen, en deze deelen zullen, de naast bygelegene drukkende, in dezelve tegelyk een gezwel en ontstekinge verwekken. Zoo merken wy in zeer veele Ziekten, dat de pyn eerst voortkomt van de steekinge der Scherpe deeltjes. De *Pyn* is dog niets anders, als *eene Scheidinge der Deelen van het Zenu-vezeltje, gedaan door de Kragt van het Scherpe Deeltje*, en op deze scheiding volgt terstont een gezwel, het welk als 't voortgebragt is, of, dat het zelfde is, als 'er het vogt uitgelopen is, houd de pyn op; gelyk men bemerken kan in de (a) Voet-jigt, (b) Tandpyn enz.

XI. Gevolg. De Vogten, welke daar vastzitten en stilstaan, volgen haar natuur, dat is, zy bederven onder het stilstaan, worden Scherp, en geven een (c) Vlug-loog zout, en deze scherpheid der Vogten maakt dezelve bequaam om onze Vaten te kunnen verbreeken. Dog deze wet heeft plaats in de Pis, het Bloed, de Wey des Bloeds, maar niet in het (d) Water; want wy zien dat Waterzugtige Menschen den buik met Vogt, dat uit de Water-vaten gelekt is, opgevult hebben, zonder dat egter eenig (e) *Vuur* in de Onderbuiks ingewanden, daar door veroorzaakt is.

XII. Gevolg. Eindelyk blykt uit het gezegde, dat de Scherpe Lighamen hare uitwerkingen in onze Lighamen voortbrengen, ten deele door de kragt van haar eigen Scherpen aart en Figuur, en ten deele door de kragt der beweginge van de Vogten, die tegen dat Scherpe Lighaam botzen: Want als het Vogt stilstaat, volgt 'er geen uitwerkinge, hoe bequaam ook het Geneesmiddel zyn mag in zyne uitwerkinge voortebrengen; zoo dog werkt een Pennemes, dat op een vinger gezet is, hoewel het bequaam genoeg is

(a) *Podagra.* (b) *Odontalgia.* (c) *Alcalinum Volatile.* (d) *Lympha.* (e) *Gangræna.*

is om te ſnyden, egter niets, ten zy het aangedreven, en tot werking aangezet worde: En dus word het *Scherp* Lighaam van de ſchuddende Beweginge der Vogten aan het werken gebragt. Dit is dan de reede, dat de Geneesmiddelen werken, en door de Kragt van haren eigenen aart, en door de Uitwerkinge van het (a) Levensvogt; welke Uitwerkinge egter van zommige Geneesmiddelen eerſt afhangt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de Lymige Lighamen.

1. Een (b) *Lymig* Lighaam is, dat zeer vaſt aan de Zyden van een Vat blyft hangen, zoo nogtans, dat het 'er, om zyn breede Oppervlakte, niet doordringen kan; want indien het zoo een kleine Oppervlakte hadde, dat het de Zyde van een Vat doorboren konde, zoude men dat onder de *Scherpe Lighamen* tellen moeten.

2. *Een Lymig Lighaam* kan op tweederlei wys vaſt kleeven; 1. Of het raakt de Zyden maar van eene kant aan, gelyk op A. (in *Fig.* 15.); 2. Of het ſtrekt zig van weerskanten tot de Zyden toe uit, gelyk het Deeltje H. De uitwerking van dit Lymige Lighaam, in beide gevallen, word in de genoemde 15de *Fig.* betoogt. 1. Laat A. D. een zeker *Lymig* Deeltje zyn, het welk zig aan de Zyde van het Vat op A. zoo vaſtgehegt heeft, dat het van het na agteren perzende, en volgens de Lynen E. I., en G. F. daartegen aanbotzende Vogt, daar van niet kan verzet worden; zoo zal dit Deeltje de geheele Kragt van het invloeijende Vogt uitſtaan, welke van het Deel der Zyde, tusſchen H. A. bevat, hadde moeten gedragen worden; en zoo zal het Deel van de zyde, daar het Deeltje aan vaſt kleeft, naar buiten wyken, de-

(a) *Liquidum Vitale.* (b) *Viscidum.*

dewyl het meer gedrukt is, als de overige Deelen van dezelve Zyde, en 't zal, hoe meer het wyken zal, zig met des te grooter Kragt herſtellen; waar door de Overeenſtemming of het Evenwigt van de open- en toegaande Beweging in dat Vat, zal worden weggenomen: Hier uit ontſtaat een doffe pyn, die in meeſt alle de Ziekten, welke van een Lymige ſtoffe voortkomen, gevoelt word, namentlyk haren Oorſprong hebbende van de drukkinge. Laten wy nu ten 2. onderſtellen, dat het *Lymig* Deeltje H. zoo vaſtkleeft, dat het van weerskanten reikt tot de Zyden der Vaten toe; zoo kunnen deszelfs Uitwerkingen aangemerkt worden, of ten aanzien van het Vat zelve, daar het aan vaſt zit, of ten aanzien van de Zydelings voortkomende Vaten. Belangende het eerſte, deszelfs Uitwerkinge, zal zyn de geheele verſtoppinge van dat Vaatje, teffens ook de uitzetting van deszelfs Zyden; dewyl het Deeltje door het van agteren aanperzende Vogt, tot zoo verre voortgedreven word, dat 'er een Evenwigt gemaakt word tusſchen de Kragt van het vogt, en de Kragt van wederſtant, welke de Zyden van het Vaatje hebben; als dit eens te weeg gebragt is, zal het Deeltje onbeweeggelyk vaſt blyven zitten, de holte van het Vaatje geheel toeſluitende, en deszelfs Zyden uitzettende. Dat 'er nu met 'er tyd eens een Evenwigt zyn zal tusſchen de Kragt van het vogt, en de Wederſtant der Zyden, blykt om deze reden, dat de Kragt van het vogt gedurig afneemt, daar deze tegenſtant aanwaſt, en dat de Kragt van het vogt vermindert, blykt hier uit, om dat hoe het verder van het Harte wykt, hoe het trager bewogen word; dat nu de tegenſtant der Zyden vermeerdert word, maakt de holte van het Vaatje, of den afſtand der Zyden allengskens kleinder geworden zynde, openbaar; want het naauwer Deel van *een Kegelwys* Vaatje kan tot dezelve wytte niet uitgezet worden, als deszelfs

groo-

grooter Deel, ten zy 'er grooter Kragt op geoeffent word.

3. Tot dus verre van de Uitwerkinge, welke een *Lymig* Deeltje heeft op het Vat zelve, daar het aan vast gekleeft is; Laten wy nu zien, wat het Uitwerken zal, ten aanzien van de Zydelings voortkomende Vaatjes. Het *Lymige* Deeltje A. B. (zie *Fig.* 16.) dat zig aan het Vat vastgehegt heeft, en het zelve verstopt, belet den loop der vogten door dat Vaatje; waarom het vogt loopt na de Zydelynsche Buis C. D.; dog het kan 'er niet inloopen, of moet die te gelyk verwyden; maar door deszelfs verwydinge, word de toetrekkende Kragt der Zyden vermeerdert, en gevolgelyk word de open- en toegaande Beweginge sterker, en daarom den loop van het vogt snelder: Dit is ook de reede, dat 'er, in Koortzen, op koude terstont warmte volgt.

4. Uit het gezegde blykt, dat 'er van de Vogten zeer groote veranderingen in ons Lighaam kunnen voortgebragt worden, voor zoo verre zy tegen de vaste Deelen botzen en die verbreken; maar niet van de vaste Deelen, als eerste Oorzaken, die de vogten aandoen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van den Aard onzer Vogten, en byzonder des Bloeds.

1. ALle onze Vogten hebben haren Oorsprong uit het Bloed; wy moeten derhalven, zullen wy derzelver Natuur kennen, den aard des Bloeds eerst onderzoeken.

2. Alle vogten, die in ons Lighaam omgevoert worden, loopen op deze wyze om, dat zy, van het eene na het andere Deel bewogen zynde, eindelyk weer

weer na het Harte keeren. Dat vogt nu, het welk voor een oogenblik in het Harte blyft, word *Bloed* genaamt, het welk van daar na alle Deelen des Lighaams verspreid word, die dit Ontfangen om verscheidene afscheidingen te doen; want het Bloed bestaat uit verscheidene veelzoortige Deeltjes, als vet, gal, water, enz., die 'er maar van afgescheiden, en verandert worden: Dus dan moet al dat gene, dat 'er in de Vaten onzes Lighaams te scheiden is, uit het Bloed afgescheiden worden; voorts kan men op verscheidene wyzen den aard des Bloeds onderzoeken; maar dewyl de enkele dingen gemakkelyker begrepen worden, zullen wy daarvan moeten beginnen.

3. Door onze uiterlyke zinnen bevinden wy, dat alle Dieren, Menschen, Visschen, Gevleugeld en Kruipend gedierte, het zelve Bloed hebben, en dat 't uit deze drie Deelen bestaat; te weten, 1. Uit een genoegzaam smakeloos, en een weinig riekend Water, het welk op vuur gezet zynde, tot Wazem word, die een stinkende reuk van zig geeft, verst, en alle t'zamengestelde, en enkele, als ook de zuure Pekelzouten, ontbind: hier uit volgt, dat dit Water niet (a) Geest-zoutig is, gelyk zommige Stofscheiders willen; dewyl de geesten alleen de Olyën ontbinden, maar geenzins de Zouten; daarenboven worden alle de Geesten voortgebragt, of door (b) Gistinge, gelyk de (c) Vlamvattende, of door Verrottinge, gelyk de schrale of Zoute; Eindelyk, bevriest dit *Water des Bloeds*, door de Kragt der koude, gelyk als allerlei gemeen Water, en word, als 'er warmte by komt, wederom ontdaan tot zeer zuiver Water, daar de Geesten de felste Koude zonder eenige schade doorstaan, gelyk wy zien in de Geestrykste vogten. 2. Uit dat gedeelte, het welk de Wei des Bloeds genaamt word: dog dit gedeelte is een Vogt, het

(a) *Spirituoso-Salina.* (b) *Fermentatio.* (c) *Inflammabiles.*

het welk in zynen Natuurlyken ſtaat niet rood, maar doorſchynende is, en geroert zynde Geel word, en dat door de Kragt der koude niet ligt bevrieſt, maar op vuur gezet, gelyk als Ey-wit, hard word, als het Wateriger deel vervlogen is. 3 Uit dat gedeelte, het welk het geheel rood maakt, en dat door de Kragt der hitte, niet minder als door de Kragt der koude gebragt word tot een rooden, vaſten, kleevenden klomp, die men het (a) *Eiland* noemt. Maar als men het afgetapte Bloed, in een zeker Vat eenigen tyd ſtaan laat; dan vervliegt eerſt het Waterig Deel, als het fynſte zynde, daarna ſcheid zig de Wei, en hoe dit langer gedaan word, hoe het *Eiland* kleinder word, ja het roode Deel verdwynt zelfs na verloop van drie of vier dagen geheel en al, dewyl het in Wei verandert is. Dog deze Wei heeft, als het Bloed uit ziekelyke Lighamen genomen is, zomtyds een Zwarte, Geele, of andere tegennatuurlyke Verf. Deze dingen worden met het bloote oog waargenomen: Maar door middel van vergrootglazen is verder ontdekt, (†) dat het Bloed beſtaat uit *klootſche* in helder vogt dryvende Deeltjes, die in grootere Vaten hare klootſche figuur behouden, en zig rood vertonen, maar na de engten der Vaten Ey-rond worden, en van rood na den geelen hellen: Daarenboven is bevonden, dat elk *Bolletje* beſtaat uit andere zes kleindere, en zoo vervolgens; welke, (Bloedbolletjes) van elkander geſcheiden zynde, terſtont haar roode Verf verliezen. Deze afſcheidinge geſchiet alleen in de kleinſte Vaten, en ſchynt ten dien einde geſchikt, te weten, op dat daar uit het Zenuw-vogt en een zeer fyn Water zouden gemaakt worden: Maar deze ſcheiding der Bolletjes, waar op het verlies van hare roode Verf volgt, kan door ſterke Geneesmiddelen zeer aangezet worden. 4. Uit

(a) *Inſula.*

(†) *Vergel. de Proeven* van LEEUWENHOEK *over het Bloed, in zyne Brieven aan het Kon. Groot Britt. Genootſchap.*

4. Uit het gezegde volgt, dat de Warmte de oorzaak niet is, die den gelykformigen vloed des Bloeds bewaart: want de Warmte verdikt het buiten-gevaatte Bloed; daarenboven blyft het in de Visſchen vloeibaar, welkers Lighamen koud zyn; dog als dit buiten-gevaat is, word het tot een klomp; even als Menſchen Bloed. Waarom de Oorzaak, die het Bloed vloeibaar houd, geen eigenſchap des Bloeds is; want zoo die uit den aárt des Bloeds haar Oorſprong hadde, dan zou deszelfs vloeibaarheid daar het grootſt zyn, alwaar den grootſten overvloed van Bloed gevonden word, te weten in de grootere Vaten: Dog daar in is en de vloeibaarheid en de beweging minder; want in deze plegen de grootſte ſtremmingen te geſchieden, gelyk blykt in de Aders der Lyken. Overmits door gebrek van Warmte de Vogten in ons Lighaam ſtremmen, dog dit gebrek van Warmte geſchiet, om dat teffens de beweging der Vogten ontbreekt. Derhalven is de werkinge der vaſte deelen, door welke het Bloed vloeid, de oorzaak van deszelfs Vloed; want als de werkinge der vaſte deelen ophoud, houd ook de beweginge des Bloeds op: En dit word met de volgende Proeve beveſtigt. Indien in de wintertyd de Slag-adertjes van een verkleumden Kikvorſch of Vledermuis, door behulp van een vergrootglas beſchout worden, zal zig in dezelve het Bloed geheel en al tot brokjes geſtremt ontdekken; ja alhoewel het Dier tegen 't vuur gehouden word, zoo, dat 't warm word, zal egter dat geſtremde Bloed geenzints ontbonden worden, en het zal niet bewogen worden, voor dat het harte zig zal hebben beginnen t'zamen te trekken; Maar als dit bewogen is, zal ook het Bloed bewogen worden, en na verſcheidene ſlagen van het Harte, eindelyk zyn vorige vloeibaarheid wederkrygen: Dit is een Proef van Leeuwenhoek. Waar uit men beſluiten moet, dat de Warmte een bykomende oorzaak van de be-

weging des Bloeds is, maar geen eerste en voorname; om dat, als de werkinge der vaste Deelen ophoud, dan ook en beweging en warmte ophouden. Nu wy deze dingen onderzogt hebben, eist de order, om onderzoek te doen na de Eigenschappen of Hoedanigheden des Bloeds.

5. De Eigenschappen des Bloeds, zyn of *gemeene*, die namentlyk met andere Vogten overeenkomen; of *byzondere*, die maar met zommige overeenkomst hebben, en daarom uit de natuur van elk byzonder vogt gehaalt moeten worden. Alle de hoedanigheden, welke aan een algemeen Vogt eigen zyn, zyn ook in het byzonder te vinden: dog deze twee hangen van Wiskundige regels af. De *gemeene* hoedanigheden zyn, 1. Dat het Bloed (gelyk alle andere vogten) eer lyd, dat'er eenige Deelen van afgescheiden worden, als dat den geheelen Klomp bewogen word. 2. Dat'er die Hoedanigheden by zyn, die tot *den Vloed* noodzakelyk zyn, te weten, α. Een zeer groote fynte der Deelen, betrekkelyk tot onze zinnen, dat is, dat zy zeer *klein* zyn, zoo dat daar van een op zig zelfs beschout, niet onder ons gevoel of gezigt valt. β. Eenen zoo *ligten* t'zamenhang onder de Deelen, dat zy gemakkelyk kunnen gescheiden worden. γ. Eene *gelyke* zwaarte van alle de Deelen. Dog uit die zwaarte der byzondere Deelen ontstaat de gemeene Zwaarte van de geheele stoffe. Ter dezer Oorzaak, om dat alle de Deeltjes zwaar zyn, houden zy zig eenparig op; want de Drukking en de Zwaarte van de geheele stoffe, ontstaat zoo wel uit de hellinge, om nederwaarts te vallen, als van de evenmatige Zwaarte der Deeltjes. δ. Eene (a) *voortwerpende*, of *voortstuwende Beweginge*, waar door het vogt van de perzende zyde der Vaten na eenig punt gevoert word. Deze nu zyn de gemeene Eigenschappen der Vogten.

6. Alle

(a) *Motus Projectilis.*

6. Alle de Vogten, die in ons Lighaam omlopen, komen uit het Harte voort; waar in zy egter veel meer Geeſt- en Water-ryk zyn, als in alle de overige Vaten; want uit tien oncen Bloed, dat onmiddelyk uit het Harte genomen is; kan men meer als vyf oncen Water ſcheiden; waar uit blykt, dat het Bloed voor een groot gedeelte, uit Water t'zamengeſtelt word. Dit Waterig Deel ondergaat eene veranderinge, die van drie Oorzaken voortkomt; te weten, van de tweederlei Zouten, der Dieren namentlyk, en der Planten; van het Wei- en Geeſt-agtig Deel; van het roode Deel, het welk by Warmte vermeerdert. De Groote van de laatſte en kleinſte Water-deeltjes kan niet bepaalt worden; want zy zyn al zoo doorſchynende als de Lugt, en vallen daarom onder ons gezigt niet, ſchoon geholpen door de beſte vergrootglazen; ook zyn zy zoo klein, dat zy gaan door de ten eenemaal onzigtbare gaatjes der Planten; ja de (a) Lugtpomp leert, dat zy door gaatjes gaan kunnen, die de Lugt zelfs niet doorlaten: waar uit wy beſluiten, dat het grootſte deel des Bloeds, om de vloeibaarheid en kleinte, tot de Beweging zeer bekwaam is. De Zwaarte van het Water, ten aanzien van de Lugt, is ten naaſten by gelyk 1000 tot 1. Maar, eer wy ter verklaring van deszelfs byzondere Hoedanigheden overgaan, zullen wy ontvouwen moeten de *byzondere* eigenſchappen onzer Vogten; deze nu zyn in de vier volgende Voor-bewyzen begrepen, of liever zy hangen van dezelve af, en worden 'er uit beſloten. 1. Ieder Deeltje van ons Vogt heeft zyne *byzondere en bepaalde* groote, figuur, en vaſtheid. 2. Ieder Deeltje heeft zyn *bepaalde Kragt* of *Vermogen*, waar door het zig ſtelt tegen deszelfs ſcheidinge van andere Lighamen, en altyd tragt na vereeniging. 3. Elk Deeltje heeft zyn *byzondere* Zwaarte. 4. In onze Vogten zyn verſcheidene trappen van de *voortſlu-*

(a) *Antlia Pneumatica.*

stuwende Beweginge, waar door zy nootwendig Lynregt moeten vloeijen. Wat nu vervolgens de eigenschappen van het Water betreft, daar omtrent is aan te merken, dat de vlugge Zouten der Dieren die in het Water dryven, ligter als het zelve zyn; want als 'er die uitgehaalt zyn, word het Water ten aanzien van zynen hoop zwaarder; maar daar en tegen word het, als 'er andere Zouten mede vermengt worden, zwaarder: Ook zal deszelfs vloeibaarheid verminderen, na mate dat men 'er veel Zout by doet, ja het zal eindelyk daar mede tot eenen vasten Klomp worden. Hier uit blykt dan, dat het Water, dat wel het grootste deel van ons Bloed is, ten aanzien van zyne zwaarte, zeer verandert word, door de daar in dryvende Zout-deelen; want hoe die Deelen styver en vaster zyn, hoe het Water zwaarder, en tot de Beweging bekwamer word: dit is ook de reden, dat van de Zouten, die met het Water van ons Bloed vermengt zyn, daar ter plaats verscheidene veranderingen voortkomen.

7. Ten aanzien van de zoo verhandelde vier voorbewyzen, kunnen onze vloeibare Deelen verscheidentlyk zondigen. Te weten, (betreffende het eerste voor-bewys) 1. Ten aanzien van derzelver *groote*, en dat *tweezints*; want zy kunnen of al te *dik*, of al te *dun* zyn: diensvolgens moeten de Geneesmiddelen, die in die twederlei staat des Bloeds dienstig zyn, verdunnende, en verdikkende zyn. Zoo eenig gezond Lighaam ziekelyk word, uit hoofde dat de Deeltjes van het Bloed al te *dik* zyn, dan zal de Oorzaak, die de Ziekte voortbrengt, nootzakelyk inwendig, maar niet uitwendig zyn; want al wat in het Harte koomt, word daar in uit de Aders ontlast; al wat 'er uit gaat, gaat 'er uit door de Slag-aderen; al wat in de Aderen koomt, loopt in dezelve, of uit de Melk-vaten, of uit de Water-vaten, of uit de Inzuigende Vaten: maar de Mondjes van die Vaten zyn zoo open niet, als de einden van een Slag-ader en een Ader, of als

de

de (a) Net-wyze vlegting, door welke het Bloed loopt uit de Slag aderen in de Aderen, gelyk het vergrootglas leert; en daarom zyn de Deeltjes, welke door de mondjes der Melk-, en In-zuigende Vaten in de Aderen, en van daar in het Harte gebragt zyn, zoo klein, dat zy door hare groote de vloeibaarheid van het Bloed niet kunnen beletten: vermits LEEUWENHOEK waargenomen heeft, dat de Chyl en Water-deeltjes veel kleinder zyn als de roode Bloed-deeltjes. Derhalven kan, in dit opzigt, bykans gene spys aan een gezont Lighaam schadelyk zyn, (te weten door de groote harer Deelen), dewyl de Deelen, die al te dik zyn, op generlei wys in de Melk-, en In-zuigende Vaten komen kunnen: en daarom, zoo 'er een gebrek is, ontstaat het geheel uit een inwendige Oorzaak. Eindelyk, als de groote der Deeltjes, wanneer 'er een gebrek in ons Lighaam is, te zeer vermeerdert is, dan zullen die, komende tot aan de laatste Vaten, geenzins door dezelve kunnen loopen; dit nu zoude gedurig voorvallen, zoo de Longen door hare gedurige drukkinge, welke door de Lugt veroorzaakt word, die aanhangende Deeltjes niet verminderden, tot dat zy derzelver kleinste Vaatjes doorgegaan zyn. Maar de uitwerkingen van deze te veel vermeerderde Deeltjes zyn twee, te weten 1. Een belette Omloop der Vogten. 2. Eene afgebrokene Scheidinge der Vogten, die nootzakelyk moesten afgescheiden worden: derhalven heeft alle genezinge van de *Vermeerderde* Groote, haar opzigt tot de Afscheidinge, en den Omloop zelfs. Daarom, dewyl de Vaten op tweederlei wys uit de Slag-aders voortkomen, te weten, en regelregt, gelyk de Aderen, en schuins of van ter zyden, gelyk de Klieren, of afscheidende Vaten, die kleinder zyn als Slag-aderen en Aderen, om die reden, (zegge ik) zoo de Bloed-deeltjes dikker als na gewoonte worden, kunnen die Deelen,

 wel-

(a) *Plexus Reticularis.*

welke moeten afgescheiden worden, geenzins in de mondjes der Klieren gaan, maar gaan door eenen regten weg over in de Aders; en zoo gaat de afscheidinge te niete, en de affcheidende Vaten vallen t'zamen uit gebrek van uitzettend Vogt: dog zoo de dikte der Deeltjes, zoo groot is, dat zy zelfs in de Aders niet kunnen loopen, dan word den Omloop belet, waar uit verscheidene Ziekten kunnen ontstaan, en eindelyk de Dood zelfs. Derhalven moet elk Geneesmiddel, dat ter genezing van de vermeerderde groote der Deeltjes gebruikt word, zoodanig zyn, dat het de Bloed-klompjes in de Slag-adertjes digt by de Affcheidende Vaten kan verdeelen: Overzulks zyn de Quikmiddelen, en Zouten, die de Bloed-bolletjes verdeelen en verkleinen, de kragtigste. De voornaamste Ziekten, die uit dit gebrek voortkomen, zyn (a) Waterzugt, en alle (b) Ontstekende Ziekten.

De Bloed-deeltjes worden gezegt te veel *vermindert* te worden, als zy tot zulk een kleinte gebragt worden, dat zy geheel onbekwaam zyn om het Leven en de Gezondheid te bewaren. De Oorzaken van dit gebrek zyn twee; te weten, eene uitwendige; en eene inwendige, die ook zyn kan een zeker te veel ontbindend Vogt. Deszelfs Uitwerkingen zyn twee; te weten, de Vermeerdering van den Omloop, en de Verdroginge van de Affcheidende Vaten. Want 1. Het Bloed, ten opzigt van de groote zyner Deeltjes, te veel *vermindert* zynde, kan veel gemakkelyker uit de Slag-adertjes in de Aders, als in de Zydlingsche Vaten loopen; en diensvolgens begeeft het zig nu, in grooter overvloed, derwaarts heenen in dezelve (te weten in de Aderen): dog hier door worden de Aders meer verwydt; en hoe zy wyder worden, hoe zy zig sterker toetrekken; waar uit volgen, versnelling van den Omloop, groo-

(a) *Hydrops.* (b) *Morbi Inflammatorii.*

grooter Schuring der Deelen en Hitte, verdunninge des Bloeds, en deszelfs Uitberstinge uit zyne Vaten. 2. Dewyl in deze gesteldheid des Bloeds, gene of ten minsten zeer weinige deeltjes in de zydlingsche Vaten gaan, worden die (vaten) niet meer uitgezet, maar verdrogen, groeijen t'zamen, en worden eindelyk (a) Vezelyke draden; waarop (b) Tering, (c) geheele Vermagering, en verscheidene andere langdurige Ziekten volgen: Derhalven zyn de Verdikkende middelen, hoedanige zyn de (d) aardagtige, (e) Zuurbrekende enz., de bekwaamste om dit gebrek van het Bloed te verbeteren.

8. Het gebrek kan ten 2. in onze Vogten zyn ten aanzien van haar *Figuur*; en ten dezen opzigt worden de bloed-deeltjes gezegt tweezins te zondigen; want zy zyn, of al te scherp, of al te lymig en te stomp; schoon der zelver stompe Figuur inderdaat geen quade uitwerkingen voortbrengt, en diensvolgens voor geen gebrek te houden zy. De Figuur zeker bepaalt alleen het Lighaam; en dit word gezegt meer en meer bewogen te worden, naar het in *een* punt zyne uitwerkingen doen kan. Voorts moet men de figuur beschouwen ten aanzien van hare vastheid; derhalven werkt een Lighaam, belangende zyne figuur, alleen op de vaste deelen; nu valt de stompe figuur op deze vaste deelen, zoo, als wy reets aangetoont hebben; waar van de bovengenoemde, uitwerkingen hier voortkomen. Maar van eene *Stompe* figuur zyn; 1. de ingenomene Lighamen; 2. in ons zoo bewerkt, gelyk langwerpig was, als het met de vingers gerolt word, rond word: Deze stompe Lighamen dog zyn in ons niet zeer hard, maar eer zagt. De *Scherpe* deeltjes, die in ons bloed zyn, komen uit twee bronwellen voort; want zy worden of van bui-

(a) *Stamina fibrosa.* (b) *Phthisis.* (c) *Marasmus.* (d) *Terrestria.* (e) *Absorbentia.*

buiten in ons bloed gebragt, of in het bloed geteelt. Die 'er van buiten inkomen, komen in of door de Longen, of worden'er ingebragt en door de Maagpyp en door de uitwendige huid, of door de Inzuigende Vaten, gelyk Spaansche Vliegen, Quikmiddelen, enz. Die 'er door de Longen inkomen, zyn zeer quaat, dewyl zy zeer vast, zeer fyn, en genoegzaam onveranderlyk zyn, wegens het maakzel der Longen. Die 'er door de Maagpyp ingaan, deze zyn of onder de spyzen vermengt, of zyn ingenome minerale vergiften, welke altyd des te erger zyn, hoe zy harder zyn; want dan kunnen zy in het Lighaam niet verandert worden: Maar alle deelen welke door de huid ingaan zyn zeer schadelyk, ja ook met eene zeer groote fynte voorzien, gelyk de Spaansche Vliegen en de Quik leren. De *Scherpe* deeltjes die in het bloed zelfs voortgebragt worden, zyn zulke, welke om de al te sterke *Schuuring*, van Stomp en Lymig *Scherp* worden: dog die schuuring word van een tweederlei Oorzaak voortgebragt; te weten, 1. Van de stilstaande, en vervolgens bedervende Vogten; 2. Van de al te sterk omgevoerde Vogten, zonder vermenging van eenig ander streelend of zagt vogt. De eerste Oorzaak blykt uit verscheidene Proeven. Want zoo het bloed van een gezond Mensch eenige dagen lang, *by voorbeeld*, Vyf, in een Vat bewaart word, zal het stinkende, zeer Scherp, en gantsch Pisagtig worden; waar uit blykt, dat het Bloed even als het Water door stilstaan bederft en verrot. Deze verrotting word ook door bygebragte Warmte of Laaute bevordert. Want op deze wys worden de deeltjes in beweging gebragt; waardoor te weeggebragt word, dat zy door op malkander te werken, *Scherp* worden: maar zoo de beweging al te heftig is, dan zullen, nadat de Wateriger deeltjes zyn uitgewaassemt, de overblyvende zig vereënigen, als of zy door koude verdikt zyn. Waarom 'er zoo wel

(a) Knoest-

(a) Knoeſt-gezwellen uit al te grooten hitte, als uit koude ontſtaan; dog uit eene al te groote beweginge komen in ons Lighaam verrottingen voort. Dat nu de Bloed-deeltjes door eenen al te ſterken omloop *Scherp* worden, blykt zelfs hier uit, dat, zoo een gezont Menſch en alleen zagte en ſtreelende ſpyzen gebruikende, (wiens ſtoffen, zoo (b) die Uitgeworpen als behouden moeten worden, niet de minſte Scherpte hebben, maar zeer zouteloos zyn) van een brandende Koorts aangetaſt word, deszelfs bloed ter oorzaak van de verſnelde Harts beweginge, en belette doorſtralinge door de kleinſte Vaten, zeer geperſt en geſchuurt zynde, meer en meer zal *Scherp* worden, voornamentlyk zoo 'er geen (c) Verdunnende middelen gebruikt worden; tot dat het eindelyk tot die trap van *Scherpte* zal gekomen zyn, dat het de Vaten doorknaagt, de Sprouw en andere inwendige ontſtekingen voortbrengt, die niet als door gebruik van zeer veele verdunnende middelen kunnen genezen worden. Dit is de reden, dat 'er uit eenen al te verſnelden omloop dezelfde kwalen ſpruiten, die 'er uit ingenomene ſcherpe vergiften plegen te ontſtaan. Maar de Oude Geneesheeren, wien den omloop des Bloeds onbekend was, en hierom deze oorzaak der Ziekten niet konden ontvouwen, hebben dit genoemt τὸ Θεῖον, dat is, iets *Goddelyks*.

9. Het gebrek kan ten 3. ontſtaan in onze Vogten ten aanzien van de *Vaſtheid*; en in dit opzigt zondigen de Bloeddeeltjes op tweederlei wys, of in *Overvloet*, of in *Gebrek*. Edog, eer wy hier over handelen, moeten wy eenige dingen zeggen van de Vaſtheid in het gemeen. Door de Vaſtheid verſtaan wy die eigenſchap van een Lighaam, die eigentlyk tegen over de *Ylheid* geſtelt word; en elk Lighaam word des te zwaarder gerekent, hoe het minder en kleinder

(a) *Scirrhi.* (b) *Excreta & Retenta.* (c) *Diluentia.*

der poren tuſſchen zyne deeltjes overlaat. Door de ondervinding is beveſtigt, dat en de *Zwaarte* en de *Vaſtheid* of *Digtheid* der Lighamen in dezelve reden zyn, zoo dat'er, indien'er twee Lighamen zyn in uitgebreitheid even groot, maar in zwaarte verſchillende, nootwendig meer yle holligheden in het eene, als het andere zyn. Voorts moet men aanmerken, dat'er geen Lighaam gevonden word, het welk meetkundig vaſt is. De *Vaſtere* Lighamen behouden langer hare beweginge als die welke zoo vaſt niet zyn; uit dien hoofde, namentlyk, dat derzelver kragt de beweginge, die van de haar omringende Vloeiſtoffe veroorzaakt word, wederſtaande, het overige gelyk geſtelt zynde, der zelver oppervlaktens altyd evenaart. Weshalven, aangezien 'er in een vaſter Lighaam onder dezelve uitgebreidheid eene grooter menigte van ſtoffe beſloten is, als in een min vaſter Lighaam, hier uit ontegenzeggelyk volgt, dat de vaſtere Lighamen moeijelyker in haren loop opgehouden en geſtuit worden, als die, welke minder vaſt zyn. Dog laten deze dingen over de Vaſtheid in het gemeen voor tegenwoordig genoeg zyn; dewyl wy hier over breeder geſproken hebben in het EERSTE HOOFDSTUK, het welk men hier ook over kan nazien.

De uitwerkingen nu van de al te *Vaſte* deeltjes in het Bloed zyn twee, te weten, eene al te groote verdunninge des Bloeds, en eene *Verſtoringe* van de Op- en toegaande Beweginge. Vermits, 1. De al te vaſte deeltjes uit het harte gedreven een grooter beweging vatten als de overige, (want de hoe grootheid der beweginge van elk Lighaam, hangt af van de ſnelheid, die aan alle de deelen van een Lighaam toegebragt word); weshalven zy die deeltjes waarmede zy te gelyk uit het Harte gedreven waren, verlatende, geweldig tegen andere botzen, en dezelve door dit geweld van een ſcheiden, en al te fyn maken. 2. Ons

Bloed

Bloed uit het harte gedreven botſt by lynen tegens de zyden der Vaten, met zeer ſpitſe hoeken: Byaldien zulks overal gelykformig geſchiet, worden de Vaten gelykformig uitgezet; maar zoo de eene Lyn met grooter kragt daar tegen aanbotſt als de andere, word de Open- en toegaande beweginge geſtoort: (zie de laatſte BESPIEGELENDE VOORSTELLEN van het *V. Hoofdſt.*) Dog dit zal nootwendig geſchieden, zoo'er in eenige lyn al te *Vaſte* deeltjes zyn; want hier van zullen de Vaten uitgezet en verwydt, en den loop van het Vogt geſtoort worden: waar van veeltyds Slymproppen, en andere verſtoppingen ligtelyk plegen voortekomen. Maar den oorſprong van deze al te vaſte Deelen is uitwendig. De Middelen, nu, die men tegen deze deeltjes gebruiken moet, moeten beſtaan uit Klompjes, die van dezelfde zwaarte als de Klompjes onzer vogten zyn. Maar nadien de laatſt onbondene deeltjes van Dieren en Planten, genoegzaam met onze Vloeiſtoffen van dezelve zwaarte zyn, of gelyk 5 tot 6, daarom zal het Lighaam door der zelver gebruik in een gezonden toeſtant blyven, en den zelven toeſtant, zoo die verloren is, wedergekregen worden. Dog die deeltjes, welke *zwaarder* zyn, gelyk de (a) Ligt-brenger, en de dikke Olien uit de Dieren gehaalt, de vaſte Zouten uit de Planten getrokken, de zuure Metaal-, en allerlei Zwaardere zwavel-deeltjes, brengen de bovengenoemde uitwerkingen voort, te weten, knaginge, en buitenvatinge der Vogten, waaruit ontſtekende ziekten ontſtaan: en daarom in die Ziekelyke toeſtant moeten vermyd worden. Het ander gebrek der Bloeddeeltjes, ten aanzien van de *Vaſtheid*, is, dat zy zoo *vaſt* niet zyn, als zy zyn moeten: Dog dit hangt af van de verkleininge, welke een vermeerdering van de Oppervlakte is, en een op een ſtapeling van zeer kleine deelen, waar door de raak pun-

(a) *Phoſphorus.*

punten vermeerdert worden. De uitwerkinge van dit gebrek is *traagheid*, dat is, onbequaamheid tot beweginge, of een onvermogen om andere deeltjes, die zwaarder als zy zyn, te bewegen: waar uit ſlymagtige en taaije Vogten voortkomen. Nadien de trage Lighamen een kleinder beweginge, en een grooter tegenſtant hebben, en daarom onbequaam zyn om andere Lighamen, die vaſter zyn, te bewegen. De uitwerkinge nu van traagheid in ons Lighaam, is een minder werkinge van het Vloeibare op het Vaſte, en van het Vaſte op het Vloeibare. Dog onze Vogten bewaren haare Vloeibaarheid op tweederlei Wys; 1. Door eenig Vogt verdunnend Lighaam; 2. Door eene uitwendige, deszelfs deelen van een ſcheidende, Oorzaak. Voor het overige zyn de Oorzaken, die deze *traagheid*, of onvermogen en onbekwaamheid tot beweginge, voortbrengen (waar van de ſlymige en taaije Vogten) zoo menigvuldig niet als doorgaans gelooft word; want ons Lighaam is zoo geſtelt, en deszelfs Vaten zoo klein, dat zy niet als zeer kleine klompjes doorlaten, maar de kleinſte Lighamen zyn altyd de vaſtſte, en kunnen niet als met zeer veel moeite verder verdeelt worden; waarom zy haar aangenome groote lang behouden, en zig om de naaute van haar Oppervlakte niet ligt verëenigen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de Gebreken zittende in den geheelen Klomp der Vogten teſſens beſchout.

1. DEwyl wy de beſchryving der deeltjes van onze Vogten nu afgedaan hebben, laat ons overgaan ter beſchouwing van den geheelen Klomp. Zal een Lighaam den naam van eene Vloeiſtoffe verdienen, moet het deze vereïſten hebben, 1. dat het in

zeer

zeer kleine deeltjes verdeelt is; 2. dat die deeltjes zeer ligt van malkanderen kunnen gescheiden worden, en dat'er gene t'zamenhanginge overig is. Voorts kan ons Vogt tweezins zondigen, te weten, 1. door eene al te groote t'zamenhanginge van zyne deelen; 2. door derzelver al te groote ontbindinge. De al te groote t'zamenhanginge, anders (a) Taai- of *Slymigheid* genoemt kan voortgebragt worden, of van de overvloedige groote der byzondere deeltjes, of van derzelver overgroote hellinge om met elkander te vereenigen. Zoo deze *Slymigheid* in de Grooter Vaten, *by voorbeeld*, in de Oren van het Hart, of in de holligheden der Herssenen, gebeurt, koomt daar haast (b) een *Slymprop* voort, welke een vasten Klomp is, verbeeldende een Varkens-huid, en wel des te vaster, hoe die ouder is: dikwyls vint men een Polipeuse stoffe in de hoofden der gener, die geworgt zyn: want in de zulke loopt het bloed, zynen te rugloop door de Krop-aderen belet zynde, in de zydlingsche takken: maar deze zyn al te naauw om den geheelen hoop door te laten; waar door veroorzaakt word, dat'er het dunner en fynder deel maar doorgaat, het dikkere te ruggedreven zynde, het welk, door het aankomend nieuw bloed, die Buizen eindelyk verstopt. Indien 'er *Slymigheid* in de kleindere Slag-aderlyke Vaten koomt, ontstaat'er ontstekinge, dewelke Kloppinge en pyn vergezellen: de Kloppinge nu koomt daar van, dat het slymig of taaiwordent Bloed, dat in de Slag-adertjes is, van het van agteren daar op aandringende Bloed voortgeperst word; maar de pyn ontstaat daar uit, dat de zyden der Vaatjes te veel uitgezet worden, waardoor gevoel van pyn verwekt word: in dit geval Wazemt het fynder deel van het Bloed, het welk in de Slag-adertjes zit, somtyds door de kleinste zydlingsche Vaten uit, zoo zy namentlyk niet verstopt zyn; want anders verrot dit fynder deel des Bloeds, waar door *Puisten*, het *Heete Vuur*,

(a) *Lentor.* (b) *Polypus.*

Vuur, enz. veroorzaakt worden. Maar zoo de *Slym* zit in het eerſte of wyde gat van de Water-vaten, word daar een zekere kalkagtige of harde ſtoffe vergadert, om de zoo genoemde rede, te weten, om dat door de zydlingſche takken, die hier ter plaats menigvuldig zyn, het dunder deel wegvloeit; en daarom koomt hier een witte *Slymprop* voort: dog zoo het tot het uitëinde der Water-vaten voortgeſtuuwt word, ontſtaat 'er teffens *Water-zugt* en een (a) *Slymgezwel*; nadien de Vaten door haar doorſchynend Vogt uitgezet zyn, welke zoo zy berſten, dan koomt'er ſtraks (b) *de Witte-*, of *Leden-zugt* te voorſchyn: Ook worden 'er niet zelden door de Vogten, die, uit hoofde van haar plaats en ſtilſtant, ſcherp worden, (c) Etterbuilen en het Heete Vuur veroorzaakt: Maar zoo die *Slym* zit in de uitëindens van de Vaten, word 'er een modderige en troebele Stoffe afgeſcheiden, die door verrottinge de Vaten ontbind, en de *Teering* met deszelfs gevolgen voortbrengt. Indien 'er Slym in de Zenuw Vaten voortkoomt, ontſtaan'er Ziekten, die de Zenuen eigen zyn, miſſchien ook (d) *Geraaktheid*, of eene vernietiging van alle de Zinnen: maar dit valt Zelden voor, om dat het Zenuw Vogt of de Dierlyke Geeſt om zyne genoegzaam onveranderlyke vaſtheid, het zy door de kragt der hitte, het zy door de kragt der koude, nooit kan verdikken: dog de uitwendige Zenuen worden aangedaan, te weten, gedrukt zynde van te zeer uitgezette Slag-aderlyke Vaten; waar van al dikwyls *gevoeleloosheid* en *onbeweeggelykheid* voortkomen.

2. De Oorzaken van Slymigheid in onze Vogten zyn verſcheiden. Belangende de eerſte, die is eene uitwazeming van het *Vloeibaarder* deel; dit is de reden, dat het Bloed in de Aderen zoo lang Vloeibaar blyft, als zig de Water-vaten in dezelve ontlaſten. Het Genees-mid-

(a) *Oedema.* (b) *Leucophlegmatia* ſeu *Anaſarca.* (c) *Apoſtemata.* (d) *Apoplexia.*

middel nu, is de Herſtellinge van het vervlogene Vogt. De tweede Oorzaak is, allerlei trap van Warmte, de natuurlyke Warmte van ons Lighaam te boven gaande; welkers hoe grootheid men door middel van de Thermometer weten kan. Deze Warmte verdikt het Bloed, door dien zy de fynere geeſtryke Deelen in wazem doet vervliegen; en waarlyk, zoodanig een *Slymigheid* kan, als de Warmte blyft, door geen kunſt weggenomen worden, nog door (a) Geeſt van Zee-zout, nog door Oleëuſe, of diergelyke middelen; want zoodanig een Warmte trekt de fyndere Deelen op, zelfs als het Vat geſloten is, gelyk blykt in de digeſtie van het Bloed: hier uit zien wy, dat alle *Warme* Oorzaken in ons Bloed, binnen ons Lighaam, tot hare uitwerkingen hebben, eene *verdikkinge*. Dit is de reden, dat men in alle Ontſtekende Ziekten, een al te groote hitte ten uiterſten vermyden moet, gelyk in de (b) Kinderpokken, enz. te weten, uit vreeze van verdikkinge. Het zelve gevolg van de warmte, te weten, *verdikkinge*, heeft plaats in alle onze Vogten, uitgenomen die, welke moeten uitgeworpen worden, als Pis, Zweet, en eenige die afgeſcheiden zyn, als het Alvleesſap, de Gal, Kwyl, Snot; welke zig wel eenigermate vereënigen, maar wederom ligt ontbonden worden. De derde Oorzaak is, onmatige *Koude*, waar door het Water tot Ys kan worden, zoo ook ons Vogt. Want als het Bloed van een gezont Menſch aan een zeer koude Lugt bloot geſtelt word, zal het dikke Deel tot een (c) *Eiland* geſcheiden worden, en het Waterig of Weiagtig Deel zal tot Ys worden, gelyk blykt in menſchen die van koude geſtorven zyn. Evenwel alle *afgeſcheidene* Vogten des Bloeds bevriezen niet ligt, gelyk het waterig Oog-vogt, dat nooit, de Gal en de Wei, die bezwaarlyk bevriezen kunnen, alhoewel het Speekzel ligt bevriezen kan; dog de Pis houd haar

(a) *Spiritus Salis.* (b) *Variolæ.* (c) *Inſula.*

haar geest-zoutig Deel in het midden vloeibaar, terwyl het waterig Deel tot Ys word. Wonderlyke Ziekten hangen van deze koude af: zoo bevinden wy, dat bevroren Vleesch, als 'er warmte op volgt, rot word; want hier door word den natuurlyken band ontbonden, en ons Vogt word door deze verstoppinge (a) vlug loog-zoutig; ja de Menschen worden in Noorwegen, zomtyds zoo van de koude aangetast, dat zy zig met snuiten de Neus aftrekken. Die Ziekte nu, door koude veroorzaakt, noemt men voornamentlyk (b) *Blaauw-schuit.* De vierde Oorzaak is *rust* of *stilstand* in de Vogten, die bykans in alle de Vogten, voornamentlyk in de Slag-aderlyke, eene *stremminge* voortbrengt: want zoo een zeer gezond Mensch schielyk door schrik bevangen word, zal hy aanstonds bleek en koud worden, en, zoo de gemoets beweginge heftig is, en lang duurt, zullen 'er gevoeleloosheid, gebrek van Vogt in de herssenen, als mede berovinge van beweginge door veroorzaakt worden; hier van zullen verstoppingen, of stremmingen van Vogten in zommige Ingewanden komen, welke zoo zy in het Harte geschieden, *Hartkloppinge* voortbrengen; en dit pleegt Menschen te overkomen, die dikwils flauwten hebben; want deze, na dat zy eenigen tyd, by wylen een kwartier uurs, gevoel- en beweeg-loos gelegen hebben, gevoelen, als zy weer tot haar zelve beginnen te komen, doorgaans ongeloofelyke benaauwtheden, ter plaats daar het Harte legt, en voornamentlyk omtrent de Long-slag-ader; dewyl het Harte, op dien tyd, deszelfs Beweginge verwakkert, en als weder verdubbelt zynde, den grooten overvloed van Bloed, het welk in zyne holligheden, en in de daar op leggende Vaten stil staat, van daar tragt te verdryven; en hier van koomt deszelfs *Kloppinge*, wegens het overvloedige aankomende Bloed, en deszelfs belette ont-

(a) *Alcalinum Volatile.* (b) *Scorbutus.*

ontlastinge, na dat het Harte zig toegetrokken heeft: maar zoo de menigte van Bloed van daar niet verplaatst kan worden, ontstaat 'er een Slymprop, en eindelyk de Dood zelfs. De vyfde Oorzaak is eene vermenginge van zeer veele Lighamen, die het Bloed verdikken: dit is de reden, dat alle zuure Geesten, die uit de Mynstoffen door een zeer sterk Vuur gestookt zyn, het Bloed schielyk verdikken en stremmen; langzamer de (a) Geest van Zee-zout, allerschielykst en sterkst (b) de Geesten van Koperrood, van Salpeter, en van Aluin, die, zoo zy in de Aderen gespuit worden, het Bloed ten eersten stremmen; en zoodanige Geesten, die wegens de slapte en wytte der Aderen, tot in het Harte en de Long-slag aderen gekomen zyn, verstikken een Dier in korten tyd (†). Edog men moet aanmerken, dat alle zuure Lighamen het Bloed niet verdikken; want Salpeter en Zee-zout verdunnen dat, als ook Azyn (‡), en andere zuure Geesten der Planten; maar de (c) Loog-zouten verdikken het zelve zomtyds, en zomtyds verdunnen zy dat: Dog uit deze Geesten zyn eenige die het verdikken; gelyk Brandewyn, het zoo genaamde (d) *Water des Levens*, het welk, hoewel het van zommige voor een zeer fyn verdunnent middel gehouden word, egter in de Aderen gespuit, alle Levensvogten stremt en verdikt. De zesde en laatste Oorzaak is eene al te sterke beweginge, en insgelyks eene verstoppinge in de kleinste Vaten: want in alle verstoppinge van een Slag-

(a) *Sp. Salis.* (b) *Sp. Vitrioli, Nitri, & Aluminis.* (c) *Salia Alcalina.* (d) *Aqua Vitæ.*

(†) *Hier over verdienen nagezien te worden, de Proeven van den zeer vermaarden* FRIEND, *in deszelfs Emmenelogia Cap.* 14.

(‡) *Versta zulks alleen van een matige gift, met de mond ingenomen, en van diergelyke Geesten, die niet geconcentreert of t'zamengepunt, maar dun, slap, en enkeld zyn; want anders verdikken zy het Bloed, ja stremmen het ook; zoo als de Proeven van denzelven* FRIEND *bevestigen, van Azyn gespuit in de Krop-ader van een Hond enz. ziet Emmenelog. Cap.* 14. *aan het einde.*

Slag-ader, word het Vat uitgezet, en eindelyk, de verſtoppinge ſtandhoudende, verbroken; waar op de buiten-vatinge van het dunder Deel des Bloeds volgt. Deze geſchiktheid, of geneigtheid om *te ſtremmen* of *te verdikken*, is niet iets ziekelyks, maar een eigenſchap des Bloeds in een Gezonde ſtaat zynde: want de ondervinding leert, dat, hoe iemant gezonder is, hoe ſchielyker en ligter deszelfs buiten-gevaatte Bloed *taai* en *dik* word; daar in tegendeel zeer veele Zieken zeer dun Bloed hebben, voornamentlyk de (a) Slymzugtige: ja het Bloed van zommige menſchen, die met de dood worſtelen, ſtremt in geenen deele. Alle oorzaak bevordert die *veréeniginge*, welke zeer ſterk op het Bloed werkt: want de menſchen, die zeer ſterken arbeid moeten doen, en dus hare Spieren veel bewegen, krygen dik Bloed. Voorts al te groote afſcheidingen en ontlaſtingen verdikken het Bloed in de grootere Vaten, waar van de kleindere toevallen, en hier op volgt (b) Voedeloosheid of Vermagering; nadien 'er geen vogt loopt in de Zydlingſche Water-vaten: dewyl dan zoodanig iets in alle onmatige ontlaſtingen voorvalt, is het geen wonder, dat 'er die kwalen opvolgen.

3. Tot dus verre van de al te groote (c) *Vaſtheid* of *Dikte* van het Bloed; het naaſt dat nu in overweginge koomt, is deszelfs al te groote vloeibaarheid: Edog dewyl deze afhangt van de bovenmatige kleinte, waar over te voren gehandelt is, is het niet nodig, dat wy met die te ontvouwen, ons tyd verſlyten: Het zy genoeg aan te merken, dat ons Bloed, zoo het noodig is, vloeibaar kan gemaakt worden, door de kragt van vlugge Zouten, die uit de klaauwen, hoornen, merg, en andere Deelen der Dieren gehaalt zyn; insgelyks, als men overvloedig genoeg Water drinkt, ontbind, verdunt, en ſpoelt het zeer wel af; als ook de ſcherpe houten, *by voorb.* (d) Pokhout,

(a) *Leucophegmatici.* (b) *Atrophia.* (c) *Tenacitas.* (d) *Lign. Guajac.*

hout, Sasſafras, enz., daarenboven de vaſte Zouten uit de Dieren en Mynſtoffen, en voornamentlyk uit de Metalen, welke hoe zy zwaarder zyn, hoe zy beter zyn: Ter dezer oorzaak zou het Goud, zoo het vloeibaar gemaakt konde worden, zonder vermindering van Zwaarte, of zonder vermeerdering van deszelfs Uitgebreidheid, het beſte ontbindende middel zyn; gelyk ook daarom dien (†) Oly van THEOPHRASTUS PARACELSUS, zoo geroemt word.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de Zwaarte des Bloeds.

DE Zwaarte der Lighamen is niet anders, dan derzelver *pogingе*, om na het middelpunt der aarde neer te vallen, en is altyd evenredig aan de vaſtheid der Lighamen. Zoo lang als het Bloed in het Lighaam omloopt, is het warm en dun; maar buiten het Lighaam word het koud, en dik: en daarom kan men deszelfs *Zwaarte*, ten aanzien van zynen klomp of groote, niet nauwkeurig uitvorſchen. Maar in verſcheide, zoo koude als warme geweſten, het Bloed, zoo als het uit een Lighaam gevloeit was, gewogen zynde, was deszelfs Zwaarte tot die van Zoutwater als 26. tot 25: Maar de Zwaarte van de Wei is tot die van het zelve Zoute-water, gelyk 300 tot 253; zoo dat de Wei ten naaſten by een zesde zwaarder als het Bloed is; het welk zelfs tegen de ondervinding ſchynt te ſtryden, dewyl de Wei boven over het *Eiland* dryft: dog dit koomt hier van daan, dat de Deelen, die het *Eiland* t'zamenſtellen, door de kragt der koude, teffens ook door derzelver onderlinge aantrekkingskragt, zig vereënigen tot eenen vaſteren en meer gebondenen Klomp; zoo als dit hier uit blykt, dat dit Ei-

(†) *Zie* JOAN. ERNEST. *Tract. de Oleis Chymice destillatis*, *by Hartmann. Prax. Chymiatric. pag.* 528.

Eiland en de Wei t'zamengenomen, zoo veel plaats niet beslaan, als zy besloegen voor derzelver scheidinge. Zoo is dan de Ligtheid in het Bloed, ten aanzien van Zout-water, tot nu toe niet waargenomen; want het gewogene Bloed was overal een twintigste zwaarder als het Zoute-water: maar zoo het 'er zyn zou, zou het kunnen voortgebragt worden door alle Waterige, Oleëuse en Geestryke middelen; dewyl die ligter zyn als Zout-water. Edog het Bloed word zwaarder door de vastgemaakte Deeltjes der planten, en mynstoffen: het geen best gezien word in de slymige Blaauschuit; want het Bloed is in dit geval gebonden en zeer Zout, maar de Pis alderzwaarst, ten aanzien van de Pis van een gezont mensch: dit nu ontstaat van het overvloedige Pekelzout, het welke in een behoorlyke mate zeer goet; en tot het leven ten uiterste nootzakelyk is; maar zoo het de maat te bovengaat, brengt het zeer kwade uitwerkingen voort: daarom worden de Ligchamen die zwaarder als het Bloed zyn, gelyk de vaste Zouten, geheel geloost door middel van de Pis; zoo koomt het Zee-zout onverandert in de Pis te voorschyn; des niet tegenstaande heeft het zyn gebruik om het Bloed te verdunnen. Ten laatsten de *zware* middelen worden vergiftig, voor zoo verre zy de Vaten verbreken, en de afscheidingen te zeer vermeerderen.

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de Voortwerpende, of Voortdryvende Beweginge.

1. DOor (a) de *Voortwerpende* of *Voortdryvende Beweginge*, verstaan wy de omloopende Beweginge van de Vogten door de Vaten: En dewyl hier

(a) *Motus Projectilis.*

hier zeer veele Ziekten, Leven, Gezontheid, en Ouderdom van afhangen, zal het de moeite waardig zyn te onderzoeken, wat die Beweginge *vermeerdert*, of wat dezelve *vermindert*, of *bederft*.

2. Die Beweginge word vermeerdert 1. door de *vermeerderde* Beweginge van het Lighaam zelfs: want op deze wys, als een menſch loopt, neemt zy zeer toe, dewyl 'er ter dier tyd ontſtaan rasſe polsſlagen, zweet, dorſt, (a) hyginge, en alle toevallen van Koorts; die wel ſchielyk verdwynen, als een menſch ruſt: maar zoo hy in zynen loop, boven vermogen volhard; zullen alle de genoemde toevallen heviger worden, waar by ook teffens een zoort van ontſtekinge komen zal, die het geheele Lighaam bezet; ja een Geneesheer, die deszelfs Pis beziet, zal meenen dat hy een brandende Koorts heeft: Eindelyk, zoo deze oeffening nog langer vervolgt word, zal 'er in der daad een ziekte uit voortkomen. Derhalven kan een ziekte ontſtaan uit de vermeerderde voortdryvende Beweginge alleen, zonder eenige inwendige veranderinge der Vogten. Zoo komen 'er ook uit die zelve Beweginge, als zy *vermindert* is, dikwils ziekten voort; dog de Oorzaak van die *vermindering* is doorgaans droefheid: zoo, *by voorbeeld*, indien een vry vrolyk menſch, onder het goede cier maken, tydinge krygt van eenig groot ongeluk, zal hy, door ſchielyke droefheid verſlagen en verſchrikt, zyne Vogten tot ſtilſtant brengen; waar van ten eerſten een ziekte zal voortkomen, zoo die door een grooter overvloed van eenig verdunnend Vogt niet belet word. Op gelyke wys ondervinden wy, dat of de *vermeerdering*, of *de verminderinge* van de voortdryvende Beweginge der Vogten, oorzaak is van zeer veele Ziekten.

3. De voornaamſte Oorzaak van deze voortdryvende Beweginge is het *Harte*. Zoo onze Vogten van de

(a) *Anhelitus*.

de Buizen, door welke zy loopen, niet tegengehouden wierden, en den schakel der Buizen niet afgebroken was, dan zouden zy eens bewogen zynde, in hare Beweginge gedurig blyven voortgaan; maar zy vinden tegenstant in de Buizen, wier schakel niet onafgebroken is; want na by het Harte loopen de Vogten in den Aderlyken zak en de ooren van het Harte, alwaar de kragt en vervolginge van haren loop voor eenen korten tyd ophouden: maar nadien geen Lighaam zig van zig zelfs alleen bewegen kan, moeten nootzakelyk onze Vogten op nieuw de Beweginge ontfangen, van een zekere uitwendige Oorzaak, daar ter plaats hare kragt oeffenende, alwaar zy de Beweginge verloren hebben. Die oorzaak nu is het Harte, het welk een zeer vaste Spier is, hebbende de gedaante van een (a) slang- of draai-lyn, door welkers behulp, (gelyk de Werktuigkundige leeren) een geringe kragt, een ongelooffelyken tegenstant, kan overwinnen; derhalven is het Harte de eenige en genoegzame Oorzaak van alle Beweginge.

4. Behalven deze voorname Oorzaak, is'er ook nog een andere; te weten de *Veeragtigheid* der Vaten, of die Kragt, waar door hare zyden van het daar in loopende Vogt uitgezet, zig ten eersten herstellen, en wel in haar vorige stant; want het Vogt, van het Harte met groote kragt in de Slag-aderen gedreven, zet dezelve ten eersten uit, en deze, dewyl zy Veeragtig zyn, herstellen zig ten eersten, als de kragt van het Harte ophoud, en wel met des te sterker poginge, hoe zy meer zyn uitgezet geweest.

5. Het Bloed is zynen uitgang uit het Harte; of deszelfs voortdryvende Beweginge, verschuldigt, aan de werkinge van het Harte zelf, maar niet aan de inwendige Beweginge van het Bloed, gelyk het sommige zoo toegeschenen heeft: het welk wel

(a) *Helix.*

wel op deze wys bewezen word. De Vogten, welke, in een enge plaats bevat en bedwongen zynde, wegens de Kragt van de inwendige Beweginge harer deelen, door een open gat met geweld daar uitſpringen, en tot de voortdryvende Beweginge aangezet worden, bekomen hare uitwerkinge op eene driederlei wyze; te weten, 1. Zoo de Deelen door de kragt der *Warmte* tot eene vry hevige Beweginge aangeprikkelt worden: maar in ons Lighaam is gantſch geene genoegzame Warmte om die Beweginge voort te brengen; want alhoewel het afgetapte Bloed, tot die trap van Warmte gebragt word, die het hebben moet, als het in onze Vaten bevat word, zoude egter hier uit niets volgen, behalven deszelfs verrottingen. Daar en boven hebben de Viſchen koud bloed, het welk nogtans omloopt; en als dit warm gemaakt is, ſterven zy zelfs. 2. Kan een Vogt, in de bovengenoemde Omſtandigheden zynde, tot de voortdryvende Beweginge aangezet worden, door de Veerkragt zyner Deelen; te weten, zoo eenig Veeragtig Vogt in een van alle kanten geſloten Vat verdikt wierd, zou'er, ſtraks na de opening van het gat, een gedeelte van dat Vogt te voorſchyn komen; maar dit heeft geenzins plaats in het Bloed; nadien de Veeragtigheid belet word door de zwaarte van den dampkring, die het Lighaam overal omringt, zoo dat het (Bloed) zig geenzins kan uitzetten om de voortdryvende Beweginge voort te brengen: Daar en boven kan het Bloed onze Vaten, daar het in bevat is, niet uitzetten door de kragt van zyne Veeragtigheid, wegens de drukkinge van de uitwendige lugt; derhalven, dewyl het Veeragtig is, oeffent het volgens den aart van alle Veeragtige Lighamen, zyne kragt op die plaatzen, daar de minſte tegenſtant is; dat is, het perſt naar het Harte: dog hier in is een gedeelte van dat zelve Vogt, dat op gelyke wyze en door dezelve kragt werkt, en dieswegen kan hier

van geen uitwerkinge voortkomen. 3. Kan de voortdryvende Beweginge van een Vogt voortgebragt worden, door de kragt van *gistinge*: maar de Opziedinge van het Bloed, die men eene *gistinge* noemt, word nooit in het Harte vernomen.

6. Den omloop nu van het Bloed in het gemeen word driezins verfnelt; 1. Door de meenigte der hartsflagen; 2. Door de vermeerderde kragt van het Harte; 3. Door den vermeerderden Bloed-klomp, de flagen van het Harte dezelve blyvende; om dat dan den gantfchen klomp in den zelven tyd denzelven omloop volbrengt, die een minder gedeelte afleggen moet: want de fnelheid hangt af van de perzinge van het eene Deeltje op het andere.

7. Maar dezen omloop word vertraagt, 1. Door de *verminderde* kragt van het Harte; 2. Door de flappere en min Veeragtige Vaten; 3. Door de onbekwaamheid der Vogten zelve tot de Beweginge.

8. Derhalven zyn de Oorzaken, die de fnelheid des Bloeds vermeerderen, 1. Alle de zulke welke de kragt van het Harte vermeerderen; het geen gefchiet, α. Door aan het zelve kragt by te zetten, β. teffens door de Vogten tot de Beweginge bekwaam te maken. Voorts vermeerdert geen oorzaak de fnelheid van het Bloed, ten zy zy de toetrekkinge van het Harte vermeerdert: dog alle dingen, welke het Zenu-geftel fterk aandoen, verwekken en vermeerderen die toetrekkinge, hoedanige zyn de (a) welriekende Olien, van gelyken de Metaalagtige (b) brandende Loog-zoutige en zoute Lighamen, als ook de Criftallen, enz., welke den Omloop bevorderen, niet om dat zy het Bloed aan het giften brengen, maar om dat zy de Zenu-vaten prikkelen, en de open- en toegaande Bewegingen vermeerderen. 2. Heftige en verhittende gemoeds beweginge, gelyk toorn, woede, enz. 3. *Langdurige* beweginge der Spie-

(a) *Olea Aromatica.* (b) *Alcalina Caustica.*

Spieren; want door de menigvuldige werkinge der Spieren, word de beweginge des Bloeds in de Vaten, tusschen de Spieren zeer bevordert. 4 *Vermeerderde* ademhaling, welke zoo zy dikwils herhaalt word, zeer veel doet om de beweginge des Bloeds te versnellen. Maar de Oorzaken, welke den Omloop *vertragen*, zyn strydig tegen die gene, welke wy zoo voorgestelt hebben.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Van de Geneesmiddelen.

1. DEwyl'er na den aart en Ziekten van verscheidene deelen, verscheidene Geneesmiddelen vereist worden, daarom moeten wy dezer *Namen*, *Zoorten*, *Natuur*, *Kragten* en *Werkingen* Onderzoeken; in welker verhandelinge men een tweederlei order in agt kan nemen: te weten, of 1. door op eene Alphabetische order alle byzondere enkele Geneesmiddelen op te tellen, te gelyk met der zelver kragten, gebruik, enz.; maar dewyl deze Leerwys van weinig nut is, is zy af te keuren. 2. Door teffens op te stellen alle die Geneesmiddelen, waar van men uit de Natuurlyke Historie verzekert is, dat zy dezelve eigenschappen en dezelve uitwerkingen hebben. De eerste nu, die deze Leerwys gebruikt heeft, is geweest GALENUS, (en na hem veele andere als ORIBASIUS, ÆGINETA, en vervolgens alle de (a) Kruidkenners) welke alle Geneesmiddelen onder zekere Classen of zoorten bragt; en dus heeft hy gestelt, dat de kragten van alle de Geneesmiddelen vierderlei zyn; te weten, 1. *Elementele* genezende kragten, 2. (b) *Stoffelyke*, 3. (c) *Eigene* of *byzondere*, 4. (d) *Onbekenden*

(a) *Botanicus.* (b) *Materiales.* (c) *Singulares sive Speciales.* (d) *Substantiales incognitæ.*

bekende wezentlyke, die door de ondervinding alleen te kennen zyn. Wat hy nu (1) door de *Elementele* kragten verstaan heeft, zulk zal datelyk blyken, als men zyn gevoelen begrepen heeft: Want hy zegt, dat dat gene, het welk in de Natuur der zaken het eene lighaam van het andere onderscheid, eene (a) *Hoedanigheid* genaamt word; bygevolg zouden 'er zoo veel Hoedanigheden zyn, als 'er verschillende Lighamen zyn: Edog deze zyn, volgens GALENUS, vier, te weten, Vogtig, Droog, Warm, en Kout; waarom hy alle Lighamen tot vier Classen gebragt heeft. Maar dewyl die *Hoedanigheden* zelden alleen en afzonderlyk gevonden worden, daarom heeft hy daar bygevoegt derzelver vier t'zamenvoegingen, de *Temperamenten* genoemt; te weten, Warm en Vogtig, Warm en Droog, Koud en Vogtig, Koud en Droog. De Lighamen, die van *een* uit de Enkelde voorzien waren, noemde hy *Elementen* of *Hoofdstoffen;* welke hem vervolgens na die wyze toeschenen Vier in getal te zyn, te weten, de Lugt, om dat zy droog; Het Water, om dat het Vogtig; Het Vuur, om dat het Warm; de Aarde, om dat zy Koud is. En uit deze boven genoemde oordeelde hy, dat alle Lighamen worden t'zamengestelt, en dat zy na de mate dier *Hoedanigheden* werken: Het zelve hield hy staande van de Geneesmiddelen. Hier van daan zyn der zelver kragten in vier Classen verdeelt geweest. De dingen, welke uit deze Vier in een gelyke hoeveelheid onder elkander vermengt t'zamengestelt zyn, heeft hy genoemt *Elementele*, zoo ook ons Lighaam een *Geëlementeert Lighaam*, dat is een Lighaam, dat uit een gelyke hoeveelheid van de vier genoemde Hoofdstoffen t'zamengestelt is, en hy heeft beweert, dat van het overwigt en overheersching van elk uit de Elementen de Ziekten voortkomen. Hy heeft ook gewilt, dat'er vier *Graden* of *Trappen* zyn, volgens welke

(a) *Qualitas.*

welke deze of gene Hoofdſtoffe of Element de overhand hebben zoude. De Geneesmiddelen, welke in een gezont Lighaam gebruikt daar in gene veranderinge voortbragten, zeide hy te zyn Geneesmiddelen van *den eerſten* Graad of trap, *by voorbeeld*, de Violen en Roſen zyn genoemt Koud en Vogtig in den *eerſten* Graad; egter kunnen deze in een koude Ziekte geen ſchade doen. De *tweede* Graad is, als de Geneesmiddelen een gezont Lighaam eenigermate aandoen of veranderen, maar geenzins beledigen kunnen. De *derde* Graad is, zoo der zelver kragt zig zoo verre uitſtrekt, dat zy een gezont Lighaam niet vernielt, maar beledigt, en dat ziekelyk maakt: en hy Oordeelde, dat men deze Geneesmiddelen gebruiken moet, als iemant aangetaſt is van een Ziekte in den zelven Graad. De *vierde* Graad is (a) *Verderffelyk* en *doodelyk*; *by voorbeeld*, in de *Euphorbium*, en de overige vergiften, welke zoo zy in een Lighaam gebruikt worden, het zelve zoo aandoen, dat'er de dood op volgt.

De *Stoffelyke* kragten ten (2) heeft GALENUS genoemt de zoodanige, welke afhangen van een zekere evenredigheid, die'er tuſſchen haar en de Stoffe is: hier van daan onderſcheide hy ook de *Stoffelyke* kragten van de *Elementele*, als aan een Lighaam byzonder eigen; en gene (te weten de Stoffelyke) heeft hy genoemt (b) *Bekende*, om dat zy t'zamengeſtelt zyn, en de t'zamengeſtelde meer zigtbaar en kenbaar zyn als de enkele: want de Stoffe word t'zamengeſtelt ten minſten uit twee *Elementen* of *Hoofdſtoffen*; en daarom is zy meer zigtbaar, als de *Elementen* zelfs. Volgens deze verklaringe word een Slap- of Week-makend Kruid gezegt teffens (c) *Slap- en Week te maken*, door zyne *Stoffelyke* Kragten; maar te verwarmen door zyne *Elementele* Kragt, of warmte.

Hy

(a) *Deleterius.* (b) *Manifeſtæ.* (c) *Lexare & emollire.*

Hy heeft ten (3) gewilt, dat (a) de *Specifike* of *byzondere* Kragt afhangt van deze twee voorgaande, op verscheide wyzen met malkanderen verëenigt; en gestelt, dat die Geneesmiddelen deze Kragt bezitten, welke eenig byzonder deel eigen zyn, of tot eene byzondere werkinge geschikt worden; de zoodanige zyn (b) de Buikzuiverende middelen, welke een byzonder Vogt, als de Wei, de Gal, de Stonde-vloed, enz. uitdryven; en welke vel maken, welke het vlees doen groeijen, enz. Dat alle deze middelen volgens zyn gevoelen werken uit hoofde van hare *Specifike* of *byzondere* Kragten.

Ten (4) Door de *Wezentlyke Onbekende* Kragten heeft hy verstaan de zulke, welke niet als door de ondervindinge kunnen onderzogt en gekent worden; zoodanig is de *Slaap-verwekkende* Kragt van het (c) Heulsap, welke nog uit deszelfs Vogtigheid, nog Warmte, nog Droogte, nog Koude, maar alleen uit de *Ondervindinge* gekent en bewezen word. Het blykt derhalven uit het gezegde, dat GALENUS hierin gedwaalt heeft, dat hy getragt heeft de uitwerkingen van alle Geneesmiddelen te verklaren door die hoedanigheden alleen; dog dewyl hy zulks niet konde doen in de (d) Tegengiften, (e) Vergift-stuitende middelen, (f) Plaatsmiddelen, enz. heeft hy die genoemt *Goddelyke* en *Onbekende:* Daarenboven is hy hier in het spoor byster, dat hy alleen vier *Hoedanigheden* toegelaten heeft, schoon 'er zeer veel andere kunnen opgetelt worden.

2. *Een Geneesmiddel is een Lighaam, het welk, aan ons Levend Lighaam gebruikt, deszelfs ziekelyken staat wegneemt.* Maar elk Geneesmiddel kan aangemerkt worden; of 1. Voor zoo verre het werkt op de *Vaste Deelen*; of 2. Voor zoo verre het werkt op de Vogten alleen; of 3. voor zoo verre het zyne Kragt oeffent op *beide* te gelyk: Dieswegen kunnen alle de Geneesmiddelen

(a) *Vis specifica.* (b) *Purgantia.* (c) *Opium.* (d) *Antidota.* (e) *Alexipharmaca.* (f) *Topica.*

delen tot deze drie algemene Classen gebragt worden.

Voorts werken die middelen, welke op de Vaste deelen werken, of 1. door der zelver weefzel en t'zamenhanging te ontbinden en te verbreken, of ten 2. door de Buizen te verstoppen en te verwyden, en de figuur van der zelver zyden te veranderen.

Maar welke werken op de *Vloeibare Deelen* alleen, die werken, of 1. door der zelver eigenschappen te veranderen, of ten 2. door dezelve uit het Lighaam te dryven. Dog genoegzaam alle de Geneesmiddelen oeffenen hare Kragten zoo op de *Vaste*, als *Vloeibare* Deelen; want nauwelyks kunnen de Vloeibare Deelen verandert worden, of de vaste worden teffens eenigermate aangedaan; en integendeel de vaste Deelen aangedaan zynde, worden ook de Vogten op de een of andere wys aangedaan: niet te min kan men de werkingen der Geneesmiddelen, in zoo verre zy op de Vloeibare Deelen hare betrekkinge hebben, beschouwen zonder die aan te merken voor zoo verre zy hare betrekkinge hebben op de vaste Deelen, en integendeel; even op dezelve wys als de Wiskonstenaars in het afgetrokken de lengte van een Lighaam alleen begrypen, zonder daar eenigzins onder te rekenen of deszelfs oppervlakke, of deszelfs vastheid; alhoewel zy 'er afzonderlyk niet zyn. Ten einde nu de volgende dingen klaarder begrepen worden, zullen wy eenige Betoogbare Bespiegelende Voorstellen vooraf laten gaan.

I. Voorstel. Eene zeer zagte *uitwendige*, en geheel *Werktuigkundige bewegingе* alleen, kan allerlei zoort van veranderingen in ons Lighaam voortbrengen, welke tot nogtoe eenig Geneesmiddel voortgebragt heeft. Want laten wy onderstellen dat'er een zeker volmaakt gezont Mensch is, en dat'er een veer in zyne Neusgaten gestoken word, die op een zagte wys bewogen word; zal hy zig voor geen ogenblik kunnen houden zonder een stuiptrekkige be-

we-

weginge des Lighaams, als buiginge, niezinge, enz. Maar zoo wy overwegen, met wat voor een aantal, kragt, en poginge der Spieren de *Niezinge* geschiet, zullen wy verwondert staan over de Ligtheid van de Oorzaak; want deze werkinge word verrigt door eene zeer sterke beweginge der Spieren van het Schouderblad, van den Onderbuik, van het Middelrift, van de Borst, van de Longen, enz. daarenboven zal 'er, zoo de werkinge blyft duren, eene algemene uitdryvinge van vogten op volgen; te weten, eene uitperzinge van tranen, snot, kwyl, zoo van de mond als van het gehemelte en van de Lugtpyp; desgelyks eene ontlasting van Pis, Zweet, enz. Hiervan, te weten, alleen van binnen in de neusgaten op een zagte wys een *Veer* te steken, zonder eenige Vogtige, Drooge, Warme, Koude, Zwavelagtige, Zoute, en diergelyke Lighamen, kan derhalven eene beweginge van alle de Vaste en Vloeibare Deelen in ons Lighaam voortgebragt worden: maar zoo nu zoodanige niezinge lang duurt, gelyk zulks pleegt te geschieden door het opsnuiven van $\frac{1}{100}$ deel van een grein *Euphorbium*, zullen 'er uit voortkomen zware en langdurige Stuiptrekkingen, als ook Hoofdpynen, tegenwillige Pis- en Buiks-ontlastingen, Koortzige hitten, en andere zware toevallen, en eindelyk de dood zelve.

II. Voorstel. Indien 'er nu eene zoo groote veranderinge in ons Lighaam voortgebragt word van eene *Ligte* en *uitwendige beweginge*; wat kan 'er niet voorvallen, zoo de Zenuen inwendig aangedaan worden? Hier uit blykt dan, dat de ligtste Lighamen ons Lighaam zeer kunnen *veranderen*. Dog schoon een Lighaam op de Vaste Deelen niet kan werken zonder de Vloeibare teffens aan te doen, en integendeel ook niet op de Vloeibare Deelen, zonder de vaste aan te doen, kunnen egter de Geneesmiddelen onderscheiden worden in die welke *Onmiddelyk* of *Voornamentlyk* de Vaste Deelen, maar de Vloeibare *Middelyk*

en

en *min voornamentlyk* aandoen, en in tegendeel.

III. Voorstel. Dat door deze werktuigkundige beweginge, alle onze Vogten, schoon haar niets inwendig overkoomt, *verandert kunnen worden* is klaar; gelyk uit het zoo even genoemde geval blykt.

IV. Voorstel. *Van de Veranderde beweginge* der Dierlyke Geesten alleen (zonder eenige Kragt van een lighaam of uit- of in-wendig, door middel van aanraking, medegedeelt) kunnen alle uitwerkingen voortkomen, welke elk Geneeskundige aan een Geneesmiddel kan toeschryven. Want laten wy onderstellen, dat een Mensch, anderzins gezont, een beweeggelyk Zenugestel, of de (a) Miltzugt heeft; zal'er in hem, in de beste gezontheid zoo hy gelegentheid krygt tot toorn, vrees, droefheid, aanstonts een zeer groote veranderinge van staat ontstaan: want dat gene het welk te voren ten naasten by ter zwaarte van vyf ponden binnen den tyd van 24 uuren, door de poren van de huid pleegde uit te waassemen, zoekt zig nu, deszelfs loop verandert zynde, eenen weg door de nieren; ja dat meer is hier door worden de (b) overvoerende, (c) afscheidende, en (d) Ontlastende Vaten ontstelt. Wie kent nu eenig Pisdryvend middel, het welk zoo groote kragten heeft? Daarenboven is dat vogt door deze weg ontlast, geen Pis, maar enkel Water, dewyl schier al het Zout, de Geest, de reuk en verf van de Pis in het Lighaam gelaten zyn. Op gelyke wys krygen de Menschen zomtyds van schrik de *Buikloop.* Door Gramschap word'er ook zomtyds een groot gedeelte *Gal* uitgeworpen. Van Vrees koomt ook dikwyls Zweet voort. Het gezigt van een Walgagtig Voorwerp, of Walgagtige vertellingen, kunnen in zommige Menschen een *Brakinge* verwekken; want deze krygen eerst oprispingen, waarop walginge, uitwerpinge van speekzel,

(a) *Passio Hypochondriaca.* (b) *Transjectoria.* (c) *Secretoria.* (d) *Excretoria.*

zel, maagtrekkinge, brakinge, en zomtyds ontlastinge van den buik en van zweet volgen. Allerlei zoort van ontlaftingen pleegt ook enkel door eene ongewone beweginge van het Lighaam verwekt te worden. Zoo worden die gene, die voor de eerste reis ter Zee varen, het zy zy nugteren zyn, of wel gegeten hebben, eerst bleek en benaauwt, waggelen kort daarna, krygen draaijingen in het hooft, en braken ten laatsten. Hier uit blykt, dat ons konststuk zoo toegestelt is, dat het, alhoewel het van geen Lighaam hoe genaamt aangedaan word, egter door de verkeerde werktuigkundige beweginge der Geesten, met alle die uitwerkingen kan aangetast worden, welke de Geneesmiddelen plegen voorttebrengen.

V. Voorstel. Deze zoo wonderlyke beweginge kan in ons verwekt worden van *Deeltjes*, die zonder dat het van ons *gemerkt kan worden*, in ons Lighaam gebragt worden: zoo worden zommige Menschen, zoo als zy in een Slaapkamer komen, waarin een kat, muis, of kaas geweest is, hoewel zy niet in het gezigt komen, tot zweten gebragt, en krygen zomtyds zwymelinge, dog andere valle ter neer; en de Vrouwen die met de opstyginge gequelt zyn, worden van de reuk van Muskus ten eersten ongestelt.

VI. Voorstel. De Geneesmiddelen kunnen in zoo *kleine* deeltjes verdeelt worden, dat zy de verbeeldings kragt genoegzaam te boven gaan, welke elk in het byzonder de Kragten behouden zullen, die zelfs te voren aan den geheelen hoop eigen waren: Wy zullen hier van drie voorbeelden geven, uit het driederlei ryk genomen, te weten, uit het (a) Gegravene, Dierlyke, en Groeijende.

(1) Het blykt uit de dikwils herhaalde Proeven van de Metaal-onderzoekers, dat zoo zy een grein *Goud* door smelting naauwkeurig vermengen met een pond Zilver, alle byzondere Zilver deeltjes iets van het

(a) *Minerale, Animale, Vegetabile.*

het Goud deelagtig worden;en het zelve zal ook geschieden zoo 'er een duizentste deel van een grein Goud, met het voornoemde gewigt van Zilver vermengt word: nogtans behoud het Goud, tot zulke kleine deeltjes gebragt, de byzondere kragten en eigenschappen van Goud; en zulks blykt vervolgens, om dat die kleine deeltjes wederom kunnen by een gebragt worden tot een wezentlyk *Gouden* Lighaam: Dit word ook op een andere wys bewezen. Want zoo 'er een grein *Goud* in tien oncen (a) Koningswater ontbonden word, zal 'er geen druppel Vogts zyn, of hy heeft een Deeltje van het Goud in zig, gelyk uit de smaak blyken zal: en daarom, dewyl 'er in dit geval geen evenredigheid is, tusschen het Vogt en het Metaal, moet het Metaal nootwendig in zeer fyne Deeltjes gedeelt worden, maar het blyft ondertusschen onverandert, gelyk blykt uit deszelfs nederstoting en wederbrenginge tot de form van Goud. Maar zoo men in plaats van Goud *Koper* neemt, zal de zaak nog klaarder worden; want het Koper zal het geheele scheivogt groen van Verf maken. Uit het gezegde blykt derhalven, waarom de Metalen die ontbonden, en tot de form van Vogten gebragt zyn, zulke hevige uitwerkinge voortbrengen, te weten, om dat alle de Deeltjes, elk in het byzonder haar figuur houden, blyvende styf en onveranderlyk, het welke in de Planten zoo geen plaats heeft.

(2.) Maar om te weten in hoe *kleine* Deeltjes die dingen, welke uit het Dierlyke Ryk genomen zyn, gedeelt kunnen worden, zullen wy een Proeve opgeven, ten dien einde van *Boyle* in het werk gestelt. Hy ontwond den draad of het *Zyden* Omslag van een *Zyworm*, en dit heeft hy bevonden 300 ellen lang te zyn, maar Leeuwenhoek heeft ontdekt, dat het zelve uit een dubbelden draad bestaat: het was derhalven 600 ellen lang, en woeg maar twee greinen; en was zoo

G sterk,

(a) *Aqua Regalis sive Regia.*

sterk, dat het twee greinen, die'er aan vast hingen, konde ophouden. Uit deze en diergelyke voorbeelden kan nu zeer gemakkelyk opgemaakt worden, de groote deelbaarheid van de Dierlyke deelen. Deze (deelbaarheid) toonen ook alle de riekende Lighamen, voornamentlyk het (a) *Bevergeil*, want als het vier dagen lang in een weegschaal gelegt is, heeft het niets van zyne zwaarte verloren, egter verspreide het middelerwyl zyne gedurige uitwazemingen drie voeten in het rond, en gaf een zware reuk van zig, en bezette, als het op nieuw aan een versche Lugt bloot gestelt wierd, dezelve binnen twee minuten, met zynen reuk, zonder merkelyk verlies van gewigt.

(3.) Uit de Planten, zoo men een grein *Extract van Safferaan* neemt, en dat werpt in tien oncen Brandewyn, zal het de geheele geest verven, en ieder druppel zal de reuk en smaak van Safferaan hebben. Uit het gezegde blykt dan, dat de Deelen der Geneesmiddelen zoodanig *verkleint* kunnen worden, dat zy ons begrip te boven gaan; en wel, schoon deze Deelen doorschynende, en buiten het bereik onzer zinnen zyn, des niet tegenstaande, aanmerkelyke uitwerkingen in ons Lighaam kunnen voortbrengen: want (b) Glas van Spiesglas kan ten voorbeeld zyn, indien men hier van een schrupel in VIII ponden Wyn doet, en dat t'zamen laat trekken, zal deszelfs Wyn zoo hevig *braak-verwekkende* worden, dat daar van vier oncen ingenomen, in de Maag zulke stuiptrekkingen zullen voortbrengen, welke haar genoegzaam omkeeren; daar egter van het Glas van Spiesglas, het welk op den Bodem van het Vat onontbonden blyft leggen, niet het minste vermindert is, gelyk by onderzoek blykt. Het zelve heeft ook plaats in de (c) *Safferaan van Spiesglas*, enz. (†)

VII. VOOR-

(a) *Castoreum.* (b) *Vitrum Antimonii.* (c) *Crocus Antimonii.*

(†) *Het blykt derhalven, dat in elk Geneesmiddel een zekere Geest is, die van de Alchemisten Filius Solis, de Zone van de Zon-*

VII. Voorstel. De Deeltjes der Geneesmiddelen hebben, naar zy aan *verſcheidene* Zenuen gehegt worden, *verſcheidene* uitwerkingen. Ten voorbeeld zy het *Turbith Minerale*, het welk uit Vitriool Oly en Quik gemaakt word; want zoo hier van een half grein in de Neusgaten geſtoken word, veroorzaakt het veel ſterke ontlaſtingen; zoo het inwendig gegeven word, zal het ſlaute en benautheid verwekken; maar indien het in een grooter quantiteit, als tot VIII greinen, ingenomen word, zal het ſtoelgang, brakinge en zweet veroorzaken, en het Zenugeſtel zeer prikkelen: Waar van Boyle verhaalt, dat een zeker Krygs-overſte die de (a) Staar hadde, door het gebruik van dezen *Turbith*, onder de form van een Niesmiddel, tot een grein voorgeſchreven, genezen is, na voorafgaande zwellinge van het hooft, ſtoelgang,

(a) *Cataracta.*

Zonne, Proles ignis, Het kind des Vuurs, Ignis Internus Rerum, het inwendige Vuur der dingen, genoemt is, maar nu doorgaans Spiritus Rector, den Heerſchenden Geeſt, geheten word; en wel van deze Geeſt alleen, hangt de geheele kragt en werkinge van een Geneesmiddel af. Dog deze Geeſt, (wiens zitplaats is den Oly van een Ding) is 'er in zoo een geringe quantiteit, ten aanzien van den geheelen Klomp, dat het alle geloof te boven gaat. Ziet over dezen Geeſt na, de Elementa Chemiæ van onzen Auteur, *Tom. I. pag.* 41. 42. 43. 174. 258. *en Tom. II. pag.* 10. 11. *Paryſche druk, en op andere plaatzen meer. Ja dat gene ſchynt hier ter plaats ook aantekenenswaardig te zyn, het welk den zeer beroemden* Auteur *in zyne Academiſche Lesſen gezegt heeft van de Kragten der Geneesmiddelen, als hy handelde van den Spiritus Rector, (ſchoon dit in de eerſte uitgaaf van dit Boek niet gevonden word) dat* Sendivogius *zelfs, die doorgaans* Cosmopolita *genoemt word, deze waarheid al aangetekend heeft, te weten als hy beweerde: „ dat in elk Ligbaam een middelpunt en zekere plaats is, waar „ in het Zaat, en altyd, als een zeker punt of ſtip is, dat is, gelyk omtrent een agt duizent en twee hondertſte deel van het Ligbaam, hoe klein het ook zy, ja ook in eene Korl graan; en zulks „ kan niet anders zyn, enz. Ziet* Cosmopolita, *in zyn Novum Lumen Chymicum, Tract. III. De Vera & Prima materie Metallorum, Franſche druk, pag.* 15.

gang, zweet, enz. Ziet het werk van BOYLE *de Utilitate Philoſophiæ.*

VIII. VOORSTEL. Derhalven volgen op het *verſcheiden* gebruik van een Geneesmiddel, *verſcheidene* uitwerkingen, die wy allen van agteren weten: dog zoo men gisſen mag, mogelyk zullen deze aanmerkingen niet te verwerpen zyn. (1) De meerdere of mindere blootlegginge van een Zenu, doet veel om meerdere of mindere, en ook verſcheidene, zoo hevige uitwerkingen voorttebrengen: want den Rok welke de Neusgaten bekleed, is een Zenu-agtig Vlies, en word genoegzaam met gene bekleedzels gedekt; en elke Zenu als zy gevoelig worden zal, word tot eene zagte en papagtige ſtoffe; het welk hier ter plaats wel allervoornamentlykſt geſchiet. (2) Hoe de Zenuen nader by haren oorſprong zyn, hoe zy gevoeliger zyn, en hier van daan worden zy van uitwendige oorzaken ligter geprikkelt: zoo, *by voorb.* worden de Reuk-zenuen van *Turbith* op de wys van een Niesmiddel gebruikt, zeer geprikkelt; daar het zelve op een andere plaats aan de Zenuen geappliceert, zomtyds nauwelyks gevoelt word. (3) De Gemeenſchap van de eene Zenu met de andere, kan de uitwerkingen van een Geneesmiddel *veranderen.* Want, zommige Zenuen, uit verſchillende plaatzen oorſpronkelyk, loopen dikwils t'zamen, en worden in een gemeenen knoop verzamelt; maar dewyl alle menſchen geen een en denzelven t'zamenloop van Zenuen hebben, hierom werkt een en het zelve Geneesmiddel in verſcheide menſchen op eene verſcheidene wys. (4) Naar dat eene Zenu, waar aan een Geneesmiddel geappliceert word, loopt na de Klieren, ontlaſt- en ontfang-buizen, zyn ook de uitwerkingen van een Geneesmiddel *verſchillende.*

DER-

DERTIENDE HOOFDSTUK.

De (a) *Clasſen of Verdeelingen der Genees-middelen.*

VOlgens de zoo even verhandelde zaken, worden alle de Geneesmiddelen na derzelver eerſte verdeelinge, in *drie* Clasſen verdeelt.

I. De eerſte Claſe is van die Geneesmiddelen, welke op de *vaſte Deelen* werken; (wy verſtaan nu door de *vaſte Deelen*, die laatſte deelen van ons Lighaam in het IV. Hoofdſt. verhandelt.) voorts werken deze Geneesmiddelen, door die Deelen zeer te bewegen, zonder egter derzelver vereëniginge te verbreken. *By voorbeeld*, (in *fig.* 17.) laten A. B. twee *laatſte* Deelen zyn, t'zamenhangende op C. D.; deze kunnen bewogen worden, zonder ſcheidinge, of ontbindinge. De Geneesmiddelen van deze Claſſe zyn, 1. De (b) *Prikkelende.* 2. De (c) *t'Zamentrekkende*, dat is, welke maken dat de vaſte Deelen een minder lengte, en een grooter dikte hebben; zoo nogtans dat derzelver t'zamenhanginge niet verbroken worde: zoo dat de t'zamentrekkende Geneesmiddelen de Deelen verdikken, en die vaſter vereënigt maken. 3. De (d) *Slapmakende*, welke de Deelen ſlapmaken, zoo dat zy beweeggelyker, buigzamer, wyder en dunder worden. 4. De (e) *Toeſtoppende*, welke de ruimte der Buizen verminderen. Hier toe kan men nu brengen, α De (f) *Zweetgaten ſtoppende*, of alle die Geneesmiddelen, welke als Lym aan de Buizen blyven hangen; β. De (g) *Beſmerende*, welke vloeibaarder zyn als die, welke de zweetgaten ſtoppen; γ. De (h) *Ver-*

(a) *Clasſes Medicamentorum.* (b) *Stimulantia.* (c) *Contrahentia.* (d) *Laxantia.* (e) *Conſtipantia.* (f) *Emplaſtica.* (g) *Illinentia.* (h) *Obſtruentia.*

Verſtoppende, welke niet alleen de Buizen nauwer maken, maar ook vervullen 5. De (a) *byzondere Heelmiddelen*, gelyk (b) de *Vleesmakende*, welke het vlees doen groeijen, de (c) *Velmakende*, en diergelyke. 6. De (d) *Scheidende*, die een ſcheiding des geheels veroorzaken, welke in zes zoorten kunnen verdeelt worden; (α.) De (e) *Rootmakende*, welke een ligte ontſtekinge voortbrengen; (β) De (f) *Blaartrekkende* welke door hare werkinge de Water-vaten verbreken; (γ.) De (g) *Korſtmakende*, welke niet alleen de kleinſte Vaten, maar ook de huid zelfs verteeren. (δ.) De (h) *Corroſyven* of *knagende middelen*, welke alle Deelen, die zy aanraken, wegnemen; (ε.) De (i) *Brandende*, welke door branden de Deelen vernielen; (ζ.) De (k) *Verrottinge* veroorzakende, welke onze Deelen in een ſtinkend Vogt veranderen.

II. De tweede Claſſe behelſt de Geneesmiddelen, welke op de *Vloeibare* Deelen werken; te weten, 't zy door aantedoen den geheelen Klomp der Vloeiſtoffen, 't zy door te veranderen den hoop of de Figuur van zommige Deeltjes der *Vloeiſtoffen*. De zoodanige zyn, 1. De (l) *Verdeelende*, welke de groote der Deeltjes verminderen. 2. De (m) *verdikkende* of *dikmakende*, welke de groote der Deeltjes vermeerderen. Egter kunnen deze onderſcheiden worden, naar de wys van Werken: want de verdikkinge word voortgebragt van een Lighaam, het welk de Deelen die te voren vry waren, drukt, maar die zig hier door vereenigen, en tot grooter klompjes worden; dog zulks koomt van een uitwendige verdikkende en drukkende Oorzaak voort, gelyk van de uitwendige drukkinge van een Koude Lugt, en zoo bevrieſt het water in de Winter-tyd. Maar de *Dikmakinge* geſchiet, als deze Deelen zig vereenigen, om dat zy van

(a) *Chirurgica Specifica.* (b) *Sarcotica.* (c) *Cicatriſantia.* (d) *Solventia.* (e) *Rubefacientia.* (f) *Veſicatoria.* (g) *Eſcharotica.* (h) *Corrodentia.* (i) *Cauſtica.* (k) *Putrefacientia.* (l) *Attenuantia.* (m) *Condenſantia* ſive *Incraſſantia.*

van haar vloeibaarder Deeltjes, door de hitte vervlogen beroofd zyn. 3. De (a) *Scherpmakende* te weeten, door de figuur der Deeltjes te veranderen. Voorts zyn de *Scherpe* middelen dezulke, welke hare beweginge door weinige punten mededeelen; en derhalven *zeer Scherpe*, welke hare beweginge door een punt alleen mededeelen; dog derzelver natuur is te voren beschout; ja ook is'er aangemerkt, dat alle onze vloeibare Deeltjes een stompe figuur hebben. Hier toe behooren die middelen, *welke onze Vogten doen verrotten.* Maar nu geschiet de verrottinge der Vogten, als dezelve door de onderlinge schuringe harer Deelen, scherp en al te driftig gemaakt worden, en uit zoete stinkende, welke stank doorgaans voortgebragt word van een vluggen Oly, door zout scherp gemaakt: op deze wys verwekt alle, met het zout opklimmende waassem of rook, een onaangenamen reuk. 4. De (b) *Verzagtende*, welke strydig zyn tegen de voorgaande, en die matigen en bedwingen, door namentlyk derzelver spitse punten stomp te maken. 5. De (c) *Veranderende*, welke dus inderdaat de Vogten veranderen, dat ons egter de wys van veranderinge onbekent is: dit is een twyfelagtig geslagt, waar toe men brengen moet alle die Geneesmiddelen, wier wys van werken ons verborgen is. 6. De (d) *Verdunnende*: maar deze betreffen den *geheelen* Klomp onzer Vogten, daar de voorgaande op deszelfs Deeltjes *in het byzonder* werken, en het zyn die middelen, welke onder onze Vogten vermengt, derzelver t'zamenhangende Deeltjes van een scheiden, en andere Deeltjes, die de t'zamenhanginge beletten, tusschen beiden plaatzen. 7. De (e) *Stremmende*, welke de vloeibare Deelen doen stollen, door, namentlyk, of door het vloeibaarmaken=

(a) *Acrimoniam Inducentia.* (b) *Demulcentia.* (c) *Immutantia.* (d) *Diluentia.* (e) *Coagulantia.*

kende Vogt te doen vervliegen, of door 'er een Lymige ſtoffe by te doen, of door de Deelen in malkander te pakken, en dezelve onder elkanderen digter te vereënigen. 8. De (a) *Beweging-makende*, welke de Deeltjes in beweginge brengen. 9 De (b) *Stillende* of de *Beweginge tegenſtaande*, welke derzelver beweginge verminderen, en den geheelen Klomp tot ruſt brengen.

III. De derde Claſſe vervat die Geneesmiddelen, welke te gelyk werken op de *Vaſte*, en *Vloeibare* Deelen. Deze nu worden weder in vyf Claſſen verdeelt; dog hier onder zyn begrepen alle de Geneesmiddelen, waar van de Oude, van agteren redenerende, gewag gemaakt hebben.

De 1ſte Claſſe behelſt de voorgaande Claſſen, voor zoo verre de Geneesmiddelen daar onder bevat, met t'zamengevoegde kragten werken, en den omloop des Bloeds, als ook de afſcheidingen, of ontlaſtingen in het gemeen, of bevorderen, of verzwakken en vertragen. Wy tellen ook onder deze Claſſe, die Geneesmiddelen, welke byzondere afſcheidingen veroorzaken; hoedanige zyn de (c) *Melk-*, en (d) *Zaat-makende* middelen.

De 2de Claſſe ſluit alle die middelen in, die de ontlaſtingen uit allerlei Deelen onzes Lighaams, welke die ook zyn mogen, bevorderen. Maar dewyl 'er verſcheidene Vogten, op verſcheidene plaatzen, ontlaſt worden, zyn ook derzelver Claſſen, welke die ontlaſtingen verwekken, verſcheiden, te weten, 1. De (e) *Tranen verwekkende*. 2. De (f) *Slymzuiverende*, welke het Slym of Snot uit de Neusgaten voeren: hier toe worden ook de (g) *Nies-middelen* gebragt, welke eigentlyk de Wei uit de Neusgaten voort doen komen. 3. De (h) *Kwyl-makende*, welke het

(a) *Moventia.* (b) *Siſtentia.* (c) *Galactopœa* (d) *Spermatopœa.* (e) *Lacrymas Moventia.* (f) *Apophlegmatizantia.* (g) *Sternutatoria.* (h) *Sialagoga.*

het speekzel ontlasten: dog de zoodanige zyn of *uitwendige*, gelyk de Kauw-middelen, of *inwendige* gelyk de Quik- en Braak-middelen. 4. De (a) *Borst-ontlastende-middelen*, die de ontlastinge van Slym uit de Longe bevorderen. 5. De (b) *Buik-zuiverende*: maar welke onder zig hebben. α. De (c) *zagte Purgeer-middelen*, welke door op een zagte wys de beweginge der Darmen te vermeerderen, den drek doen lozen, en nauwelyks iets anders, of ten minsten heel weinig; en deze worden in drie Clasfen verdeelt, te weten, *. De (d) *Glad-makende*, welke de wanden der Darmen glibberig maken; **. De *Verdunnende*, welke door den den drek te verdunnen, stoelgang verwekken; ***. De (e) *zagt prikkelende*, welke door zagtelyk de Darmen te prikkelen, den drek daar uit dryven, egter zonder ontroeringe van de overige Deelen des Lighaams. β. De (f) *Slym-dryvende*, welke de Slym uitdryven. γ. De (g) *Gal-afdryvende*, welke de Gal uitwerpen. δ. De (h) *Water afdryvende*, welke het Bloed tot Wei maken, en tot Wei gemaakt zynde, sterker bewegen na de Klieren van de Darmen, om het daar door in grooter overvloed na buiten te verzenden. ε. De (i) *Zwarte Gal afdryvende*, welke de zwarte Gal uitwerpen.

Deze nu zynde Vyf zoorten van *Purgeermiddelen*. Daarenboven behooren nog tot deze 2de Classe ten 6. de (k) *Braakmiddelen*, door welkers Kragt al, dat in de Maag is, boven door de Keel en Mond, uitgeworpen word. 7. De (l) *Pis-dryvende*, welke de Pis doen loozen. 8. De (m) *Zweet-dryvende*, welke de Vogten door de Zweetgaten zigtbaar uitdryven. 9. De (n) *Uitwasemende*, welke de Sanctoriaansche doorwazeming bevorderen. 10. De (o) *Moedermiddelen*

(a) *Expectorantia.* (b) *Purgantia per alvum.* (c) *Eccoprotica.* (d) *Lubricantia.* (e) *Laxantia seu Lenitiva.* (f) *Phlegmagoga.* (g) *Cholaloga.* (h) *Hydragoga.* (i) *Melanagoga.* (k) *Vomitoria.* (l) *Diuretica.* (m) *Sudorifera.* (n) *Diaphoretica.* (o) *Uterina.*

delen, of de Geneesmiddelen aan de *Baarmoeder* toegeëigent: Deze nu worden in drie zoorten verdeelt, te weten, α. De (a) Vloedverwekkende, welke de Stonden voortzetten. β. De (b) *Kraam-uitdryvende*, welke de Kraam-zuiveringe doen loozen; γ. De (c) *Vrugt-uitdryvende*, welke een Mis-kraam veroorzaken, en de Baringe gemakkelyk maken.

De 3de Classe begrypt, zeer veele middelen, welke van de Oude verwart beschreven waren; gelyk 1. De (d) *Openende*, welke de verstopte wegen openen. 2. De (e) *Ontbindende*, en *Verdryvende*, welke het Vogt, of in de Vaten, of buiten de Vaten stilstaande, of geronnen, ontbinden, en Vloeibaar maken, en de vaste Deelen ter voortdryvinge van de Vogten prikkelen. 3. De (f) *Week- en los-makende*, welke de styve Deelen meer buigzaam maken, dat is, welke de vaste Deelen slap maken. 4. De (g) *t'Zamentrekkende*, of (h) *Stoppende*, en (i) *Verhardende*, welke de Zyden der Vaten nader by malkanderen doen komen, de Openingen der Vaten sluiten, de sterkte en styfte der Vezelen vermeerderen, en de slappe Deelen vaster maken. 5. De (k) *Afvagende*, welke de verharde vuiligheden verdunnen en uitdryven, en de doode Vezelen zonder pyn wegnemen. 6 De (l) *Zuiverende*, welke met meer Kragt afvagen, meer doordringen tot de inwendige Deelen, en het gezonde vlees ook afvagen. 7. De (m) *Wegvretende*, welke ook afvagende en zuiverende zyn, maar zeer sterke; want zy nemen zelfs het levende en gezonde weg. 8. De (n) *Verwarmende*, welke de warmte des Lighaams vermeerderen. 9. De (o) *Verkoelende*, welke de tegennatuurlyke Warmte wegnemen. 10. De

(a) *Aan-*

(a) *Emmenagoga.* (b) *Aristolochica.* (c) *Ecbolica.* (d) *Aperientia.* (e) *Resolventia* & *discutientia.* (f) *Emollientia.* (g) *Adstringentia.* (h) *Styptica.* (i) *Indurantia.* (k) *Detergentia.* (l) *Catharteria*, *seu Emundantia*, *vel mundificativa.* (m) *Erodentia.* (n) *Calefacientia.* (o) *Refrigerantia.*

(a) *Aantrekkende*, welke de Vogten uit de eene plaats na de andere afleiden. 11. De (b) *te Rugdryvende*, welk de Vogten in eenig uitwendig Deel zittende na binnen dryven. 12. De (c) *Ontbindende uitdryvende*, welke de in de Vaten gestremde Vogten ontbinden, en uitdryven. 13. De (d) *Etter-makende*, welke het gestolde Vogt ontbinden, en tot de ontlastinge bekwaam maken. 14. De (e) *Rypmakende*, welke het ontbonden Vogt gelykformig en eendaartig maken, zoo dat het'er gemakkelyker kan uitgehaalt worden.

De 4de Classe vervat insgelyks verscheidene Geneesmiddelen; te weten, de (f) *Plaatsmiddelen*, welke hare Kragten laten blyken, voor zoo verre zy aan een byzonder deel van het Lighaam gebruikt worden, en voor het zelve byzonderlyk dienstig zyn. Dog deze worden naar de verscheidene deelen des Lighaams in de volgende zoorten verdeelt. 1. De (g) *Hoofd-middelen*, welke aan de Ziekten van 't Hooft toegeëigent zyn. Maar alle deszelfs pynelyke Ziekten hangen af van de naby zynde verbreking, wegens de uittrekkinge en opspanninge van de Hersenvliezen, welke ook zelfs, of van de uitrekkinge door den grooten overvloed van bloed of ander vogt veroorzaakt word, of van eene verstoppinge afhangt: en als dan zyn de slapmakende, temperende, verkoelende, en 't vogt verkleinende middelen dienstig; dewyl die in zulke gevallen Hoofd-middelen worden. 2. De (h) Oogmiddelen, die de Oogkwalen geneezen; En de zoodanige zyn of Warme of Koude. 3. De (i) *Tandpyn-stillende* middelen, welke de Tandpynen genezen; hoedanige zyn de Brand, wegvretende, en andere diergelyke Middelen, aan de Zenuw zelfs geappliceert. 4. De (k) *Oorpyn-stillende*, die de pynen van de Ooren stillen, en de zeer sterk gespannene Vezelen slapmaken; want geen

(a) *Attrahentia*. (b) *Repercutientia*. (c) *Expurgantia*. (d) *Suppurantia*. (e) *Maturantia*. (f) *Topica*. (g) *Cephalica*. (h) *Ophthalmica*. (i) *Odontalgica*. (k) *Otalgica*.

geen Vliezen plegen meer gespannen te worden, als het Trommelvlies, en dat gene, het welk het gehoorgat bekleed: Dog hier moeten Warme middelen gebruikt worden, gelyk Lauwwater of Zoetemelk, en zomtyds ook Koude, die dienstig zyn in de Gebreken, welke van het Oor-smeer voortgekomen zyn. 5. De (a) *Mond-middelen*, welke nuttig zyn in de ontstekingen van de Mond, Tand-vlees, Verhemelte, en 't Keelgat. Dog deze ontstekingen worden, op dezelve wys genezen, als de andere, maar zoo 'er het hete vuur ingekomen is, word het door (b) Wynsteen-oly genezen; anderzins zyn de Alcalische middelen niet voordeelig, dewyl zy de Tanden doorvreten. 6. De (c) *Lugt-pyp-middelen*, welke de rauwigheid van de Lugt-pyp ten eersten te hulpe komen, door dezelve namentlyk te strelen en te verzagten: Dit nu word te weeggebragt door den Amandel-oly, en de (d) Likkingen; zy helpen egter altyd niet, dewyl de genoemde (e) *Rauwigheid* dikwyls ontstaat uit verstoppinge van de inwendige Klieren, in welk geval zoo de Wazem van Warmwater door de mond ontfangen, als verscheidene verzagtende afkookzels, uit Gerst, Zoethout, Kaasjes-bladeren, en diergelyke middelen bereid, beter te pas komen. 7. De (f) *Borst of Longe middelen*, die de scharpe Stoffe, welke op de Longen gevallen is, stomp, en de wegen slap maken: En inderdaat deze middelen helpen, als de Vogten te dun zyn; maar zyn schadelyk in de (g) Slymige Longe-zugt, welke nog voor Zwavel, nog voor deszelfs Balsem wykt, maar eenigermate door den (h) Geest van Zwavel door de Klok gedestilleert te ondergebragt word. 8. De (i) *Hartsterkende* middelen, welke of Koude, of Warme zyn: want in te grooten brand en hitte worden, om te versterken

(a) *Stomatica.* (b) *Oleum Tartari.* (c) *Arteriaca.* (d) *Eclegmata*, five *Linctus.* (e) *Asperitas.* (f) *Thoracica* seu *Pulmonica.* (g) *Peripneumonia Pituitosa.* (h) *Sp. Sulphuris per Campanam.* (i) *Cardiaca.*

ken en te vervrisſchen, gebruikt de Koude zuure middelen, uit Citroen-ſap, Rynſche-wyn, enz.; maar in een kouden ſtaat komen de Welriekende te pas, welke ſchielyk de plaats der vervlogene Deelen vervullen, en ook de vaſte Deelen prikkelen. 9. De (a) *Maag-middelen*, welke ook of Koude, of Warme zyn; want in de heete Maag-ziekten, zyn de Citroenen, Limoenſap, Azyn en diergelyke nuttig; dog in de Koude de Warme. 10. De (b) *Middelen tegens de Ziekten der ingewanden*, die derzelver verſtoppingen ontſluiten: onder welken de voornaamſte zyn de Minerale Staalwateren, als ook alle die middelen, welke uit de Staal en Quik t'zamengeſtelt worden, mitsgaders de Ontbindende en Welriekende. 11. De (c) *Darm-middelen*; maar deze zyn tweederlei, te weten, *a*. De (d) *Wind-dryvende*, welke de winden uitdryven. De winden nu zyn Deelen van de Veeragtige lugt bezet tusſchen de twee einden, die door Kramp toegetrokken en geſloten zyn; dewyl de Lugt daar dun word en zig uitzet, en van deze uitzetting komt de pyn voort; om die wegtenemen word voornamentlyk vereiſt, dat de Lugt uit hare gevankkeniſſe verloſt worde om ontſtekingen, Koud en Heetvuur, Breuken, enz. voor te komen, welke anders door de bovenmatige uitzettinge der Deelen zouden veroorzaakt worden. Daarom werkt elk *Wind-brekend* middel eeniglyk door die einden te ontſluiten, alhoewel de Oude gemeent hebben, dat de *Wind-brekende* middelen, uit zig zelfs, de winden verdryven, daar zy in waarheid de Krampige Werkinge alleen maar wegnemen: en diensvolgens zyn deze woedende toevallen niet toe te ſchryven aan een vergiftige ſcherpte, maar alleen aan de uitzettinge en Kramp; waarom 'er geen beter en gelukkiger *Wind-dryvend* middel gevonden word, als den Opium zelfs, en de Geneesmiddelen, welke de oorzaken van de Krampen verbreken, door de dierlyke Geeſten te be-

(a) *Stomachica.* (b) *Splanchnica.* (c) *Inteſtinalia.* (d) *Carminativa.*

bedwingen, of het zuur te omzwagtelen: Want zoo wy onderstellen, dat een Mensch Rattekruit ingenomen heeft, zal zynen Buik tot berstens toe zwellen; maar deze Zwellinge, word door het innemen van den een of anderen Oly, die het zuur het welk deze Kramp veroorzaakt, omzwagtelen kan, gelyk den (a) *Oly van Wynsteen door ontbinding bereit*, met veel water verdunt, ten eersten weggenomen: en zoo wanneer de Krampkolyken Vrouwen overvallen die met opstygingen gequelt zyn (aan welke die Kolykpynen zeer eigen zyn; en wien zelfs dikwyls den Aars dermaten gesloten word, dat'er geen Klisteerpyp kan ingestoken worden; en ook de Mond van de Maag zomtyds toegesloten word) dan, zegge ik, is den Opium, de Castoreum, of de Galbanum met Warmwater ingenomen, het beste geneesmiddel. De Classe der Darmmiddelen vervat. β. De (b) *Wurm-doodende*, welke de Wurmen, die in de Maag en Darmen schuilen, dooden: De zoodanige zyn de braak en sterke purgeer-middelen; vervolgens de scherpe Lighamen, gelyk de gratige hoofden van de Alen, met boter vermengt, en nugteren ingenomen; daarenboven de grof gestotene schulpen, of Oester-schulpen, welke die Wormen steken, dooden, of uitdryven. 12. De (c) *Middelen tegens de Lever-ziekten*, welke niet anders zyn als de Openende: de zoodanige zyn alle de zoute middelen, die niet scherp, maar verdelende zyn, *by voorbeeld*, het Zout van Wynsteen, Sal. Polychrest, enz. 13. De (d) *Middelen, die de Ziekten van de Galblaas genezen*, welke de Galblaas zuiveren en ontlasten: hoedanige zyn de Purgeer- en Braak-middelen. 14. De (e) *Geneesmiddelen tegens de Mild-ziekten*, welke aan de Mild toegeëigent zyn: maar deze zyn de Openende. 15. De (f) *Middelen tegens de gebreken van het Darm-scheil*, die het Darmscheil toegeëigent zyn; welke zyn of Zout-, of Zeepagtige, of Welriekende of Prikkelende. 16. De (g) *Gra-*

(a) *Oleum Tartari per deliquium.* (b) *Anthelmintica.* (c) *Hepatica.* (d) *Cystica.* (e) *Splenica.* (f) *Mesenterica.* (g) *Nephritica.*

Graveel-middelen, die of den Steen breken (a) *Steenbrekende* genoemt, of den zelven uitdryven: of'er nu zulke Geneesmiddelen gevonden worden, die het eerste te weeg kunnen brengen, daar aan word met rede getwyffelt 17. De (b) *Middelen tegens de Opstyginge*, welke tegens de Moederqualen voorgeschreven worden; en deze zyn, of Prikkelende, of Plaats-, of Kramp-middelen. 18. De (c) *Gewrigt* of *Zenu-middelen*, welke gezegt worden *byzonderlyk* te werken op de Zenuen, en op de Vliezen der Beenderen, en op de banden der gewrigten. 19. De (d) *Pynstillende middelen*; deze vervatten de (e) *Verzagtende*, *de Slaapmakende*, en *Verdovende-middelen*: dog van deze Middelen kan breder, ieder op zyn plaats, nagezien worden.

De 5de Classe behelst de (f) *Tegengiften*, of *'t Vergift wederstaande-middelen*, die gezegt worden de vergiften *byzonderlyk* te wederstaan. Maar, dewyl de vergiften op driederlei wys werken; te weten, 1. Voor zoo verre zy in de vaste Deelen de Kramp verwekken; 2. Voor zoo verre zy de Vogten te veel verdunnen, of stremmen; 3. Voor zoo verre zy de Vaten verbreken, en de Vogten doen stil staan; hier van daan zyn ook de *Tegengiften* drie zoortig, te weten, die of op de Vaste, of op de Vloeibare, of op beide de Deelen teffens werken. Dog de meeste Vergiften werken door de Kragt van hare scherpte: want zoo men een hond twee oncen Vitriool ingeeft, zullen in deszelfs maag terstont hooggaande hitte, Knaginge en Kramp verwekt worden, en deze toevallen zullen weggenomen worden van de tegengiften, welke deze scherpte verbreken; hoedanige zyn Water, Oly, of eenig s'Jeuleyig Lighaam, enz. Want 'er zyn geen Tegengiften, die de Vergiften *byzonderlyk* (*specifice*) vernielen, of op eene andere, als werktuiggelyke wyze werken.

HET

(a) *Lithontriptica.* (b) *Histerica.* (c) *Arthritica* sive *Neurotica.* (d) *Anodyna.* (e) *Paregorica*, *Hypnotica*, & *Narcotica.* (f) *Antidota*, sive *Alexipharmaca.*

HET EERSTE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VASTE DEELEN WERKENDE.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Prikkelende Middelen.*

1. TOt dus verre is gehandelt van de verſcheidene Claſſen der Geneesmiddelen. Laat ons dan nu komen tot de meer byzondere beſchryvinge van ieder zoort; En wel 1. zullen wy moeten handelen van die Geneesmiddelen, die op de *vaſte Deelen* werken; onder welke de *Prikkelende* de eerſte zyn. Een *Prikkelend middel* nu is *zulk een Geneesmiddel, het welk de open en toegaande Beweginge, van een* (b) *beweging-makende Vezel vermeerdert.* Maar ter vermeerdering der open en toegaande Beweginge van een Vezel word vereiſt; dat de vermeerdering van beweginge gemaakt worde, op dat punt van die Vezel, waarvan de vermeerdering van het open en toegaan begint: Edog de Oorzaak nu van die beweginge kan tweezins zyn; te weten, 1. Een vry Deeltje aan geen Vat vaſt gehegt, vallende door eene daaraan eigen zynde Kragt op dat punt: want dit Deeltje, zal dat punt van de Vezel uit zyn natuurlyke plaats dryven; dog als den aanval van het Deeltje ophoud, zal zig de Vezel terſtont toetrekken, zoo dat het uit zyn plaats gedreven punt, ten eerſten weer herſtelt word; en zy zal zig wel des te meerder toetrekken, hoe het genoemde punt uit zyn plaats verder geſtoten is: Dog de Uitwerkingen van

(a) *Stimulantia.* (b) *Fibra Motrix.*

van zoodanige oorzaak duren niet lang, maar verdwynen schielyk. 2. De andere Oorzaak, en welker uitwerkingen langer duren, kan zyn een Deeltje in de zyden van een Vat vastgehegt, of inwendig van het voor by loopende Vogt, of uitwendig van uitwendige Oorzaken. Maar doe wy gehandelt hebben van de *Scherpe* Lighamen, hebben wy de wys aangetoont, op welke de Deeltjes in de Vezelen vastgehegt, dezelve prikkelen.

2. De Hoedanigheden in alle de *Prikkelende* middelen zyn, 1. Dat het prikkelende zoo fyn is, dat het in de kleinste Buizen komen, en zig in derzelver kleinste poren vast hegten kan. 2. Dat het met zulk een *scherpte* voorzien is, dat het zig een openinge maken kan in de Zyden der Buizen, waar in het zig dringen kan. 3. Dat dat scherpe en fyne Deel zoo lang is, dat het reets ingedreevene deel kan uitsteken boven de oppervlakte; want anders word het een voedend Deeltje. Hier uit word dan besloten, dat elk *Prikkelend* middel *scherp* is; maar egter volgt daar niet uit, dat alle Deeltjes, die *klein* en *scherp* zyn, voor *Prikkelende*, te houden zyn, om dat zy zoo klein kunnen zyn, dat gene derzelver uitsteekt, boven de *Oppervlakte* van dat Deel, daar het in vast gehegt is. 4. Dat het *Prikkelende* zoo *vasthoudende* is, dat het in de plaats, daar het in vastgehegt is, lang blyft zitten.

3. De *Prikkeling* verwekkende Oorzaken zyn, 1. Alle wondende Oorzaken: want *Wonden* is, *te ontbinden, de natuurlyke veréëniginge van de Deelen onzes Lighaams, door een hard en scherp werktuig*, dat is, het welk zyne bewegingskragt op weinige punten oeffent. Dit is de reden ten 2. dat *Brand-netelen*, en andere zoo genoemde *Brandende* Kruiden, prikkelinge verwekken. 3. Alle zoorten van Zouten. 4. Alle Olien, die zelfs op eene tweederlei wys *prikkelen* kunnen; *a*. Voor zoo verre zy zig vast hegten

ten in de mondjes der Vaten, en die verstoppen; waar door de Kragt der Vogten op de uiterste punten van de Vaatjes geoeffent word; zoo maakt Olyf-Oly, op het Lighaam gesmeert, dat het zwelt en rood word; ja ook veroorzaakt hy zomtyds de Koorts, uit hoofde van de belette doorwaasseming; β. Voor zoo verre zy Scherp zyn, of door hare natuur; of door Kunst. 5. De Zeepen, het zy die Natuurlyk, of door Kunst gemaakt zyn; hoedanige zyn de zappen der Planten, voor zoo verre zy Oly en Zout onder elkander vermengt inhouden. 6. Alle Geesten. 7. Allerlei zoorten van aarde, die hart en scherp zyn. 8. Alle langdurige hitte aan het Lighaam geappliceert: dog hier toe worden gebragt de Zwavelagtige middelen, en de Zouten der Metalen: nadien alle de Metalen, schoon zy op zig zelfs strelende en zagt genoeg zyn, (gelyk blykt uit onontbonden Goud en Zilver, welke ingenomen geenzins schaden) zoo zy in Zouten of sterke Wateren ontbonden worden, *Brandende*, en zeer sterk *prikkelende* middelen worden. 9. Alle uitwendige Bewegingen. 10. Sterke Koude, die wel eerst werkt door gevoel van Koude te veroorzaken, maar kort daar na zeer groote hitte verwekt: En dit zien wy voornamentlyk in de Koortzen, welke met koude, huiveringe, bevinge, plegen te beginnen; want op deze toevallen volgt terstont een groote hitte.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van (a) *de t'zamentrekkende Middelen.*

1. *t'Zamentrekkende Middelen* zyn, *welke de twee afstaande punten van de beweging-makende Vezel, nader by een drukken en sterker aan een hegten.* Dog laat ons, om dit beter te begrypen, onderstellen,

(a) *Contrahentia.*

len, dat A. B. (in *Fig.* 18.) is het *kleinste* of *laatste vaste* Deeltje, en dat het op C. D. zig vasthoud aan E. F. het welk ook een *vast Deeltje* is van dezelve natuur; zoo dat deze *vaste Deeltjes* regt tegen malkanderen overgestelt zyn; dit gestelt zynde, zegge ik, dat die Deeltjes niet kunnen *t'zamen* of *ingetrokken worden*; want het vaste en t'zamengepakte Deeltje A. B. kan niet dringen in het desgelyks vaste en 't zamengepakte Deeltje E. F., daar het aan vastgehegt word; en diensvolgens kan de Lyn A. E. niet korter gemaakt worden, dat is, deze twee vaste Deeltjes kunnen niet t'zamengetrokken worden. Maar zoo wy (in *Fig.* 19.) onderstellen, dat het Deeltje A. B. vast is aan het ander Deeltje C. D. door de punten tusschen E. F. bevat, kunnen wy, dit gestelt zynde, ligt begrypen dat het deeltje zyn plaats veranderen kan, zoo dat het uit A. B. komt op E. H.; hier van is het, dat het nu vast is aan het Deeltje C. D. door de punten tusschen E. G. bevat; en dus de lengte, welke deze twee Deeltjes hadden, kleinder word, dat is, 'er geschiet een *t'zamentrekkinge* van Deeltjes. Waar uit volgt, dat onze kleinste vaste Deeltjes niet van zelfs of afzonderlyk kunnen *t'zamen-getrokken worden*; en gevolgelyk, dat de *toe-* of *t'zamen-trekkinge* alleenlyk geschiet, ten aanzien van twee of meer diergelyke, nevens malkanderen geplaatste vaste Deelen.

2. Dog men kan de Oorzaken, welke deze t'zamentrekkinge voortzetten, brengen tot deze IV. Betoogbare Bespiegelende Voorstellen.

I. Voorstel. Al wat den schakel van eenige Vezel ontbint, dat bevordert deszelfs natuurlyke *t'zamentrekkinge*; gelyk boven aangetoont is, zoo *trekken* zig dan de Slag-aderen, de Aderen, en onze Vezelen als zy gewond en gesneden zyn, *t'zamen*; hier van daan zyn ook het Vuur, de Corrosive en Wondende middelen, Oorzaken van *t'zamentrekkinge*.

Gevolg. Derhalven werken zeer veele *t'zamen-trekkende* Geneesmiddelen door te wonden en te kwetzen.

Voorts noemen wy hier *Kwetzen* (*Lædere*), de kleinste Vaatjes door een zekere Kragt te verbreken. Want ons Lighaam bestaat uit oneindige zeer kleine Vaatjes; en deze Vaatjes strekken zig niet uit volgens de lengte van de grootere vaten, maar worden onder malkanderen gevlyt, en als touwen in een gedraait; (waar over men breeder het *Hoofdst. V.* § 1. na kan zien) zoo dat een groot Vat nauwelyks kan gekweft worden, of 'er worden zeer veele van de kleinste Vaatjes geheel van malkander gescheurt: Dewyl dan de verbrokene of doorgesnedene Slag-aderen en Aderen zig *t'zamentrekken*, dus ook die kleinste Vaatjes. Derhalven is de kwetzinge de Oorzaak van de *t'zamen-trekkinge*, of *inkrimpinge* der Vaten; en de Geneesmiddelen, welke deze Vaatjes kwetzen, brengen de t'zamentrekkinge voort: maar de zoodanige zyn alle de zoorten van Scherpe middelen. Dog de uitwerkinge van de op deze wys veroorzaakte *t'zamentrekkinge* der Vaten is een ontlasting of buitenvating der Vogten.

II. Voorstel. Alle die middelen bevorderen de *t'zamentrekkinge*, welke door hare sterke werkinge de Buizen zoo verwyden, dat de lengtens middellyn kleinder, en de breedtens middellyn grooter word: Maar deze zyn tweederlei, te weten, de (a) Vervullende, en de Prikkelende; (dog zulks moet men verstaan van de holle Vezelen) dit is ook de reden, dat in de Wonden de lippen droog worden.

III. Voorstel. Al wat wegneemt de Oorzaken, die de Vaten uitzetten, dat bevordert de t'zamentrekkinge; en dit word te weeggebragt door allerhande *Ontlastingen*. Zulks dog zien wy klaar in de Geneesmiddelen, welke op het *Zenu-gestel* werken: want deze veroorzaken kwyling, en andere ontlastingen, en naderhand (zoo die ontlastingen te veel en te langdurig geweest zyn) een (b) uitteerende ziekte; want de te veel geleegde Vaten trekken zig t'zamen, waar van het Lighaam vermagert: dit doen ook

(a) *Replentia & Stimulantia.* (b) *Marasmus.*

ook alle de heete of warme middelen, welke de fynſte Vogten te veel plegen te verſpillen.

IV. Voorstel. De indryvinge van zeer kleine deeltjes, tusſchen de Oppervlakten der *kleinſte* Vezeltjes, brengt de *t'zamentrekkinge* te weeg: Want dus, als zig eenig Vogt dringt, tusſchen twee aan malkanderen vaſt zynde Vezeltjes, dan zullen deze Vezeltjes t'zamengetrokken worden, na mate van de hoe veelheid van het ingedrongen Vogt; want dit ingedrongen Vogt deze Vezeltjes van malkanderen verplaatzende, en bygevolg haar uit regte in kromme lynen veranderende, moet nootwendig de geheele lengte van de Vezel verkorten. Hier van komen zulke wonderlyke uitwerkingen voort: want gedroogde touwen in het water geſtoken zynde, trekken zig t'zamen en worden ſtyf, gelyk ſnaren; zoo ook onze Zenuen, en het Harte zelfs, het welk in Brandewyn zeer t'zamengetrokken, en zeer ſtyf word. Dog diergelyke t'zamentrekkinge veroorzaken de Brandewyn en den Terpentyn Oly, die, als zy zig in eenig Deeltje gedrongen hebben, daar blyven hangen en vaſtworden; hier van koomt het, dat 'er zoo veele verſcheidene toevallen op derzelver onmatig gebruik volgen: ja ook blykt hier uit, hoe gevaarlyk alle de *t'zamentrekkende* middelen zyn in de kleinſte Vaten, om dat zy daar mede t'zamengroeijen.

I. Gevolg. Hier van kan de *Vaſtheid* van elke Vezel vermeerdert worden; dewyl het ingedreven Deeltje zig hegt aan de zyden, en daar dik en ſtyf wordende, een grooter vaſtheid geeft aan de Vezel.

II. Gevolg. By gevolg, het overige gelyk geſtelt zynde, vermeerdert de *t'zamentrekkinge* der Vezelen, derzelver Kragt op de binnen de Buizen bevatte Vogten.

III. Gevolg. Derhalven word de *ſterkte* des Lighaams vermeerdert door de *t'zamentrekkinge* der Vezelen; waarom ook alle menſchen, wier vezelen op

een behoorlyke wys t'zamengetrokken zyn, ſterker zyn als andere, welkers Vezelen de bekwame t'zamentrekkinge misſen.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Slapmakende Middelen.*

1. VErſlapping (Laxatio) noemt men, *zoodanig eene Veranderinge in de Vaſte Deelen, waar door zy zonder verbrekinge meer verlangt kunnen worden als zy te voren waren.* Hier uit blykt, dat de Buigzaamheid en verwydinge of uitzettinge in deze beſchryvinge begrepen is; want 'er geſchiet geen buiginge, geen verwydinge, of het Lighaam word eenigzins verlangt.

2. Dog deze verlenginge kan aangemerkt worden, of ten aanzien van alle de kleinſte Vezeltjes, of ten aanzien van de Vaatjes, welke uit die Vezeltjes t'zamengeſtelt zyn. Verder kan deze verlenginge in de kleinſte Vezeltjes niet begrepen worden: Want, op dat deze Vezeltjes verder van malkanderen verplaatſt kunnen worden, word 'er volſtrekt vereiſt, dat zig eenige gladmakende Deeltjes voegen tusſchen die Deelen; dog dit kan in die kleinſte Vezeltjes niet geſchieden zonder ſcheidinge van het t'zamengevoegde.

3. Derhalven heeft de Geneeskundige en eigentlyke *Verſlappinge* alleen plaats in onze *Laatſte* Buizen, welke uit die Vezeltjes t'zamengeſtelt worden: Maar zoo deze ſtyf worden, en van hare vogten berooft worden, zoo dat derzelver Zyden aan malkanderen blyven hangen, dan gaat hare *Slapte* of *Buigzaamheid* te niet, die men door gene kunſtherſtellen kan, als door de verlorene vogten weder te verzorgen, waar van zy gladgemaakt, en tot de beweginge van buiginge bekwaam gemaakt worden.

4. Wes-

(a) *Laxantia.*

4. Weshalven de *Slapmakende* Middelen de zulke zyn, welke door in de Buizen te lopen derzelver Zyden van malkander ſcheiden, en die door glat te maken verzagten: De zoodanige zyn, 1. Lauwwater, of inwendig genomen, of uitwendig geappliceert, als door baden, ſtovingen, enz. 2. Alle Olien van Plantgewasſen uit zagte rype, maar geenzins Scherpe, Zaaden geperſt; gelyk den zoeten Amandel-oly, Olyf-oly, Lyn-oly, enz. 3. Het Merg der Beenderen, het welk, dewyl het door zeer kleine wegen gebragt word in de holligheden van de Beenderen, zeer fyn is; desgelyks het Smeer en Vet, voornamentlyk van het Net. 4. De (zoogenoemde) (a) Amandel-melken, en de Meelagtige-lymige afkookzels; welke plegen gemaakt te worden uit Gerſt, Lynzaat, en andere onder het perſen Oly te voorſchyn brengende Zaaden; en uit Olyägtige, Melkägtige niet ſcherpe Kruyden; ook uit Kruiden *Verzagtende* (Emollientia) genaamt. 5. Alle Zeepägtige middelen, voornamentlyk de Gal der Dieren, die zeer Verzagt.

Gevolg. Hier door word het Vraagſtuk (Problema) ontknoopt, waarom Water eerſt ſlap, daarna ſtyf maakt? gelyk men zien kan in Leder, het welk in Water geweekt, zeer zagt en buigzaam word; maar gedroogt vaſter en onbuigzamer gemaakt word, als het te voren was. Want dit koomt hier van daan, dat het Water, als het eerſt doordringt, de kragt heeft van een Vogt- of Vloeiſtoffe; en daarom de Deelen, door die te bevogtigen, zagt maakt; maar als 'er deszelfs fynſte Deeltjes, door de kragt der hitte uitgedreven zyn, neemt het overblyvende de natuur van een vaſt Lighaam aan, vereënigt zig met de Vezelen, en vermeerdert haare Vaſtheid. Voorts zyn de Uitwerkingen der *Slapmakende* Middelen twee, te weten, 1. Eene Verwydinge of Uitzettinge der kleinſte Buisjes; 2. Hier van een vryer omloop der Vogten.

 VIER-

(a) *Emulſiones.*

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Toestoppende Middelen.*

DE *Toestoppende Geneesmiddelen* zyn die, *welke de openingen der Vaten zoo verstoppen, dat'er den 't leven onderhoudenden loop der Vogten door verhindert word*; en daarom werkt elk *Toestoppend* Geneesmiddel, of voor zoo verre het *uitwendig* aan een Buis blyft hangen, en die toedrukt, of voor zoo verre het zig inwendig hegt aan de Zyden der Buizen, en die verstopt: Dog of'er nu in den laatsten zin *Verstoppende* Middelen zyn, is een zaak, waar aan wy twyffelen; en dat om deze redenen. 1. Om dat de (b) *Melk-vaten* zoo klein zyn, dat'er niets schynt in en door te kunnen gaan, het welk in andere Vaten de zoo even genoemde Verstoppinge kan veroorzaken. 2. Zoo'er zoodanig een *Verstoppend* Middel in de Melk-vaten kwam, zoude het de Longen eerst aantasten, en deszelfs uitwerkingen zouden daar gevoelt worden; dewyl het van zynen ingang in de Melk-vaten, tot den ingang in de Longen uit eene nauwere in een wyder Buis gedurig bewogen word, (gelyk uit de Ontleedkunde blykt); maar zoo haast als het in de Long-slag-ader gebragt word, begint het uit een ruimer na een enger plaats bewogen te worden, en word eindelyk gebragt in de zeer enge Vaatjes van de Longen, en dewyl deze de kleinste Vaatjes van het geheele Lighaam zyn, zal het (verstoppend middel) of in dezelve *Verstoppinge* Veroorzaken, of nergens. 3. Om dat het Bloed in de Longen, door de Kragt van de uitwendige drukkende lugt zeer tegens malkanderen gevreven, en verkleint word; en diensvolgens minder bekwaam gemaakt word om de bovengenoemde *Verstoppinge* voorttebrengen. Verders moet men aanmerken met de Natuur van ons Bloed over een te komen,

(a) *Constipantia.* (b) *Vasa lactea.*

men, dat het dik word of stolt, zoo ras als het stilstaat; maar het staat niet stil, ten zy de Beweginge van het Harte en van de Slag-aderen vermindert worden, en zoo kunnen *inwendige verstoppende middelen* genoemt worden de zulke, welke de Kragten van het Harte en van de Slag-aderen verzwakken; dat wel doorgaans gelykformig geschiet door het geheele Lighaam, maar eerst in de Longen gevoelt word. Zoo dan word'er in een byzonder deel eene *Verstoppinge* gemaakt, dewyl het Vogt, door de een of andere Oorzaak, in dat deel stilstaat; zulks dat zoodanige *Verstoppende* middelen alleenlyk werken door onze Vogten te verdikken.

2. *De Toestoppende Middelen* zyn tweederlei; te weten, de (a) *Besmerende*, en de *Zweetgaten stoppende*. De *Besmerende* nu zyn. 1. Alle uitgeperste Olien, of uitwendig, of inwendig gebruikt, dewyl zy met water niet vermengt worden, en hierom deszelfs loop door de buizen beletten, gelyk blykt in papier met met *Oly* bestreken. 2. De melige slymige Zaden, gelyk (b) Heul-zaat, (c) Latouw-zaat, enz. met Water tot s'Jeulei gekookt; ook de (d) vier koude Zaden. 3. De t'zamengestelde Olien uit Plantgewassen, die met Oly t'zamengekookt zyn. 4. De gedestilleerde Olien der Planten. 5. Alle natuurlyke dunne Balsems.

De *Zweetgaten stoppende* worden gezegt middelen, welke uitwendig de openingen, als lym t'zamen binden: dog dezer uitwerkingen zyn twee; 1. Want zy stoppen zeer veele Vaten teffens toe, en besmeren ze; 2. Zy doen het Vogt daar stilstaan en verrotten. De zoorten nu der Zweetgaten stoppende middelen zyn vyf, 1. Alle uit Oly en Aarde bestaande meelen, met een weinig Waters tot deeg gemaakt. 2. Alle uit de Planten vloeienden Vogten, die vasthoudende en lym-

(a) *Illinentia*, & *Emplastica*. (b) *Sem. Papaveris*. (c) *Semen Lactucæ*. (d) *Quatuor semina frigida*.

lymagtig zyn. Maar de planten geven zoodanig een driederlei Vogt uit; het eerste dat in enkelde Brandewyn kan ontdaan worden, en *Oly* genoemt word; het tweede, het welk dikker is, en in Water ontbonden word, en *Balsem* geheten word, bestaande uit Oly, en (a) Slym; dog zoo by deze twee Aarde koomt, dan word 'er een derde Lighaam voortgebragt *Gom* genoemt; maar zoo dit harder word, te weten, door 't vervliegen van het dunder deel, noemt men het *Harst*. 3. Alle Harst-agtige middelen. 4. Alle s'Jeuleien, of Afkookzels uit de vaste deelen der dieren door langdurig koken dik gemaakt; gelyk uit de Visschen de (b) Vislym gemaakt word, die de beste lym is: Dewyl den Veroorzaker der Natuur (God), op dat de Visschen geen gedurige ongemakken lyden zouden van het Zoutewater, 't welk haar geheel omringt, in derzelver huid onnoemelyke Klieren geplaatst heeft, die een Oly afscheiden, waar van de huid der Visschen zeer Balzemagtig gemaakt word, en uit die gekookte huid word de genoemde *Vislym* gemaakt. 5. De t'zamengestelde uit de bovengenoemde Middelen; gelyk de (c) Pappen, enz.

3. De Uitwerkingen nu van alle de *Besmerende*, *Verstoppende*, en *Toestoppende* Geneesmiddelen zyn, 1. Te beletten de Doorstralinge der Vogten, zoo dat ze in de Vaten stilstaan; Want dus pleegt men de Lyken te bewaren, door die te bestryken met het een of ander zalfagtig middel, het welk den ingang der Vogten belet. 2. Voorttebrengen alle die uitwerkingen, welke plegen voortgebragt te worden door de Kragt des levens op elk Verstopt vat. Want de stilstaande Vogten, worden, door de Kragt des levens, van agteren geperst, verandert, en in quantiteit vermeerdert: waar van Gezwellen komen, die, zoo zy omtrent de Slag-aderlyke Vaten zyn, ontstekingen worden: Zoo zy omtrent de Water-vaten voort-

(a) *Mucago*. (b) *Ichtiocolla*. (c) *Cataplasmata*.

voortkomen, ontſtaat'er een wit blaasagtig gezwel, of een (a) Slymgezwel: zoo zy omtrent de allerkleinſte Vaten voortgebragt worden, koomt 'er een windagtige Zwellinge voort; gelyk in (b) het Voeteuvel pleegt te geſchieden, door het opleggen van een Pleiſter; want hier door word de doorſtralinge der Vogten belet, en daarom vertoont zig dat deel als of het door winden uitgezet is. Daarenboven zoo de Verſtoppinge, en ontſtekinge blyven, en de Kragt des Levens daar is, zal 'er een (c) Etter-gezwel voortgebragt worden: Zoo de Levenskragt ſterk, en de Verſtoppinge groot is, zal'er het (d) Hetevuur uit voortkomen: zoo'er al het Vogt uitgeperſt word, en de dikke ſtoffe zig vereënigt, zal 'er een (e) Knoeſtgezwel voor den dag komen: zoo die ſtoffe bewogen word, zal het (Knoeſtgezwel) in een (f) Kreeftgezwel veranderen: zoo 'er een groot getal van Vaten door de Levenskragt, en hartnekkige verſtoppinge vernielt worden, zal het uitlopen op het (g) koude Vuur, of de Doot van dat deel. Maar zoo deze *Beſmerende* en *Verſtoppende* middelen aan een Lyk, waar in geen Levenskragt is, gebruikt worden, zullen zy, uitgezondert de bewaringe voor het bederf, niets voortbrengen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (h) *Byzondere Heel-middelen.*

1. DE *Byzondere Heel-middelen* worden onderſcheiden in (i) *Vlees-makende* of *Vlees-voortbrengende*, in (k) *Velmakende*, en in (l) *Eelt-makende* of *Eelt-voortbrengende*. Dog alle deze Middelen werken op geen

(a) *Oedema.* (b) *Podagra.* (c) *Apoſtema.* (d) *Gangræna.* (e) *Scirrhus.* (f) *Cancer.* (g) *Sphacelus.* (h) *Chirurgica Specifica.* (i) *Sarcotica* ſive *Carnem generantia.* (k) *Epulotica* ſeu *Cicatriſantia.* (l) *Porotica* ſive *Callum producentia.*

geen dood Lighaam, maar onderstellen den 't Leven onderhoudenden loop der Vogten. De *Vlees-makende* zyn middelen, die de natuur helpen in de voortbrenginge van het verlorene *Vlees* der verzwore of gewonde deelen. De *Velmakende* zyn Geneesmiddelen, die in wonden of verzweringen een goet *Litteken* maken, of de laatste genezinge en sluitinge der wonden of verzweringen te weegbrengen. De *Eelt-makende* of *Eelt-voortbrengende* zyn Geneesmiddelen, die de beletzelen van voedinge of aanwas in de kleinste beenige of kraakbeenige Vaten wegnemen, en bygevolg die de harde deelen der Beenderen, door een breuk verdeelt en van een gescheiden, door middel van een zekere (a) *Eelt-agtige* t'zaamwassinge, met elkanderen doen t'zamengroeijen en verëenigen.

2. Edog, ten einde deze Geneesmiddelen met vrugt werken, worden 'er zekere hoedanigheden zoo in onze vloeibare als vaste Deelen vereist. In onze vloeibare Deelen word vereist, 1. Dat ze zagt of strelende zyn. 2. Dat zy beweegbaar zyn door de kleinste Vaten. 3. Dat zy eenigzins lymig zyn: want de werkingen dezer Geneesmiddelen geschieden in de kleinste en tederste Vaten, die nauwelyks van het vloeibare verschillen; en daarom moeten de vogten, die door deze Vaatjes lopen, van alle scherpte ontbloot zyn, op dat zy die niet verbreken; 'er word ook vereist dat het zoodanige zyn, die 'er gemakkelyk doorlopen, egter zoo dun niet zyn dat zy wegvloeijen, maar van zoodanig een dikte, dat zy aan de vaatjes blyven hangen. Dog in de vaste Deelen of Vaten word vereist, 1. Dat zy bekwaam zyn om de Vloeistoffen te ontfangen. 2. Dat zy buigzaam en verwydbaar zyn, en diensvolgens dat zy ter bekwamer tyd gemakkelyk kunnen uitgezet worden.

3. Dit gestelt zynde, komen'er van die Geneesmiddelen de volgende Uitwerkingen voort; te weten,

(a) *Callosus.*

ten, 1. De van een gefcheidene Buizen worden by wyze van (a) inmonding vereenigt. 2. De einden van de Buizen worden, door den aandrang van het Vogt, of tot zoo verre maar uitgezet, om alleenlyk opentegaan voor de ontzigtbare Doorwazeming, of tot zoo verre, om ook zweet door te laten: dog de laatfte wys van genezen zonder litteken is de befte; maar gefchiet zelden, om dat een wonde op de gewone wys fchielyker en makkelyker geheelt word; dog dan is dat deel niet meer bekwaam tot de Doorwaaszeminge. 3. Gefchiet 'er een t'zamengroeijing en verdrooginge van Vaten; wanneer, namentlyk deze zoo wederftant doen, dat 'er geen Vogten kunnen inkomen; waar van een litteeken, ftilftant van 't Voedentzap in de laatfte Vaten, en deszelfs t'zamengroeijing en aaneenlyming daar ter plaats: nadien alle Vogten in hare Vaten ftilftaande, zig met dezelve vereënigen; waar van het beledigde deel met een litteeken overtrokken word, en andere Deelen in vaftheid, hartheid, ongevoeligheid, witheid, en ook in moeijelyker en weiniger doorwazeming te bovengaat. Hier van daan worden 'er nu en dan, wegens de drukkinge van de Lugt, pynen gevoelt in die deelen die gewond geweeft zyn: om zulks voor te komen moet men in de genezinge der Wonden de Vaten zoo zagt houden, om te kunnen worden uitgezet; maar de Heelmeefters (Chirurgi), om de genezinge fchielyker te vervaardigen, vermeerderen doorgaans de Kragten der Vaten zoodanig, dat zy meer tegenftaan, als de Vogten persfen, die 'er bygevolg niet kunnen inkomen; zoo dat die Vaten gefloten worden, en eelt (Callus) voortgebragt word.

4. Het blykt dan uit het gezegde, dat de Geneesmiddelen waar van nu gehandelt word, haar Kragten moeten oeffenen zoo op de Vloeibare als Vafte Deelen; en daarom zyn zy of uitwendige, of inwendige.

(a) *Anaftomofis.*

dige. De *Inwendige* zyn, die een zagte Chyl geven, ontbloot van alle zoute, van alle scherpe of Aromatike Olien, of aardagtige scherpe Deelen; als ook die een dunne egter een weinig klevende Chyl verzorgen, want zy moet zoo dun niet zyn, dat zy een Wonde lopende of al te vogtig maakt: De zoodanige zyn, 1. De Afkookzels van Vlees, en de Vleessoppen: 2. De Afkookzels van zagte Meelen, als van Gerst, Haver, Tarw, Ryst. 3. Alle (a) Melken uit diergelyke Middelen bereid. 4. Die, welke de overheerschende *Scherpte* wegnemen. Maar de *Scherpe* Stoffen zyn, of *Alcalisch*, of *Zuur*, of *Oliägtig*, of *Aardägtig*, of eindelyk uit deze vier genoemde t'zamengestelt. Tegens deze byzondere *Scherpe* Stoffen nu, hebben wy byzondere 't scherpbrekende of tempererende Middelen: nadien alle *Zuur* kan getemt worden, als het of met Oly omwonden, of met Water verdunt, of door slymige dingen stomp gemaakt, of door tegengestelde Zouten, te weten, de Alcalische, verbroken word. Voorts worden de *Alcalische* door Water, Oly, Slymige, en Zuure dingen getemt. De *Scherpe Olyägtige* Stoffen worden, of door Speceryen, of door Look, Uyen enz., of door geperste rans gewordene Olyen voortgebragt, en worden niet gemakkelyk weggenomen, nadien zig de Olyen sterker vasthegten; en zoo ligt niet luisteren na het verdunnent en afspoelend Water, ten zy 'er by dat Water Zuur, Zout, en een weinig Slyms (Mucaginis) gedaan worde. De *Scherpe Aardägtige* Stoffen, zyn harde en snydende lighamen; gelyk gestoten Glas, Cristallen, Metalen, Halve-metalen, en alle vaste Lighamen op zulk een wys klein gemaakt, dat zy in de Buizen komen, en derzelver Zyden doorboren kunnen: dog deze kunnen ter nauwernoot overwonnen, of, zoo zy dieper vastgehegt zyn in de Zyden der Buizen, daar uit gehaalt worden; en zelfs blyft 'er

(a) *Emulsiones*.

'er om die weg te nemen niets anders overig, als dat de Vaten door veel Oly en Water slapgemaakt worden. 5. Die de dikke stoffen verdunnen; want als het Etter al te dik is kan de Wonde niet geheelt worden: Maar het beste van deze Geneesmiddelen, is schoon Warmwater, daar men vaste Alcalische Zouten by kan doen; dewyl de vlugge al te schielyk vervliegen, en, zoo zy in een groote quantiteit ingenomen worden, te veel prikkelen. 6. Die aan de Vogten een gelykformige beweginge geven: de zoodanige zyn welke de Vogten gelykformig slap houden; gelyk matig warm water. Deze nu zyn de *Inwendige* Geneesmiddelen, die 'er ter genezinge van Wonden vereist worden.

De *Uitwendige* zyn, door welkers middel het evenwigt tusschen de wederstant der Vaten, en tusschen de Kragt der invloeijende Vogten bewaart word, zoo dat de Vaten nog meerder nog minder tegenstant bieden als nodig is: maar indien de Vaten zoo gestelt zyn; dat zy in evenwigt blyven met hare vogten, dan zal een Wond zonder eenig litteeken genezen worden. Maar hier toe zyn dienstig, 1. Die de Vaten slapmaken; en onder deze is Lauw-water het beste. 2. Die de verrottinge bedwingen, gelyk alle geestagtige middelen zyn, welke gezegt worden te zuiveren (Mundificare), en de Alcalische verrottinge tegen te staan; en alle zoute Middelen, uitgenomen de Alcalische; alle Olien, als ook Balzemen, *by voorb.*, de Terpentyn, de Wond-Balzem of (a) Witte Americaansche Balzem, de (b) Peruviaansche Balzem, enz. Vervolgens alle Tincturen of uittrekzels met Brandewyn en Balzemen gemaakt, als met Alzem, Scordium en andere Harst- en Oly-agtige middelen; dan ook de natuurlyke Balzemen, de Zalf uit (c) Speceryen bereid, en Balzem uit dezelve; nadien alle Speceryen een Balzem in zig hebben, die van derzelver Oly voortkoomt,

(a) *Balsamus de Copaiva.* (b) *Bals. Peruvianus.* (c) *Aromata.*

koomt, en met Brandewyn kan uitgetrokken worden: Eindelyk alle (a) Waspleisters, Olyägtige maar zagte Zalven, en Pleisters; waar van *een* zoude kunnen genoeg zyn, te weten, uit Was, Terpentyn, en Oly gemaakt. 3. Die de alte vogtige Vaten droogmaken: want zoo het Vlees weelderig of uitwasfende en (b) Sponsgieus is, als dan geeft zulks duidelyk te kennen, dat de Vaten te veel uitgezet en verwyd zyn wegens het vogt, dat'er in al te grooten menigte invloeit, en daarom word de Droogmakinge vereist, en dit noemen de Heelmeesters *Verteeren.* Voorts zyn *Droogmakende*, de Beenderen der Visschen, door een zagt Vuur tot (c) Kalk gemaakt, en gepulverizeert; gelyk het (d) onderste Kakebeen met de Tanden van een Snoek, die het scherpe Zuur inzuigen; maar zoo zy al te lang gebruikt worden, droogen ze op en maken een litteeken: vervolgens alle steenen van Visschen en Kreeften, Paarlen, enz. Ook is gestoten (e) Spiegelharst zeer dienstig, het welk bereid word uit Terpentyn in Water gekookt, en opgedroogt tot dat 't kan gestoten worden, en 't is het laatste middel om de fistels op te drogen: ook alle Aarden, als Kryt, Rode-aarden (*by voorbeeld*, de Armenische, de Toccaysche uit Zevenbergen, de Gezegelde), de (f) Ratelsteen, (g) Walsteen, of Beenlym: Eindelyk de Aarden der Metalen, als (h) Kalk van Vitriool ter dege afgezoet, de (i) Bloedsteen, de (k) Saffraan van Staal, zoo openende als t'zamentrekkende, (l) Loodwit, (m) Menie, (n) Kalk van Tin, enz. die alle Vogten inzuigen. 4. Die, door de Vaten t'zamen te trekken, haar vastheid en sterkte byzetten: De zoodanige zyn (o) Allerzuiverste overgehaalde Brandewyn, Oly van Terpentyn byna kokendheet, enz. SES-

(a) *Cerata.* (b) *Caro fungosa.* (c) *Calcinata.* (d) *Mandibulæ Lucii piscis.* (e) *Colophonia.* (f) *Rubrica.* (g) *Osteocolla.* (h) *Calx Vitrioli.* (i) *Lapis Hæmatites.* (k) *Crocus Matis tam aperiens, quam adstringens.* (l) *Cerussa.* (m) *Minium.* (n) *Calx Stanni.* (o) *Alcohol. vini.*

ZESDE HOOFDSTUK.

Van (a) *de Scheidende, of Pyn-verwekkende Middelen.*

1. DE *Pyn* is *een ſmertelyke gewaarwordinge*, welke *de uit-rekkinge van een Zenu-vezel verzelt:* want daar geſchiet geen uitrekkinge of ſpanninge in een Zenu-agtig deel, in wat plaats van ons Lighaam het ook zyn mag, of daar koomt *Pyn* uit voort, alhoewel 'er niets ſcherps, niets doorvreetents bygekomen is; gelyk blykt in de pynigingen der Scherpregters. Maar zoo eenig deel vaſt gebonden, te veel gedrukt, gekneuſt, doorknaagt, of afgeſneden word, of door Vuur vernielt word, dan gaat het gevoel en pyn in dat deel te niete: Want zoo gy in een Hond de zenu, die zig tot de ſchenkel toe uitſtrekt, afſnyd, zal den hond, ſchoon gy dat lid op alderhande wys beledigt en queтſt, egter geen pyn gevoelen. Bygevolg kan 'er in ons geen Lighamentlyke *pyn* verwekt worden, als door een gequetſte of beledigde Zenuw, welke dewyl ze op verſcheide wyzen kan gekwetſt worden, hier van daan, na de verſcheidene trappen van die kwetzinge, ook verſcheidene *pynen* in ons verwekken kan.

2. Dog de trappen van uitrekkinge van een Zenuagtig deel, teffens ook van het daar uit ontſtaande gevoel van *Pyn* zyn drie. De eerſte trap is de allerligtſte, te weten, wanneer een Zenuw zoo uitgerekt of geſpannen word, dat de Ziel gewaar word, dat de kragt der Vezelen tot nogtoe te bovengaat de daar op gedane kragt; waar van de *Jeukte*, of *Kittelinge* koomt, dat is, de middelſtaat tusſchen *Vermaak* en *Pyn*. Bygevolg al wat te weegbrengt, dat een deel, door een ligte uitrekkinge geprikkelt, in den

(a) *Solventia ſive dolorem Cientia.*

den zelven staat blyft, dat zal Blydschap verwekken: want de Ziel bemerkt dan, dat de kragt der Vezelen tot nogtoe overwint de kragt, die de Zenuw aangedaan is. De tweede Trap is, als de Zenuägtige Vezelen zoo uitgerekt worden, dat'er nu al een gewaar-wordinge van pyn (min- of meer, te weten, na de trap van uitrekkinge) hier van voortkoomt. De derde Trap eindelyk is, als het verëenigde van een gescheiden word: maar dan houd de *Kittelinge*, en dus ook de *Pyn* op in de van een gescheidene Deelen.

3. De Spanninge nu of al te groote uitrekkinge brengt om twee Oorzaken *Pyn* aan: te weten, 1. Om die Oorzaken, welke de scheidinge van eenige Zenuw Vezeltjes voorafgingen; hoedanige zyn ontsteekinge, doorknaginge, enz., waar van de uitrekkinge voortkomt. 2. Om die Oorzaken, welke op de uitrekkinge volgen, te weten, om de verbrokene t'zamenhanginge der Vezelen, zoo dat al dat te vooren, *by voorbeeld*, door vyf Vezelen moeste opgehouden en gedragen worden, nu na de van een scheidinge van een alleen moet opgehouden en gedragen worden. *By voorbeeld*, laat A B. C. D. (zie *Fig.* 20.) een Zenuw zyn bestaande uit eenige Vezelen; zoo nu eenige Oorzaak de tusschen C. D. bevatte Vezelen, welke alle t'zamen den aandrang of de Kragt van de punten A. B. moeten dragen en uitstaan, van een gescheiden heeft, zoo dat'er een ongeschonden blyft; zal deze eene Vezel nu uitstaan en dragen de geheele Kragt van die punten; en hier van zal de pyn voortkomen: maar zoo die Vezel ook verbroken word, dan zal het gevoel, en pyn in dat Deel te niete gedaan worden.

4. *Pyn* kunnen verwekken, 1. Alle dingen, die inwendig de Vaten uitzetten; voor zoo verre namentlyk op die uitzettinge der aldertederste Vaatjes zomtyds een breuk volgt. 2. Desgelyks kan, al dat de

Va-

Vaten uitwendig drukt, pyn verwekken. 3. Alwat op de een of andere wys de Vezelen te veel ſpant of uitrekt; gelyk de (a) verdraaijinge of ontwrigtinge. 4. Alwat zommige Vezelen, de overige onaangeraakt en ongeſchonden latende, van een ſcheid: maar nu word den t'zamenhang der Vezelen verbroken, of door een Mechaniſch werktuig, gelyk een Degen, Zwaart, enz.; of door ſcherpe Geneesmiddelen; of door de Kragt van het vuur.

5. Maar *Jeukte* of *Kittelinge* verwekken, 1. De (b) *Roodmakende* Geneesmiddelen, zoo genoemt, om dat opgemerkt is, dat van Kitteling een rode koleur in het Lighaam ontſtaat. 2. Alwat een zeer ligte ontſtekinge veroorzaakt, brengt ook dezelve kittelinge voort, dat is, het verwekt de eerſte Graat van pyn; dus jeukt elk rood puisje, maar te ruw behandelt word het pynlyk; zoo worden ook de Teelleden van alle de dieren, in het Venusſpel geprikkelt, rood, en de roede (Penis) word van de gedagte der Ziele alleen, waardoor deszelfs zenuwtjes geprikkelt worden, rood, en uitgezet: zoo dat alle *jeukte* een zoort van ontſtekinge is. Maar de ontſteking koomt voort van de belette doorſtralinge van het Bloed uit de laatſte Slagaderen in de eerſte aderen, waar van daan het dikker deel in dezelve tegengehouden word, en zoo ſtilſtaat, terwyl het dunder door de zydelyke Vaten loopt: en dus word de roodheid veroorzaakt.

De *Roodheid* aanbrengende Oorzaken zyn, 1. Alle Vryvingen, dat is, tusſchenpoſige drukkingen en aflatingen, zoo dat de Buizen nu geſloten, dan wederom uitgezet worden; en van deze tusſchenpozinge ontſtaat een aangenaam gevoel. 2. Alle Stovingen, of lauwe applicatien van ſlapmakende en beddende middelen, of uitwendig, of inwendig: want de Stovinge vermindert door hare warmte de drukkinge van

(a) *Diſtorſio* ſeu *luxatio*. (b) *Rubefacientia*.

van de Lugt, en maakt door hare vogtigheid de Vaten slap; en daarom vloeit 'er het Vogt overvloedig in: en hiervan koomt roodheid voort. 3. Alle harde, en teffens niet scherpe, maar vasthoudende en lymagtige Pleisters: want deze beletten de Doorwazeminge, door de poren te verstoppen; en daarvan worden de vogten op malkanderen gehoopt. 4. Diergelyke (a) Pappen, dat is, Lighamen met Water vermengt, en tot de dikte van een Pap gekookt, en dus van een middelzoortige dikte tusschen de Pleisters en 't Water; hierom werken ze ten aanzien van het Water, gelyk de Stovingen; maar ten aanzien van hare vasthoudentheid, gelyk de Pleisters. 5. Alle (b) Zuigingen, het zy van (c) Bloedzuigers, het zy van (d) Koppen, het zy van een andere Oorzaak, welke die ook zy, voortkomende; want dewyl zy de drukkinge van de Lugt wegnemen, trekken zy het Bloed na die deelen, daar zy gezet worden. 6. Alle Warmte de Warmte van ons Lighaam te bovengaande, want die vermeerdert de beweginge der Vogten. 7. Alle scherpe prikkelende dingen, die de Vezelen van de uitwendige deelen, dat is, van de (e) Opperhuid, doorboorende, en, in de naast by gelegene wegen en openingen dringende, zig vasthegten in de Zyden der Vaatjes; en, door den levendigen loop der Vogten voortgeperst, zoo op de Vaatjes werken, dat dezelve daar van in den eersten graad van scheidinge gestelt worden.

De zoodanige zyn, 1. Alle *Aromatike* Planten, waar in veel Oly en Zout is: gelyk (f) Wynruit, (g) Mostertzaat, (h) Water-, en Tuin-kerks, (i) Lepelblad, (k) Rammelats, (l) Barnnetelen, enz., die alle, door de Scheikunst onderzogt, bevonden worden, dat

(a) *Cataplasmata.* (b) *Suctiones.* (c) *Sanguisugæ.* (d) *Cucurbitulæ.* (e) *Epidermis.* (f) *Ruta.* (g) *Sem. Sinapi.* (h) *Nasturtium aquaticum & hortense.* (i) *Cochlearia.* (k) *Raphanus.* (l) *Urticæ.*

dat zy veel Zout en fynen Oly in hebben, daarenboven vertonen de Barnnetelen door het Vergrootglas beschout in tweën geplitste Pyltjes, die in ons Lighaam geworpen bevinge, en ontstekinge verwekken: waarom ze, zoo men ze gebruikt op lamme, trage en doffe leden, zeer voordeelig zyn. 2. De zoodanige vint men ook onder de Dieren: want de (a) Mieren, die veel Zout en Oly geven, hebben in ons Lighaam dezelve uitwerkinge; zoo ook, als het Vleesch en de huiden verrotten, geven ze een vlug Alcalisch Zout, het welk door te prikkelen een ligte ontstekinge voortbrengt; vers gedoodde Duiven, en zoo warm op het Lighaam gelegt, dan daar gelaten tot dat ze beginnen te stinken, verwekken ook een ligte ontsteekinge of jeukte. 3. Alle natuurlyke voortbrengzels, waar in Alcalisch Zout is, hoedanig het ook zy, of vlug, of vast, of (b) pekelagtig; desgelyks alle Zuure dingen die niet al te scherp zyn; ook alle 't zy Olyägtige, 't zy Zoute middelen, of door (c) gistinge, of door destilleringe, of ook door uitperzinge bereid, zoo zy maar niet te scherp zyn. Dog deze ontsteekinge, of jeukte, of eerste trap van *Pyn*, heeft twee uitwerkingen, te weten, 1. Eene wryvinge of schuuringe der vaste deelen. 2. Eene afleidinge van een grooter overvloed van vogt na de zydlingsche en afscheidende Vaten.

6. De tweede trap van *Pyn* verwekken alle de (d) *Aantrekkende blaartrekkende* middelen, dat is, die Geneesmiddelen, welke de vogten afleiden na het deel, daar zy opgelegt worden, met zulk een Kragt, dat de tederste Vaatjes gebroken worden; dog het hier door ontlaste Vogt word van de ongeschondene Opperhuid, die tot blaasjes oploopt, ingehouden: En zoo moeten de *aantrekkende blaartrekkende* Middelen be-

(a) *Formicæ.* (b) *Muriaticus.* (c) *Fermentatio.* (d) *Epispastica.*

beſtaan uit ſcherpe en fyne deelen, die, door de ongeſchondene Opperhuid doorgaande, zig vaſthegten in de Zyden der Vaten het zweet, de onzigtbare doorwazeming, en 't Water (Lymphæ) toegeëigent, en dezelve breeken, maar geenzins de opperhuid; dewyl ze maar weinige (zoo maar eenige) Vaten heeft; en daarom is de levens Kragt daar in zeer zwak.

De Geneesmiddelen, die de genoemde uitwerkinge voortbrengen zyn, 1. Alle (a) *het vel roodmakende* en *blaartrekkende* Middelen; of roodmakende Geneesmiddelen lang op een deel gelegt; want zoo brengt Moſtert-zaat op een deel gelegt, eerſt roodheid aan; maar zoo het 'er twee uuren op blyft leggen, verwekt het een blaar. 2. Alle dingen, die met een ſcherp vlug Zout en doordringenden Oly voorzien zyn; gelyk de (b) Hanen-voet, Thapſia-wortelen, (c) Peperwortelen, (d) Brand-wortelen, (e) Varkens-brood; als ook (f) Euyen, alle zoorten van (g) look, de zappen uit de Euphorbium, (h) Wolfs-melk, (i) Doornappel, en diergelyke ſcherpe purgerende zappen; ook alle Zeepagtige Loogen lang op een deel gelegt, (k) ſcherpe giſten, (l) drek van Duiven, voornamentlyk van die, welke veel Boonen eten; want hier van krygt de Duive-drek meer ſcherp zout: Eindelyk de Spaanſche-vliegen, als ook zommige Vergiften; de ſteeken van Byen, Weſpen, enz. 3. Het Vuur, 't welk als het ſlap is alleenlyk roodmaakt, maar vermeerdert een blaar verwekt; en dat wel aan lyken zelfs, nadien het zig zelfs kan bewegen; terwyl de andere Blaartrekkende Middelen in deze gelegentheid kragteloos zyn, en van een andere Oorzaak tot werken gebragt worden. 4. Alle Alcaliſche zouten zoo vlugge als vaſte; alle ſcherpe Aroma-

(a) *Phœnigmi.* (b) *Ranunculus.* (c) *Rad- raphani ruſticani.* (d) *Rad. flammulæ jovis.* (e) *Rad. Cyclaminis.* (f) *Cæpæ.* (g) *Allium.* (h) *Tithymalus.* (i) *Stramonium.* (k) *Fermenta acria.* (l) *Fimus Columbarum.*

matike Oliën; ook verrotte pis, bedorven vleesch, enz. Derhalven moet men deze middelen gebruiken, als 'er een grootere beweginge vereist word, om de verstoppingen der Vaten te ontbinden, en de vastzittende Stoffen door prikkeling uit te dryven.

I. Gevolg. Alle deze Geneesmiddelen, uitgenomen het *Vuur*, hebben de uitwerkingen van een *Werktuigelyke* (Instrumentalis) Oorzaak.

II. Gevolg. Maar ze werken niet, als op de vaste Deelen.

7. De derde trap van *Pyn* verwekken *de* (a) *Korstmakende Geneesmiddelen.* By de Ouden wierd een *Korst* (*Eschara*) genoemt den *Haart der Gooden*; en hier van heeft dezen naam zyn oorsprong om te betekenen, een Korst door de kragt van den *Haart*, dat is, van het *Vuur* gemaakt. Dog deze verschillen van de Blaartrekkende middelen alleen in trap, voor zoo verre zy, namentlyk de opperhuid van een scheuren, en het Vlees doorvreten. Van dit zoort zyn, 1. De eigentlyk genoemde *Korstmakende* Middelen, die de Vaatjes verbreeken, zoo dat'er de Vogten uitvloeijen: als nu derzelver fynste deel vervlogen is, word het overige dik, en verdroogt vervolgens, waarop een Korst volgt, dog die belet de Uitwazeminge van Vogt, dat uit de gebrokene Vaten uitberst; waar van het Vogt door stilstaan scherp word, en door knagen verder doordringt, en alle deelen vernielt, niet anders als of het vuur was. 2. Alle (b) Groeijende, (c) Dierlyke, en (d) Gegravene Lighamen, daar die *Kragt* in is, dat ze de Vaatjes kunnen verbreken, de Vogten daar uit dryven, en, door het dunste Deel der Vogten te verdikken, een Korst maken: op deze wyze werken Vitriool, (e) Rattekruit, (f) Sterkwater, (g) Brandsteen, en dier-

(a) *Escharotica.* (b) *Vegetabilia.* (c) *Animalia.* (d) *Fossilia.* (e) *Arsenicum.* (f) *Aqua fortis.* (g) *Lapis Infernalis.*

diergelyke. Dog hier toe hebben de Ouden gebragt de volgende. *α.* De (a) *Brandende* Middelen, wier voornaamste het Vuur is; waar van zelfs die dingen, die gelyk 't Vuur werken, *Brandende* (*Caustica*) genoemt worden: de zoodanige zyn (1) de zuure Geesten uit de gegravene Zouten, *by voorbeeld*, uit Zee-zout, uit Zalpeter, uit Vitriool, en ook uit Zwavel, door de Kragt van een allersterkst Vuur, gedestilleert. (2) De Metalen, in die Zuur-zoute Geesten ontbonden, en tot Kristallen gebragt; gelyk de Kristallen van Goud en Zilver; desgelyks de (b) Quik-middelen. (3) De Halve-metalen in dezelve Geesten ontbonden; gelyk Kobalt, Spiesglas, enz. (4) De Alcalische Geesten der Dieren, die uit alle de deelen der Dieren, uitgenomen uit de Chyl en Melk, gehaalt kunnen worden: want in de destilleringe klimt na het Water, dat 'er eerst uitgaat, het vlugge Zout op, daarna een stinkend vogt, dat de Geest is, en 't welk, aan 't Lighaam geappliceert, een schielyk *Brand-middel* is. (5) De zuure Geesten uit de Plant-gewassen op gelyke wys bereid. (6) De Sappen van zeer scherpe Planten, als van de Hanen-voet, van den Euphorbium, van de (c) kleine Lauwerboom, enz. Hiertoe zyn ook gebragt. *β.* De (d) *Verrotting Veroorzakende* Middelen, die zulk eene veranderinge in het Vlees van een levend Lighaam brengen, als in een Lyk pleegt te geschieden, wanneer het aan een vogtige en warme lugt blootgestelt is, dat is, eene Verrottinge. Want de vogten van een Lyk door de kragt der warmte beroert, worden bewogen, en haar word ter uitwaassemíng een weg geopent door een vogt het welk de Vezelen zagt maakt; waarom de Balzemagtige waterige deelen der vogten, als de fynste, ten eersten vervliegen; als die vervloogen zyn, breekt 'er een zeer stinkend vlug en scherp Zout uit; waar door te weeggebragt word, dat de overblyvende vaste en vloeibare Deelen, in *eenen* ontbon-

derden

(a) *Caustica.* (b) *Mercurialia.* (c) *Laureola.* (d) *Septica.*

denen en rotten Klomp veranderen, dat is, dat het Lyk verrot. Maar het Rattekruit gemengt onder gebradene Euyen, die de vogtigheid behouden, brengt gelyke verrottinge voort; als ook de (a) Opgehevene bytende Quik gemengt met vogtige meelagtige dingen en Pappen.

I. Gevolg. Alle *Pyn-verwekkende* Geneesmiddelen, verſchillen, van den eerſten trap van Kittelinge, tot den hoogſten trap van Verbreekinge, alleen in trap; voor zoo verre, namentlyk zommige meer, andere min hevig werken.

II. Gevolg. Deze Geneesmiddelen werken ook nooit door *eigen* Kragt, uitgenomen het Vuur; want zoo zy aan een drooge huid geappliceert worden, en daar onbewogen blyven, werken ze niets; maar zoo zy met vogten vermengt worden, te weten, met vogten in ons Lighaam, het welk in gedurige beweginge is, zullen zy geweldige uitwerkingen voortbrengen: zoo werkt den Sterkſten geſtremden Vitriool-Oly, aan een droog deel geappliceert, niets uit; maar in tegendeel, zoo hy met de vogten van een levend Lighaam is vermengt geweeſt.

III. Gevolg. De *warmte* van alle deze Geneesmiddelen is eene aanzettende en prikkelende Oorzaak, voor zoo ver zy de *Snelheid* van derzelver beweginge vermeerdert; want zoo de *verrotting veroorzakende* (Septica) Middelen warm geappliceert worden, plegen zy met meer vrugt te werken. Bygevolg zullen deze Geneesmiddelen, na de verſcheide trappen van warmte, zyn of Prikkelende of Verdunnende, of Verrotting Veroorzakende.

IV. Gevolg. De Oorzaken eindelyk, die deze Geneesmiddelen tot eene volkomene Werkinge aanzetten, zyn *Warmte* en *Vogtigheid* t'zamen; want het is niet genoeg, dat ze in Vogt ontbonden worden, tenzy 'er warmte bykoomt, voor een prikkel; waar door

(a) *Mercurius Sublimatus Corroſivus.*

door ze in ons Lighaam zeer wel werken, om deszelfs warmte en vogtigheid.

Dog laten deze gezegdens van de Geneesmiddelen op de vaste Deelen werkende genoeg zyn, en laat ons nu overgaan tot die (Geneesmiddelen) welke op de Vloeibare Deelen werken.

HET TWEEDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VLOEIBARE DEELEN WERKENDE.

WY hebben reets te voren gezegt, dat ons Vogt kan aangemerkt worden, of ten aanzien van *zyne laatste Vaste Deeltjes* afzonderlyk genomen, of voor zoo verre 't een zekere *Klomp* is uit die Deeltjes t'zamengestelt. In den *eersten* zin aangemerkt kan het vier veranderingen ondergaan; 1. Elk deeltje kan in zyne groote alleen vermeerdert of vermindert worden; 2. Kan het deze of gene Figuur aannemen. 3. Kan het vaster of min vast gemaakt worden; 4. Als ook op deze of gene wyze bewogen worden. Maar in den *laatsten* zin genomen, kan het omgevoert worden, of door een snelder, of trager voortdryvende beweginge.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verdeelende, of Ontbindende Middelen.*

1 DE *Verdeelende* (*Attenuantia*) zyn die Geneesmiddelen, *welke het vermogen hebben om alle de Deeltjes onzer vogten, elk in het byzonder kleinder te maken;*

(a) *Attenuantia*, sive *Resolventia.*

maken; dog dezelve worden Ontbindende (*Resolventia*) genoemt, voor zoo verre ze de tegennatuurlyk vereenigde deeltjes der vogten door te ontbinden in een natuurlyke ſtant en goede order brengen: Bygevolg werken ze beide altyd door te verdeelen.

2. Dog de Verdeelinge kan alleen op een tweederlei wys geſchieden; te weten, 1. Wanneer een verdeelend Lighaam dringt in de Poren van dat verdeelt moet worden, en deszelfs deelen van malkander ſcheid; 2. Door eene uitwendige ſchuuringe van verſcheide Lighamen. Het eerſte geſchiet niet als van de Vloeiſtoffen, of van die dingen, welke den aart der Vloeiſtoffen hebben; maar het laatſte heeft plaats in alle die dingen, welke in onze vogten beweginge kunnen maken.

3. Daarenboven is aantemerken, dat de *Kragten* der Geneesmiddelen niet naar de rede alleen, maar ook naar het getuigenis van de ondervindinge moeten bepaalt worden, om in geen dwalingen te vallen, gelyk die gewoon zyn, welke uit de Vloeibaarheid van Brandewyn beſluiten, dat hy met een verdeelende Kragt voorzien is; terwyl hy des niet tegenſtaande het Bloed ſchielyk doet ſtollen, gelyk ons de ondervindinge leert. Deze Voorbehoedinge geſtelt zynde, zyn derhalven de *Verdeelende* Geneesmiddelen alle die natuurlyke dingen, welke de *poginge* der deeltjes om t'zamen te hangen wegnemen.

4. Maar die *Poginge* of *Kragt* kan van een tweederlei Oorzaak voortgebragt worden, te weten, 1. Van de Aantrekkende Kragt der deeltjes, welke ſchynt te zyn in alle de deeltjes van onze Vloeiſtoffe, maar tot nog toe niet genoeg gekent en verklaart is; 2. Van eene uitwendig persſende Oorzaak: zoo worden twee beſt gepolyſte Spiegels, op malkanderen gelegt, zoo ſterk van de drukkende lugt tot een geperſt, dat ze niet als door eene vry groote Kragt kunnen van een geſcheiden worden. Maar hier ter

plaats

plaats zullen wy in overweginge nemen de *Poginge* of *Kragt* der deeltjes op en tot malkanderen, als uit de laatste Oorzaak alleen voortvloeijende; en daarom geschiet de scheidinge der deeltjes van malkanderen, welke genoemt word eene *Verdeelinge*, alleen door wegneminge van de drukkende Zwaarte; dog in ons Lighaam is die zwaarte niet anders als een verzameling van veel vogts in eenige enge plaats; waar door de Deelen op en tot malkanderen geperst worden.

5. Derhalven zyn in dit geval de beste *Verdeelende* Geneesmiddelen deze, 1. De (a) *Ontlastingen*, als zyn de leegmakinge der Bloedvaten, Quylinge, Pisloosing, Stoelgang, enz. Want, als'er een gedeelte der vogten weggenomen is, krygt het in 't Lighaam overgelaten deel meerder ruimte om zig vryer te bewegen, ja daar door word ook voor de overige Verdeelende middelen toegang gemaakt. Maar men moet aanmerken, dat, schoon een behoorlyke ontleeging der Bloedvaten de verdeelinge van het bloed bevordert, egter eene al te groote, dezelve belet; nadien de Vaten in dit geval zig tot zoo verre niet kunnen toetrekken, om het daar in bevatte Bloed voort te dryven; waar door stilstant en stollinge van 't Bloed veroorzaakt word. 2. Alle (b) *Verdunnende* Middelen, die door tusschen-plaatzing van deeltjes de Lighamen van malkanderen scheiden: De zoodanige zyn, α. Water, dat het best van allen verdunt; β. Alle zagte vlugge Alcalische Zouten; gelyk 't vlug zout van Hertshoorn, van Bloed, van Pis, en diergelyke uit de deelen der Dieren bereid. γ. Alle Alcalische vaste Zouten van de tot asch gebrande Planten, egter niet al te scherp, op dat ze niet knagen. δ. Alle vlugge zouten van Armoniak, welke bestaan uit een vlug en zuur zout t'zamen vereenigt; zoo nogtans dat het Alcalische de overhand niet heeft over het zuure, want anders zouden ze dik-maken. ε. Alle scherpe

(a) *Evacuationes.* (b) *Diluentia.*

ſcherpe vlugge Olyägtige zouten, uit vlug Zout en Oly t'zamengeſtelt. ζ. Alle gegravene Zouten; als Zee-zout, Salpeter, Borax: maar geen Metaalägtige, dewyl ze verdikken, om dat ze beſtaan uit aarde in zuure Geeſten ontbonden. η. Alle Zeepen door kunſt gemaakt, die, gene uitgenomen, altyd verdeelen en verdunnen: als ook alle natuurlyke Zeepen der Planten, dat is, hare Aromatike Sappen. ϑ. De hier uit gemaakte Extracten. ι. Eindelyk, alle Wynen, zoo ze maar niet te zeer na den zuuren overhellen. 3. Alle dingen, die door *Schuuring* de deelen der vogten klein maken: en dit kan op tweederlei wys geſchieden; te weten, α. Door de vermeerderde inwendige bewegingen der Vogten, β. Door de vermeerderde Kragt der vaſte Deelen

6. De *Inwendige beweginge* der Vloeibare deelen word word op vier wyzen vermeerdert. 1. Door *Warmte*: maar ze werkt inderdaat hier zeer weinig uit; om dat onze natuurlyke warmte geen oorzaak is, maar een gevolg van de ſchuuringe van het lopende vogt: dog zoo de door kunſt gemaakte warmte groot is, droogt ze op; zoo ze klein is, is ze zonder uitwerkinge; en wel een warme vogtigheid alleen kan hier ter plaats nuttig zyn; als Stoovingen, Baaden, enz. in welkers gebruik het egter dikwyls gebeurt, dat ze, ſchoon ze wel getempert zyn, ten aanzien van de ſtaat des zieken, verdikken, niet verdunnen. 2. Door (a) *Opbruizinge*: maar zoodanig eene Opbruizinge, zoo als ze van de Stoffcheiders beſchreven word, te weten, dat ze is een ſtryd van tegengeſtelde Zouten tusſchen malkanderen, met een groote warmte en beweginge, kan in ons niet geſchieden; gelyk ook die niet, welke geſchiet tusſchen zuure Geeſten en Olien, als tusſchen Brandewyn en Geeſt van Salpeter; nog die, welke geſchiet tusſchen aardagtige en zuure Lighamen. 3. Door (b) *Giſtinge*, maar nog die

(a) *Effervescentia.* (b) *Fermentatio.*

die kan in ons geschieden; want daar ontbreken de vereistens tot eene Gistinge; waar van daan ook nooit deszelfs gevolg, te weten, de voortbrenginge van brandende Geesten, in onze vogten bespeurt word. 4. Door (a) *Verrottinge:* maar dewyl deze niet als in bedorvene vogten, of ten minsten in die nu al beginnen te bederven, plaats heeft, zouden wy, zoo ze in ons Lighaam geschiede, in 't kort vernielt worden. En zoo doen alle deze vier Oorzaken, uitgenomen de *warme vogtigheid*, in onze Lighamen niets tot *Verdeelinge* der Vogten.

7. De *Kragt* der vaste Deelen word op tweederlei wys in ons vermeerdert; te weten, 1. door die dingen, welke, door eene uitwendige Kragt, groote open en toegaande bewegingen verwekken; 2. door inwendige prikkelende Middelen: dog tot het eerste behoren de Vryvingen, die, door beurtelings de oppervlakten der Vaten te drukken en ruimte te geven, de beweginge en schuuringe vermeerderen.

I. Gevolg. Derhalven blykt uit het gezegde, dat de Werkinge der *Verdeelende* en *Ontbindende* Geneesmiddelen zoo gemakkelyk niet kunnen begrepen en bepaalt worden, als zommige zig verbeelden: want wy verwonderen ons dikwyls, om wat reden een ligte ontsteekinge niet als met veel moeite verdreven word; als ook waarom het door eene Kneusinge ontlaste en gestolde Bloed zoo lang onder de huid blyft zitten; dewyl nogtans de rede daar van is, dat de Geneesmiddelen meer moeten werken op het beledigde deel, als op het geheele Lighaam. Maar waar van kunnen zy haare bepalinge tot en op dat deel ontfangen? Want laat ons onderstellen, dat iemant, om het verdikte bloed in een zeeker deel des Lighaams te verdunnen in genomen heeft zes greinen van eenig vlug Zout; deze quantiteit zal met den geheelen Bloed-klomp vermengt worden, die ten minsten 30 pon-

(c) *Putredo.*

ponden zwaar is, hoe klein derhalven zal het gedeelte zyn, het welk door de Wet van Omloop tot het beledigde deel komen zal!

II. Gevolg. Bygevolg is 't de pligt van een voorzigtig Geneesheer, liever te verhoeden, da het Bloed niet dik word en ſtolt, als het reets verdikte en geſtolde zoeken te *verdeelen.*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Dikmakende, of Verdikkende Middelen.*

1. EEn *Dikmakend* of *Verdikkend* Geneesmiddel is dat, *het welk de fyndere deeltjes uytdryvende, de dikkere nauwer t'zamenbind.* Uit de Proeven in Engeland genomen blykt het, dat de Lighamen, buiten hare vaſte deelen, veele poren hebben, welke natuurkundig voor ydele plaatzen moeten gehouden worden, en die aan een inkomend Lighaam geen tegenſtant bieden. Bygevolg werkt een *Dikmakend* Geneesmiddel door die poren te verkleinen; maar dit geſchiet door t'zamendrukkinge der vaſte Deelen, zoo dat ze nader by malkanderen komen: Dog zulks kan niet geſchieden, of de dunſte en vloeibaarſte deeltjes worden 'er teffens uitgeperſt.

2. Voorts zyn *Dikmakende*, 1. Alle *warmte*, die ſterk genoeg is, of door Vuur, of door de Zon, of door Vryvinge veroorzaakt: maar hare uitwerkinge is, de vogten te bewegen, en diensvolgens de ſchuuringe tegens de Vaten te vermeerderen; waarop de uitdryvinge der vloeibaarſte Deeltjes volgt, terwyl de dikkere en min beweegbare in het Lighaam gelaten worden, die zig dan *verëenigen:* zoo dat 'er geen vogt in ons Lighaam is, het welk door hitte niet dik word.

(a) *Incrassantia* ſeu *Condensantia.*

word. De warmte of hitte derhalven maakt de vogten dik: dog zoo ze dezelve zomtyds ontbint of verdeelt, dat doet ze door op de vaste Deelen te werken en die te prikkelen; maar ze verdeelt de vloeibare Deelen nooit onmiddelyk door zig zelfs: ja, als de prikkeling gedaan is, komt 'er eindelyk een verdikking uitvoort. 2. Alle *beweginge der Spieren* die al te sterk is; want die vermeerdert eerst de Sanctoriaansche doorwazeming, daarna dryft ze het Water uit onder de gedaante van Zweet, en dat niet kan uitgedreven worden, word verdikt: dog die zelve *beweginge* verdunt zomtyds, zoo ze maar niet te sterk is; het welk ze te weegbrengt, voor zoo verre ze de toetrekkende Kragt der vaste Deelen vermeerdert, en der zelver werkinge op de vogten bevordert: maar zoo die *beweginge der Spieren* te sterk geoeffent word, dan word, volgens de Les van HIPPOCRATES, het Bloed als *verbrand* (assatur), en brengt (a) een brandende Koorts voort, tenzy men die door het drinken van Water voorkoomt. 3. Al te sterken *omloop* van 't Bloed; want die vermeerdert de voeginge der deeltjes aan het oppervlak der Vaten: want gelyk de snelheid van 't vogt is tot de snelheid, zoo ook de genoemde voeginge tot de voeginge; en daarom zoo de voortdryvende beweginge tweemaal snelder is, zal ook de afleidinge van vogt na de zylingsche Vaten, het overige gelyk gestelt zynde, tweemaal grooter zyn; welke, dewyl ze kleinder zyn als de regte Vaten, de vloeibaarste vogten alleen zullen toelaten, en dat in een genoegzaam groote meenigte: waar door de deeltjes, die regt uit lopen, verdikt, en door de van agteren persende levens kragt als vaste deelen gemaakt zullen worden. Edog deze beweginge verdunt ook zomtyds, maar niet als door ondertusschen veel te drinken, om het verloorene vogt weer te herstellen. 4. Alle te veel vermeerderde (b) *Ontlastende be-*

(a) *Causus.* (b) *Motus excretorius.*

beweginge; te weten, waar door de vloeibare Deelen te veel uit het lighaam gedreven worden, gelyk geschiet in te sterke Zweetingen, Buikzuiveringen, (a) Pisvloed, enz. 5. Alle Oorzaak, die de Vaten uitwendig toedrukt: want deze dryft de vloeibaarste Deelen uit, gelyk blykt in die Menschen, welke in de Mynen gaan, alwaar de drukkinge van de Lugt groot is: want deze zyn in 't begin wel kout, om dat de doorstralinge door de kleinste Vaten eenigzins belet word; maar zweeten kort daar na, niet van de warmte van de plaats, gelyk de Thermometer leert, maar om dat de Kragt van het harte blyft, terwyl ondertusschen de ruimte der Vaten vermindert word: diensvolgens word dezelve veelheid van Vogt door de nu vernauwde Buizen gedreven; waar door de beweginge en schuuringe grooter word, en gevolgelyk zweet verwekt word. 6. Alle zoorten van Geneesmiddelen, die de voorgaande of verwekken, of vermeerderen kunnen. De zoodanige zyn alle Prikkelende, Zweetdryvende, Braak-middelen, enz., welkers ontydig gebruik de vogten dik maakt. Dit is de rede, dat in ziekten, die van de *dikte* der Vogten afhangen, op het gebruik van Zweetmiddelen ongelukkige uitwerkingen volgen, terwyl 'er in tegendeel dan verdunnende Geneesmiddelen aangewezen worden.

I. Gevolg. Alle middelen, die het Bloed tot een behoorlyke trap verdikken, versterken ons Lighaam, en schikken het tot eenen hoogen Ouderdom. Want zoo het Bloed zyne behoorlyke *dikte* niet heeft, dan worden de vogten in te grooten menigte in de zylingsche Vaten afgeleid, en uit het Lighaam gedreven: waar door de sterkte weggaat; die zeekerlyk bestaat in de grootte der Aderen en Slag-aderen, en in de behoorlyke *dikte* en vastheid van het Bloed, dat 'er doorloopt, zoo als in 't Bloed van de Boeren, door aderlatinge afgetapt, klaar blykt.

(a) *Diabetes.*

II. Gevolg. Als het Bloed al te *dun* is, kan het door eene sterke beweginge der Spieren t'zamengebonden en *verdikt* worden, gelyk men in Menschen, die de Teering hebben, zien kan.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Scherpheid voortbrengende Middelen.*

I. DOor (b) *Scherpheid* verstaan wy die Figuur van een Lighaam, door welkers middel het zyne Mechanische *Kragt* volgens een klein opperflak op een ander Lighaam oeffenen kan. Maar nu kunnen 'er ten aanzien van de figuur zeer veele *scherpe* Lighamen zyn; want ze kunnen zyn of Keegelwys, of Pyramydaal, enz. dus een Degen, Mes, Diffel, Byl, enz. zyn *scherpe* Lighamen. Dog derzelver Kragt, of liever de (c) Beweegings-kragt, kan, gelyk ook van alle Lighamen, op tweederlei wys beschout worden, te weten, of volstrekt, of byzonder: De *volstrekke*, of *gemene* bewegings Kragt noemt men zulk eene die opgemaakt word uit de snelheid van een Lighaam gebragt tot deszelfs zwaarte. Maar de *Byzondere* word afgeleid uit de tegenstant, gebragt tot de gemene of volstrekte bewegings-kragt. *By voorbeeld*, zoo 'er twee Lighamen zyn, welkers eene heeft eene trap van zwaarte en eene trap van snelheid, maar het andere twee trappen van zwaarte, en even zoo veel van snelheid; dan zal de gemene of volstrekte bewegings-kragt van het eerste zyn tot de gemene of volstrekte bewegings-kragt van het tweede, gelyk de snelheid van het eerste tot zyne zwaarte gebragt tot de snelheid van het tweede tot zyne zwaarte gebragt, dat is, gelyk 1 tot 4. Zoo wy nu onderstellen, dat deze

(a) *Acrimoniam inducentia.* (b) *Acrimonia.* (c) *Momentum.*

deze Lighamen tegens andere weerſtand biedende Lighamen op deze wys gebotſt worden, dat de tegenſtant, die het tweede vint, viermaal grooter is als die het eerſte vint, zullen derzelver byzondere bewegens Kragten gelyk zyn: maar zoo de tegenſtant van het tweede bovendien nog grooter is als die van het eerſte, dan zal de byzondere bewegings-kragt van het eerſte te bovengaan de byzondere bewegings-kragt van het tweede. Dit is ook de rede, dat, hoe kleinder het tegenſtant biedende punt is, waar tegen eenig ſcherp Deeltje botſt, en hoe meerder zwaarte en ſnelheid dit Deeltje heeft, deszelfs uitwerkinge ook des te grooter zyn zal.

2. Voorts kan elk zagt Lighaam *ſcherp* worden, en in tegendeel elk *ſcherp* zagt worden: In ons nu kunnen tweederlei *ſcherpe* Lighamen zyn, of (a) *natuurlyke*, te weten, die in het Lighaam voortgebragt worden, of van buiten *ingebragte.* Dog de Lighamen die zagt zyn, worden op eene tweederlei wyze ſcherp; 1. te weten, door de Figuur te veranderen; 2. door wegneminge der bekleetzelen, waarmede de *ſcherpe* ſtoffen omwonden waren: maar in een gezonden ſtaat zyn 'er in ons bykans gene *ſcherpe* Lighamen, want zoo 'er eenige zyn, worden ze aanſtonts buiten het Lighaam verzonden, gelyk de Gal en de Pis. Bygevolg worden 'er in ons, uitgenomen deze twee, geene natuurlyke ſcherpe Lighamen gevonden: want het Wateragtige deel, dat het grootſte gedeelte onzer vogten uitmaakt, word nooit Scherp; gelyk in de deſtillatie van Bloed blykt. Onze aardägtige deelen worden genoegzaam nooit in *ſcherpe* verandert, ten minſten blykt het nog door proeven niet dat zulks geſchiet; niet te min zyn 'er zomtyds *ſcherpe* deeltjes, *by voorb.*, in den (b) ſteen; maar deze zyn zoute deeltjes met aardägtige vermengt: en zoo moet men de *ſcherpe* Lighamen in andere deelen zoeken. Onzen Oly is

(a) *Innata.* (b) *Calculus.*

is een zeer zagte stoffe, want in de wonden gedrupt verzagt hy: maar dezelve word ligt scherp; want zoo iemant veel Oly gebruikt heeft, zal hy in 't kort stinkende rispingen uitlaten, en deze Oly zal in een zeer scherpe stoffe verandert worden, die de beenderen zelfs doorknaagt, en afvreet. De zouten worden ook *zeer scherp*, als ze door eene al te groote beweeginge en warmte tegen malkanderen geschuurt worden; en worden van een driederlei oorzaak *scherp*. 1. Alwat de snelheid van het Bloed, en bygevolg de schuuringe vermeerdert, brengt voornamentlyk in ons *scherpe* zouten voort. 2. Al wat de vogten verdunt, maakt doorgaans *scherpe* zouten; want daar van worden de hoeken vermenigvuldigt, van welke de *scherpheid* afhangt. 3. Alle wys van verdeelinge of ontbindinge doet het zelve; want de Deelen die vereënigt waren, verdeelt en van haar Klootsch t'zamenweefzel bevryd zynde, worden *scherp*: Ja de *scherpheid* word in ons door verrottinge ook voortgebragt, die op den stilstant volg; want door de warmte en de beweginge der naastgelegene Vaten word 'er eene schuuringe in het stilstaande vogt veroorzaakt, en hier uit ontstaat de veranderinge van Figuuren.

3. Maar in ons koomt een driederlei Zout voort, 1. Een (a) *scherp Zuur-zout*: Dit nu word voortgebragt door het stilstaan van Spyzen uit Planten bereid, die, zoo ze lang in de Maag blyven, zeer scherp worden, tenzy 'er teffens iets uit de Dieren onder vermengt geweest is; dog de Melk, schoon ze een dierlyk vogt is, moet men niet uitzonderen, want ook die word in de Maag zeer dikwyls *zuur*. 2. (b) Een *scherp Olyägtig* zout: want alle de vogten van ons Lighaam, zoo ze maar aan eenige warmte blootgestelt worden, die de warmte van ons Lighaam evenaart, worden ontbonden, en zeer stinkende, dat is, zy verrotten; welke verrottinge van het vlugge Zout en

(a) *Acre acidum.* (b) *Acre Oleosum.*

en den Oly voortkomt; want zoo men door destilleringe het Zout en Oly daar afhaalt, zal het overblyvende zonder smaak en reuk zyn: maar zoo den Oly van het Zout gescheiden word, zal hy niet meer stinken; waar uit blykt dat den Oly zyn stank van het zout heeft, die, zal hy stank verwekken, nootzakelyk moet ontbonden worden. 3. (a) Een *scherp Alcalisch* Zout.

4. Maar de *scherpe* Stoffen die van buiten in ons Lighaam gebragt worden, zyn verscheiden; te weten, 1. De (b) *Gegravene* en *Minerale*, die met onverdeelde kragten in het Lighaam komen, en niet ligt verandert worden; gelyk het (c) Steen-zout, de Borax, 't Sal armoniak, de Vitriool, Salpeter; te gelyk ook alle Metaalägtige Zouten. Hier toe behooren ook de *Aardägtige*, als den Aluin; en ook de *Olien* te onregt zoo genoemt, gelyk de (d) Steen-oly. 2. De (e) *scherpe Zuuren*, die of vlug zyn, of natuurlyk; gelyk alle Zappen van Tuin-vrugten, te weten, van Kersfen, Pruimen, enz. Of door kunst gemaakt, te weten, door Giftinge; want zoo word uit Most, Wyn, en hier uit Azyn gemaakt; die wel de ligtste scherpe lighamen zyn: maar de vaste zyn zwaarder, en hierom scherper; want hoe een zuur lighaam zwaarder is, hoe het zuurder is, gelyk blykt uit Azyn en Vitriool-oly; want de zwaarte van Azyn tot die van Vitriool-oly is gelyk 1 tot 3. De vaste *Zuuren* nu zyn alle gegravene Zouten in Vogt verandert, gelyk den Vitriool-oly, enz. 3. De (f) *Alcalische Scherpe*, die of Vlug, of Vast zyn; maar deze hebben Aarde by zig, waar van zy bevryd zynde, vlug worden; hierom zyn de vaste ook scherper, dewyl ze zwaarder zyn. 4. De (g) *Olyägtige scherpe*, en

(a) *Acre Alcalinum.* (b) *Fossilia & Mineralia.* (c) *Sal. Gemmæ.* (d) *Oleum Petræ.* (e) *Acria acida.* (f) *Alcalina Acria.* (g) *Acria Oleosa.*

en die zyn of uitgeperst, of gedestilleert: de eerste zyn in haar aart altyd zagt, maar worden door de tyd *scherp*: Maar de laatste zyn genoegzaam alle *scherp*, die, zoo ze in ons niet verteert worden, nog door de levens kragten overwonnen worden, *zeer scherp* worden, zoo dat ze als vuur branden: daarenboven zyn ze teffens scherp en vasthoudende. Hier toe behoren de (a) *Geestägtige*; hoedanige zyn alle de gegiste (fermentati) Geesten, die zeer scherp zyn, gelyk uit de Brandewyn blykt. 5. De *Zouten* uit Plantgewassen, deze zyn of natuurlyk, gelyk den Honing, de Manna, de Zuiker; of door Kunst gemaakt, te weten, die uit de geperste zappen van rype zappige Planten gemaakt worden, door die door middel van warmte tot een behoorlyke dikte te laten uitwazemen en door de Kragt der koude tot Kristallen te doen schieten, welke in Water kunnen ontbonden worden; maar alle deze zyn slapper: Of door Gistinge voortgebragt; gelyk de Wynsteen, die na de zuiveringe van de Wyn van binnen aan de kanten van de Wyn-vaten aangezet is. 6. Alle (b) *scherpe Aromatike*, die van Oly- en scherp Zout t'zamen vereenigt overvloedig voorzien zyn: want deze zyn warm of heet, riekend, en van een scherpe smaak; gelyk de Peper, Gengber, Euyen, Look, Kaneel, (c) Kassien-bast, Kruid-nagelen, Moschaten-noot en Foelie, Kardamom, (d) Galiga; als ook onze Speceryen die in Europa groeijen. Dewyl deze alle door te prikkelen werken; maar zoo ze al te overvloedig gebruikt worden, verbranden ze de Maag, en overige ingewanden. 7. Alle *Pyn-verwekkende*: maar hier over kan men nazien het *I. Deel. Hoofdst. VI. Van de Scheidende Middelen.*

(a) *Spirituosa.* (b) *Acria Aromatica.* (c) *Cassia fistula.* (d) *Galanga.*

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verzagtende Middelen.*

1. DE *Verzagtende* zyn die Middelen, *welke de ſcherpe Deeltjes van onze ziekelyke Vogten ſtompmaken;* het geen ze doen, niet door derzelver Figuur te veranderen, maar alleenlyk door die te omwinden, en als in een doos te beſluiten: en in dezen zin kan een ſcheede, die Meſſen, Naalden, of andere ſcherpe werktuigen inhoud, gezegt worden derzelver *ſcherpheid te verzagten.*

2. Maar de *Verzagtende* Middelen zyn tweederlei; te weten, of algemene, die alle zoorten van ſcherpe Lighamen, van wat voor een aart die ook zyn mogen, zonder onderſcheid gelykformig omwinden; of byzondere, die alleenlyk een zeker zoort van ſcherpe ſtoffen ſtompmaken.

De Claſſen nu van de algemene *Verzagtende* Middelen, zyn de volgende.

I. Alle *Olyägtige* middelen, in deze vier Hoofddeelen vervat; te weten, 1. De *Olien* uit meelagtige rype Zaaden, *vers geperſt*; als uit Amandelen, Hazelnoten, uit (b) de vier koude groote en kleine Zaaden, (c) Heulzaat, enz. 2. Alle (d) *Waterägtige uittrekzels* uit meelige Zaaden tot een dikke ſlym gebragt; als uit het Zaat van (e) St. Jans-kruit, van witte Lelien, van (f) Nagt-ſchaduw, van Violen, van (g) Zeven-gety, van (h) Wollekruit, (i) van Queen, enz. 3. Een eenigen niet ſcherpen *gedeſtilleerden Oly*, te weten, den Oly van Was. 4. De (k) *Natuurlyke Olyen* van Dieren, gelyk verſche Boter, (l) Room van Melk, de afgeſcheidene en verzamelde Vettigheden, en voornamentlyk het Merg der Dieren; des-

(a) *Demulcentia.* (b) *Sem.* 4. *frigida majora & minora.* (c) *Sem. Papaveris.* (d) *Infuſa aquoſa.* (e) *Sem. Hyperici.* (f) *Solani.* (g) *Trifolii Odorati.* (h) *Verbaſci.* (i) *Cydoniorum.* (k) *Olea Nativa.* (l) *Cremor Lactis.*

desgelyks de Vettigheden, die omtrent de Beenderen, en voornamentlyk omtrent 't Darmscheil en de Nieren verzamelt zyn; als ook het Vet van Hoenderen, Gansen, Eenden, enz. Deze verzagtende Middelen zyn zeer dienstig, als 'er tekenen van groote scherpte bespeurt worden; ja de scherpste vergiften kunnen hier door kragteloos gemaakt worden: Zy worden ook inwendig gebruikt, en doen veel voordeel, als het Bloed vol scherpe deeltjes is; dus in de ergste Blaauschuit, zoo een zieke, schoon zeer zwak, een tyd lang op een nugtere Maag gebruikt Room van Melk, versche Booter, en, dat het allerbeste is, 't Merg der Dieren, zal hy by uitstek geneezen worden; zoo ook doet het ingenomen Merg zeer veel voordeel aan die Menschen, welke zulke dorre beenderen hebben, dat zy ze zonder kraaken niet beweegen kunnen; ja in de (a) Vliegende-jigt, of (b) Zinkingen helpt ook niets meer als Lyn-oly tot twee oncen alle morgen ingenomen.

II. Alle rype *Planten, die zonder smaak en reuk zyn*, daar men geen Oly uit halen kan, of by wyze van een (c) Melk, of van een (d) Uttrekzel, of van een Afkookzel, of van een (e) Deeg, ingenomen. Laten nu die gene, welke de raauwe Olien van de eerste Classe, in de eerste nummer vervat, niet kunnen verdragen, diergelyke Planten gebruiken; want in deze zyn de Olyägtige deelen door andere omwonden, en daar in verborgen. Voorts werken deze Planten ten deele door middel van haren lym, die de scherpe deelen in ons Lighaam bekleet, en ten deele door middel van haren verborgen Oly. Dog deze twee dingen doen, de (f) Afkookzels van Heemst; Bernagie,

(a) *Arthritis Vaga.* (b) *Rheumatismus.* (c) *Emulsio.* (d) *Infusio.* (e) *Pasta.* (f) *Decocta Althææ, Borraginis, Malvæ, Graminum omnium, Brancæ ursinæ, Mercurialis, Parietariæ, Violarum, Verbasci, Liliorum alborum, Cucumerum, Peponum, Melonum, Citrullorum, Lactucæ, Papaveris, Symphyti, Nymphææ.*

nagie, Kaasjes-bladeren, alle zoorten van Gras, Beren-klauw, Bingel-kruit, Glas-kruit, Violen, Wolle-kruit, witte Lelien, Komkommers, Pompoenen, Meloenen, Water-meloenen, Salade, Heul, Spek of Smeer-wortel, Plompen; als ook de (a) Queepitten; (b) Zap van Aardbezien, enz. Want alle de toebereidingen van deze middelen zyn *Verzagtende*, en derzelver onderſcheid is zeer gering; zoo kan men zomtyds van de Teering geneezen worden door het langdurig nuttigen van Salade alleen. Maar men moet aanmerken, dat deze Middelen niet dienſtig zyn, alwaar een ſcherpe taaje en verdikte ſtoffe is, maar zeer veel helpen in eene ſcherpe heete ſtoffe: waarom de Ouden tegen de Vergiften Saladen, Kaasjes-bladeren, Komkommers, enz. voorgeſchreven hebben.

III. Alle *Zaaden*, waar uit men Oly persſen kan, en daar van kunnen Pappen, of Melken gemaakt worden: als zyn (c) de Amandelen, Piſtaſſien, Gerſt, Haver, Tarw, Rogge, Ryſt, Geers, Okkernoten, Hazelnoten, de Zaden van Pompoenen, van Water-meloenen, van Lelien, van Plompen, Lynſaat, enz.

IV. De (d) *Lymige en ſmakeloze Gommen*, en voornamentlyk Gom Tragacanth, als ook de (e) Gommen van Kersſen, Appelen, Peeren, enz. in Water ontbonden: Want deze werken zeer wel, en geneezen ook (f) 't Bloed-pisſen in de (g) Kinder-pokken op een zagte wys.

V. Alle (h) *Zappige en Stollende deelen* van gezonde Dieren (uitgenomen de Gal en de Pis); want die kunnen of in een Oog, of Wonde, zonder gevoel van pyn

(a) *Semina Cydoniorum.* (b) *Succus fragorum.* (c) *Amygdalæ, Piſtaciæ, Hordeum, Avena, Triticum, Secale, Oryza, Milium, Juglandes, Avellanæ, Semina Peponum, Citrullorum, Liliorum, Nymphææ, Lini.* (d) *Gummi viſcoſa & inſipida.* (e) *Gummi Ceraſorum, Pomorum.* (f) *Mictus cruentus.* (g) *Variolæ.* (h) *Partes Succulentæ & Concreſcentes.*

pyn gebruikt worden: Derhalven zyn alle *s'Jeuleyige* deelen, die uit Dieren gekookt worden, hier voordeelig; zoo kunnen Eieren, Vleesch, en alle onze vaste Deelen (uitgenomen het Vet) tot s'Jeulei gemaakt worden: dog de s'Jeuleijen zyn niet anders, als de voedende Zappen uit de vaste deelen door de Kragt van kookinge uitgeperst, gelyk uit (a) 't Herts-hoorn blykt; want na de kookinge blyft daar van niets anders als een doode stoffe over; dus ook Vleesch zoo lang gebraden tot al het vogt verteert is, indien het aanstonts gedistilleert word, geeft niets anders als een (b) verbranden Oly: En zoo zyn de s'Jeuleijen en afkookzels van Peezen, Vliezen, Darmen, Ingewanden, *Verzagtende*: waarom 'er onnoemelyke Ziekten, die van scherpheid alleen, haren oorsprong hebben, door een behoorlyke levenswys en gebruik van deze Soepen gemakkelyk geneezen worden.

Voorts zyn de Clasfen van de *byzondere Verzagtende* Middelen, de volgende

I. Alle (c) Zuurbreekende, (d) Aardagtige geheeten; waar van zommige, schoon ze om hare figuur voor kwetzende en wondende kunnen gehouden worden, egter Verzagten; want komende by een *scherp zuur*, maken ze dat kragteloos door het zelve in zig te trekken: dus maakt (e) Vylzel van Staal, schoon het scherpe punten heeft, des niet tegenstaande den Vitriool-oly kragteloos. *De zuurbrekende Middelen* nu zyn de volgende: (f) Kreefts-ogen, uitgebrande Eyerschalen, Koraalen, alle Paarlen, alle Schulpen, Paarelmoer, alle Vis-beenderen, alle de Kalken uit de verbrande deelen der Dieren overblyvende: deze alle, zegge ik, breeken het *Zuur*, en brengen daarmede vereëenigt, een derde *Zoet* Lighaam voort. Hiertoe beho-

(a) *Cornu Cervi.* (b) *Empyreumaticum.* (c) *Absorbentia.* (d) *Terrestria.* (e) *Limatura martis.* (f) *Oculi Cancrorum*, *Testæ ovorum Calcinatæ*, *Corallia*, *omnes Margaritæ*, *cuncta Ostracodermata.* Mater *Perlarum*, *omnes partes ex animalium partibus combustis restantes.*

behoren ook zommige Steenen; als de Bezoar, en de (†) Verken-ſteen, *Pedra del Porco* geheten: Maar deze

(†) *Lapis Hiſtricis.* Deze Steen word meeſt tot ons overgebragt uit Malakka, een Landſchap in Ooſt-Indiën; en word van de Indianen genaamt *Maſtica de Sobo*; van de Spanjaarden en Portugeſen; *Pedra de Vaſſar*, en *Piedra del Puerco*; en van de Kooplieden doorgaans, *Pedra del Porco*; maar in de Winkels word hy genoemt *Lapis Porcinus*, *Lapis Malacenſis*, *Bezoär Hyſtricum*, *Lapis Hyſtricis*: dog hy word verkeerdelyk en by misbruik van zommige de *Moeder-ſteen* (*Lapis Hyſtericus*) geheten; dewyl deze laatſte van een heel anderen aart is, en alleen in America, te weten, in *Nieuw Spanjen*, gevonden word, en geen Bezoär is als de eerſte. Maar de *Verken-ſteen* (*Lapis Porcinus*) groeit in het *Galblaasje* van een zeeker *Steekel-varken* (*Hyſtrix*) of *doornig Varken*, van grootte als een gemeen agtmaandig Varkentje, het welk voornamentlyk gevonden word in het Landſchap *Caraga*, en in een ander, *Pam* geheten, van het Koningryk Malakka. Deze Steen nu is een Galagtig, rond, ſponsagtig, en eenigzins gebonden Stremſel; van koleur Vleeſch- of liever Lever-verwig, zeer bitter van ſmaak; glat als Zeep in 't aanraken, ſchoon hy als geſchubt, of liever met eenige lidteekens voorzien is, niet ongelyk aan de Pok-putten: zyne grootte is doorgaans die van een Moſchaat of Ockernoot. Deze ſteen is, als hy eerſt uit Indiën gebragt word, met een zeker blaasje of uitwendig vlies overtrokken; dat niet anders is als een teder en dun blad, 't welk 'er rondom aan vaſt zit, even eens als of het daarom zeer kunſtig gelymt is, dat als men den zelven weekt of trekt in warm Water zig daar van afſcheid. Maar men moet aanmerken, dat de *Varken-ſteen* niet moet verwart worden met de *Bal van het Stekel-varken* (*Pila Hyſtricis*), die in de Maag, maar niet in de Galblaas van dit dier groeit; en diensvolgens geen *Bezoär* is als de eerſte, maar de (*) *Verkens-bal* (*Ægagropilus*). Dezen misſlag heeft met veele andere begaan, Samuel Dale (*Pharmacolog. pag.* 407. *edit. Londin. in* 4.), die uit deze verwarringe te onregt beſluit, dat de *Pedra del Porco* eerder de Varkens-bal (ægagropilum) als de Bezoär is; daar het egter zeeker is, dat dezen ſteen alleenlyk gevonden word in de Galblaas van de Steekel-varkens, waar in hy voortgeteelt word.

(*) *De Varkens-bal* (*Ægagropilus*) *hier zoo genoemt word ook in de Indiaanſche Bokken gevonden; desgelyks in de wilde Geiten en Steenbokken van het Tyrolſche-Switzer gebergte; waar van eigentlyk de naam van* Bokken-bal, *of* Bokken-kloot (Ægagropilus) *zyn oorſprong heeft.*

deze Steenen, voor zoo verre zy smakeloos zyn, heb-
ben

word. Dog dezen Steen is zeer ongemeen, en zoo kostbaar, dat hy niet als in de handen van ryken en van Princen is. Men zegt dat hy eene uitnemende Zweet en Gift-dryvende kragt heeft; en de Indianen waarderen hem boven alle de andere 't Vergift wederstaande Middelen. Hy bewaart, zoo men zegt, de ingeboorne of natuurlyke Warmte, versterkt de Ingewanden, verteert de rauwe vogten in het geheele Lighaam, belet de bovenmatige Vettigheid, verhoed de Beroerte en de Vallende-ziekte; men verzekert ook, dat hy den Steen zonder pyn breekt en de Jigt geneest; men zegt, dat hy byzonderlyk het Boort (cholera) geneest; en pryst hem in de Geelzugt, die uit Steen of Gravéel ontstaat. Dezen Steen verwekt ook teffens dikwyls Stoelgang, en dat met gemak: waarom hy gemakkelyk en veilig kan gebruikt worden in plaats van die Middelen die teffens of zagt zweet-dryvende en laxerende, of zagt Braak-verwekkende en Zweet-dryvende zyn; en wel des te meer, om dat hy om zyne Olyägtige deeltjes te gelyk een streelende pyn-stillende Kragt heeft, waar door hy de zoo moeijelyke als gevaarlyke benautheden in Koortzen, voornamentlyk in heete en quaadaardige, zoo wat anders, kan beteugelen. Mogelyk bevordert hy ook de Geboorte, zoo dat FREDERIK HOFMAN dezen Steen, uit vrees voor een Miskraam, aan Zwangere Vrouwen niet durft geeven, ziet hem hier over *in Clave Pharmaceut. Schroderiana*, *Lib.* V. *Class.* I. § 34. *pag.* 687. Vervolgens, belangende *de wys van deszelfs gebruik*, dezen Steen word zeer zelden in substantie, om zyne kostbaarheid, maar in een infusie alleenlyk gegeven; schoon hy, in Poeijer, ook groote kragten heeft om quaadaardige Koortzen te verdryven, zoo hy maar tot V. VI. of VII. greinen met eenig vergift wederstaande Water aan ryke Lieden voorgeschreven word. De Infusie word gemaakt, door hem in twee oncen Water, Wyn, of Bier, een uur lang of meer op te hangen; en zoo word het getrokken vogt gedronken, het welk, hoe bitterder, hoe kragtiger zyn zal; dog men moet die Steen, die in het Vogt opgehangen is, nu en dan roeren: op deze wyze zal hy, nauwelyks een grein in gewigt vermindert zynde, met zyne bitterheid en kragt het vogt vervullen, het welk den Zieken in eenmaal gebruiken moet: Maar na dat men 'er de Steen uitgenomen heeft, dewyl hy gelyk nat gemaakte Zeep zagt geworden is, moet men hem op een drooger plaats leggen, om zyn vorige vastigheid weer te krygen. Men kan over deze *Varken steen nazien*, BONTIUS, *De Medicina Indorum*, *in Not. ad* GARC. *ab* ORT. *Cap.* 46; FRAGOSUS, *Medic. Indor. Cap.* 10. TULPIUS, *Lib.* IV. *Observ.*

52;

ben geen andere, als een Verzagtende, Kragt; maar zoo 'er ſmaak by is, dan kunnen ze op een andere wys werken; dus kan de Varken-ſteen, om dat hy van een Zeepägtigen aart is, door te prikkelen werken; maar hy heeft niets byzonders boven de overige prikkelende Middelen. Alle *natuurlyke* Aarden breken ook het *Zuur*; als (a) Pot-aarden, allerlei Kryt, Armeniſche roode Aarde, en andere, enz. desgelyks zommige (b) Kalken van Metaalen; als ook de (c) Marcaſiten, Staal, Loot, Tin, tot Poeijer gebragt. Deze worden voornamentlyk tegen het *Zuur* geſtelt, en kunnen de ſcherpſte en grootſte Vergiften *Verzagten*: zoo word (d) Geſublimeerde Quik met Vylzel van Staal lange gevreven onſchadelyk; ja de Vitriool, die met Staal geſatureert is, word ook een onſchadelyk Geneesmiddel; zoo ook kan de (e) Brand-ſteen van alle zyne brandende kragt, door Vylzel van Staal, of diergelyks, berooft worden, ja zoo hy met Kreeften-oogen ſterk en lang gevreven word.

II. Alle *Zuuren*, welke ten aanzien van de Alcaliſche Stoffen *verzagtende* zyn, ſchoon zommige van dezelve op zig zelfs beſchout zeer ſcherp zyn: Van de Claſſe der zuure Middelen zyn: 1. De verſche Sappen van rype en zuure vrugten; als van (f) Kersſen, Mispelen,

52; en voornamentlyk MICHAEL BERNARDINUS VALENTINUS in zyn TRACTAAT *de Polychreſtis Exoticis*, alwaar hy in het byzonder van dezen Steen handelt. Dog wat nu belangt de zoo Hemel hoog verhefte Kragten van dit Geneesmiddel, nadien het van een Zeepägtigen aart is, als zynde uit de verharde en geſtolde Gal geſprooten, hierom mag men het in zeer veele gevallen voor een zeer goet Geneesmiddel houden; maar egter ſchynt 't, dat men deze Steen zoo hoog niet waarderen moet, als by de meeſte geſchiet; en misſchien niet veel meer, als andere Steenen, die in de Galblaas van bykans alle Dieren gevonden zyn.

(a) *Argillæ, cretæ quælibet, Bolus armena.* (b) *Calces Metallorum.* (c) *Marcasſitæ, Chalybs, Plumbum, Stannum.* (d) *Mercurius Corroſivus.* (e) *Lapis infernalis.* (f) *Succi Ceraſorum, Meſpilorum, Uvarum, Pyrorum, Malorum, Ribeſiorum, Mororum.*

len, Druiven, Peeren, Appelen, Aalbezien, Moerbezien, enz., die zeer voortreffelyke middelen zyn in Ziekten, waar in het *Alcalische* heerst; gelyk in de Pest, Kinderpokken, Mazelen, brandende Koortzen, enz. 2. De Zuuragtige Wei van Melk, Karnemelk, Zuuragtige Melk zelfs: want deze kunnen het Alcalische, 't zy vast, 't zy vlug, stomp maken: Zoo heeft TULP waargenomen, dat een zeer kwaadaardige Buikloop voortgekomen van een prædominerende Alcalische stoffe van de Gal, door het gebruik van Karnemelk alleen genezen is; ook is aangemerkt, dat door deszelfs menigvuldig drinken de derdendaagsche Koorts genezen is. 3. Alle gegiste Zuuren uit alle rype Tuin-vrugten, of uit meelige Zaden bereid, en (a) *Azynen* geheten; maar deze ontbinden eer, als ze doen stremmen: Dit is ook de reden, dat de Moezel en Rynsche Wynen, de allerbeste zyn (voornamentlyk als men 'er een weinig Geest van Sal Ammoniac by doet) in Ziekten, daar de dorst zeer groot, en de Gal zeer bedurven is. Hier toe behoren ook de Gedistilleerde en gegiste Vogten, als mede ongezuiverde Wynsteen, die een drooge Azyn is. Van deze Classe zyn ook de (b) Pappen of Bryen, die eenige dagen lang in een warmte gestaan hebben, en daar van Zuur worden. 4. Alle Zuuren uit zware gegravene Lighamen gehaalt; want deze breeken zeer het Alcalische; maar voor dat ze 't breeken, zyn ze zeer doorvreetende; en zyn of Natuurlyk, gelyk de (c) *Steen-Oly*; of door Kunst gemaakt, te weten gedistilleert, gelyk de Geest van Zee-zout, van Zwavel, van Vitriool, van Salpeter; maar als deze met een Alcalisch Zout gesatureert zyn, brengen ze een zagt Lighaam voort, gelyk uit de (d) gevitrioolde Wynsteen blykt.

III. Alle Alcalische Zouten, ten aanzien van de zuure. Dog door de Alcalische worden gemeenlyk drie-

(a) *Acetosa.* (b) *Pultes.* (c) *Petroleum.* (d) *Tartarus Vitriolatus.*

driederlei zoorten van Zouten verstaan, 1. Alle vaste zouten uit verbrande Planten getrokken, deze nu zyn zeer scherp en vretende, maar tegen alle zuure gestelt, en brengen na de Opbruizinge met die zuure stoffen een zeer zagt Lighaam voort. 2. Alle Alcalische vlugge zouten, uit Planten, na derzelver verrottinge, door destillatie bereid. 3. De vlugge Alcalische Zouten uit de Dieren, door middel van destilleringe gehaalt, en *Pisagtige* (*Urinosi*) geheten: dog alle verrotte deelen der Dieren, geven zoodanig een Alcalisch stinkend zout.

IV. Alle (a) *Brandende Geesten*, ten aanzien van de zuure: zoo breek de (b) overgehaalde Brandewyn, met de een of andere zuure Geest, als van Salpeter, of van Vitriool, of van Zout, of met Sterkwater, getrokken of gedestilleert, derzelver al te groote zuurheid, en maakt die zoet.

GEVOLG. Deze dingen nu overwogen zynde, blykt het, welke zyn de Tegengiften van de *Mechanische Vergiften*? Want door deze verstaan wy alle die vergiften, welke ten aanzien van de figuur en beweginge hare uitwerkingen voortbrengen; als zyn gestoten Glas, Krisstallen, Metalen, enz. welkers Tegengiften die zyn, welke zig bekwaam toonen om die Vergiften te omwinden. Daarenboven zyn 'er andere Vergiften, welke door te stremmen werken; maar hier van zal in 't vervolg gehandelt worden.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (c) *Veranderende Middelen.*

1. DE *Veranderende* zyn die Middelen, *door welkers hulp de figuuren der Deeltjes, die de Vogten t'zamenstellen, zoo verandert worden, dat zy daar door, meer of min, tot steeken bekwaam worden.* Men oor-

(a) *Spirituosa ardentia.* (b) *Spiritus vini rectificatus.* (c) *Immutantia.*

oordeelt, dat 'er waarlyk veele veranderende Middelen zyn, schoon 'er zeer weinige gevonden worden: want de *Schuuringe* der vaste Deelen op de vloeibare, die 'er in bevat worden, schynt in der daat de eenige en alleen uitwerkende oorzaak te zyn van de onmiddelyke *figuurs* verandering in de Deeltjes dezer vogten; want de veranderingen, die in de vogten, van de opbruizinge of gistinge plegen voorttekomen, hebben geen plaats in ons Lighaam, gelyk te voren getoont is.

2. Voorts komen van de bovengenoemde *Schuuringe* de volgende uitwerkingen voort; te weten, 1. Worden de taaijere, stompere, en dikkere Deeltjes, door de punten van andere Deelen gestooten; waar door veroorzaakt word, dat de styvere Deeltjes door de buigzamere omwonden worden: Hier uit blykt, waarom de Zouten in ons zoo *verandert worden*, dat ze na verloop van 24 uuren, alle hare Scherpheid afleggen. 2. Worden de Deelen die het allerbuigzaamste zyn, ook het meest van allen *verandert:* Want de zoodanige hebben een zeer groot oppervlak en zeer kleine vastheid; zoo dat ze een zeer geringe tegenstant hebben. 3. Worden de hoekige Deeltjes zeer *verandert*; nadien 'er de hoeken afgeschuurt worden, waar door zy uit hoekige klootsche en stompe worden.

3. Maar deze *Schuuringe* verandert na de verscheidene snelheid van den Omloop der vogten in ons Lighaam: en daarom de vogten te *veranderen*, is te *veranderen* den trap der snelheid van den Omloop. Maar nu moet men onderzoeken, welken trap van snelheid genoeg zy om deze of gene veranderinge te weeg te brengen. Laat ons, om dit optelossen, onderstellen, dat iemant verscheidene zoorten van Spys en Drank gebruikt heeft, als gezouten Vleesch, Zuure dingen, enz.; zoo de beweginge van den Omloop wel geregelt is, zal ze alle de gebruikte Spyzen

zen zagt en onſchadelyk maken; maar zoo die beweginge van de een of andere oorzaak, als van een Koorts, vermeerdert word, dan zal uit die zelve Spyzen een dikke, verdorvene, en tot verrottinge hellende ſtoffe voortgebragt worden.

4. Derhalven beſluiten wy hier uit, 1. Dat eene *zagte* en *gelykformige* beweginge alle de *zagte Vogten* voortbrengt. 2. Dat eene beweginge, die kleinder als na gewoonte is, de Vogten, maar voornamentlyk de Chyl, verandert in eene *zuure* ſtoffe: zoo ontſtaan 'er in Kinderen en Jongens, als mede in ſlymzugtige Vrouwen, en in die te veel ruſten, dikwils Ziekten, die van 't *zuur* haar oorſprong hebben; en daarom worden de zoodanige geholpen door vlugge Zouten, als ook door Staal-middelen, Zuurbrekende Middelen, enz. 3. Dat alle deeltjes door eene te veel vermeerderde ſnelheid een ſcherpheid verkrygen, en wel zulkene, die men eene *Vlugge Alcaliſche* (*Alcalina Volatilis*) noemt.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verdunnende Middelen.*

1. DE *Verdunnende* zyn die Middelen, *welke met een Vogt vermengt, deszelfs deelen Vloeibaarder maken, zoo nogtans dat ze die niet veranderen.* Een Vogt of Vloeiſtoffe word genoemt die Klomp, welkers kleinſte deeltjes met malkanderen verëenigt zyn, maar egter ligt kunnen geſcheiden worden (ziet de VOORBER. HOOFDST. I. § IV.) Derhalven *Vloeibaarder* te maken, is te maken, dat de Deelen door een minder Kragt van malkanderen kunnen geſcheiden worden.

2. Dit nu kan op tweederlei wys geſchieden, te weten, 1. Door alle deeltjes elk in 't byzonder in

(a) *Diluentia.*

kleindere te verdeelen; dog deze wys heeft hier geen plaats. 2. Door te *Verdunnen*, of door'er een ander Lighaam onder te vermengen, dat wel deze drie volgende hoedanigheden hebben moet, te weten, *α.* al wat *Verdunt*, moet een Vogt of Vloeistoffe zyn; *β.* moet het Vloeibaarder zyn als het vogt, dat verdunt moet worden; *γ.* moet het na de vermenginge zyne Vloeibaarheid behouden.

3. Buiten het Water is'er geen Lighaam, 't welk deze drie hoedanigheden heeft. De Wyn word wel gezegt te *Verdunnen*; maar deszelfs Verdunnende Kragt hang af van zyne wateragtigheid gepaart met een prikkelende Kragt; maar de Olien maken den klomp der vogten eerder ondoorgangbaar; de Gegiste Geesten doen den klomp doorgaans stollen, maar verdunnen hem niet; de Zouten zyn vast, en hebben de hoedanigheden van Verdunnende Middelen niet, maar verdeelen alleenlyk door te prikkelen; de Aarde is ook vast en onbeweeggelyk. Bygevolg zoo men *Verdunnen* moet, moet men Water gebruiken.

I. Betoogbaar Bespiegelend Voorstel. Als Water door warmte geholpen word, *verdunt* het meer; hierom is warm Water hier toe het beste.

II. Voorstel. De Zoute deeltjes bevorderen, door te prikkelen, veel de werkinge van het warme Water; derhalven zoo men Zee-zout, Sal Polychrest, Ammoniäk, of Borax neemt, met Water vermengt, dan zal men een zeer goede uitwerkinge van de *Verdunninge* hebben.

III. Voorstel. De vermeerde Ademhalinge, als mede de vrywillige beweginge zyn zeer groote hulpmiddelen *om te Verdunnen*: hierom alwaar een schielyke *Verdunninge* nodig is, gelyk in de Pleuris, Long-onsteekinge, enz. laten dan de Zieken zoo veel adem halen als zy kunnen: want

be-

behalven de eigene uitwerkinge van de bewogene Longe, te weten, de Verdunninge der Vogten, worden boven dien de Maag en Darmen op dezelve wys gedrukt; en dus geschiet daar door een schielyker uitdryvinge van 't verdunnend Water, en deszelfs afleidinge na en in de Melk-vaten; dit is ook de reden, dat de Chylvoerder by beurten, meer gedrukt word, waardoor den loop van 't Water door den zelven versnelt word. Alzoo word ook door eene vrywillige beweginge der Spieren de doorstralinge der Vogten vermeerdert: Dit nu is van zeer veel nut in langdurige ziekten, wanneer men verzekert is dat de vogten verdikt zyn; laten derhalven die menschen, welke door zoodanige ziekten aangetast zyn, gaan, wandelen, dansen en springen, en diergelyke matige beweginge doen, en ondertusschen by herhalinge Water drinken: want ze zullen zig daar door veel beter bevinden, gelyk uit het voorbeelt van zieken, die te paart of op een wagen ryden, en diergelyke lighaams bewegingen lang genoeg en na behoren oeffenen, duidelyk blykt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Stremmende Middelen.*

1. DE *Stremmende* zyn die Middelen, *welke de Deelen, die een Vogt uitmaken, in eenen vasten en verdikten Klomp veranderen, zoo dat veel deeltjes onder eene Oppervlakte bewogen worden.* Dit nu kan op tweederlei wys geschieden, te weten, 1. door de Vloeibaarste deeltjes, die tusschen de overige leggen, uittedryven. 2. Door de deelen met malkanderen te vereënigen, te weten, door iets tusschen de deelen van een vogt te plaatzen, het welk haar t'zamenhegt, zoo

(a) *Coagulantia.*

dat ze in grooter klompen veranderen en niet langer kunnen vloeien. Maar die op deze wys het Bloed doen *Stremmen*, zyn altyd Verderffelyk, en kunnen nauwelyks in het lighaam toegelaten worden, of verhaasten terstont de Dood.

2. De Clasfen der Geneesmiddelen, die ons Vogt op de eerste wys doen *Stremmen*, zyn twee; te weten, 1. De (a) *Uitpersfende*, of (b) *Uitdryvende* eigentlyk genoemt; 2. De (c) *Inzuigende*, of *Intrekkende*, die het tusfchen beiden zynde dunder vogt, binnen hare poren ontfangen, waar van het overige dikker word. De Eerste verminderen de hoeveelheid onzer vogten, maar de Laatste vermeerderen die: maar dezen werken in ons zoo ligt niet als zig zommige verbeelden; want ingenomen zynde kunnen ze niet komen in de Melk-vaten.

3. De *Stremmende* Middelen nu van de Eerste Classe zyn, I. Onder de Planten, 1. Die alle, welke met (d) Vitriool van Staal vermengt, een zwarte en zeer straffe Tinctuur voortbrengen; *by voorbeeld*, de Galnoten, welke met onze vogten vermengt, als ook met Melk, Eiwit, Speekzel, dezelve doen *stremmen*; zoo ook het Zap van roode Roozen vers uitgeperst; als mede genoegzaam alle onrype Zappen; dan de Ockernoten, voornamentlyk derzelver buitenste Basten; als ook de Bast en Bloemen van Granaten; het onrype Zap van (e) *Sleepruimen*, van Mispelen, van onrype Druiven, van Aalbesien, van Katoen-kruit, en zeer veele diergelyke Zappen, welke in de mond gehouden zynde, het Speekzel doen stremmen: maar zoo de zoodanige, zoo als ze zyn, in het Bloed komen, (te weten, zoo ze in de aderen gespuit worden) stremmen ze het zelve, en brengen *Slym-proppen* in het harte en in de Long-slag-ader voort. Maar zommige van deze Zappen, zoo ze ryp zyn, verdunnen eenigzins.

2. *De*

(a) *Exprimentia.* (b) *Expellentia.* (c) *Absorbentia.* (d) *Vitriolum Martis.* (e) *Succus Acaciæ, Mespilorum, Omphacii, Rebesiorum, Cotoneorum.*

2. *De Zuure Gegiſte Geeſten*, voornamentlyk zoo ze zeer geconcertreerde of t'zamengepunte kragten hebben, dat is, zoo ze tot de hoogſte trap van zuurheid gebragt zyn; want de enkele of ſlappe zuuren, gelyk den enkelen Azyn, doen niet ſtremmen, maar eer verdunnen. 3. Alle gegiſte brandende Geeſten, tot die fynte gebragt, dat ze de naam van *Alcohol* verdienen, of dat ze Buspoeijer kunnen aanſteeken: dog deze kunnen uit alle Planten door middel van giſtinge gemaakt worden, welke (giſtinge) haar eerſt brengt tot den aart van Wyn, daarna tot die van Azyn; want zoo de deſtillatie geſchiet, eer dat ze zuur geworden zyn, dan verkrygt men een brandenden Geeſt, die het Speekzel zelfs doet *ſtremmen*: hierom doen de practizerende Geneesheeren zeer qualyk, die deze Geeſten aanpryzen in al te groote taaiheid der Vogten.

II. Onder de gegravene ſtremmen, 1. De *Vitriool-zouten*; als zyn de Vitriolen van Staal, van Loot, van Zilver, van Koper, van Quik; desgelyks Aluin, en de (a) Geſublimeerde Quik, indien ze in zoo een kleine quantiteit gebruikt worden, dat ze alleenlyk prikkelen, maar niet verdeelen; zoo ook de Brandſteen (Lapis Infernalis) verdikt en ſtremt in een kleindere quantiteit, maar verdeelt in een grootere. 2. Alle *Zuure Geeſten* uit de gegravene zouten, door een zeer ſterk Vuur geſtookt; als de Geeſt van Swavel; dog zoo hy opent, doet hy dat voor zoo verre hy prikkelt; maar hier word hy aangemerkt, voor zoo verre hy onmiddelyk op de Vogten werkt, en daarmede vermengt zynde die ſtremt: het zelve brengt ook te weeg de Geeſt van (b) Steen en Zee-zout, als ook van Aluin, van Vitriool, van Salpeter; teffens ook Sterk-water, 't zy het uit Vitriool en Salpeter alleen, 't zy het met byvoeginge van Aluin by deze twee, gemaakt zy: Dog onder deze doen de Geeſt van Salpeter en Sterk-water het meeſt ſtremmen.

Daar-

(a) *Mercurius Sublimatus Corroſivus.* (b) *Sal. Gemmæ.*

Daarenboven oeffenen alle deze Middelen een dubbelde Kragt op ons Lighaam, te weten, 1. Werken ze op de vaste Deelen, en versterken die, dat is, zy prikkelen ter t'zamen-trekkinge der vaste Deelen; en bygevolg stellen ze zig meer tegens een verdere uitzettinge, en gevolgelyk ook tegen de werkinge van het Harte: hier door word derzelver onderlinge bewegingevermeerdert, en hare werkinge op de Vogten word grooter; waar van de Verdunninge der Vogten, de verspillinge der vloeibaarste Deelen, en hier van eindelyk de *Verdikkinge* of *Stremminge* voortkoomt. 2. Stremmen ze ten eersten onze vogten, als ze daar mede in een genoegzame quantiteit vermengt zyn. Hier uit zien wy dan, hoe een en het zelve Geneesmiddel tegelyk verdeelende en stremmende zyn kan.

4. Tot de tweede en laatste Classe van de Stremmende Middelen, te weten, van de *Inzuigende*, behoren de volgende. 1. Alle Aarde, zoo *gebrande*, als *ongebrande*, te weten, de natuurlyke en vette: als zyn allerhande zoorten van Kryt, en roode Aarden, alle klei en Pottebakkers aarden; die hoe zy meer uitgebrant en fyn zyn, des te meer inzuigen en na zig trekken. 2. Alle Schulpen tot Asch gemaakt: als Zee schulpen, waar van de Kalk gemaakt word; en voornamentlyk de (a) Kreeften-schaaren, Oester-schulpen, Koraalen, Parel-moer, enz. 3. Alle uitgebrande vaste en vloeibare deelen der Dieren, als Beenderen, Hoornen, Vleesch, Vliezen, enz., welke tot Asch verbrant, *t'zamentrekken* en *verdikken*; als gebrande Lever, verbrand Bloed, enz., en alles, dat tot zouteloze Asschen gebragt kan worden. 4. Alle *Kalken* der Metalen, door een zeer sterk Vuur uitgebrand: als de (b) Doode-kop van Vitriool, die in de mond genomen, het Speekzel zelfs stremt; zoo ook Vitriool van Staal zeer sterk gecalcineert, als hy warm

(a) *Chelæ Cancrorum. Conchæ ostreorum, Corallia, Mater Perlarum.* (b) *Colcothar Vitrioli.*

warm op het Bloed geappliceert word, maakt dat zoo hart als een steen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Beweging-makende Middelen.*

1. EEn tweederlei *Bewegingе* kan 'er in onze Vogten aangemerkt worden; De eene, namentlyk de *Inwendige* beweginge der Deeltjes, dog deze nemen wy hier geenzins in aanmerkinge; maar de andere, waar door onze vogten door de Vaten, zoo lang het leven duurt, omgevoert worden. Derhalven zyn de *Beweging-makende* (waar van wy hier spreeken) *die Middelen, welke de beweginge der vogten door de Vaten vermeerderen.*

2. Tot den omloop van onze Vogten worden, vier hoedanigheden vereist; te weten, 1. De *Kragt* van het harte op het daar in bevatte vogt, nademaal daar het beginzel van beweginge van afhangt: Dog dewyl deze niet geduurig, maar afgebrooken of tusschen-poozig is, word 'er, zal den omloop niet ophouden, vereist. 2. De *toetrekkinge* der Slag aderen: welke gestelt zynde, dan nog nootzakelyk is. 3. De *Vloeibaarheid* van de te door te latene stoffe; welke niet anders is, als eene ligtheid van scheidinge der Deelen van malkanderen, zonder merkelyke tegenstant. 4. De *Slapheid*, *Buigzaamheid*, of *Vryheid der Vaten*, dat is, de kleinste tegenstant na de uitëindens, zoo dat de Vaten zig vry kunnen verwyden en uitzetten. Al wat dan de kragten van het Harte en der Slag-aderen, of de *Vloeibaarheid* der Vogten, of de *Buigzaamheid* der vaten (te weten, dat ze zig gemakkelyk kunnen verwyden en uitzetten) vermeerdert, het zelve is ook een *Beweging-makend* Middel; maar voornamentlyk dat, het welk de kragten van het harte

(a) *Moventia.*

harte vermeerdert: want door de vermeerderde beweginge van het harte, word ook de affcheidinge van alle Vogten, en gevolgelyk van het Zenu-vogt vermeerdert; welke vogt zelfs overvloediger vloeijende in de fpierige vezelen van het harte, het zelve nieuwe kragten byzet, waar door den Omloop der Vogten nog meer bevordert en verfnelt word.

3. De Clasfen nu der *Beweging-makende* Middelen zyn de volgende *drie*.

I. De Eerfte Clasfe vervat, 1. Alle Prikkelende Middelen, die door de Vezelen aan te doen de *Affcheidinge* en den *Loop* der Geeften vermeerderen; waar van het harte grooter kragt verkrygt: en dus zyn wy gewoon in de quynende ziekten, beroerte, enz. alwaar den omloop verflaut, de Zenuen te Prikkelen, of door eenig onaangenaam prikkelend Middel, of door de hairen uit te trekken. 2. Alle *Laxerende Prikkelende* Middelen, dat is, welke de Vaten verwydbaar maken, dat ze de vogten gemakkelyk kunnen toelaten. 3. Alle die dingen welke het Bloed *verdunnen*. 4. Alle die Middelen, welke *Scherpheid* in de Vogten brengen. 5. Alle *Verdunnende* Middelen. Dog van deze vyf zoorten hebben wy te voren reets op hare plaatzen gehandelt.

II. De Tweede Clasfe vervat alle die dingen, welke den *Omloop* van het Bloed door de Aderen verfnellen, onder welke het voornaamfte is de *Drukkinge* der Aderen; deze nu kan op tweederlei wys gefchieden, te weten, 1. Door de deelen te *vryven* van de uiteindens na het Harte: Dog hier toe behoren de Vryvingen, Baden, en warme Stovingen (vergel. I. Deels, VI. Hoofdst. Van de *Scheidende Middelen* Art. 5.) 2. Door de Spieren zeer veel te bewegen: het welk in de (a) Water zugt, Milt-zugt, Opftyginge, Vryfter-ziekte, enz. zelfs veel meer helpt, als zeer veele

(a) *Hydrops, Hypochondriaca & Hysterica Passio, Pallor Virgineus five Chlorofis.*

le inwendige Geneesmiddelen; nademaal, de Ademhalinge vermeerdert zynde, de ſnelheid van het Bloed veel vermeerdert word, door dien de Long-ſlag-ader van de in de Longen beſlotene lugt terſtont gedrukt en ontlaſt word. Waarom ook *'t niezen, zingen, hoeſten, laggen* aan de Slym-zugtige zeer voordeelig zyn.

III. De derde Claſſe behelſt die Middelen, welke *de gebreken* der vogten wegnemen. Een vogt nu kan of in *gebrek*, of in al te grooten *dikte* zondigen. Zoo het *gebrek* van vogt zoo groot is, dat deszelfs keeten in de Vaten weggenomen word, zal deszelfs beweginge nootwendig ophouden: want het voorafgaande deel moet altyd van het navolgende voortgedreven worden, maar wy onderſtellen, dat deze keten ontbreekt: Bygevolg moet in dit geval het verlorene vogt wederom herſtelt worden: en zoo helpt de Wei van Melk Menſchen, die een warm Temperament hebben, niet anders als die welke door veel zweetens uitgemergelt zyn, zeer veel; dewyl ze het gebrek van vogt weer vergoed. Maar zoo de voggen te dik zyn, dan moet men inſnydende, verdeelende, en verdunnende Middelen gebruiken.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Beweging-ſtillende Middelen.*

DE *Beweging-ſtillende Middelen zyn die, welke de zoo genoemde Oorzaken van ſnelheid of wegnemen, of verminderen:* de zoodanige zyn, welke den *Prikkel* van de Zenuën ſtillen, de *laxiteit* of *buigzaamheid* na de uiteindens der Vaten wegnemen, het Bloed *dikker* maken, en de *fynſte* vogten in zig trekken; als ook die de beweginge der Spieren en van Ademhalinge be-

(a) *Siſtentia.*

beletten: Daarenboven zyn 'er eenige, die den *prikkel* der Zennen byzonderlyk verbreken, als den *Opium* of *Heul-zap*, desgelyks in de (a) gaande en komende Koortzen, de (b) Kin-kina, enz.

HET DERDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN, WELKE OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKEN.

De Geneesmiddelen, welke op de Vaste en Vloeibare deelen te gelyk werken, krygen dikwyls *verscheidene* namen, en *verscheidene* uitwerkingen, na dat ze op dit of dat deel des Lighaams gebruikt worden. Want zoo werkt, *by voorbeeld*, de *Wortel* van (c) *Nachtschoon*, op de huid gelegt, gelyk een (d) *Blaartrekkend* Middel, dezelve inwendig gebruikt en aan de Klieren van de Darmen geappliceert zynde, word een uitnemend (e) *Water-afdryvend* Middel: zoo ze met Theriak en Opium gegeven word, word ze (f) *Zweet-dryvende*; want ze word na de inwendige deelen gedreven: in dien ze met een Dooijer van een Ey vermengt uitwendig op een Wond gelegt word, werd ze *afvagende* en *pyn-verwekkende*. Dus ook, indien 'er eenig vat in de Keel te veel open is, zoo dat daar vogt uit druypt, geneest de (g) Pokwortel tot Poeijer gemaak dit vat.

Maar nu kunnen de Geneesmiddelen welke zoo op de *Vaste* als *Vloeibare* deelen te gelyk werken, gemakkelyk genoeg tot twee Clasfen gebragt worden. De

(a) *Febris Intermittens.* (b) *Cortex Peruvianus.* (c) *Jalappa.* (d) *Vesicatorium.* (e) *Hydragogum.* (f) *Sudoriferum.* (g) *China radix.*

De *Eerſte* Claſſe behelſt alle de Middelen, welke den Omloop des Bloeds en de Affcheidingen bevorderen; desgelyks die, welke het tegengeſtelde uitwerken, te weten, alle welke den omloop en de affcheidingen vertragen en verzwakken.

Dog de *Laatſte* vervat alle die Middelen, welke de ontlaſtingen, uit wat voor deelen onzes lighaams het ook zy, bevorderen.

EERSTE CLASSE.

Der Geneesmiddelen, welke op de Vaste en Vloeibare deelen te gelyk Werken.

ALhoewel deze Geneesmiddelen alleenlyk in *twee* Clasſen (gelyk wy ſtraks gezien hebben) in het gemeen kunnen verdeelt worden; zullen wy egter, door dien we te voren, te weten, in de Voorbereidzelen, Hoofdst. XIII. dezelve in vyf Clasſen verdeelt hebben, (waar over het genoemde Hoofdstuk *bladz.* 104. en vervolgens, kan nagezien worden) ook hier deze order volgen.

Edog, dewyl tot de *eerſte* Claſſe (volgens de daar gemaakte verdeelinge) alle de Middelen moeten gebragt worden, waar van wy in het eerste en tweede Deel reets geſproken hebben, voor zoo verre ze namentlyk met t'zamengevoegde kragten werken, daarom zullen wy die voor tegenwoordig niet herhalen. Maar nadien we tot deze Claſſe ook gebragt hebben de Claſſe dier Middelen, welke de *byzondere Affcheidingen* bevorderen, daarom zullen wy hier van nu beginnen; Onder deze nu worden voornamentlyk begreepen de *Melk-*, en *Zaat-makende* Middelen; Laat ons dan hier van nu handelen.

EER-

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Melk-makende, of Melk-voortbrengende Middelen.*

1. MELK (in 't Grieks Γάλα) is de de stoffe van de Chyl zelfs, in de maag bewerkt, in de darmen verder t'ondergebragt, van de Melk-vaten ingezoogen, door den Chylvoerder na de (b) Ondersleutelbeens Ader gevoert, en aldaar met het Bloed vermengt; maar hier van daan na de regter-holligheid van 't harte, en datelyk na de Longen gebragt, en daar in kleinder deeltjes gedeelt, en nauwkeuriger met het Bloed vermengt; daarna na de s'linkerholligheid van 't harte, en van daar door de groote Slag-ader en deszelfs Takken verspreit; welke vervolgens, na verloop van vier of vyf uuren, of langer, na dat men wel gegeten heeft, op het Bloed, uit welke Ader of Slag-ader het ook zy ontlast, in groote menigte te dryven bevonden word, volgens het getuigenis van (†) LOWER; en dan koomt ze, in alles met de Melk overeen: maar na die tyd word ze, door den voortdurenden Omloop in 't Lighaam, allengskens in het Bloed verandert. Dog een gedeelte van deze Melk-agtige Chyl, van het overige afgescheiden zynde, koomt in de Borsten, en word aldaar met den eigenen naam van *Melk* bestempelt; welke bygevolg van de overige Chyl niet verschilt, schoon dat ze, om geleedene dorst van de minne, zomtyds *takagtiger* (*ramosius*) word.

2. Maar nu worden de *Melk-makende* genoemt, die Geneesmiddelen, *welke Melk voortbrengen.* Dat nu deze van het Bloed (gelyk wy straks gezegt hebben) onmiddelyk afgescheiden word, blykt zelfs hier uit, dat zoo een Minne op een nugteren maag, eenig gekoleurt of riekend vogt drinkt, deszelfs *Melk* bin-

(a) *Galactopoea, sive Lac generantia.* (b) *Vena subclavia.*
(†) *Tractat. de Corde, Cap. V. pag. m. 238.*

binen korten tyd eenigzins met dezelve koleur en reuk zal aangedaan worden (†): dog zoo de Minne zig, vier en twintig uuren lang, van ſpys en drank onthoud, zal deszelfs *Melk* wegens gebrek van nieuwe Chyl zoo Wei- of Pis-agtig gemaakt worden, dat het Kind daar geheel een afkeer van heeft. Het zelve geſchiet ook in de Koortzen van de Minnen.

3. Hier uit blykt, welke dingen in ons Lighaam *melk* voortbrengen; te weten, I. Alle die, welke *overvloe-*

(†) Waarom ook een *Geneesmiddel* aan een Minne gegeven (voornamentlyk zoo het wat ſterk geweeſt is) ten eerſten na deszelfs Borſten gevoert word, en zig met de Melk vermengt, gelyk uit voorbeelden openbaar is; ja, het blykt ook, dat een Kind, indien het, zoo als een Minne een *Purgeermiddel* ingenomen heeft, ten eerſten aan de Borſten gelegt word, en met zuigen voortgaat, tot dat'er geen Melk meer overig is, zeekerlyk purgeren zal, en niet de Minne: het geen de ondervindinge ons zelfs leert, in overeenſtemminge met HIPPOCRATES, *Libr. 6. Epidem. Sect. 5. Verſ. 51. Edit.* LINDEN, die zoo ſpreekt: Γυνὴ, αἲξ, ἐλατήριον ἢ σικύων ἄγριον βεβρωκυῖαι, καὶ Παιδίοισι Κάθαρσις, dat is, *Een Vrouw, een Geit, die wilde Komkommers, Elaterium, aut Cucumer Silveſtris,* [anderen hebben hier de *Nies-wortel, Helleborus,* door verſtaan] *eten, zyn voor hare jongen een Buik-zuiveringe.* De Uitbreidinge en Verklaringe van deze Spreuk kan men zien by den zeer voortreffelyken Uitlegger van HIPPOCRATES, ik meen PROSP. MARTIANUS *in Commentar. pag.* 353. *Edit. Rom.*, die vervolgens elders, te weten, *Comment. in Lib. de Natura Pueri. pag.* 43., over deze zaak eene wel ter ſneede bygevoegde geſchiedeniſſe verhaalt, van een zeekere Vrouw, die zoo iets gebeurt is: „ Want als „ ze, na een Purgeermiddel ingenomen te hebben, ter- „ ſtont aan een jaarig Meisje de borſt gegeven had, heeft „ dit Kind zoo ſterk gepurgeert, dat 'er voor eenen boven- „ matigen doodelyken afgang gevreeſt wierd; ſchoon dat „ de Moeder zelfs niet eens ontlaſtinge gehad hadde: een „ overtuigend en blykbaar teeken, dat 't Geneesmiddel „ door de kragt der zuiginge ten eerſten na de borſt ge- „ bragt geweeſt is, enz.

vloedig Chyl maken. Maar de Spyzen, welke dat te weeg brengen, zyn alle de zulke, welke de *Chyl* zeer gelyk zyn: de zoodanige zyn, verſche en zoete Melk; voornamentlyk zoo 'er een weinig zout of zuiker bygedaan word, welke de allerbeſte zoort van Chyl maakt. Want het is dikwils, voornamentlyk de weelderig levende Moeders gebeurt, dat ze wegens gebrek van Melk, ontſtaan uit het al te menigvuldig gebruik van Vleesch, hare Kinderen niet hebben kunnen zoogen; maar dat ze dit voorſchrift gebruikende, gemaakt zyn blyde Voedſters van hare Kinderen. 2. Verſchen en zoeten Room van Melk; voornamentlyk zoo de Melk der Minnen al te waterägtig is. 3. Alle (a) dikkere dranken uit geparelde gerst, of liever uit haver met Melk gekookt. 4. Alle (b) Brood-pappen, of met Melk, of met Wyn, of met Bier bereid. 5. Ryſt-pappen met piſtasſien en diergelyke melige dingen; desgelyks de Melken (emulſiones) uit dezelve. 6. Vleeſchſoppen die niet al te dik zyn; maar welke terſtont na de borſten gaan. 7. Verſche eyeren op verſcheidene wyzen bereid. 8. Dikke en zoete Bieren, die niet lang gegiſt zyn. Van alle deze, word in 't kort de *Melk* afgeſcheiden, die na een kwartier uurs van een Kind gemakkelyk kan gebruikt worden.

II. Alle die dingen, welke de gemaakte *Chyl* na de borſten *leiden*; welke zyn alle die middelen die de *Chylmaking* bevorderen; als 1. Alle Maag-middelen, welke de kragt van de Maag vermeerderen, zoo dat ze zig met vrugt toetrekt ter uitdryvinge van 't Vogt: hierom moet men onderzoeken, of een Minne een qualyk geſtelde Maag heeft. 2. De (c) Geneesmiddelen, tegens de ziekten van de Ingewanden, welke den loop van de Gal, van 't Alvleeſch-ſap, en van het Darmvogt aanzetten en verwakkeren. 3. Alle bewegingen der Spieren; als wan-

(a) *Ptiſanæ.* (b) *Patanellæ.* (c) *Splanchnica.*

wandelinge, huisselyke bezigheden, enz. Alle deze dingen brengen door de Chylmakinge te bevorderen overvloedig *Melk* in de borsten.

III. Alle die dingen, welke de *uitvloeijinge* of *uitleidinge* van de Melk uit de borsten bevorderen: Want hoe meer 'er uitgetrokken of uitgehaalt word, hoe meer 'er na toe gebragt word. Daar zyn nu eenige dingen, door welkers middel de Melk door *uitleidinge* kan vermeerdert worden: de zoodanige zyn alle die middelen, welke de tegenstant der Melk-voerende Vaten verminderen; als 1. De (a) Koppen; 2. De verzagtende stoovingen, by herhalinge gebruikt; 3. De vryvingen; 4. De zuigingen. Zoo de Vrouwen alle deze middelen gebruikten, zouden die voor de teedere zuigelingen, die onmagtig zyn om zelfs de Melk uit de borsten te halen, dienstig zyn. Zoo ook kunnen ook eerst geworpene hondjes, met veel vrugt, aan de tepel met boter bestreken gelegt worden. Dog de heetere middelen, die doorgaans hier toe gebragt worden, werken alleen door te prikkelen, en zyn daarom onder de bovengenoemde aanwyzinge (indicatio) eigentlyk niet te rekenen.

GEVOLG. Uit het gezegde blykt nu, dat die Minnen die *slap* en *buigzaam* vleesch hebben, andere overtreffen; dewyl ze even zoo goede chyl voortbrengen, als die sterker zyn, en daarenboven een grooter overvloed van Melk geven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Zaad-makende Middelen.*

DE *Zaadmakende* zyn die middelen, *welke Zaad voortbrengen.* Maar om *Zaad* te maken word 'er een driederlei vogt vereist, te weten, 1. Het Vogt van de (c) Voorstanders, 2. Van de (d) Zaadblaas-

(a) *Cucurbitulæ.* (b) *Spermatopœa.* (c) *Prostatæ.* (d) *Vesiculæ Seminales.*

blaasjes, 3. Van de (a) Ballen; dat maar alleen vrugtbaar is, als uit de (b) Gesnedene blykt: waarom een *Zaad-voortbrengend* middel zulk een is, het welk de *bewerkinge* van dit vogt in de Ballen bevordert: dog de zoodanige zyn de volgende.

1. Al wat goede *Chyl* maakt, en bygevolg de Melk en het Bloed vermeerdert; hierom zyn de Dieren, die zeer veel Melk gebruiken, de geilſte.

2. Alle *verwydende* (*Relaxantia*) Geneesmiddelen, of die middelen, welke de tegenſtant in de Ballen wegnemen: De zoodanige zyn de warme Stovingen en Baden; als ook alle Olyägtige middelen, gelyk den Oly van Wyn-ruit, enz., en de hier uit gemaakte toebereidzelen, by wyze van een Balzem, of Pap, op het (c) Bal-zakje gelegt. Dog byzonderlyk worden als *Zaad-makende* Middelen gepreezen, verſcheidene bereidzelen uit (d) Averuit, Welriekend of Syriſch Amber-kruit, Hol-wortel, Berg-munt, Edele Rakette, Zee-kruiswortel, Water- en Tuin-kers, opregte Dictam, Lavas, Kandiſche Orego, Katte-kruit, Peterſelie, Zeven-boom, Wilde Thym, Thym. Deze, uitwendig op het Bal-zakje gelegt zynde, brengen het Zaadagtige vogt daar na toe.

3. Alle middelen welke het *Zenu Vogt* zeer prikkelen, inwendig gebruikt, en de (e) Venus quellinge plegen voort te brengen, als allerhande zoort van Look, Euyen, Parey, als mede alle die middelen, die onder de tweede Claſſe getelt worden; desgelyks alle riekende Gommen, als de Myrrhe, Aloë, Galbanum, Gom, (f) Zagapeen, Bdellium, Gom Ammoniak (g) Æthiopiſche Olyboom Gom, Tacahamaca; desgelyks de Peruviaanſche, Tolutaanſche,

(a) Witte

(a) *Teſticuli.* (b) *Eunuchi.* (c) *Scrotum.* (d) *Abrotanum, Marum odoratum, Ariſtolochia, Calamintha, Eryſimum, Eryngium, Naſturtium aquaticum & hortenſe, Dictamnus, Leviſticum, Origanum creticum, Nepeta, Petroſelium, Sabina, Serpyllum, Thymus.* (e) *Priapismus.* (f) *Sagapenum.* (g) *Elemni.*

(a) Witte Americaanſche en Canadaſche Balzemen, de (b) Balzem van Mecha, of Gilead; als ook Kostelyke Spyzen, die in te grooten overvloet gebruikt (c) *Schagts-ſtevigheid* voortbrengen. De (d) *Zaadmakende* Kragt nu van alle deze middelen blykt hier uit, dat ze in Menſchen, die van een (e) druiper herſtelt worden, gebruikt, (f) *Nagtbeſmettingen* verwekken.

Tot deze Claſſe moeten ook gebragt worden alle zouten (uitgenomen de Salpeter en de Vitriool) als Borax, Aluin, Zee-zout, alle Vlugge, en voornamentlyk Olyägtige zouten; ook alle Zeepen; desgelyks alle Pis-dryvende middelen (uitgenomen het Water alleen); teffens ook de Olien der Dieren, als de (g) Bevergeil, als mede de Aromatike Olien der Planten. Egter is aantemerken, dat die eigentlyk geen *Zaad* maken, maar dat ze door de Zenuën te prikkelen de afſcheidinge van 't Zaat alleen bevorderen: Dit is derhalven de reede, dat men deze middelen aan bejaarden niet moet geven, dewyl deze menſchen gebrek aan Zaad en Zenu vogt hebben. Eindelyk kan men by dit alles voegen de geile overdenkingen; waar door de nagt-beſmettingen dikwyls veroorzaakt worden; enz.

4. De (h) *Byzondere* middelen van de Ouden gepreezen: hoedanige zyn, (i) Dil, Venkel, Edele Rakette, Cicers, Standel-kruit; welke alle op de bovengenoemde wyze werken: zoo ook worden de Ballen van Geile Dieren, als van een (k) Bok, Jakhals, Haan, als mede de hersſenen van een Mos, van de Oude voorgeſchreven; maar ze zyn onzeeker, en mogelyk ydel.

(a) *Copaiba & Canadenſe.* (b) *Balſamum e Mecha ſive Opobalſamum.* (c) *Satyriaſis.* (d) *Vis Seminifica.* (e) *Gonorrhaa.* (f) *Pollutiones nocturnæ.* (g) *Caſtoreum.* (h) *Specifica* (i) *Anethum, Fœniculum, Eruca, Ciceres, Satyrion.* (k) *Hircus, Caballus, Gallus Gallinaceus.*

TWEEDE CLASSE.

VAN DE GENEESMIDDELEN, WELKE DE ONTLASTINGEN BEVORDEREN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Slym-zuiverende Middelen.*

1. SLym (*Phlegma*) word genoemt die taaije en witagtige *fluimige* Stoffe, welke afgeſcheiden word in een Vlies (b) 't *Slym-* of *Snot-vlies* genoemt; het welk de twee groote (c) *Boezemen* of *Holligheden* van het (d) Voor-hoofdsbeen, de (e) Wang-beenderen, het (f) Zeef-been, de (g) Hanekam, de (h) Paarde-zadel, alle de (i) Neusbeenderen; en de (k) Neusgaten zelfs bekleet; (waar over men SCHNEIDER *in Tractatu de Catarrhis* kan in zien.) Nu is aantemerken, dat de Bloedvaten in geen deel des Lighaams meerder bloot, of de Zenuën minder gedekt zyn, als in dit Vlies; ja het blykt ook duidelyk uit de plaatzinge van dit Vlies, dat de Kragt der *Slym-zuiverende* middelen zig overal uitſtrekt tot de Holligheden van het Voorhoofdsbeen: hier van daan wierden ze van de Oude genoemt (l) *Herzenen-zuiverende* Middelen, als of ze zig tot de Herzenen zelf uitſtrekten: Dog SCHNEIDER heeft aangetoont, dat 'er niets uit de Herzenen zelfs tot de Klieren van het genoemde Vlies vloeit; maar dat in dezelve een zekere ſtoffe afgeſcheiden word van het Slag-aderlyk bloed, voor dat dit tot de Herzenen gebragt word; waar door het meer gezuivert en ſchoongemaakt word: en waarlyk deze ſtoffe is, als ze eerſt

(a) *Apophlegmatizantia.* (b) *Membrana Pituitaria.* (c) *Sinus.* (d) *Os Fontis.* (e) *Oſſa Genarum.* (f) *Os Cribriforme.* (g) *Criſta Galli.* (h) *Sella Turcica.* (i) *Oſſicula narium.* (k) *Nares.* (l) *Cerebrum Purgantia.*

eerst afgescheiden word, dun en waterägtig; maar ze word in korten tyd, door de kragt der warmte, in eene dikke stoffe, (a) *Snot* genoemt, verandert.

2. Derhalven zyn de Geneesmiddelen, die tot de Classe der Slym-zuiverende behoren, alle de *Afvagende*, *Prikkelende* en *Verdunnende*: hoedanige zyn de Wateragtige, Zoute, Zeepagtige, Geestagtige, en Speceryagtige middelen; gelyk de Afkookzels uit Speceryen bereid, 't zy met Water, 't zy met Wyn, 't zy met Brandewyn: En deze worden gebruikt, 1. Onder de form van een (b) Nies-middel, het welk de stoffe door de Neusgaten uitleid; en is meest dienstig, als 'er van een (c) Kreeftgezwel of van de Spaansche pokken iets ziekelyks in de Neusgaten zit; 2. Van een (d) Gorgel-drank, die de stoffe uit de Keel leid; welk middel altyd Vloeibaar is; 3. Van een (e) *Kaumiddel*, 't welk 't Slym door de Mond uitleid, en doorgaans bestaat uit Was met Speceryen vermengt; 4. Van een (f) *Spoelwater*, het zy zulks geschiede door een (g) Spuit, het zy door Linnen, of anderzins; 5. Van een (h) Likkinge, welke, terwyl ze langzaam doorgeslikt word, de Keel prikkelt, en daarom nuttig is; 6. Van een (i) Rooking, welke uit alle speceryagtige Kruiden, door een pyp, tregter, of ander Kunsttuig, ontfangen word. Maar dewyl de eerste zoort alleen door de Neusgaten zuivert, dog de vyf volgende door de Mond, hierom kunnen alle de *Slym-zuiverende* Middelen gemakkelyk genoeg gebragt worden tot de (k) Nies-middelen, en de (l) Quyl-middelen of die *quylinge verwekken*.

3. De *Nies-middelen* zyn die, welke door Niezinge te veroorzaken de Snot uit de Klieren van het Slym-

(a) *Mucus*. (b) *Errhinum*. (c) *Cancer*. (d) *Gargarisma*. (e) *Masticatorium*. (f) *Collutorium*. (g) *Syringa*. (h) *Linctus* sive *Eclegma*. (i) *Fumus*. (k) *Ptarmica* sive *Errbina*. (l) *Sialogoga* seu *Salivam moventia*.

Slym-vlies leiden. De (a) *Niezinge* nu geschiet op de volgende wys: Eerst word de Borstholte zeer verwyd, waar door een groote menigte lugt in de Longen koomt; die na eenigen tyd, door de warmte uitgezet, met een groote kragt daar van daan gedreven word door de engtens der Neusgaten; en aldaar in de holligheden van de zes boezemen, (die zig tusschen de ruimte van elk Neusgat opdoen) als ook in de Celletjes van de vier sponsagtige Beenderen verspreit word; en terwyl de lugt door die engten gedreven word, valt ze geweldig op het Vlies, en beweegt het in de Klieren bevatte Snot, en voert het met zig. Derhalven zyn de Uitwerkingen van de Niezinge deze: 1. Eene zuiveringe of ontlastinge van alle de gaten en holligheden der Neusgaten: 2. Ook eene zuiveringe van de Longen: 3. Eene zeer sterke schuddinge van het Lighaam. Dit is de reden, dat in ziekten, alwaar men in het Zenu-vogt beweginge moet maken, de Niezinge zeer nuttig is; als in Beroerte, taaje Blaauschuit, als ook in moeijelyke baringe, daar de kragten van de Moeder ontbreeken. Dog de Niezinge die al te lang duurt vermoeit zeer, en kan zomtyds Stuiptrekkingen, ja de doot zelfs veroorzaken; hier uit is mogelyk de gewoonte ontstaan van den Niezenden zegen toe te wenschen.

4. De Classen der Niesmiddelen zyn twee. De *Eerste* vervat alle die middelen, welke op een werktuigkundige (mechanico) wyze het Slym-vlies kunnen prikkelen; als een Veder, Poeijer, Diertjes Bloed dat daar wegens verstoppinge, of ontsteekinge op een gepakt is, enz. waar door 't zelfs gebeurt dat, in het begin van de (b) Verkoutheid, een groote menigte snot uit de Neusgaten pleegt te druypen. Dog de *laatste* behelst alle die scherpe dunne en vlugge Middelen, waar van elk hoe het scherper is, hoe het geweldiger werkt; zoo verwekt Hysop een lig-

(a) *Sternutatio.* (b) *Gravedo.*

te niezinge, (a) Keul een weinig zwaarder, Peper nog zwaarder, Euphorbium veel zwaarder, en Sublimaat de allerzwaarſte, die een menſch veele uren lang niezende houd, alhoewel hy in een zeer geringe quantiteit gebruikt is.

5. De *Quyl-middelen* zyn die, *welke quylinge verwekken.* Voorts zyn de Klieren, welke ſpeekzel geven, veelderlei, te weten, 1. De STENONIAANSCHE ſpeekzel klieren, de Oorklieren (Parotides) genoemt; 2. De WARTONIAANSCHE, aan den grooten hoek van de Onderkaak gelegen; De BARTHOLINIAANSCHE onder de tonge zelf geplaatſt; 4. De SCHNEIDERIAANSCHE, of de Klieren van 't Verhemelte; waartoe ook behoren de (b) Amandelen, en 't (c) Lelletjen. 5. De Klieren onder de Tong, in de holligheid van de mond, en van de lippen. 6. De NUCKIAANSCHE Oogklieren, by 't Oog geplaatſt, die met een opene Buis in de mond uitkomen (†).

De Quyl-middelen nu worden tot drie Claſſen gebragt. De

(a) *Satureia.* (b) *Tonſillæ.* (c) *Uvula.*

(†) Ziet een nauwkeuriger beſchryvinge van alle deze Klieren in *Inſtitut. Med.* van onzen beroemden AUTEUR *Cap. de Saliva* § 65. als ook by NUCK, *Sialograph.* pag. 8 ad 23. Voorts is hier aantemerken, dat de NUCKIAANSCHE Oogklieren uit die Lyſt moeten weggedaan worden; dewyl ze wel in een hond gevonden worden, maar in een Menſch altyd ontbreeken. Dog by deze gemelde Speekzel-klieren heeft, voor vyf en dertig Jaren, ABRAHAM VATER, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Wittemberg*, een *nieuw Klierägtig Uitſpanzel* teffens met zyne Buis gevoegt; het welke hy na zyn voorgeven door middel van inſpuitinge ontdekt heeft in de tong van een Meisje, en in een *Geſchrift*, dat hy in den Jare 1720 uitgegeven heeft, heeft hy deze *Buis* genoemt de *Nieuwe Speekzel Buis*, *en dat die in de tong de voornaamſte Ontlaſt-buis is van eene groote Klier*, *welke ter zyden van de tong en onder dezelve geplaatſt is*, *en zig van gelyken uitbreid over de wortel van de tong*, *de ſtrotlap* (*Epiglottis*) *omtrent de ſpleet van de ſtrot* (*glottis*) over de *Spleet-ſpieren* (*arytænoidei*) *tot binnen de Maagpyp.* Dog het *Gat* of de *Openinge* van deze Klier is al ontdekt, en afgebeeld van COLLINS (*Anatom.* Tab. 2.), ook van MORGAGNE (Adverſar. Anat. I. Sect. 8. Tab. I.) en van HEISTER (*Compend. Anatom.* Tab. 4. Fig. 20.)

De eerſte Clasſe vervat die Middelen, welke op de ſtrax genoemde klieren *werken*; hoedanige zyn; 1. De Stovinge, Vryvinge en Zuiginge van deze deelen, 't zy in-, 't zy uitwendig: Dit is de reede, dat de Pappen op de Oor-klieren gelegt de mond vogtig maken, en dat door Tabak rooken de mond vogtig word. 2. Alle de reets genoemde Slym-zuiverende middelen. Dog men moet hier vooral aanmerken, dat deze middelen de ziekten door quylinge nooit geneezen, gelyk de meeſte denken; want de quylinge geneeſt de (a) Spaanſche-ziekte niet, maar ze is een gevolg van de aanvankelyke geneezinge dier ziekte.

De tweede Clasſe behelſt alle die middelen, welke de vogten na de mond *brengen*, door derzelver loop na de andere deelen van 't Lighaam te beletten: want men heeft opgemerkt, dat, zoo 'er eenige ingewanden verſtopt zyn, als de Leever, Milt, 't Alvlees, desgelyks de Nieren, of de Darm-buizen, dan de mond altyd vogtig is; waar van de Milt-zugtige *Spouwers* (*Sputatores*) genoemt zyn: en bygevolg moet men alwat de afſcheidinge van 't Water (Lympha) op die plaatzen belet, voor een *Quyl-middel* houden; maar of ten goeden, of ten quaaden, koomt hier in geen aanmerkinge.

De derde bevat die Middelen welke den Bloedklomp *ontbinden* of *verdeelen*, en een groote menigte van 't dus ontbondene bloed na de mond brengen; hoedanige zyn de Antimonie of 't Spies-glas tot zoo verre door de Salpeter vaſtgemaakt, dat 't geen braakinge of afgang, maar alleenlyk walginge maken kan, waar door 't een menigte ſpeekzel in de mond brengt: want 't is bekent, dat alle Braakmiddelen, voor dat zy doen braken, eerſt walginge veroorzaken, en deze verzelt altyd eene ongewoone vogtigheid van de keel. 2. De Quik, die op verſcheidene wyzen hier toe te pas koomt; te weten, *a.* De levende Quik, welke

(a) *Lues Venerea.*

welke quylinge verwekt, als hy gebruikt word, (1) Onder de gedaante van een ſtrykzel, gelyk in de Napelſche Zalf. (2) Onder de gedaante van een rook; want zoo men, *by voorbeeld*, twaalf greinen Quik op een kool vuurs legt, zal hy rook van zig geven, welke, indien hy van de Neusgaten ontfangen word, binnen twee of drie dagen quylinge verwekken zal. (3) Inwendig, als in de Pillen van BARBAROSSA, maar alleenlyk in een kleine quantiteit, anderzins zoekt hy zig een weg door den ſtoelgang. (4) Zoo hy veel en langdurig met de handen behandelt word, waar door quylinge kan veroorzaakt worden, gelyk ons de ondervindinge leert; want de Goudſmeeden, die veel Quik gebruiken, vallen dikwyls in een quylinge. β. Veroorzaakt de Quik door Sublimeringe met Zouten verëenigt quylinge; (1) Zoo hy in een kleine gift inwendig gebruikt word; (2) Zoo hy uitwendig in wonden of zweeren geſtrooit word; (3) Zoo hy opgeſnooven word.

Uit het gezegde blykt dan, dat de Quik, hoe ook aan ons Lighaam gebruikt, quylinge zal verwekken, en wel in ons dezelve uitwerkinge voortbrengen zal, op wat wyze ook bereid, ten zy hy gebruikt worde met eenig middel, 't welk deszelfs ontbindinge in de Maag en Darmen, en bygevolg den doorgang door de Melk-vaten belet: want dan zal hy geenzins quylinge maken, maar zig door den afgang ontlaſten; gelyk men kan nagaan in de Cinnaber, en Æthiops Mineralis, die, uit Zwavel en Quik met malkankanderen verëenigt en vermengt, beſtaan. De Quik nu is de zwaarſte van alle de Vloeiſtoffen: ja ook zeer verdeelt en deelbaar, gelyk blykt uit deszelfs doordringende kragt, waar door hy door alle Lighamen, behalven door Glas, heen dringt: Ook behouden alle deszelfs deeltjes, hoe klein ook, hare byzondere zwaarte, die grooter is als de zwaarte van andere en evenredig is aan de zwaarte van den geheelen

hoop, gelyk van NEWTON betoogt is. Dit is de reden dat zoo Quik met andere vogten vermengt is, en beide van een en dezelve oorzaak bewogen worden, dat (zegge ik) de Quik veel ſnelder zal bewogen worden, en zyne beweginge veel langer behouden zal, als de overige vogten: waarom deszelfs deeltjes botzende tegen de minder bewogene deeltjes van de overige vogten, dezelve, door een zekere kragt, veroorzaakt door 't overwigt van haare ſnelheid, zullen doorbooren, verdeelen, en verkleinen, en haar ook ſnelder zullen doen bewegen Dog deze werkinge van de Quik op andere Vloeiſtoffen, ſchoon ze van deszelfs vaſtheid of zwaarte, als de eenigſte Oorzaak, afhangt, kan egter vermeerdert worden, te weten, zoo de Quik tot zeer kleine deeltjes gebragt worde: want dan zal elk deeltje nog een evenreedige kragt van werken verkrygen van de vermeerderde oppervlakte. De Quik nu in ons Lighaam ontvangen werkt op de vogten niet dan in de kleinſte Vaten; want zoo lang hy in de grootere Vaten bewoogen word, verëenigt hy zig tot de druppels, en word daar niet inwendig met onze vogten vermengt; maar dezelve, tot in de kleinſte Vaten gevoert zynde, word om de engtens der weegen in kleine deeltjes verdeelt, en met onze vogten naukeurig vermengt. Waar uit blykt, dat hy niet onmiddelyk op het Bloed werkt, maar op de Wei of 't Water (Lympha), dewyl 't in de kleinſte Vaten bevat is. Hier uit kan ook de reede opgemaakt worden, waarom hy in verſtopte Lighamen als in Menſchen die Spaanſche-pokken, Waterzugt, Scheurbuik, enz. hebben, met meerder vrugt werkt, als in die, welkers Vaten alle open zyn? Hier van hebben wy niet lang geleeden een opmerkelyk voorbeeld gezien in een zeker Man, die tweemaal de Spaanſche-pokken hadde gehad, en daar van ook zoo veel maal geneezen was; maar als hy ten derden maale in dezelve ziekte gevallen was, is de Ge-

ne-

nezinge, om de Been-eters, ondernomen met openende afkookzels, en deze zonder vrugt gebruikt zynde, is men tot de Quik gekomen, die egter geenzins quylinge verwekt heeft: maar eindelyk, na verloop van een half jaar, heeft het Lighaam van den zieken door eene opgekomene ſlym-zugt verſtopt, de kragt van de Quik, ſchoon in een geringe quantiteit gebruikt, ten eerſten ondervonden; waar van hy zelfs in een zeer ſterke quylinge gevallen is.

Eindelyk kan uit het gezegde beſlooten worden, dat de kragt van de in onze Lighamen ontfangene Quik hier in beſtaat, dat hy de klompjes onzer vogten, welke te veel op malkanderen gepakt en t'zamengevoegt zyn, ontbind en verdeelt, en gevolgelyk de verſtoppinge wegneemt. Want op welk een Mechaniſche wyze ook onze vogten gevreeven, verkleint, en verbroken worden, zoo dat ze tot zeer kleine deeltjes gebragt worden, worden dezelve te gelyk bequaam gemaakt en geſchikt om gemakkelyk en overvloedig te lopen in de zylingſche Water-vaten, en gevolggelyk tot quylinge. Dat nu de Quik zoodanige uitwerkinge heeft, als wy beſchreven hebben, blykt hier uit, dat zoo het Speekzel of de Pis, 't zy, door vryvinge, 't zy, door de hitte van de Zon, of van 't vuur, tot zeer kleine deelen gebragt word, dezelve ſtank geeft als ſpeekzel met Quik gevreeven. Voorts word de Kragt van de Quik veel vermeerdert, indien 'er eenige prikkel bygedaan word, *by voorbeeld*, zoo hy verëenigt is met iets brandents of zuurs; want dan brengt hy verſchrikkelyke quylingen en onverdraaggelyke ontlaſtingen voort. Eindelyk is aantemerken, dat zommige zottelyk beweren, dat de deelen van de Quik aan de kanten van de Vaten blyven hangen, dewyl hy een zeer beweeggelyk Lighaam is.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Borst-ontlastende-middelen.*

1. De *Borst-ontlastende-middelen* zyn die, *welke de ziekelyke stoffe die in de* (b) *Longe-pypjes vastzit, door het* (c) *Strottenhooft uitwerpen.* Hiertoe worden nu vier hoedanigheden vereist; te weten, 1. Dat de daar vastzittende stoffe beweegbaar en doorgangbaar gemaakt worde, en dienvolgens dat deszelfs vloeibaarste deelen niet verspilt worden, op dat de stoffe naderhand niet lymig, taay, en onscheidbaar gemaakt word: dit is dan de reede, dat al te heete en prikkelende Middelyk schadelyk zyn. 2. Dat de weegen geopent, afgevaagt, en gladgemaakt worden. 3. Dat men de Stoffe doet ontlasten; dat wel 't best door hoesten geschiet, om welke te verwekken een prikkel en genoegzame kragten vereist worden. 4. Dat aan de verstopte Vaten rust verzorgt worde, waar door zy verwyd kunnen worden; want zoo zy geduurig geprikkelt wierden, zou 'er zonder ophouden vogt uit de klieren van de (d) Lugt-pyp met pyn uitgeworpen worden.

2. Derhalven worden de Borst-ontlastende-middelen, voor zoo verre zy tot deze vier vereiste hoedanigheden behoren, ook in vier Classen verdeelt.

De eerste Classe houd in alle *Prikkelende Aromatike, bittere*, en teffens *zagte Oliägtige* Middelen; als zyn den (e) Alzem, de gezegende Distel, Malrou, Hysop, Majolein, Alant-wortel, Poley, Valeriane, enz.; hier toe behoren ook de Zwavelige middelen met Alcalische vermengt; alle vaste Zeepägtige middelen, als de Spaansche-zeep in Pillen, of met Melk gebruikt; alle vlugge Olyägtige Zeepen; de vlugge en vaste zouten; en

(a) *Expectorantia.* (b) *Bronchia.* (c) *Larynx.* (d) *Aspera Arteria.* (e) *Absinthium, Carduus benedictus, Marrubium, Hyssopus, Majorana, Helenium, Pulegium, Valeriana.*

en in 't gemeen alle welke te gelyk *prikkelen* en *verdunnen.*

De tweede Clasfe behelst de *Openende* en *Afvagende* middelen ; als de zagte Olien van (a) Heul-zaat, Amandelen, Olyven, enz., van gelyken den Honig; die wel opent, verdunt, insnyd, afvaagt, en verzagt. Hier toe behoren ook de Melken (Emulsiones), de Zeepen, de Eyer-dooijers met Oliagtige middelen; en de Zuiker, ten minsten zoo hy spaarzaam gebruikt word: want schoon die van sommige afgekeurt word, is hy egter een gerectificeert Zout, en onzen natuurlyken Balzem zoo schadelyk niet, als eenige denken. Hier toe behoort ook de Manna, die uitnemende verzagt. Van dit zoort zyn ook de Balzemen; als de Terpentyn, de Mechasche, Peruviaansche, en Tolutaansche Balzemen, enz. De Æthiopische Olyboom-gom (Gummi Elemi) enz., welke werken door haren Speceryagtigen prikkel en verzagtenden Oly. Hier toe behoren eindelyk de Afkookzels, die teffens verwyden en verzagten.

De derde Clasfe vervat die Middelen, welke Hoest verwekken; als Wyn, Azyn, scherpe Geesten, en Nies-middelen. Hier uit blykt, waarom Hippocrates in 't (b) Longe-zweer, als den (c) Oordeel dag naby is, of Wyn, of Azyn, of beide t'zamen, of Azyn-honing, met Peper vermengt, gegeven heeft.

De vierde Clasfe eindelyk sluit in de *Verzagtende*, *Pyn-stillende*, en *Verdoovende* Middelen; welkers voornaamste is den Opium: want als de Lugt-pyp eens ontvelt is, word ze ligt tot een zeer sterken Hoest, en Krampen aangezet, die niet als door den Opium kunnen bedwongen worden.

(a) *Olea Papaveris, Amygdalarum, Olivarum.* (b) *Vomica.* (c) *Dies Criticus.*

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Buik-zuiverende Middelen.

1. BUik-zuiverende Middelen zyn die Geneesmiddelen, *welke in een Levend Lighaam, of uitwendig, of inwendig gebruikt, de ziekelyke Stoffe, door den* (b) *Endeldarm ontlasten.* De Geneesheeren van alle tyden hebben die Middelen *Zuiverende* (*Purgantia*) genoemt, welke door den Endeldarm de onreine stoffe uitdryven: Door 't (c) *Onreine* nu verstonden zy al wat de Natuur vyandig is; en door de *Natuur*, al wat tot leven en gezontheid noodzakelyk is, dat is, de welgestelde 't (d) Leven onderhoudende, natuurlyke, en dierlyke werkingen: bygevolg was een *Onreine* stoffe by Haar, al wat deze Werkingen beledigt.

2. *De Zuiveringe* (*Purgatio*) *is een Ontlastinge door den Buik van alle die Stoffen, die uit eenig deel des Lighaams door de Darmen kunnen Vloeijen.* Derhalven moet men beschouwen, 1. Welke en hoeveelderlei de stoffe is, die in de Darmen gevonden word? 2. Van welke plaatzen zy daar in koomt? 3. Hoeveelderlei deszelfs natuur is. 4. In hoe grooten menigte zy uit de overige deelen des Lighaams na en in de darmen vloeijen kan? waar uit wy zelfs zien zullen, dat genoegzaam ons geheele Lighaam door de Darmen kan *ontlast* worden.

3. De Classen dier Stoffen die in de Darmen bevat, en daar uit *ontlast*, of *uitgezuivert* (*expurgari*) kunnen worden, zyn de zeven volgende.

I. De Eerste Classe sluit in alle die dingen welke *doorgezwolgen* worden; hoedanige zyn, 1. De Lugt, welke zig vermengt met 't Speekzel, met het vogt van de Maag-pyp, en voornamentlyk met 't Slym

(a) *Purgantia per Alvum.* (b) *Intestinum rectum.* (c) *Impurum.* (d) *Functiones vitales, naturales, & animales.*

'T Slym van 't verhemelte, 't welk haar omzwagtelt: Dat ze (te weten de Lugt) nu met deze ſtoffen vermengt word, leert derzelver ſchuim, en 't zelve toont de Lugt-pomp; en dat ze doorgezwolgen wordt, blykt volkomen uit de pynen, die van deze uitgezette lugt in de Darmen dikwyls verwekt worden. 2. Alle Speekzel, Snot, en andere Vogten afgeſcheiden en ontlaſt uit de Neusgaten, uit 't Keel-gat, uit 't Verhemelte, uit het Slym- of Snot-vlies, enz., welkers quantiteit zoo groot is, dat ze zomtyds, loslyvigheid veroorzaken, gelyk in den (a) Buik-loop uit zinkingen ontſtaande geſchiet, in welk geval ze binnen vierentwintig uuren, ſomtyds tot eenige ponden door de darmen ontlaſt worden. 3. Alle zoorten van ſpys en drank.

II. De TWEEDE houd in alle *Overblyfzelen* uit de ſpys en den drank; want 'er word geen drank doorgezwolgen, ('t Alderzuiverſt Water misſchien uitgenomen) of hy laat eenige vuiligheden na, als blykt in Kinderen die enkel melk gebruiken, en in zieken die by Zoepen alleen leven; want de laatſte vaſte deelen van alle dingen zyn nauwelyks verdeelbaar, gelyk uit de Scheykunde blykt; hierom kunnen ze van de Ingewanden tot die kleinte niet gebragt worden, dat ze in de Melk-vaten kunnen komen; derhalven brengen deze deeltjes, in de Darmen op een gepakt, den drek voort. Daarenboven word den (b) Drek of Vuiligheid gemaakt uit de Vloeibare deelen van 't gebruikte voetzel, voor zoo verre namentlyk de Kragt der ingewanden het gebruikte voetzel zoo niet kan t'onderbrengen, dat de vaſte deelen genootzaakt worden al haar vogt afteleggen, of dat het vogt zoo wel bereid en verdeelt is, dat het geheel in de Melkvaten kan ontvangen worden. Hier door word ook 't Vraagſtuk opgeloſt, waarom twee menſchen, die dezelve ſpys gebruiken, ten aanzien van de Buiksontlaſtinge, zomtyds zoo veel van malkanderen verſchil-

(a) *Diarrhœa Catarrhalis.* (b) *Fæces*, ſeu *Stercus.*

schillen, dat den eenen alle dag, maar den anderen mogelyk niet als om den anderen dag Stoel-gang heeft, schoon ze beide gezont genoeg schynen en zyn?

III. De DERDE fluit in de tweederlei *Gal*, te weten, (a) *Van de Lever*, en *van 't Galblaasje.* Dat nu deze gedurig in de Darmen vloeien, voornamentlyk de *Gal van de Lever* (want *die van de Galblaas* kan'er elk ogenblyk, niet in lopen, om de plaatzinge en de werkeloosheid van 't Ontfangzakje, tenzy het door de vervulde Maag, of sterker beweginge der Ingewanden gedrukt worde) zal elk een ligt begrypen, zoo hy maar overweegt, dat de uitdygzels (Excrementa) altyd geel zyn, uitgenomen in de Geelzugt; want dan zyn ze witagtig, om dat de Galbuizen verstopt zyn. Maar hoe, binnen vierentwintig uren, daar van zoo groot een menigte kan ontlast worden, dat ze zomtyds opklimt tot drie ponden gewigts, kan niet als door de overweeginge van de volgende dingen begrepen worden; te weten, 1. Hoe de snelheid van het na een Klier voortgedreven vogt grooter is, hoe ook de Afscheidinge. 2. Gelyk de groote van de eene Klier tot de groote van de andere, zoo ook, het overige gelyk gestelt zynde, is de Afscheidinge. Dog hoe groot de Klier is, alwaar de Gal afgescheiden word, te weten, de Lever, kan gezien worden, by GLISSONIUS *Tract. de Hepate*, en by WARTHON *Adenograph.*, en voornamentlyk by BIANCHIUS in *Historia Hepatica.* Waar uit wy wel kunnen opmaken, dat de afscheidinge van de Lever is tot de afscheidinge van de Oor-klier, als drie tot een. 3. De Buis van de Lever, die groot en open is. 4. Is'er niets dat deze Buis tegenstaat.

IV. De VIERDE vervat het (b) *Alvleeszap*, 't welk in dikte, smaak, reuk, enz. zeer veel overeenkomst heeft met 't Speekzel; de Klier, die het zelve afscheid,

(a) *Bilis hepatica & Cystica.* (b) *Succus Pancreaticus.*

ſcheid, te weten, 't *Alvlees* (*Pancreas*) verſchilt ook niet van de Speekzel-klieren als in groote: want deze Klier heeft een Buis, die groot genoeg is, waar door ze een groote menigte van haar vogt in de Darmen brengt: en dus, deze Klier met de Speekzelklieren vergeleken zynde, welke in haren natuurlyken ſtaat tot twaalf onzen Speekzel, binnen den tyd van vierentwintig uuren, dog door Quik geprikkelt tot twee ponden in quantiteit afſcheiden: desgelyks de (a) Hals-ſlag-aderen vergeleken met de (b) *Maag-* of *Buik-ſlag-ader*, waar van deze is tot gene, gelyk twee tot een, en de (c) Alvlees-buis met de Speekzelbuizen, tot welke de Alvlees-buis is, als twee tot een; kan daar uit opgemaakt worden, dat 't *Alvlees*, in zyn natuurlyken ſtaat in de tyd van vierentwintig uuren, tot zevenentwintig oncen Zap, maar geprikkelt tot de quantiteit van vier Ponden ontlaſt. De Afſcheidinge nu van een Klier word op driederlei wys vermeerdert: 1. Als de groote van een Klier vermeerdert, waar over men WARTHON kan nazien. 2. Als de geneigtheid van een vogt ter afſcheidinge grooter word. 3. Als van de gedurige uitperzinge van het vogt de tegenſtand in de holligheid van een Klier vermindert word, waar uit volgt een overvloediger invloed van vogt in dezelve, gelyk in de borſten van zuigende Vrouwen blykt. Hier uit kan men ligt reede geeven, waarom zomtyds zulk een menigte van vogten van de Darmen in den (d) Buikloop ontlaſt word? Om dat namentlyk, onder anderen, 't *Alvlees-zap*, 't welk in den gezonden ſtaat door de Melk-vaten, en de (e) Darm-ſcheil-aderen weer te rug keert en zig met 't Bloed vermengt, als deze buizen verſtopt zyn, nootwendig door den Stoelgang uitgeworpen word.

V. De VYFDE behelſt *'t Zap der Darm-klieren*; welkers

(a) *Carotides.* (b) *Arteria Cœliaca.* (c) *Ductus Pancreaticus.* (d) *Diarrhœa.* (e) *Venæ Meſeraïcæ.*

kers vervolg door den geheelen fchakel der Darmen PEIJERUS aangetoont heeft. Hoe groot nu de menigte dier Klieren is, kan ligt begreepen worden uit de lengte der Darmen, die de hoogte van een Menfch ten minften zesmaal overtreft.

VI. De ZESDE fluit in alle die dingen, welke *Tegen-natuurlyk* in de Darmen huisveften, welke of *Vloeibare*, of *Vafte* Lighamen zyn. De *Tegen-natuurlyke Vloeibare* in de Darmen zyn de volgende. 1. Alle *Etter;* die altyd een gevolg is van ontfteekinge: en deze (te weten de ontfteekinge) is een ftilftant van 't Slag-aderlyk bloed in de kleinfte hair-fyne Vaten, gepaart met eene perzing van Bloed van agteren tegen de verftopte vogten; welkers uitwerkinge is eene *Schuuringe* der kleinfte Vaten, en eene veranderinge van de roode ftoffe, als ook van de Vaten zelfs, in een witte ftoffe, die men *Etter* noemt. Maar nu kan deze Etter, waar van wy nu fpreeken, voortgebragt worden, in de Milt, Lever, Alvlees, de Darmen zelfs, en in andere deelen. Hierom kunnen wy op deze Vraag antwoorden, waarom 'er zomtyds zoo veel *Etter* uitgeworpen word? En waar van daan? Te weten, die kan voortkomen uit de Milt, door de Netvaten, na de Lever lopende, en daar van daan door de doorknaagde Lever-buis in de Darmen gebragt worden; (van zoodanig een Etter heeft HIPPOCRATES gefchreven) of uit de Lever, of uit 't Alvlees, door eigene buizen; of eindelyk uit de Darmen zelfs. Hier door word ook opgeloft dat zeer bekende Vraagftuk, hoe een (a) Etter-borft door Stoel-gang kan ontlaft worden? te weten, om dat de op 't Middelrift leggende Etter de nabygelegene plaatzen aandoet, 't Middelrift doorvreet en doorboort, daarna de Lever, of de (b) Kronkel-darm doorknaagt en daar in loopt. 2. Het *Bloed*, 't welk zomtyds in groote meenigte afloopt, en dat dikwyls na qualyk gebruikte Buik-

zui-

(a) *Empyema.* (b) *Inteftinum Colon.*

zuiverende Middelen, of in de (a) Roode-loop. Dit nu kan voortkomen uit verfcheidene Ontlaſt-buizen, waar van'er twee voornamentlyk aanmerkenswaardig zyn; te weten, *α*. De gemene Buis van de Lever, die vyf takken ontfangt van de Lever, en een van't Gal-blaasje: zoo derhalven t'zamenſtel van de Lever inwendig zoo gequetſt word, dat 'er een Waare wond gemaakt word, en zig dezelve in een uit de Gal-buizen opdoet, dan zal 'er een groote menigte Bloed in de Darmen loopen, en daar van zal zomtyds de Roode-loop voortkomen. *β*. De Alvlees-buis, door welke, als 't zamenweefzel van 't Alvlees gewond is, 't Bloed kan ontlaſt worden: dog dit geſchiet dikwyls, als men een menſch, die een Scirrheus Alvlees heeft, een Buik-zuiverend Middel laat gebruiken; nadien den Omloop door het Buik-zuiverend Middel vermeerdert word, waar door de Vaten die by 't Knoeſt-gezwel leggen zeer gedrukt, en eindelyk verbrooken worden; waar van zwaare bloedſtortingen, gelyk den Heelmeeſters genoegzaam bekent is. Behalven deze twee Buizen, die aan de holligheid van de Darmen Bloed geven, zyn 'er zomtyds ook nog andere, waar uit Bloed in de Darmen vloeien kan; als *α*. De Maag-pyp en de Maag, als die gewond zyn. *β*. De Milt zelve; waar van, zoo die maar Scirrheus of ontſtooken word, na 2 of 3 dagen Bloed overgegeven, of door den Stoelgang ontlaſt word. Dit is om de waarheid te zeggen het gevoelen der Oude geweeſt, maar 't Bloed gaat uit de Milt door de Lever. Het geronnen Bloed nu, dat uit de Maag te voorſchyn koomt, duid aan dat'er een veroudert zweer is, voornamentlyk zoo die geronnen brokken een verheven oppervlak hebben, door de figuur van de Maag veroorzaakt: want de Maag kan de vloeibare en vaſte Deelen lang in zig houden, als blykt wanneer men te veel ſpyzen gebruikt heeft, die na verloop van twaalf uuren

N tot

(a) *Dyſenteria.*

rot en stinkende gemaakt worden. 3. (a) *Waterig Bloed*, dat uit de gebrokene Water-vaten voortkoomt: want het is uit de Ontleedkunde bekent, dat deze Vaten hare takken Kegel-wys verspreiden; waar van daan ook in dezelve ontsteekingen kunnen voortkomen, schoon niet rood, egter met pyn; maar het dunder deel van 't water (Lympha) kan 'er ligt doorgaan, terwyl het dikkere door stilstaan scherp word, en den naam van *Waterig Bloed* gegeven word, 't welk de Oorzaak van puisten, en van (b) Schurft is. Hier uit blykt dan, dat uit de Water-vaten, die by menigte in den Onder-buik gevonden worden, een genoegzaam groote quantiteit van Bloedig-water kan ontlast worden. 4. Het *Water* zelfs, dat door de wonden die de Water-vaten toegebragt zyn (c) buiten gevaar is.

Dog de *Tegen-natuurlyke vaste* Deelen, in de Darmen bevat, zyn de volgende. 1. *Vettigheden* als gesneeden Spek, die van de op een gepakte, en door een zekere lymige stoffe gestremde spyzen voortkomen. 2. (d) *Draaden*, *vleesige heuveltjes*, en als *kleine Kliertjes* van den inwendigen rok der Darmen: En zoodanige ontbondene Vezelen komen voort van den inwendigen rok der Darmen, door scherpe en vergiftige Deeltjes verteert, ontbonden en afgeknaagt. 3. Nadien alle onze Vaten, die nog niet Kraakbeenig geworden zyn, een onbepaalde wytte hebben, gelyk wy zien in een (e) Ader-breuk, (f) Slag-aderbreuk, enz., daarom, zoo de tegenwoordig zynde Oorzaak genoegzaam is, kunnen de Buizen van de Lever, 't Alvlees, enz., zeer verwyd worden. Hier van daan, zoo 'er iets is in de ingewanden, waar uit die Buizen voortkomen, dat daar na 't heete Vuur, of een zweer overgebleven is, kan het door die buizen na de Darmen overgebragt worden: *by voorbeeld*,

(a) *Ichor.* (b) *Scabies.* (c) *Extravasata.* (d) *Filamenta, Carunculæ*, & quasi *parvæ glandulæ.* (e) *Varix.* (f) *Aneurisma.*

beeld, zoo de Lever door 't heete Vuur aangetaſt word, kunnen deszelfs *ontbondene* deelen gaan door de verwyde Lever-buis; dat nu de Lever zomtyds ontſtooken word, dat daarna deze ontſteekinge in een Etter-gezwel of 't heete Vuur verandert, getuigen FORESTUS en TULP. 4. Ook kunnen de Darmen zelfs, als ze zeer ontſtooken zyn door 't heete Vuur aangetaſt, en by ſtukken en brokken uitgeworpen worden. 5. De (a) Sprouw word ook dikwyls door den Stoel-gang ontlaſt. 6. De (b) Wormen, en andere Dieren worden daar door zomwylen gelooſt.

VII. De ZEVENDE Claſſe eindelyk vervat 't Water (Lympha) en andere Vogten, die, buiten gevaarzig zakken formeren, of elders tegen-natuurlyk verzamelt worden: want deze worden, door de Kragt der Buik-zuiverende Middelen, zomwylen door den Stoel-gang uitgeworpen: maar hoe zulks geſchiet, kan nauwelyks gezegt worden; dat 't egter geſchiet is zeker: Want in de Water-zugt word, door een ingenomen Buik-zuiverend Middel zomtyds een groote menigte Water uitgeworpen, waarna de zwellinge van den Buik vermindert.

Voorts Vloeien uit 't te voren gezegde de volgende GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Door de Darmen kunnen zeer *verſchillende* Lighamen uitgeworpen worden, uit *wat voor een deel* van ons Lighaam 't ook zy: nadien alle Buikzuiverende Middelen de tegenſtant verminderen in de Vaten welke naaſt aan de Darmen leggen; waar van daan, door de Kragt van den Damp-kring, meer vogt daar na toe gebragt word; 't welk ook geſchiet door de toetrekking of de Veeragtigheid van de Vaten: Maar zoo, door herhaalde zeer ſterke purgatien, de tegenſtant in de Darmen zeer vermindert word, zal al 't water na derzelver geleegde vaten gebragt worden; en daar van daan door den afgang uit-

(a) *Aphtæ*. (b) *Lumbrici* ſeu *Vermes*.

N 2

uitgeworpen worden. Derhalven kan het Water uit alle de deelen des Lighaams, door Buik-zuiverende Middelen, uitgedreeven worden.

II. Gevolg. De quantiteit van dit Water kan zomtyds zoo groot zyn, dat 't genoegzaam alle geloof te bovengaat.

III. Gevolg. De Vogten, die natuurlykerwys gewoonelyk zig ontlasteden in de Darmen, en daar van daan door de Melk-vaten of Darmscheil-aderen in de Aderen liepen, kunnen, zoo zy maar regel regt na den Endel-darm en den Aars gevoert worden, tot de quantiteit van vier ponden, of meer, in de tyd van twaalf uuren, *ontlast* worden. Laten wy, *by voorbeeld*, in twaalf uuren, al ons Speekzel, Snot, en Maag-pyp vogt doorzwelgen, en laten deze binnen in de Maag komen, zullen ze daar ten naasten by tien oncen in quantiteit uitmaken; maar de Maag zal bykans elf oncen van haar vogt verschaffen; dan de Darm-klieren een pond, 't Alvlees elf oncen, de Lever zal ook 't hare geven; uit alle deze t'zamengenomen, zullen wy ten naasten by vier ponden hebben. Waar uit wy zien, dat den geheelen Mensch in korten tyd door den Stoel-gang kan *uitgezuivert* (*expurgari*) of uitgedreven worden.

IV. Gevolg. De bovengenoemde zeven zoorten van de *Afgescheidene* en *ontlaste* Stoffen, kunnen door stilstand of vermenginge zoo verandert worden, dat ze van den anderen op geenerlei wys zyn te onderscheiden: want dus is het snot van de Neusgaten, als het eerst ontlast word, een dun Vogt; maar word kort daar na zoo verdikt, dat het een harde en genoegzaam Kraak-beenige korst word.

V. Gevolg. Zommige dezer Stoffen worden door een veel kleinder Kragt uit 't Lighaam gedreeven, als andere: want den drek, die van de Spys overgelaten is, word door de (a) Worm-wyze beweginge der

(a) *Motus Peristalticus.*

der Darmen ligt nederwaarts gedrukt; en dus door de natuurlyke Kragt der Ingewanden, zonder hulp van een prikkel, uitgeworpen. Maar om 'er het buitengevaate Bloed uittedryven, is meer nodig als de Worm-wyze beweginge; te weten, 1. Dat het in de Darmen gebragt worde: dog hier toe word vereist, ten 2 Dat de naast gelegene vaten dat ontfangen: maar hier toe is wederom nodig, ten 3. Dat de tegenstant dier Vaten minder worde, als de Kragt die het vogt daar in dryft. Al wat dan de tegenstant der Vaten genoeg kan verminderen, zal te weeg brengen dat de Vaten de Vogten weer ontfangen zullen; maar de tegenstant word genoegzaam vermindert door eenige Oorzaak, welke de Vaten zuivert, en ledig maakt: Edog de Kragt van deze Oorzaak moet grooter zyn als de natuurlyke Kragt der Ingewanden; om namentlyk de Vaten sterk te prikkelen, en tot afscheidinge te brengen. Derhalven hangt de meerdere of mindere gemakkelykheid van ontlastinge ten eenen maal af van den verschillenden afstant tusschen de stoffe die ontlast moet worden, en de Darmen: dus word den drek gemakkelyker geloost, als 't Alvlees-zap; en dit gemakkelyker, als 't buitengevaate Water.

VI. Gevolg. De (a) Uitdryvende Kragten, welke (gelyk in 't *voorgaande Gevolg* blykt) verscheiden zyn na den verscheidenen afstant van de te ontlastene Stoffe, hangen ten eenenmale af van zommige *prikkels*. Deze prikkels nu zyn zoodanig, dat ze door hare figuur en vastheid eenig ongemak baaren: dus verwekt een zant-korreltje in 't Oog ten eersten een Stuiptrekkige beweginge, door welke beweginge de Klieren t'zamengedrukt, en door die t'zamendrukkinge leedig gemaakt worden; waar door ook den ingang van 't nieuwe vogt gemakkelyker gemaakt word. Dusdanig is 't ook met de *Buik-zuiveringe* ge-

(a) *Vires Expultrices.*

legen: *by voorbeeld*, zoo iemant enkel zeer wit Brood gebruikende, en gewonelyk eens 's daags ontlaſtinge hebbende, zeemelig Brood at, zou hy zekerlyk twee of driemaal des daags, en wel zomtyds met pyn, ſtoelgang hebben, om dat de zeemelige deeltjes, die ten aanzien van hare groote en figuur ondeelbaar zyn, de ingewanden zouden prikkelen, en doen t'zamentrekken. Op dezelve wys werken ook andere, als Druiven, enz.

4. Die dingen welke *natuurlyk* en *tegennatuurlyk* in de darmen gebragt worden, nu beſchout zynde, moeten wy thans zien wat 'er in 't gemeen vereist word, om dezelve *uit te dryven*.

De vereiſchtens nu ter *uitdryvinge* van de Stoffe zyn de zes volgende.

Te weten. I. Wort 'er vereiſcht, dat de weg open zy: door den weg nu verſtaan wy de holligheid, van de mond tot aan den aars, onafgebroken vervolgende. Dog deze kan tweezins geſlooten worden, te weten, 1. Door deszelfs veranderde figuur: dat geſchieden kan, zoo 't eene deel in 't andere gaat, gelyk in de (a) Darmkronkeling; of zoo 't Darmſcheil van eenig deel der Darmen door ontſteekinge geſcheiden word; of eindelyk door de Krampige beweginge van de Darmen. 2. Door de een of andere ſtoffe in de darmen huisveſtende: *by voorb.* wanneer den Drek verhard word door middel van een lymige ſtoffe, tot eenen harden en genoegzaam ſteenigen Klomp, als zomtyds in Vrouwen, voornamentlyk in die zwanger zyn, pleegt te geſchieden; of als 'er iets zit in den (b) blinden darm, 't welk het daar geplaatſte (c) Klapvlies ſluit; of als 'er een Knoeſt-gezwel in de Darmen voortkoomt.

II. Wort 'er vereiſcht eene (d) *gladheid of ſlibberigheid van den weg*; Want God heeft in den geheelen ſtreek

(a) *Paſſio Iliaca.* (b) *Inteſtinum Cæcum.* (c) *Valvula.* (d) *Lubricitas viæ.*

ſtreek der Darmen geplaatſt een zekere (a) *Zeep*, op dat den drek, door de uitperzinge van 't dunder deel droog-gemaakt, daar gemakkelyk zou kunnen doorgaan, nog elders onbeweeggelyk zou blyven hangen. Dog zoo die *Zeep* ontbreekt, dan word den buik geſlooten; waar door 'er een veel grooter Kragt vereiſcht word om den drek voort te ſtuwen; Derhalven moeten in dit geval gebruikt worden, Honing, Manna, Oly, Zuiker, enz. Dit is de rede, dat in de Sprouw den buik, die dan zeer geſlooten is, los gemaakt word door Lymige, gehoonigde, gezuikerde, en diergelyke Darm-ſpuitingen.

III. Wort 'er vereiſcht de *toetrekkinge* van de (b) *rond-gekrulde* Spier-vezelen, die de Darmen omringen van haar begin tot derzelver einde, en als zy werken, de zyden der Vaten na het middelpunt persſen; desgelyks de *toetrekkinge* der (c) *Vezelen na de lengte der Darmen uitgeſtrekt*: Want geen purgerend middel kan werken, of het vermeerdert, verſnelt en verſterkt, door prikkelen deze bewegingen; dat zelfs uit de pynen blykt, die door de Buik-zuiverende Middelen veroorzaakt worden.

IV. Is 'er nodig, dat de beweginge van alle de Deelen, die tot de ademhalinge geſchikt zyn, *vermeerdert* zy: ik zegge nu dat *die beweginge vermeerdert zy*, om dat nog den drek nog de pis natuurlyk uitgedreven worden, zonder eenige ademhalinge; want dat blykt uit de Kinderen, die nog in de Baarmoeder zitten, welke, zoo ze, na dat de Vliezen in eene niet al te voorſpoedige Baringe gebroken zyn, lugt inädemen, den buik ontlaſten, en de Moeders bevuilen. Voor 't overige zien wy, dat, als iemant den buik ontlaſt, hy zeer veel lugt inädemt, en ten eerſten de ſtrotſpleet ſluit; dog dan zet de uitgezette lugt de Longen uit, en deeze drukken het Mid-

 delrift

(a) *Smegma.* (b) *Spirales.* (c) *Fibræ longitudinales.*

delrift nederwaarts; ondertusfchen trekken zig de tien onderbuiks-fpieren toe, en de Darmen daar door gedrukt en geperft zynde, dryven den drek uit: Maar zoo ras als de Longen niet meer uitgezet worden, houd ook de perzinge van den onderbuik, en de ontlaftinge van den Drek op. Hier uit kunnen wy volkomentlyk begrypen, waarom in ftervende Zieken een purgeermiddel geen uitwerkinge heeft; dewyl de Ademhalinge dan ontbreekt.

V. Wort 'er vereifcht de *Tegenwoordigheid* van een zekere ftoffe, in de Darmen zelfs.

VI. Is nodig dat deze Stoffe *doorgangbaar* zy, dat is, dat ze gemakkelyk kan *voortgedreven* worden.

Zal de *Buik-zuiveringe* wel uitvallen zyn deze dingen altyd nodig; maar zoo de Buik-zuiveringe, om dat 'er een ontbreekt, niet gelukt, moet dat gebrek weggenomen worden door bekwame Geneesmiddelen. Derhalven α. zoo de *weg* of door een Knoeftgezwel, of door een Ontfteekinge *verftopt* is, moet men Aderlaten. β. Zoo de *Gladheid* of *Slibberigheid* ontbreekt, moet men die, of door Honing, of door Oly, of door Lymige (a) darmfpoelingen verzorgen. γ. Zoo de *Toetrekkinge* der Spieren *ontbreekt*; moet die herftelt worden door den zagten prikkel van Tuin-vrugten; dog zoo dit gebrek zyn oorfprong heeft van flauwte, dan helpen hartfterkende middelen. δ. Zoo den Doorgang belet word om dat 'er *Korften* aan de Darmen gegroeit zyn, laat 'er een Bad van Koud water gebruikt worden: en dus zal al dat door de poren van de huid gewonelyk ontlaft wierd na de Darmen geleid worden; hier door zullen de *Korften* losgemaakt worden, en de Buik-zuiveringe zal wel gelukken. ε. Zoo 'er niets in de Darmen is, kan 'er ook niets uit *gelooft* worden: hierom moet men aan Menfchen, die twee of drie dagen lang gevaft hebben, geen purgeer-middelen geven; om dat zo

(a) *Clysmata.*

ze in dit geval geen uitwerkinge zullen hebben, te weten om de zwakke ademhalinge, en gebrek van stoffe. ζ. Zoo de stoffe zoo hard is, dat ze niet kan bewogen worden, moet ze door 't lang herhaalt gebruik van Water en Oly ontbonden worden.

5. Wy hebben nu gezien wat stoffe *natuurlyk* en *tegennatuurlyk* in de Darmen zelf pleegt te zyn, en wat daar na toe geleid kan worden; en dewyl die veelderlei is, blykt daar uit ligtelyk, dat de namen der Geneesmiddelen, geschikt om die uit te dryven, nootwendig verscheiden zyn.

En zoo, I. worden de (a) zagte Purgeer-middelen genoemt de zulke, welke alleenlyk den *Drek* of de *Uitdygzels* (*Fæces Alvi*,) dat is, de natuurlyke overblyfzelen der ingenomene spyzen van Maag en Darmen uitdryven, en niets anders uit andere deelen des Lighaams na de Darmen afleiden: de zoodanige zyn die, welke de *wegen* openen. Derhalven behooren hier toe de Oliagtige en Verdunnende of Vloeibaarmakende middelen, ook zulke Klisteren: maar 't is noodig dat men 'er iets, dat zagt prikkelt, by doet; hoedanig de prikkel is van zagte Zout-agtige en Aromatike middelen.

II. De (b) *Slymdryvende* Middelen worden genoemt die purgeer-middelen, die de *Slym* door de stoelgangen uitwerpen. Voorts noemden de Ouden de *Slym* (*Phegma*) of de *glazige Slym* (*Pituita Vitrea*) al dat Vogt, 't welk dikker als de Wei is, gelyk 't snot der Neusgaten; en dus zoo 't na deszelfs vertooninge beschreven wierd, zal alle stoffe die wit-agtig, helder, en zoo taay en dik als 't wit van een Ey is, (welke de Oude meer bepaalt *glazig Slym* genoemt hebben) *Slym* zyn: die wel uit een driederlei stoffe bestaat, te weten, 1. Uit eene ziekelyke stoffe die in de Maag huisvest. Dog deze is een stoffe voortgekomen uit eenige in de Maag zittende lymige stoffen,

 of

(a) *Eççoprotica.* (b) *Plegmagoga.*

of uit eenige uitpuilende donsige Vezels, die van dat slymig Maag-vogt, door de scherpte en sterken prikkel, afgeschrapt zyn. 2. Uit een Doorgezwolgen slym, welkers tegenwoordigheid in de Darmen elk een bekent is. 3. Uit zoodanig een stoffe, die door stilstand of vermenginge voortgebragt is: want door stilstand en vermenginge kunnen verwonderlyke stoffen voortgebragt worden; als te zien is in BONETI *Sepulchreto Anatomico*, *Cap. de Morbis Intestinorum.* Hierom heeft men, om de Slym te ontlasten, verscheidenerlei prikkel nodig: want zoo de Natuurlyke slym alleenlyk moet ontlast worden, zal hy gemakkelyk door middel van (a) zagte purgeer-middelen kunnen uitgeworpen worden. Maar zoo een mensch zwakker ingewanden heeft, hebben wy een grooter prikkel nodig, hoedanig de Slym-zuiverende Middelen verschaffen.

III. De (b) *Gal-afdryvende* Middelen zyn die purgeer-middelen, welke met zoo groot een Kragt prikkelen, dat ze niet alleen het Slym uitdryven; maar ook, van de darmscheil vaten ontfangen, de ontbindinge en omloop van 't Bloed in de *Lever* vermeerderen, of, door de Vaten te prikkelen, meerder Bloed na de Lever brengen: de zoodanige zyn de (c) Halve Brand-middelen; als de Scammoni, de Jalappe, de Quik, enz. welke de *Gal* uit de Lever na de Darmen brengen, en van daar uitdryven.

IV. De (d) *Water-afdryvende* zyn die middelen, welke niet alleenlyk de *Gal*, maar ook de *Darm slym* en 't *Alvlees-zap* zelve uitdryven, en dat 1. Door te beletten, dat alle de Vogten, die gewonelyk in de Melk-vaten liepen, daar niet in komen; en dit koomt zomtyds van een zeer geringe Oorzaak; want laat iemant in een Koude lugt wandelen, en daar door koude voeten krygen; dan zullen terstont zyn geheele

(a) *Eccoprotica.* (b) *Cholagoga.* (c) *Semi-Caustica.* (d) *Hydragoga.*

le Lighaam, en de Darm-klieren en den Onderbuik, door de koude toegetrokken, de Ontlaſt-buizen uitgezuivert, dog de Buizen, die de Vogten in 't Bloed brengen, geſloten worden; bygevolg zal hier door de wederkeeringe of den terug loop belet worden, ook zullen 'er buik-pynen, dat is, Kramp-trekkingen door veroorzaakt worden: maar dan zal de voortperſinge van Vogt door de Darmen bevordert worden; waar op eindelyk *Weiagtige* ontlaſtingen zullen volgen. 2. Door de afſcheidingen der Vogten, en voornamentlyk van 't Alvleeſchſap en van de Darmklieren te vermeerderen: Dog dit geſchiet door de tegenſtand der Affcheid-vaten te verminderen, teffens ook door de beweginge van 't zoo byzondere als algemeene Vogt, door 't geheele Lighaam te vermeerderen. De Middelen nu, welke dit te weeg brengen, zyn de (a) Brand-middelen en de Vergiften; als de (b) zwarte en witte Nieswortel, de (c) Brand-ſteen, (d) 't Purgerent Zilver van Boyle of van Angelus Sala, enz.

V. De (e) *Zwarte Gal-afdryvende* Middelen eindelyk, zyn die Purgeer-middelen, welke de *Zwarte ſtoffe*, uitdryven en na buiten verzenden. Voor 't overige is deze Zwarte ſtoffe verſchillende in reuk, ſmaak, ſcherpte, en taayte, die na lym gelykt; en de Oude hebben dezelve de *Zwarte Gal* genoemt: want dewyl ze merkten, dat deze ſtoffe van Melancholike en Milt-zugtige menſchen, na het gebruik van een ſterk Purgeer-middel ontlaſt wierd; beſlooten ze daar uit, dat die ſtoffe uit 't *verbrande* (*aduſto*) Bloed verzamelt is, en zig in de Milt, als in een *riool*, ontlaſt; en dat volgens haar gevoelen, deze ſtoffe hier van daan wel door onbekende, egter tot dit werk byzonder geſchikte Vaten in de Darmen gebragt word: Dog 't is bekent, dat de Milt, al wat ze

(a) *Cauſtica.* (b) *Helleborus albus & niger.* (c) *Lapis Infernalis.* (d) *Luna Purgans* Boilæi vel Angeli Salæ. (e) *Menalagoga.*

ze ontfangt, dat zelve wederom door de (a) Maagner-vaten in de Poort-ader en de Lever brengt; maar zoo de ontlastinge van 't Bloed uit de Milt, door de een of andere Oorzaak verstopt, belet word, word 't dik, en *zwart*; dog indien het dan door sterke Purgeer-middelen geroert word, word 't na de Lever gedreven, en daar aandrang makende, door dien 't door de sterke schuddinge van 't geheele Lighaam en van de Onder-buiks Spieren geholpen word, (welke schuddinge door den sterken prikkel van 't Purgeer-middel veroorzaakt word) verwyd, of breekt het de (b) Gal-Vaten; en op deze wyze opent 't zig een weg na en in de Darmen. Om dan zulk eene stoffe te roeren, heeft men een zeer groote en sterk prikkelende Kragt van nooden, die zoo de Vaste als Vloeibare deelen van 't geheele Lighaam beroert en beweegt, en Krampige bewegingen verwekt. Deze *Zwarte* stoffe nu kan en pleegt niet alleen uit de Milt, maar ook uit andere deelen van 't Lighaam voort te komen: want in de Lever zelfs kan op dezelve wys uit de gebrokene Vaten zoodanig een stoffe verzamelt worden; en ook in 't Alvleesch; ja ook kan zulk een Klomp t'zamengestelt worden uit Bloed, 't welk in de Darmen, waar 't ook zy, buiten gevaat is, en met het aldaar zynde Slym zig vereënigt: dog deze laatste zoort kan zomtyds, of door de natuurlyke beweginge der Darmen alleen, of eenigzints vermeerdert door een zagt Purgeer-middel, uitgeworpen worden: ook kan de *Zwarte Gal* in de Lever vergadert, door de schuddinge van 't Lighaam alleen, veroorzaakt door deszelfs buiging, of door 't ryden op een wagen, uitgedreven worden. Hier uit kunnen wy nu besluiten, dat de Zwarte Gal, zomtyds door een zagt, en zomtyds niet als door een sterk Buik-zuiverend middel, na dat zy meer of min afgelegen is, uitgeworpen word.

6. Maar

(a) *Vasa Gastro-Epiploica.* (b) *Vasa Biliaria.*

6. Maar voor dat wy de Beschryvinge der *Buik-zuiverende* Middelen beginnen, zullen wy eenige AANMERKINGEN, welke hier toe voornamentlyk behoren, voorafzenden.

I. AANM. Zommige *Buik-zuiverende* Middelen werken alleen door de Vezelen en de Spieragtige deelen der Darmen te prikkelen; dog andere werken niet voor dat ze in de Bloed-vaten komen, en met den Bloed-klomp vermengt worden.

II. AANM. Eenige brengen *verscheidene* geweldige uitwerkingen voort, als walginge, flauwte, enz. voor dat ze stoelgang verwekken; en deze zyn 't, die, na 't schynt, zig door 't geheele Lighaam verspreiden; dog andere brengen die uitwerkingen niet voort, en schynen daarom zoo algemeen niet verspreit te worden als de genoemde: de zoodanige zyn de Kristallen van Wynsteen. Waar uit blykt, dat niet alle de Purgeer-middelen walginge veroorzaken, voor dat de Buik-zuiveringe geschiet.

III. AANM. Alle de *Buik-zuiverende* Middelen zyn in zig zelven Braakmiddelen, en worden nootwendig de zoodanige, zoo ze in wat grooter gift ingegeven worden, ja elk allerzagst Buik-zuiverend Middel word een Braakmiddel als 't, in een al te groote quantiteit gebruikt word: en dus zal den vers geperssten Oly, die 't allerzagste van alle de Buik-zuiverende Middelen is, te veel ingenomen brakinge verwekken.

IV. AANM. De (a) *Gemoeds-bewegingen* alleen, kunnen niet min Kragtig als de Geneesmiddelen zelfs, stoelgangen en brakinge verwekken; 't welk men wel gewaar word, in Menschen, die door toorn vervoert, of door vreeze zeer ontstelt zyn: dog dit hangt af van de beweginge der Vogten en Geesten, welke door de Gemoeds-beweginge beroert is.

V. AANM.

(a) *Animi Pathemata.*

V. Aanm. Zeer veele Menschen kunnen enkel door de reuk van een Geneesmiddel ontlastinge krygen: maar zoo deze in ziekten vallen, die den Reuk vernielen, worden ze naderhand niet tot stoelgang gebragt, schoon die zelve Geneesmiddelen digt onder hare Neusgaten gehouden worden. En zeker, men vind geen weinige voorbeelden van Buik-zuiveringe enkel door den *reuk* veroorzaakt; als in *Histor. Academ. Reg. Paris. anno primo* (†), en by Boyle in eene Verhandelinge *de Effluviis*. Ja ook word enkel door 't gezigt van Geneesmiddelen in zommige Menschen Stoelgang verwekt, zoo als men zien kan by Bartholinus, *Histor. Anat. & Med. Centur.* 5. *Observ.* 64. (‡); als ook by Pechlinus *Exercitat. de Purg. Cap.* 30. *pag.* 409.

VI. Aanm. Eenige worden tot ontlastinge gebragt enkel door 't uitwendig gebruik van Purgeermiddelen; gelyk men zien kan in *Ephemeredibus Germaniæ, Decur.* 2. *Ann.* 10. *N.* 43. en waar van men de proef kan nemen door die genoeg bekende Zalf t'zamengestelt uit Osse-gal, Coloquint, enz., en welke *Unguentum de Arthanita Majus* genoemt word.

VII. Aanm. Zommige krygen zeer sterke stoelgangen, alleen om dat de Sanctoriaansche doorwazeminge

(†) Te weten *pag.* 69. *Amsterd. druk.* Alwaar een aanmerkelyk voorbeeld verhaalt word van eene zeer geweldige Buik-zuiveringe van boven en beneden (ἄνω & κάτω) enkel ververoorzaakt door de *reuk* van bleeke roozen. Over diergelyke Buik-zuiveringe kan men Pechlinus ook nazien in *Exercitat. de Purgantibus*, *Cap.* 10. *pag.* 115. alwaar Voorbeelden te vinden zyn, uit Cardanus, Fallopius, en Salmuthus gehaalt. Ziet ook Th. Erastus *Disputat. de Propr. Medic. Cap.* 60.

(‡) Alwaar ook een voorbeelt aangetekent is van eene zeer sterke Buik-zuiveringe, door 't zien van de Antimonie veroorzaakt. Voegt'er dit ook by, 't welk den zelven *Auteur* in *Actis Hafniens. Vol.* 5. *Observ.* 49. *pag.* 136, volgens de waarneminge van Olaus Borrichius, verhaalt van eene overvloedige Buik-zuiveringe *enkel door 't gezigt* van Purgeerpillen. Doet 'er nog by Marcellus Donatus, *de Histor. Med. Mirab. Libr.* 2. *Cap.* 1. *pag.* 91.

minge *belet*, of *vermindert* is : dog dit koomt dikwyls van een vogtige, en voornamentlyk van een mistige Lugt; waarom HIPPOCRATES *Aphorism. Sect.* 3. *Aph.* 17, zegt; dat *de Zuidewind* (a) *Loslyvigheid, Buik-loopen, Smeltingen voortbrengt*; dog *de Noordewind* (b) *een geslooten lyf, en droogte.*

VIII. AANM. Het gebeurt ook zomwylen, dat 'er enkel door uitwendige *bevinge* alleen Stoelgang verwekt word; 't welk die gene genoeg bekent is, welke voor de eerste reis t'Scheep varen, niet anders als zommige, die op een wagen ryden.

I. GEVOLG. Een *zeer klein Deeltje* van een Lighaâm is dikwyls genoeg om *zeer groote* uitwerkingen voorttebrengen.

II. GEVOLG. Het Lighaam, dat werkt is doorgaans *zeer dun* en *fyn*; gelyk uit de Buik-zuiverende Pleisters blykt: want haren Klomp, word, na gedane werkinge, nauwelyks vermindert.

III. GEVOLG. Het werkende Lighaam is doorgaans *zeer vlug*; als blykt uit de Aloë, welkers rokinge purgeert; maar als deszelfs fyne deelen vervlogen zyn, is 't overblyfzel geheel zonder Kragt.

IV. GEVOLG. Het Buik-zuiverende deel is 't *minste* ten aanzien van den geheelen *hoop* (c), als blykt uit de Euphorbium en Coloquint, die in Water ontbonden, en zagt uitgewaasfemt, werkeloze en onnutte Klompen worden, terwyl 'er egter maar een zeer gering deel, en dat nauwelyks onder de zinnen valt, uitgewaasfemt is.

(a) *Alvi laxitas.* (b) *Constrictio Alvi.* (c) Zie de bygevoegde Aantekeninge op pag. 99.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *zagte Buik-zuiverende Middelen.*

1. ZAgte *Purgeer-middelen* (*Eccoprotica*), zoo als te voren gezegt is, zyn die *Buikzuiverende* Geneesmiddelen, *welke het Lighaam onder 't werken niet veel beroeren, en die, behalven de in de Maag en Darmen bevatte ſtoffen, nauwelyks iets, of ten minſten zeer weinig, uit ons Lighaam dryven:* dewyl 't onmogelyk is zulk een *zagt Purgeer-middel*, in een bepaalden en volſtrekten zin genomen, te vinden, 't welk niets uit de Darm-klieren leid; want gelyk zeer zuiver Water, te weten, Regen-water in 't Oog geſpeuit, om 'er 't zant uittedoen, door 't zelve zeer ligt te prikkelen, de tranen uit de Ogen trekt, zoo dryft ook een *zagt Buik-zuiverend* Middel, hoe ſtreelend en zagt 't ook zy, egter altyd iets uit te gelyk met den drek uittewerpen, te weten, door de Darm-klieren te prikkelen.

2. Alle *zagte Buik-zuiverende* Middelen kunnen tot drie algemene Claſſen gebragt worden.

I. De EERSTE Claſſe vervat alle die Middelen welke werken door de Vliezen der Darmen, mitsgaders de daar in bevatte ſtoffen *glad* en *ſlibberig* te maken: dog de zoodanige zyn, 1. De *verſche Olien* van Dieren; de *verſche* zegge ik; want indien ze de zoodanige niet zyn, maar in tegendeel lang bewaart, dan worden ze ſcherp, en moeten tot de Claſſe van de ſcherpere Purgeer-middelen gebragt worden; maar ze maken door hare Olyägtigheid zoo lang glad en glibberig als ze vers zyn. Hier toe behoren dan, α. Boter, dat is, de Vette en Olyägtige deelen van de Chyl, welke door een zeer ſterke beweginge van de waterige en zoute deelen afgeſcheiden zyn; β. Room van Melk,

(a) *Eccoprotica.*

Melk, maar vers, als reets gezegt is: γ. Alle vette Zoupen, uit Dieren bereid, voornamentlyk de Zoupen van die deelen welke omtrent 't Darmſcheil gelegen zyn; waarom ook de Afkookzels van de Darmen en 't Darmſcheil, by de Italianen, gehouden worden voor 't beſte Geneesmiddel tegen den verharden drek. δ. Merg en Mergägtige deelen van Dieren. ε. Al haar vers vet: ζ. Derzelver Gal, die ſchoon ze door hare Zeepägtige prikkelende Kragt werkt, egter voor zoo verre zy Olyägtig is, ook onder de *ſlibberige* of *gladmakende* Middelen moet gerekent worden. 2. Alle Olien uit *Plantgewasſen* geperſt, als uit Olyven, Amandelen, Piſtasſien, enz. Maar daar op moet men agt geven, α. Dat de Vrugten en Zaaden, waar uit zy geperſt worden, ryp zyn; want anders trekken ze t'zamen en ſtoppen: β. Dat ze ook vers zyn; want anders worden ze ſcherp en ſterk Purgerende: γ. Dat ze zagt en ſtrelende zyn; door welk kenteken zy onderſcheiden worden van de Olien van (a) Wolfs-melk, Euphorbium, (b) Wratten-kruit, (c) Tabak, en diergelyke ſcherpe Planten. Zommige redetwiſten, of die zagte Olien ſtoppen, dan of ze laxeren? om dat zy, zoo ze in de (d) Roode-loop ingenomen worden, ſtoppen; maar in de (e) Milt-zugt loslyvigheid veroorzaken. Dog zoo wy overwegen, dat de Oorzaak van de Roode-loop is een zekere ſcherpe ſtoffe de Vezelen der Darmen prikkelende, en dat de eigenſchap van de zagte Lighamen hier in beſtaat, dat ze door de ſcherpe ſtoffen te omwinden, dezelve ſtomp maken, zullen wy waarlyk ligt begrypen, waarom ze in de Roode-loop dienſtig zyn. Maar in de Miltzugt zyn de wegen zeer droog en gekronkelt, en derzelver Oppervlaktens zyn ongelyk en ſcherp; dit is de rede, dat de zagte Olien daar aan geappliceert, de

(a) *Eſula.* (b) *Tithymalus.* (c) *Nicotiana.* (d) *Dyſenteria.* (e) *Affectus Hypochondriacus.*

de kronkelinge zelfs, en de rimpelingen, door glad en glibberig te maken, wegnemen, en vervolgens een zagte Stoelgang maken. 3 Alle *zagte*, *rype* en *vette Vrugten*; als zoete Amandelen, Hazel noten, Ockernoten, Kokus-noten, Vygen, Lyn-zaat, enz. en alle meelige Vrugten, die lymig zyn: Alle deze Vrugten worden *Verzagtende* (*Lenitivi*) genoemt; en 't doorgezwolgen Zap van deze des morgens gekauwde Vrugten, het overblyfzel uitgespouwt zynde, maakt een zagten Stoelgang. Hier toe moeten ook gebragt worden de zoogenoemde *Verzagtende* (*emollientia*) Afkookzels, dat is, welke een Vet, dun en zagt Zap uit de Plantgewasſen halen: Hoedanige zyn de (a) Afkookzels van Kaasjes-bladeren, Heemst, Glas-kruit, Gerst, Haver, Parel-zaat, Boek-weit, enz. Want als deze gekookt zyn, maken ze een zoort van een gladmakende Melk. 4. De *Zeepagtige deelen* der Plantgewasſen: Zeep nu is een Lighaam bestaande uit Oly en Zout zoo t'zamen vereëenigt, dat ze in Water gelykformig kan ontbonden worden, dat is, dat den Oly niet boven op 't Water dryft, maar daar mede vermengt word. Dog de *Zeepen* zyn van een tweederlei zoort, te weten, of *Natuurlyke*, of *door Kunst gemaakte. De Natuurlyke Zeepen* zyn de Zappen der Plantgewasſen, waar van men wel *zes* zoorten heeft, die zagt ſlibberig en glad maken: *α.* De Manna; die niet anders is, als 't gestolde Zap, dat uit een zoort van een (b) Esſchenboom gevloeit is, zynde afvagende van ſmaak en Zeepägtig; waarom deszelfs Zeepägtig deel ſlibberig en glad maakt, maar 't andere prikkelt: *β.* De (c) Pyp-Kasſie; die een Vrugt is met een genoegzaam Honingägtige lymigheid voorzien, waar door ze zagtjes glad maakt: *γ.* Den Honing, die niet anders is, als 't Zoute en Olyägtige Zap, door de Kragt der Zonne

(a) *Decocta Malvæ, Athææ, Parietariæ, Hordei, Avenæ, Milii Solis, Fagopyri.* (b) *Fraxinus.* (c) *Caſſia.*

Zonne uit de Bloemen der Planten getrokken, en gekookt, dan door de koude gestolt en tot kleine druppeltjes gemaakt, welke de Byen zoo gemaakt verzamelen: δ. De zuiker, die door zyne lymägtigheid glad maakt. ε. De Syroopen uit deze vier voorgaande, en andere Zappen der Plantgewassen gemaakt. ζ. De (a) Meede; die ook (b) Honing-water genoemt word, en niet anders is als een uit Honing en Water door Kokinge en Fermentatie gemaakte drank. 5. De *door kunst gemaakte Zeepen*; welke bestaan uit Zouten en Olyen door Kunst onder malkanderen vermengt; waar van men twee zoorten heeft. De *Eerste* zoort vervat α. De Zeep uit vast Alcalisch Zout en uitgeperstten Oly gemaakt; zoo word uit't Zout van Wynsteen (Sal tartari) en den Olyf-oly de Veneetsche Zeep gemaakt: β. De Zeep uit vast Alcalisch Zout en gedistilleerden Oly gemaakt, die Chemische Zeep genoemt word: γ. De Zeep uit 't vlugge Alcalische Zout der Dieren met gedestilleerden Oly gemaakt, welke gewoonelyk *vlug Olyägtig Zout* (*Sal Volatile Oleosum*) genaamt word. De *Laatste* zoort sluit in de Zeepen die uit zuure en Olyägtige dingen gemaakt zyn; als uit Azyn en Oly t'zamen lang gekookt, desgelyks uit Vitriool-oly met drie of viermaal zoo veel gemeenen Oly. Tot deze Classe van de *zagte Buik-zuiverende* Middelen moeten ook gebragt worden, ten 6. Alle de voornoemde *uitwendig* gebruikt, 't zy in de form van een Balzem, 't zy van een Vryvinge, 't zy van een Stovinge. 7. Alle die zelve Middelen by wyze van een *Klisteer*, geappliceert; welke in der daat dikwyls meer voordeelig is, als dat al zulke Middelen ingenomen zyn, voornamentlyk zoo 't gebrek in de dikke Darmen is.

Voorts, op dat wy zien, voor wien deze Middelen schadelyk zyn, en voor wien ze dienstig zyn, of op dat 't gebruik van de genoemde *zagte Buik-zuiverende*

(a) *Mulsum.* (b) *Hydromel & Melicratum.*

rende Middelen bepaalt worde, moet men op de volgende Aanhangzels of Gevolgen letten.

I. Gevolg. Het gebruik dier *glad* of *glibberig makende* Middelen is nuttig voor Lighamen die droog, warm, zwarte Galagtig, en met Aambeijen gequelt zyn, voor die zeer ſterk doorwaasſemen, en zeer ſterke Ingewanden hebben, door welke bygevolg al het vogt, dat in de Darmen is, in de Melk-aderen gedreven en ingezoogen word, als Sanctorius aantoont. Deze droogte ondergaan de Inwoonderen van warme Landſtreeken zeer dikwyls; want door de uitwendige warmte word altyd, al wat in 't uitwendiger deel des Lighaams is, weggenomen en afgevaagt: maar nu is 't bekent, dat, hoe meerder de (a) Affcheidende vaten uitgezoogen worden, hoe den invloed van vogt in dezelve ook meerder word; waar door de Inwendige deelen droog worden, en daarom worden de Inwoonders van zoodanige geweſten zoo dikwyls met de Zwarte Gal en met Aanbeijen gequelt. De (b) *Zwarte Galägtige* zyn zulke Menſchen, die om de zoo genoemde reden een droog en ſchraal Lighaams geſtel hebben: nadien 't Bloed van zyn Vloeibaarſte deel berooft word; zoo dat derzelver Bloed, op wat wyze 't ook uit het Lighaam gelaten zy, zig eenigzins *zwart* vertoont; dog den drek van deze menſchen word, wegens gebrek van Vogt, zoo hart als een ſteen. *Die met de Aambeijen gequelt zyn*, worden genoemt de zulke, welkers drek wegens gebrek van Darm-vogt, verhart word, die dan in dien ſpitzen hoek blyft zitten, welke van den Kronkel- en den Endel-darm geformeert word; waar door veroorzaakt word, dat de daar, te weten, nevens die zwaarte, gelegene Darm-aderen, zeer gedrukt en vernaut worden: Waarom 't Bloed niet kunnende opklimmen deze Vaten zoo opblaaſt en uitzet, dat ze berſten op die plaatzen, daar de minſte tegenſtand is, te weten,

(a) *Vaſa Secretoria.* (b) *Atrabilarii.*

ten, omtrent den Aars; zomtyds nu zyn ze inwendig, en dan worden ze (a) *Blinde* Speenen of Aambeijen genoemt; maar zomtyds uitwendig, en dan worden ze *Opene* geheten. De Glad-makende dingen nu doen deze Menſchen veel voordeel.

II. Gevolg. De bovengenoemde *Glad-* of *Slibberig-makende* Middelen brengen dikwyls ter bevorderinge van de Buik-zuiveringe meer toe, als allerhande zeer ſterke Purgeer-middelen; en voornamentlyk in Menſchen, in *'t voorgaande Gevolg* beſchreven: want de Geneesheeren, en voornamentlyk de Italiaanſche en Spaanſche, weten, dat zoo dusdanige Menſchen moeten gepurgeert worden, en haar ſcherpe Buik-zuiverende Middelen ingegeven worden, dan Benautheden, Zweet, Brakingen, en andere zwaare toevallen daar door zullen veroorzaakt worden, zonder dat'er eenige Buik-zuiveringe opvolgt; dog zoo die Menſchen 't een of ander Glad-makend middel Ingegeven word, als Oly, enz., dan is haar niet onbewuſt, dat daar op terſtont een zagten Stoelgang volgen zal. Dog 't blykt van zelfs, waarom ſcherpe en ſterke middelen deze Menſchen ſchadelyk zyn; te weten, om dat de Kragt der ſcherpe Buik-zuiverende Middelen in haar fynſte en vlugſte Deel beſtaat: maar die Menſchen, welke ſterke ingewanden hebben, dryven alle deze purgerende deeltjes na de inwendige deelen, en zuigen die in, waar door 't geheele Lighaam geprikkelt en beroert word; ja zelfs worden middelen op deze wys Doorwaasſemende en Zweetdryvende, welke het werk der Purgeer-middelen alleenlyk hadden moeten verrigten. Maar in koude Geweſten heeft 't tegengeſtelde plaats: Daarom komen in deze Landſtreeken de ſterke Purgeer-middelen te pas, als, de (b) Water-dryvende, en de (c) Gal-afdryvende.

III. Ge-

(a) *Hæmorrhoides Cæcæ.* (b) *Hydragoga.* (c) *Chologoga.*

III. Gevolg. Het Lighaam door Middel dezer Geneesmiddelen geopent, word naderhand niet *gesloo-ten*, gelyk als van de Werkinge van andere Buik-zuiverende Middelen pleegt te geschieden: de reden is om dat zoo de Vaten als de Klieren der Darmen zoo veel niet geledigt en uitgeput worden van deze, als van de sterkere Buik-zuiverende Middelen; over zulks, derzelver Werkinge geëindigt zynde, is 'er een genoegzame quantiteit van Vogt in de Klieren by de hand, om de Darmen glad te maken: dog in menschen, die sterker ingewanden hebben, is dit heel anders gestelt.

IV. Gevolg. Deze *Gladmakende* Middelen komen best te pas, als den drek in de Darmen op een gehoopt en verhart is, dat dikwils menschen overkoomt, die in het *Eerste Gevolg* beschreven zyn, en Kinderen, die zoo eerst ter weereld gekomen zyn, welkers Drek ontlast moet worden door middel van een zetpil uit Zeep gemaakt; want zoo men den Drek door een met de mond ingenomen Buik-zuiverend middel zoekt uit te dryven, sterven ze stuiptrekkig.

V. Gevolg. Deze Geneesmiddelen zyn schadelyk voor menschen, die of *Galagtig*, of (a) *Slap*, of *Wateragtig* zyn. De *Galagtige* zyn eigentlyk die menschen, in welke de Gal in al te grooten menigte door de Darmen gevoert word, deszelfs te rug loop na de Lever belet zynde; daarom, dewyl de door de Darmen vloeiende Gal dezelve genoeg, ja te veel glad maakt, moet men die menschen gene andere glad-makende middelen ingeven. De *Slappe* noemen wy dezulke, welkers wegen van de Maag en Darmen al te glad en slibberig zyn, waar van ze ook slap worden. De *Wateragtige* zyn de zoodanige, welkers Lighamen overal met een waterig deel Bloeds opgehoopt worden: en dezulke zyn 't, de welke 't aan uit-

(a) *Laxi.*

uitdryvende warmte, en aan doorwazeming ontbreekt; en by gevolg, welkers deelen alle slap en hangende zyn: En daarom moet men in diergelyke menschen geen stoelgang verwekken, door Glad-makende, maar door zeer scherpe Buik-zuiverende middelen.

II. De Tweede Classe der (a) zagte Buik-zuiverende Middelen vervat die, welke den al te veel *gebondenen taaijen* drek, door den zelven te verdeelen en te verdunnen, uitwerpen: Als zyn 1. *Gemeen water*, 't welk, zoo 't op deze wys gedronken word, dat 't na de Darmen gaat en niet na den omtrek des Lighaams te weten na de huid, word het een verdunnent Purgatief. Maar het zal na de Darmen gaan, zoo deze vier volgende dingen maar in agt genomen worden; (welke ook zelfs in 't gebruik van alle Buik-zuiverende Middelen moeten in agt genomen worden) te weten, α. Dat 't s'morgens vroeg, als de Maag ledig is, ingenomen word; β. Dat 't gedronken word in een koude Lugt; γ. Dat men zig voor 't zweeten wagt. δ. Dat 't Water, door een zagte wandeling in de koude Lugt, na de Darmen geleid worde. 2. De *Minerale wateren*; 't zy dat ze zuur zyn, als 't Spa-water; 't zy dat ze Zwavelagtig zyn, als de (b) Akensche wateren; 't zy dat ze yzer-agtig, of vitriool-agtig zyn; 't zy dat ze (c) Aard-agtig zeepig zyn: 3. De *Wateren der Dieren*: hoedanige zyn, α. De Melk; welke zoo ze vers gedronken word, de bovengenoemde omstandigheden in agt genomen zynde, den Drek verdunt, en stoelgang verwekt: β. De Wei van Melk op dezelve wys gebruikt; dog zoo 't Lighaam bewogen word, dan word ze of Zweet-, of Pis-dryvende: γ. (d) Kaarnemelk. 4. De *Zoupen* uit de deelen der Dieren bereid.

5. Alle

(a) *Eccoprotica.* (b) *Aquæ Aquisgranenses.* (c) *Terreæ Saponaceæ.* (d) *Lac Ebutyratum.*

5. Alle *t'zamengestelde* middelen uit de voorgaande.
6. De *Stovingen*, *Klysteren*, enz., uit dezelve bereid.

I. Gevolg. Alle deze middelen zyn dienstig voor menschen, welke in 't *Eerste Gevolg* van de Classe der Gladmakende middelen beschreven zyn; by gevolg zyn ze schadelyk voor menschen, die *Galagtig slap* en *Water-agtig* zyn, dog wel meest voor die *slap* zyn; en voor de *Galagtige* zyn ze zoo nadeelig niet, als de gladmakende middelen, dewyl ze wateragtiger zyn als de Glad-makende middelen: Derhalven, zoo men de Minerale Wateren laat gebruiken in de Waterzugt, door de Slapheid der Vaten veroorzaakt, zullen ze zonder twyffel de Doodt verhaasten.

II. Gevolg. Deze zyn de allerbeste hulpmiddelen in Brandende Koortzen, en alle ontsteekende Ziekten; 't zy dat ze ingenomen worden, 't zy dat ze by wyze van een Klisteer, of onder de gedaante van eene Stovinge, of anderzints gebruikt worden.

III. De Derde Classe der *Zagte Buik-zuiverende Middelen*, sluit die in, welke door de Darmen zagt te prikkelen, den *Drek* daar *uitdryven*, egter zonder ontroeringe van 't overige deel des Lighaams: men noemt ze thans *Lenitiva* (*zagt prikkelende Purgeer-middelen*); dog de Oude hebben ze genoemt *Minorativa* (*zagt verminderende*), dat is, welke de menigte van den te ontlastenen Drek, niet in eens en te gelyk, maar allengskens en by beurten uitdryven. Derhalven behooren hier toe alle Geneesmiddelen, welke de Vezelen van de Maag en Darmen tot ontlastende bewegingen kunnen aanzetten: dog dit moet geschieden, zonder dat 't overige deel des Lighaams geroert word; en daarom zyn deze twee volgende hoedanigheden ten uitersten nootzakelyk; te weten, 1. Dat deze Geneesmiddelen eenigzints scherp zyn; 2. En dat ze zoo dik zyn, dat ze niet in de Melk-vaten kunnen komen, en diensvolgens dat ze na de Darmen geleid worden, en niet

in

in den Bloed-klomp komen: want 't is bekent, dat zommige Buik-zuiverende Middelen, zoo derzelver vermenginge met 't Bloed belet word, Stoelgang verwekken; zoo niet, dat ze dan op een andere wys door andere wegen werken, als blykt in 't gebruik van de Wei van Melk.

Zommige nu dier Geneesmiddelen worden genomen A. uit de Dieren, en zyn (1) De *ſcherpe Zappen* der Dieren, als, *α.* Pis, die zelfs gedronken, en door een koele Lugt na beneden gedreeven, Stoelgang kan verwekken; maar dezelve word ſomtyds uitgewaaſſemt tot een (a) *Zeep*, waar van pillen gemaakt worden die een zagte Stoelgang verwekken, mids dat de doorwaaſſeming belet worde. *β.* Gal; die door haare ſcherpte werkt: en die moet wat dikgemaakt worden; op dat ze als Zeep worde, waarmede ze een groot overeenkomſt heeft; en van deze dus verdikte gal worden Prikkelende en Buik-zuiverende pillen gemaakt, die men kan vergulden, zoo iemand dit zoort van Geneesmiddel wil verbergen. *γ.* Melk; die zomtyds als ze in de Maag zuur word, op dezelve wys door hare ſcherpte buik-zuiverende word: waarom wy zien dat de beſte practiſerende Geneesheeren, Schape, Geite of Ezelinne-melk aan menſchen, die de teering hebben, voorſchryven, waar door 't Lighaam open gehouden word. *δ.* Wei van Melk; die een Zeep-agtige ſmaak heeft, maar zoo ze zuur word, word ze ſcherp, en dan verwekt ze na ligte Buikpynen, door te prikkelen ſtoelgang; deze pynen worden daarom veroorzaakt, om dat de Vezelen van dusdanige ſcherpte geprikkelt worden; maar deze eens geprikkelt zynde, trekken zig toe, en op deze wyze worden als dan de Lugt en andere ſtoffen tusſchen de toegetrokkene deelen ingeſloten; dog deze zoo ingeſlotene Lugt word door hare Veerkragt uitgezet, en perſt de Vezelen, en zet die zeer uit:

(a) *Smegma.*

uit: derhalven hebben deze pynen hier van haren oorsprong, dewyl ze terstont ophouden, als de toetrekkinge ontbonden is; en dan gevoelen wy strax dat doorgaans den Drek, uit de plaats daar de Kramp was, nederwaarts na den aars gaat, dog welke kort daar na uitgeworpen word. ε. Zuure Melk. ζ. Versche Kaas, want deze word in Lighamen, waar in ze niet wel verteert, nog behoorlyk van de Gal te ondergebragt word, terwyl ze in de Maag is, daar scherp, gelyk zulks in de Kinderen dikwyls gebeurt: η. Stremzel van Melk dat in de Maagen der Kalven gevonden word; want ook dit, zoo 't doorgezwolgen word, verwekt zomtyds Stoelgang met huiveringe. ϑ. Stinkende Eieren, die zomtyds alleenlyk door haren reuk te gelyk doen braken en purgeren; maar zoo ze inwendig in een zeer kleine quantiteit gebruikt worden, purgeren ze zeer sterk.

(2) Men heeft ook zommige *zagte Buik-zuiverende* Middelen, die uit de *vaste Deelen* der Dieren genomen zyn: hoedanige zyn, α. De Zouten die in alle deze vaste deelen der Dieren gevonden worden, te weten, in de Beenderen, Klauwen, Vleesch, enz., want deze deelen, als ze vers zyn en in zuiver vogt gekookt worden, worden Zoutagtig: dog diergelyken Zout is niet geheel vlug, maar als 't Sal Ammoniak, half vlug en half vast; welke eigenschappen waarlyk hier vereist worden. β. De half-rotte of stinkende deelen van alle Dieren: want zoo laxeert half verrot Vlees; zoo 't meer verrot is, veroorzaakt 't Buikloop; zoo 't boven dien nog meer verrot is, dan verwekt 't zelfs de Roode-loop: zoo als zulks dikwyls zwaarlyvige Menschen overkoomt, in wier Lighaam te veel Oly is: 't zelve ten laatsten moet men zeggen van half bedorven Spek, Vet, en Merg. γ. Zommige Dieren geheel en rauw doorgezwolgen; gelyk de Oesters, die een Alcalischen aart hebben, als blykt uit dat zeer aangename en Zoutagtige vogt in der

zelver

zelver schulpen beslooten: als ook eenige Visjes, die met steekels gewapent zyn; dog derzelver laxerende Kragt moet men niet toeschryven aan iets byzonders, maar alleenlyk aan die prikkelende steekels. *δ.* De Zappen, Vlees, Vet, Eieren, en alle de andere deelen van de Dieren, zoo ze met Peekel of Zee-zout bereid zyn; want uit derzelver Olyägtig Zap en 't Zout, word als 't ware een zeker derde t'zamengestelt Zeepägtig Lighaam voortgebragt: hier toe behoort ook allerlei gezouten Vlees en Visch, door welkers langduurig gebruik in de Scheeps-vlooten onder 't volk dikwyls Buikloop veroorzaakt word. *ε.* Den Drek der Dieren, daar een Zout in is, 't welk de eigenschap van *Salpeter* heeft; en daarom gebruiken de Italianen zulken drek (als den drek van Paauwen, Duiven, enz.) om Stoelgang te maken. Maar den besten drek van alle is, die genomen word van Dieren, die alleenlyk Kruyden eten, dewyl ze zuur word. Dat nu deze Zouten, die uit den drek getrokken zyn, Salpeteragtig zyn, blykt hier uit, dat zoo men die drek tot hoopen gemaakt, en met de asch van verbrande planten bestrooit, laat rotten, zal 't Zout, dat door ontbindinge, uitwaasseminge, Krystallizeringe, daar uit verzamelt word, tot Krystallen schieten, die ten eene maal *Salpeterig* zyn; dog dit heeft voornamentlyk plaats in Dieren, die geen Zee-zout gebruiken. Hier toe moeten ook gebragt worden de Zappen, die uit den drek der Dieren geperst zyn: Dit is de rede, dat in de Koortzen, en andere heete Ziekten, als in de Kinder-pokken, Mazelen, enz., in welke men op een zagte wys en zonder veel ontroeringe Stoelgang moet verwekken, de Zappen van Geite-drek, Schape-drek, Paarde-drek, of van andere diergelyke (†) zeer geprezen worden.

B. Men

(†) Zie ETTMULLER, *Schroder. Dilucidat. P.* I. *Sect.* 3. *p. m.* 223, die de *Schaape-drek* in de Pokjes wel boven alle andere schat;

B. Men heeft insgelyks zeer veele *zagt prikkelende Buik-zuiverende* Middelen uit de Plantgewassen; en zyn, (1) Alle rauwe, rype, scherpe, wrange, zuure, zoete vrugten; als Appelen, Peeren, Pruimen, enz. al-

schat; dog de Geite-drek in de *Mazelen*, en de *Paarde-drek* in beide aanpryst, enz. Voorts word over dusdanige Middelen, en voornamentlyk over de *Paarde-drek* (welkers Zap 't meest van alle gebruikt word) van JUNCKER het volgende Oordeel geveld in *Conspect. Therap. General. pag.* 345 & 346. „ 1. Men gelooft „ dat ze, (te weten, de Paarde-drek) uit 't Havervoeder een „ verdryvende Kragt haalt, en ze word zeer geroemt in 't „ Kramp-kolyk, de Opstyginge, de Geel-zugt, de Mazelen „ en Kinder-pokjes (die zoo men voorgeeft door deszelfs „ *Zap* uitgedreven worden) de Keel-ontsteekingen, en voor- „ namentlyk in 't Zyde-wee of Pleuris; waarom 'er zyn die „ verzekeren, dat den in 't Kolyk en de Opstyginge zeer „ vermaarden *Syroop* van B. LUTHER uit dezen drek bereid is: „ (Zie ETTMULLER) Dog men Kookt gemeenelyk dezen drek „ met Bier, en dit *Afkookzel* word van zommige in Zinkin- „ gen, die op de Borst vallen met veel vermaak gedronken, „ men noemt 't gewoonlyk *das Pherde-Bier* (*Dat Paarde Bier*) „ 2. Men pryst ze ook *uitwendig* in de Keel-ontsteeking en de „ koude Pis. Edog dit Middel voldoet niet alleen niet aan „ zyne Loftuitingen, maar is ook veele walgelyk; en daarom „ moet men 't aan zulke overlaten, die uit deszelfs gebruik „ vermaak scheppen." Tot dus verre JUNKER. Ook hadde DAN. LUDOUICI, een Allerbest Schryver over de Artzeny-bereidinge, al voor dien tyd van deze Geneesmiddelen geoordeelt, „ Dat ze vuil en morsig waren, en geschikter of om 'er dronk- „ aarts meede te quellen, of voor de Krameryen der Quakzal- „ vers en Bygelovige, als voor de zeer schoone en beschaaf- „ de Praktyk der Geneesheeren." Zie *Pharmac. Mod. Sæc. applic. Dissert. I. Cap. de Purgantibus Vomit. pag. m.* 85. En den zelven schryver in 't *zelve geval Cap. de Aperientibus*, &c. pag. 227. Zegt, " dat 't waarlyk eene eere geweest is voor de Neder- „ landsche Soldaten, de Indianen, welke in Java vielen, door „ drek of st.... daar uitgedreven te hebben, voor een bevallig „ Geneesheer niet alzoo." Waarom hy een weinig verder zegt, dat hy dien geheelen drek overlaat aan de Ægyptenaars, om die te verzamelen en te droogen voor haren *baart*. Eindelyk, zoo iemant van deze *vuiligheden*, voor zoo verre ze tot *Geneeskundige* gebruiken kunnen dienen, meer wil weten, die leeze 't Tractaat (zoo ik my niet bedriege) van CHRIST. FRANC. PAULINUS, in 't Hoogduits uitgegeven, welkers Tytel is, *Medicina Stercoratoria*.

alzoo ook de *Beziën*, gene uitgenomen, dog welke alle, zommige meer, andere minder, winden plegen te verwekken: voorts hangt derzelver *zagt Purgerende* Kragt af van een fcherp Zout, 't welk zagt en fucceffief de Darmen prikkelt. (2) De uitgeperfte *Zappen* dier *Vrugten*, 't zy ze rauw, 't zy ze tot een Syroop gekookt zyn. (3) De *niet ontbindbare* deelen dezer Vrugten; gelyk de Schillen, Korrels, enz. dewelke alle, terwyl ze in de Maag zyn, een merkelyke fcherpte aannemen; waar door ze als 't ware Aantrekkende, of Prikkelende middelen worden, en met pynen Stoelgang verwekken: en om die reede word daar door in teedere Kinderen, welkers Maag die dingen zoo wel niet kan t'onderbrengen en verteeren, een quaadaardige Buik-loop veroorzaakt, als ook zomtyds door Corinthen, Pruimen, en diergelyke; dewyl deze druiven in de Maag niet ontbonden worden, maar geheel met den overigen drek uitgeworpen worden; derhalven, zoo ze niet fchielyk genoeg uitgeworpen worden, nemen ze een groote fcherpte aan, en prikkelen de Darmen geweldig; waar uit de Buik-loop onftaat. (4) De *Bloemen* van zommige Planten; als Violen, bleeke of roodagtige Roozen, Perfiek-bloemen, of in Poeijer, of in een Conferf gebruikt, enz. (5) De *Natuurlyke Zeepen*, als, *α.* Den Honig; welkers fcherpheid zelfs daar uit blykt, dat hy de zweeren en wonden afvaagt: hier toe behoort ook de Meede. *β.* De Zuiker; want die is een zeeker Zout uit 't Zuiker-riet verzamelt, en moet daarom uit zyn aart prikkelen. *γ.* De Manna; welke, gelyk elders gezegt is, het Zap is van een zeker zoort van een Esfchenboom, uit dezen boom loopende op die tyd als 't Zout en de Oly inwendig met malkanderen vereëenigt zyn. *δ.* Alle s'Jeuleyen, dat is, de rype Zappen door Kookinge dik gemaakt: hier toe worden ook gebragt de vers uitgeperfte Zappen van rype Vrugten, als van de Pypkasfie, van de tamarinde: dan ook die uitmuntende

Zeep

Zeep *Aloë* genoemt: Hier by moeten ook gevoegt worden de scherpe welriekende Gommen, als de Gom Ammoniak, want deszelfs prikkelende Kragt ontdekt zig niet alleen door haren scherpen smaak, maar ook hier door dat, ze aan de huid geappliceert door te prikkelen, de doorwaasseming bevordert, vervolgens de Bdellium, Sagapenum, Opopanax, Myrrhe, en al zulke zoorten, welke door hare lymige deelen de Darmen glad maken, maar door hare scherpe prikkelen.

C. Ook zyn 'er zommige *zagte Buik-zuiverende* Middelen, die enkel uit Zouten bestaan: hoedanige zyn; (1) De *Natuurlyke vaste Zouten* der Planten, en deze zyn tweederlei, te weten, *α.* Die welke uit de rauwe Zappen der Planten getrokken worden door middel van Krystallizeringe: dog deze worden gehaalt of *. uit de Zappen der Planten, die in 't minst niet zuur zyn; en die Zouten zyn zomtyds Alcalisch, maar zomtyds Salpeteragtig, en pleegen alle in de Lugt tot vogt ontbonden te worden, en te smelten: of **. ze worden gehaalt uit de Zappen van zuure Planten, en de zoodanige zyn meer aardagtig, en genoegzaam van eenen Wynsteenigen aart: De Dosis of Gift nu van deze middelen is van vier Dragma tot zes in de een of andere Zoupe. Dog men moet aanmerken, dat de grootste Kragt der Planten in deze *Zouten* bestaat; waar van ze zelfs *wezentlyke* (*Essentiales*) genaamt worden. *β.* Het Zout dat gewonelyk aan de kanten der Vaten, waar in de Zappen der Planten gisten, blyft hangen, en *Wynsteen* (*Tartarus*) genoemt word. Dit nu is een zuur Zout, dat in de Lugt geenzins smelt; en deszelf Krystallen worden genoemt *Cremor Tartari*, waar van de Gift is van een half once tot een once of tien dragma in 't een of andere vogt. Dit *Wezentlyke* Zout van de Wyn werkt door de Kragt zyner scherpte, door namentlyk de Darmen te prikkelen; maar 't koomt nooit in de Melkvaten, om dat 't niet kan ontbonden worden, als door

een

een zeer ſterk *Alcalum*, door eene zeer ſterke Kookinge, en door eene groote menigte Water, gelyk de ondervindinge leert: daarom kan 't nog door ons Water (Lympha), nog door onze warmte zoo ontbonden worden, dat 't in de Melk-vaten koomt; ja zelfs blykt de moeijelyke ontbindinge van dit Zout hier uit, dat, zoo men het Water, als 't gekookt heeft, een weinig laat kout worden en uitwaasſemen, de *Cremor* 'er gewiſſelyk zal opdryven, en 't overige deel, dat vaſter is, allengskens na de grond zal zinken, tot dat al het Zout 't Water zal verlaten hebben.

(2) De *Vaſte Zouten* der Planten, die door *Konſt* gemaakt zyn, te weten, welke getrokken worden uit de Aſch van verbrande Planten: dog deze zyn tweederlei; te weten, *a*. Welke gehaalt worden uit Planten, die door een zagt Vuur verbrand zyn: en deze zyn niet zeer ſcherp en brandende, om dat 'er een weinig Oly mede vermengt is: dezelve worden ook ligt ontbonden; en daarom kunnen ze in de Melk-vaten koomen, of ze moeſten daar in door 't bovengenoemde (a) beſtuur belet worden. De Gift nu van deze Zouten is van een dragma tot anderhalf dragma. *b*. Welke uit Planten, die door een zeer ſterk Vuur verbrand zyn, gehaalt worden: dog deze zyn alle bytende; en diensvolgens moeten ze met een goet deel Water ingenomen worden. Derzelver Gift is van een ſchrupel tot een half dragma,

(3) Alle *Natuurlyke gegravene Zouten*: Want dus heeft Zee-zout, tot drie dragma of een half once ingenomen, de uitwerkinge van een zagt Buik-zuiverend Middel, mits dat men 't bovengenoemde beſtuur, of Levenswet in agtneme; want anderszins, zoo 't ingenomen word, *by voorbeeld*, in een warm bed, of in een Lugt, die dezelve warmte met 't bed heeft, word 't Pis-dryvende, en, in een nog grooter warmte, Zweet-dryvende; want 't word ligt van onze vogten

(a) *Regimen*.

ten ontbonden, en loopt in de Melk-vaten: Het zelve vervolgens moet men zeggen van de Borax, 't Steenzout (*Sal Gemmæ*), en 't Sal Ammoniak, welke van een half schrupel tot een half dragma ingenomen worden; ook 't zelve van de Salpeter en den Aluin, welkers gift is een dragma; als ook van de Witte Vitriool, die tot een half dragma, of tot twee schrupels ingenomen, doet braken; maar tot twaalf greinen, of daar omtrent, Buik-zuiverende is, voornamentlyk zoo de Vitriool tot wit wordens toe gecalcineert is.

D. Voor *zagte Buik-zuiverende* Geneesmiddelen, welke door te prikkelen werken, moet men ook houden alle *harde*, *scherpe* en *styve* Lighamen, die niet verteert kunnen worden: gelyk vylzel van Staal of Yzer, enz. als mede de Antimonie; want deze bestaat uit prikkelende en styve deelen, welker prikkelende kragt en styfte door geen Scheivogt (*Menstruum*) kunnen ingetoomt worden; en daarom trekken die deelen door hare zwaarte en figuur het vogt uit de Darm-klieren: hier toe behooren ook al *ruwe* Lighamen, als de Beendertjes en de Graat der Dieren; en op deze wys worden de Aalen met hare graaten gekookt van zommige Gulzigaarts doorgezwolgen, om Stoelgang te verwekken: ja ook alle Korrels der Plantgewassen, als van Druyven, Vlierbeziën, enz. maken stoelgang, door te prikkelen: en de doode overblyfzels (zoo als men ze noemt) van gekookte Planten; hoedanige zyn alle gekookte Moeskruiden, te weten, Spinasie, Endivie, Latouw, enz., welkers laatste vaste deelen, dewyl ze niet kunnen ontbonden worden, uit dien hoofde prikkelende worden.

E. Eindelyk moeten ook tot deze Classe der *zagte Buik-zuiverende* Middelen gebragt worden alle *Zeepen*, zoo natuurlyke, als door *konst gemaakte*; voor zoo verre ze namentlyk door te prikkelen werken, 't zy ze met de mond ingenomen worden, 't zy ze van onderen, by wyze van een Zetpil, Klysteer, of rook ge-

gebruikt worden; en onder deze rooken is wel de beſte die, welke gemaakt word, of uit Tabak, of uit Koloquint, of ook uit beide t'zamen: *by voorbeeld*,

℞. *Fol. Tabaci Braſil* ℥j, *vel* ℥jß.	Neemt Braſiliſche Tabaks-bladeren een of anderhalf dragma.
Colocynth. gr. IV.	Koloquint IV. greinen.
Comburantur ſimul, & fumus per idoneam Fiſtulam, in Inteſtinum rectum injiciatur (†).	Laten ze t'zamen Verbrand worden, en laat den rook door een bequame Pyp in den En-Endel-darm geſpuit worden.

I. Gevolg. De Geneesmiddelen van deze derde Claſſe, te weten, de *Prikkelende*, *zyn voordeelig*, of *ſchadelyk* voor alle die Lighamen, voor welke de Middelen van de Eerſte en Tweede Claſſe *voordeelig* of *ſchadelyk* zyn.

II. Gevolg. De meeſte Geneesmiddelen welke in de *eerſte*, *tweede en derde Nummer* van deze Derde Claſſe beſchreven worden, zyn dienſtig in alle ontſteekende Ziekten.

Algemeen Gevolg *tot de Drie Claſſen teffens behoorende.*

Alle deze *zagte Buik-zuiverende* Middelen komen alleenlyk te pas in de *verproppinge* en *verſtoppinge* van de dikke Darmen, voornamentlyk, van *den kronkeldarm.* Voorts moet men hier aanmerken, dat de Vrouwen van een ſchraal en mager Lighaams geſtel, welke een *geſloten* Lyf hebben, voornamentlyk na de

(†) Zie Th. Bartholin. *Hiſtor. Anatom. & Med. Centur. 6. Hiſtor. 66.* Alwaar ook een *Afbeeldzel* van eene tot dit werk bequame Pyp gevonden word. Zie ook Th. Sydenham, *Sched. Monitor. de Novæ Febris ingreſſu. pag. m.* 533. *ut & Proceſſ. integr. pag.* 606.

P

de Baringe, daar van *traag*, *slap* en *droefgeestig* worden; om dat zy aangetast worden van een hartnekkige en elendige verstoppinge, veroorzaakt door de verharde stoffe in de Kronkeldarm: en die *hardheid* ontdekt zig by 't gevoel duidelyk genoeg, en word van onkundige gehouden, nu voor de Moederkoek, dan voor de Milt; schoon ze egter waarlyk niets anders is, als de verpakte en verharde stoffe, die in de dikke Darmen zit: waar van daan ze door gene andere, als door *zagte Buik-zuiverende* Middelen kan weggenomen worden; want zoo men deze Vrouwen sterker Purgeer-middelen ingeeft, zullen 'er terstont zwaare toevallen verwekt worden, als de Brakinge, Kolyk, en Opstyginge: waarom men op dien tyd *zagte Buik-zuiverende* middelen, by wyze van een Klisteer, in de Darmen moet spuiten, om deze *verpakte* stoffe wegtenemen en uittedryven. Deze Geneesmiddelen zyn ook dienstig voor zommige *Droefgeestige* Kunstenaars, als mede voor alle Geleerde Mannen, welke den onderbuik veel en gedurig plegen te *drukken.* (†)

Eindelyk zyn de *zagte Buik-zuiverende* Middelen zeer dienstig om alle Zieken van de Lever, van de Milt, enz., die door *verstoppinge* zyn veroorzaakt, weg te nemen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Slym-dryvende Middelen.*

1. DE *Slym-dryvende* zyn die Middelen, *welke 't Slymige Water door den stoelgang uit 't Lighaam* dry-

(a) *Plegmagoga.*

(†) Om dat ze namentlyk, terwyl ze Boek-blokken, met een *voor over gebogen Ligbaam*, hare Onderbuiks ingewanden *drukken.* Zie RAMAZZIN. *Tractat. de Morbis Artificum*, *Cap. de Literat. Morbis.* Desgelyks ook CHYNAEUS, *Tractat.* de *Infirm. Sanit. Tuenda*, pag. 221.

dryven. *Slym* nu is een zeekere taaye en lymige stoffe, gelykende naar die snot, welke 's morgens uit de neusgaten van een gezont Mensch vloeit.

2. Dog den Oorsprong van dit Slym is tweederlei: 1. Word het dikwils voortgebragt in de *Eerste wegen*, te weten, uit slymig voedzel, in die menschen, welkers ingewanden zoo zwak zyn, dat ze zig niet sterk genoeg kunnen toetrekken, of in welke de Gal en 't Alvleesch-zap bedorven zyn, zoo dat ze haar werk, te weten, van de Chyl te verdunnen, en die voor 't stremmen te bewaren, niet kunnen verrigten. 2. Word het *Slym* menigwerf gemaakt uit een niet Slymig Vogt; als uit 't Speekzel, uit 't Vogt van 't verhemelte, van de Maagpyp, van de Maag en Darmen, welke alle wateragtige Vogten zyn, maar middelerwyl eenige deelen hebben, die ligt stremmen. Dog het Slym koomt op tweederlei wys uit die Vogten voort. 1. Indien die Vogten, door de kragt der warmte, van haar dunste en vloeibaarste deel berooft worden; zoo, *by voorbeeld*, worden onze Vogten, in heete Koortzen verdikt, want de ondervindinge leert, dat, zoo onze Vogten aan dezelve trap van warmte, als die is van een Mensch aan een heete Koorts ziek zynde, bloodgestelt worden, zy kort daar na zullen verdikt worden. 2. Worden onze Vogten ook verdikt onder 't stilstaan; want deze Vogten, zoo ze niet geroert en bewogen worden, verënigen zig in 't kort, als namentlyk derzelver vloeibaarste deel vervlogen is; waar van de verdikkinge voortkoomt.

3. Dewyl 't uit 't Mechanisch maakzel van 't Ligchaam blykt, dat de (a) Afscheidende veel kleinder zyn als de bloedvaten, (zie hier over de Voorber. Hoofdst. V. §. 1.) daarom, kunnen daar door alleenlyk zeer dunne vogten afgescheiden worden, die zeker veel fynder als 't bloed zyn. Derhalven word het *Slym*, dat taay en dik is, niet onmidde-

(a) *Vasa Secretoria.* (b) *Coryza.*

lyk afgeſcheiden uit 't bloed; want 't is in geenen deelen waar, dat de onkundige van het dikke Slym geloven en zeggen, te weten, dat dit, zoo als het zig vertoont, uit de Klieren van 't Slymvlies afgeſcheiden word; want als dit Vlies, door koude toegetrokken, ontſtoken word, gelyk in de verkoudheid geſchiet, dan zal 't waarlyk een waterig en helder vogt afſcheiden, 't welk in den volgenden morgenſtont, na dat een Menſch geſlapen, en deszelfs Zenu-geſtel geruſt heeft, dik ſnot worden zal, nademaal 't door 't ſtilſtaan dusdanig gemaak is. Derhalven zyn'er geen Vaten welke zulk een, te voren in 't bloed zynde Slym, afſcheiden: waar uit zeker volgt, dat 'er zoodanige Geneesmiddelen niet zyn, welke dit, zoo dik te voren in 't bloed zynde Slym, uit de afſcheidende Vaten leiden; bygevolg is 'er overig, dat wy onderzoeken, welke de ware *Slymdryvende* middelen zyn.

4. De Geneesmiddelen, welke met den naam van *Slym-dryvende* middelen moeten geteekent worden, zyn tweederlei. 1. Die, welke de ſtoffe, die door hare natuur geſchikt is om te *ſtremmen*, uit 't Bloed door de Darmen voeren. 2. Alle, welke de in de Darmen zynde *Slymige* ſtoffe daar uit dryven: Maar nu werkt elk *Slymdryvend* middel of op de Darmen zelve, of op het Slym zelve; want, zal dit Slym ontlaſt worden, moet het zekerlyk vloeibaar gemaakt worden: dit nu word verkregen, of door het Slym met het een of ander *ſcherp* Lighaam te verdeelen, en daar eenig *vloeibaarder* vogt teffens by te doen; of door middel van een zekere prikkel, de *beweginge* der vaſte deelen te vermeerderen, zoo dat het Slym van dezelve klein gevreeven en verdunt word.

I. De Eerſte Claſſe der *Slym-dryvende* Middelen vervat die, welke het Slym door te *verdunnen* uitdryven: de zoodanige zyn, 1. Enkel water warm gedronken, of by wyze van een Kliſteer in de Darmen

men gefpuit, mits dat de Lugt koel zy, en de zieke zagtjes wandele (want men moet zig voor zweeten wagten); dog indien 't gedronken word, moet de Maag ledig zyn. 2. Water met Zeep-agtige middelen vermengt; gelyk heet *Honing-water*, gedronken met in agtneminge van 't bovengenoemde (a) beftuur: want dit ontbind fterk; vermids als 'er ftremminge in 't bloed is, enkel heet water dezelve langzaam ontbind; maar *Honing-water* zulks fpoediger verrigt: het zelve doet ook water met Pyp-casfie en Manna vermengt, als ook met Veneetfche Zeep, met Philofophifche Zeep, en met de natuurlyke Zeep der dieren, dat is, met de Gal. 3. De Zeep-agtige Gommen, te weten de lymige Lighamen, welke teffens in water kunnen ontbonden worden, en eenigzints *fcherp* zyn: zoodanige zyn de Aloë, Gom Ammoniac, (b) Duivels-drek, B-dellium, Galbanum, Myrrhe, Opopanax, Sagapenum, de natuurlyke Terpentyn, enz. Deze worden, in heet water ontbonden, ingenomen, want op deze wys werken ze veel beter. 4. Warm water met alle de Zouten der Plantgewasfen (uitgenomen de zuure) in de derde Clasfe der *zagte Buik zuiverende* middelen opgeftelt. 5. Alle die middelen, welke in de tweede en derde Clasfe dezer Geneesmiddelen vervat zyn.

II. De Tweede Clasfe der *Slym-dryvende* Middelen fluit die in, welke werken voor zoo verre ze in de Darm-vezelen *bewegingen* verwekken, door welkers middel de Slym geperft en gevreven in verfcheide deelen gedeelt word, en verdeelt zynde eindelyk uitgeworpen word: de zoodanige zyn alle fcherpe lymige, en niet al te vlugge Lighamen; te weten, die Lighamen, waar in 't fcherpe van de andere deelen zoo omwonden is, dat fchoon ze ontbonden worden, dat fcherpe egter daar van niet gefcheiden word, maar

(a) *Regimen.* (b) *Afa fœtida.*

maar op de plaats, waar aan het geappliceert word, vaſt blyft hangen, en diensvolgens nog kan uitwaasſemen, nog in de Melk-vaten komen; en van dit zoort zyn alle lymige Lighamen in de voorgaande Clasſe gemeld: hier toe behoort ook de (a) Azynhonig, dewyl'er geen beter middel is om het ſlym te ontbinden; dan de Elixir Proprietatis zoo men die met byvoeginge van Honig dik maakt; Azyn Tinctuur met zeer ſcherpe Speceryen; (b) Heilig-bitter van GALENUS; alle purgerende Gommen in de derde Nummer van de eerſte Clasſe vermeld; zagte Quikmiddelen, als zoete Quik in een koude lugt ingenomen, want die moet na beneden geleid worden om de quylinge te vermyden; Antomonie of Spies-glas met een weinig Salpeter, als van Antimonium Diaphoreticum vyftien greinen; als mede alle Braak-, en ſterk Prikkelende-middelen, in een kleinder gift ingenomen. Daarenboven zyn 'er nog *Slym-dryvende* Middelen, welke genoemt worden *Officinalia*, dat is, *zulke welke altyd in de Apotheeken moeten aangehouden worden*: Deze alle nu werken door de Vezelen te prikkelen, door middel van een zekere ſcherpe vlugge en ſterk prikkelende ſtoffe, maar welke door de lymige deelen omwonden en bedwongen is: De zoodanige nu zyn, 1. De (c) *Lorken-zwamme*, een uitgroeizel uit de ſtam des Lorken-booms: Waar van de kleinſte gift in ſubſtantie, is tien greinen, de grootſte twee dragma, en zomtyds drie dragma in ſterke menſchen; maar zoo ze in Water gekookt word, en 't uitgeperſte Zap doorgezygt en gedronken word, moet de voornoemde gift verdubbelt worden: daarenboven word ze in Brandewyn ontbonden, even als 't (d) Walſchot; de Gift van dit Extract is dan twee ſcrupels; maar ze zwelt zoo en zet zig als een ſpons uit; dat'er ter nauwernood Tinctuur uit kan getrokken worden: de beſte Lorken-zwamme nu

geeft

(a) *Oxymel.* (b) *Hiera Picra Galeni.* (c) *Agaricus.* (d) *Sperma Ceti.*

geeft in 't begin een lymige en zoetagtige smaak, maar laat eindelyk na zig een zeer bittere scherpte, waar uit blykt, dat deszelfs kragt t'eenenmaal prikkelende is. 2. *De Zaden van* (a) *wilde Zaffraan*, welkers gift is van een half dragma tot drie dragma in substantie; maar zoo zy in een afkookzel ingenomen worden, moet men die gift verdubbelen: dog ze verwekken hevige Buik-pynen met opblasinge van den Onder-buik, zoo ze in substantie ingenomen worden; en daarom plegen ze verbetert te worden met Gengber, (b) Galiga, Anyszaat, Kardamon, enz., waar door de winden verdreven worden: Voorts zyn ze in 't begin ook lymig en zoetägtig van smaak, maar naderhand scherp en walgagtig. 3. *De Koloquint*, die een zoort van Komkommer is. De Vrugt van deze Plant, van hare Zaden berooft, en uitgedroogt, is een sterk Purgeermiddel, 't welk onder de naam van *Pulpa Colycynthidis*, dat is, *'t Merg van Koloquint*, voorgeschreven word, hebbende een zeer groote bitterheid, dog door lymigheid omzwagtelt, en om zyne lymigheid ligt aan de Darmen hangen blyvende; ja deszelfs scherpte is zoo groot, dat het de doot kan verhaasten; en daarom van de Zoonen der Propheten met de naam van de (c) *Doot* genoemt. De Gift nu van Koloquint is in substantie van vier greinen tot een scrupel: maar het word niet zonder gevaar ingegeven; om dat het woedende Buik-pynen, en (d) overmatige Buik-zuiveringen verwekt, en in de Darmen zweeren voortbrengt, en 'er zomtyds 't Bloed zelfs uitdryft (†). Maar

(a) *Carthamus.* (b) *Galanga.* (c) 2 Koningen III: 40. (d) *Hypercatharses.*

(†) Waarom het van voorzigtige Geneesheeren aan die gene, welk zwakke ingewanden hebben, niet ingegeven word; ja men moet ook zorgvuldig in agt nemen, dat 't Merg van de Koloquint onder de Klysteren vermengt altyd in een *popjen* gebonden, en deszelfs afkookzel alleen gebruikt word; op dat namentlyk deszelfs fynste stofjes niet veroorzaken, en na zig laten verschrikkelyke Buik-pynen. Zie FULLER, *Pharmacop. Extempor. Reform.* pag. 106.

Maar deszelfs beste Scheivogt is Water, door welkers middel een Extract gemaakt word (†): dog de Gift van dit Extract is dezelve als in substantie, en de uitwerkinge is niet minder kragtig, maar zonder zulke verschrikkelyke pynen; en het Extract door middel van Brandewyn gemaakt heeft veel vermogen in koude en slymige Lighamen; dit is geweest 't geheim van MARTINUS RULANDUS, onder den tytel van (a) *Gulde levens Geest*, zoo genoemt om die koleur, die hy vertoont (‡); deszelfs Gift was tot twee of drie dragma, met een zekere Syroop zoet gemaakt; hy was gewoon 'er Kruid-nagelen, of iets diergelyks by te doen, op dat 't bedrog niet ontdekt zoude worden: Maar, als deze Tinctuur dik gemaakt en gedroogt is, geeft ze een harst, welkers Gift is van vier tot agt greinen. 4. Den *Euphorbium*, welke 't Zap is van een plant, met driehoekig Zaat, zeer veel overeenkomst hebbende met onze (b) Wolfs-melk. Dit Gommeus harstagtig Zap is wit geel, en brand de tonge door zyne vuurige lang by blyvende scherpte; 't is zeer lymig, en blyft daarom zeer vast aan de Darmen hangen, en kan daar van, niet als door Brandewyn of geest van Zout, losgemaakt en uitgedre-

(a) *Spiritus vitæ aureus.* (b) *Tithymalus.*

(†) Voornamentlyk zoo dit Water met een weinig *Alcalisch Wynsteen-zout* verandert is. Zie DANIELIS LUDOVICI *Pharmac. Modern. Sæcul. applicand.* Cap. *de Purgantibus Vegetabilibus*, pag. m. 58.

(‡) Zie RULANDI *Curation. Empiric.* Centur. II. Cap. 96. of TENTZEL *Exeges. Chymiatric.* en by ANGELUS SALA, pag. m. 637. Maar de Heer BOULDUC zet, in *Actis Regiis Parisinis*, *ann.* 1701. *Memoir. pag.* 15. Edit. in 12. een Ontledeginge van de Koloquint, ondernomen en in 't werkgestelt, nu door destillatie, dan door fermentatie of gistinge met most, dan door digestie, en dan door Extractie of uittrekkinge; en besluit ten laatsten, dat dat Extract 't beste is, 't welk en de *Gom*, en de *Harstagtige* deelen in zig heeft, mits dat, door langduurige digestien, na by de fermentatie komende, *de slymige deeltjes*, die de prikkelinge veroorzaken, daar afgescheiden zyn.

dreven worden: De kleinste gift, te weten tot een half grein, *Purgeert* sterk, schoon een gift van twaalf greinen van stoute Quakzalvers zomtyds is voorgeschreven, maar in Menschen, die ligt geroert worden, schrap 't eerst de Darm-slym af, dog haalt 'er vervolgens 't bloed uit; voor 't overige is 't zeer dienstig voor Water zugtige, in welke deszelfs kragt veel verbroken word: 't kan in Water ontbonden worden, dog dan is 't zoo leelyk van smaak, dat 't op deze wys niet kan gebruikt worden; maar zoo 't in Brandewyn ontdaan word, (waar door deszelfs Geest- en harst-agtige deel uitgetrokken word, zonder aanrakinge van 't aardagtige) verkrygt 't een grooter Kragt, en om die reden moet men deszelfs grootste gift bepalen tot vier greinen; maar zoo 't met Azyn gekookt word, gaat deszelfs geheele kragt te niet. 5. (a) *Hermodactyl wortel:* deze wortel is Gommeus, makende, als ze gekauwt word, 't Speekzel lymig, hebbende een bittere en walgelyke smaak. De Gift in substantie is van tien greinen tot twee dragma; dog zoo ze met Water gekookt word, kan ze in een verdubbelde Gift ingegeven worden: in (b) zuivere overgehaalde Brandewyn word 'er alleenlyk het harstagtige deel uitgehaalt, en in gemene Brandewyn word 'er een gemengt lighaam uitgetrokken, bestaande uit harstagtige en Zoute deelen. 6. De *Jalappe:* deze is de Wortel van een Plantgewas 't welk de (c) *Wonderbloem van Peru* genoemt word, en veele schoone in hare kouleur wonderlyk verschillende bloemen draagt: Indien ze (te weten de wortel) gekauwt word, bezet ze de geheele mond wel eerst met slym; maar verwekt kort daar na zweren in de keel; langzaam doorgezwolgen verbrand ze als 't ware, de tong, keel en maagpyp; dog dit gebrek kan door Azyn verbetert worden. Deszelfs gift, in substan-

(a) *Hermodactylus.* (b) *Alcohol.* (c) *Mirabilis Peruviana.*

ſtantie, voor de Kinderen, voornamentlyk tegen de Wormen, is tot agt of negen greinen, maar in Bejaarde is deszelfs grootſte Gift vier ſcrupels: ze feilt zeer zelden, tenzy 'er veel zuurs in de maag is, dewyl de zuure Lighamen deszelfs kragten breeken: Indien ze in Water gekookt word, moet men de gift ook verdubbelen; want ze werkt op deze wys vaardiger, en met minder pynen, dog men moet 'er Honing, Zuiker, of iets diergelyks by doen, om de keel niet te beſchadigen: Daarenboven, zoo men de ſchyven van deze Wortel met een genoegzame quantiteit gemene Brandewyn kookt, word 'er een Extract uitgetrokken, beſtaande uit Olyägtige of Harſtagtige en Zoute deelen, welkers gift dezelve is als in ſubſtantie: dog in (a) zuivere overgehaalde Brandewyn ontdaan en dik gemaakt zynde geeft ze Harſt (†), waar van een ſcrupel zoo veel uitwerkt, als een dragma in ſubſtantie. 7. De (b) *Witte Rhabarber*, welke een zoort is van *Wilde Wyngaart*, waarom ze ook (c) *Witte wilde Wyngaart Wortel* pleegt genoemt te worden: Deze werkt zagter als de Jalappe: en is een harſtagtige Wortel, lymig en ſcherp van ſmaak. De gift is van twaalf greinen tot anderhalf dragma; voor 't overige word ze, even als de Jalappe, in Water en Brandewyn ontbonden. 8. Zommige *Pruimen*, (d) *Myrobalanen* genoemt, om dat ze zalfägtig zyn, en de gedaante van Eikels vertonen: men heeft hier van verſcheidene zoorten, welke onderſcheiden worden na de verſcheidenheid van hare natuurlyke plaats, koleur, of groote; dog in de Apothe-

(a) *Alcobol.* (b) *Mecboacanna.* (c) *Bryonia alba.* (d) *Myrobalanus*, zynde een woord van een Griekſche afkomſt, t'zamengeſtelt uit μύρον *Zalf*, en βάλανος een *Eikel.* Anders noemt men deze Vrugten in 't Nederduitſch *Roode-loop nooten.*

(†) Zie Domini BOULDUC Obſervationes Analyticas de *Jalappa* in *Actis Regiis Pariſinis ann.* 1701. *Memoir.* pag. 139. *Edit. in* 12.

theken vint men vyf zoorten, in deze twee Verzen vermeld.

Myrobalanorum ſpecies ſunt quinque bonorum;
Citrinus, Chebulus, Belliricus, Emblicus, Indus.

Dat is:

Daar zyn vyf zoorten van goede Myrobalanen;
Geele, groote of Swartbruine, Belliriſche, Asverwige, Indiaanſche of Zwarte.

Alle deze Vrugten zyn lymig, met eenen aardagtigen, t'zamentrekkenden, en ſcherpen ſmaak, waarom ze in 't eerſt wel ſterk purgeren; maar naderhand ſtoppen; ook zyn ze zeer wrang, en niet ligt te ontbinden. De Gift is in ſubſtantie tot twee dragma; in een Afkookzel, tot anderhalf once; in een infuſie, tot twee oncen. 9. De *Gom-Gutta:* deze is een Aromatike Indiſche Gom, welke een ſtoffe als 't ſnot der Neusgaten uitdryft. Deszelfs Gift is van anderhalf grein tot tien greinen. In een dooijer van een Ey, of in Honing ontbonden, verkrygt ze een dubbelde kragt; want 't Schei-vogt, door zig tusſchen de lymige deelen te plaatzen maakt een doorgang voor de ſcherpe deeltjes: in Water word deszelfs kleinſte deel ontbonden; dat egter ontbonden word, werkt ſterk genoeg (†). 10. De *Gommeuſe Turbith:* Deze is

(†) *Gummi Gutta*, die ook andere namen draagt (welke naderhand zullen opgeteld worden) purgeert de Kinderen wel genoeg in een Gift van anderhalf of twee greinen met Zuiker, maar in Bejaarde worden 'er vier of zes greinen vereiſt: maar zoo men een grooter Gift gebruikt, dan doet ze doorgaans op een zeer geweldige wys (ἄνω & κάτω purgat) braken en purgeren. Edog, ſchoon deze Gom zoo ſcherp is, is egter de Vrugt van den Boom, waar van deze Gom voortkoomt, zoet en eetbaar: dewyl men zegt dat ze van de Inwoonders van Cambodja als Orange Appelen gegeten word. Zie van deze Gom meer in *Actis Reg. Pariſ.* 1701. *Memoir. pag.* 172. *Edit. in* 12. alwaar de Boulduc verſcheide proeven verhaalt, die van hem gedaan zyn omtrent

is een zoort van een Gomagtige Bol, of Wortel; en word *Gommeus* genoemt, om dat ze, als ze gekauwt word, zoodanig een lymigheid geeft, als Gom, met een ſcherpe bitterheid vermengt. De Gift in ſubſtantie is van tien greinen tot twee ſcrupels; tot een dragma in Water gekookt, werkt ze langzaam; maar zoo ze in gemene Brandewyn ontdaan word, word 'er een (a) *gemengt Lighaam* uit gemaakt inhoudende Water, Oly en Zout, en zagt genoeg werkende; zoo men ze in Alkohol ontbind, koomt 'er Harſt uit voort, die zeer wel purgeert; zoo dat 'er in de wyze van bereidinge weinig verſchil is. Deze zyn de *Slymdryvende* Middelen der Oude, zoo men 'er de Opopanax en Sagapenum by doet, en de Gummi Gutta uit ſluit.

De Nieuwe Geneesheeren hebben by deze ook gevoegt de *Manna* en de *Aloë*. En zeker de *Manna* is een lymig Lighaam, en met eenige ſcherpte voorzien: En de *Aloë* heeft dit, dat ze door hare lymigheid en bitterheid de Gal evenaart, welke Gal van HIPPOCRATES voor een natuurlyk *Clysſus* gehouden word. De Gift van de *Aloë* is van twee of drie greinen tot een dragma; by deze word ook gevoegt de (b) *Wilde Wyngaarts Wortel*; deze Wortel is ſponsagtig en dik, zeer ſlymig en hebbende een ſcherpen, bytenden, en walgelyken ſmaak. Deszelfs Gift is in ſubſtantie van een half ſcrupel tot een dragma; en in een infuſie tot twee oncen, of meer: Deze wortel in Water of Bier gekookt, voert de ſlym langzaam, maar met brakinge en met gewelt, uit 't Lighaam,

omtrent de bereidinge van deze Gom. Dog deszelfs Beſchryvinge kan men leezen, voornamentlyk by CLUSIUS, *Lib.* 4. *Exoticorum*, *Cap.* 8; vervolgens by BONTIUS *de Methodo Medendi Indica*, *Cap.* 9., en allerbeſt, in HORTO MALABARICO, *Tom.* 1. *pag.* 41. Zie eindelyk LOTTICHIUS *Tract. de Ghitta Jemou.*

(a) CLYSSUS *is een Konſtwoord van meer als eene Betekenis; hier verſtaat men 'er door een t'zamenbrenginge van onderſcheidene en al rede geſcheidene ſtoffen tot een Lighaam.* (b) *Bryonia.*

haam, dog deszelfs smaak in een afkookzel is onverdraaggelyk: maar in Brandewyn gekookt en dik gemaakt, verkrygt ze een dubbelde kragt: ze is dienstig in de opgestopte stonden der Vrouwen veroorzaakt door slym, dat de Baarmoeder bezet. Men voegt bovendien by deze Middelen de *Wortel* van (a) *Eiken Boom-vaaren*; die ook door de kragt van hare slymigheid en scherpte werkt.

Hier toe behoren ook de *Quik-middelen*, en voornamentlyk het (b) *Zoete Quik*; 't welke, zoo het zeer fyn gevreven word, Quyl-dryvende, dog zoo het grof gevreven word, Slym-dryvende word; want het word in Schei vogten niet ligt ontbonden: Belangende deszelfs Gift, die is van vier tot vierentwintig of dertig greinen.

BESCHOUWENDE GEVOLGEN, *ziende op de ontbindinge van de Slym-dryvende Middelen.*

Nadien alle de genoemde *Slym-dryvende* Middelen bestaan uit een Lymig deel, 't welk of Gom-, of harst-agtig is, en uit een vlug doordringend, egter door Lym omwonden zout, vloeien omtrent derzelver ontbindinge, hier uit deze GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Indien een Lighaam, in 't welk nog 't Zoute, nog 't Gommeuse, nog 't Harst-agtige deel de overhand heeft, in water *ontbonden* word, zal dat gene, dat na de ontbindinge overblyft, de *Buik-zuiverende Kragt* behouden, niet tegenstaande dat ook de *Buik-zuiverende kragt* aan 't water zelfs is medegedeelt. Zoo vervolgens dat overblyfzel in gemeene Brandewyn ontdaan word, zal dat gene dat daar van overblyft *Buik-zuiverende* zyn. Maar zoo dit tweede overblyfzel in zuivere overgehaalde Brandewyn, zoo veel als mogelyk is, ontbonden word, zal het overblyvende ten eenemale *kragteloos* zyn, gelyk als een (c) dood overschot, en diensvolgens niet Buik-zuiverende.

II. GE-

(a) *Polypodium Quercinum.* (b) *Mercurius dulcis.* (c) *Caput mortuum.*

II. Gevolg. Indien een Lighaam in 't welk 't Zoute de overhand heeft, in water, zoo veel mogelyk is ontbonden word, dan zal 't overblyfzel *kragteloos* zyn; gelyk geschiet in Lighamen, die niet Harst-agtig, maar Gommeus zyn, hoedanige zyn de (a) *Lorken-swamme* en de *Wilde Wyngaarts-wortel.*

III. Gevolg. Indien een Lighaam half Zout, en half Harst-agtig is, en in gemeene Brandewyn, zoo veel mogelyk, ontbonden word, zal men 't overblyfzel ook *kragteloos* bevinden.

IV. Gevolg. Maar zoo 't Harst-agtige alleen de overhand heeft, dan zal deszelfs geheele *Buik-zuiverende kragt*, door zuivere overgehaalde Brandewyn uitgetrokken worden, en 't overblyfzel zal *kragteloos* zyn.

V. Gevolg. Indien de drie *ontbindingen* in 't *Eerste Gevolg* gemeld, onder malkanderen gemengt, en door een zag vuur dik gemaak worden, zullen wy daar van hebben de geheele kragten, of de *quinte essentie* van 't ontbondene Lighaam.

VI. Gevolg. Alle deze Extracten in de opene Lugt bewaart, geven een *walgelyken* reuk van zig, en als die weggaat, gaat derzelver kragt te niete, maar de zwaarte blyft over.

VII. Gevolg. Alle deze Middelen met *zuure* Scheivogten gekookt, als met Azyn, Vitriool-oly, Geest van salpeter, Geest of Oly van Zwavel door de Klok, enz. verliezen hare *Kragt.* (†)

Beoeffenende Gevolgen.

I. Gevolg. Het gebruik van de verklaarde Geneesmiddelen is nootzakelyk in menschen, welkers *eerste* Ingewanden, dat is, de Werktuigen welke, de

(a) *Agaricus & Bryonia.*

(†) Zie over deze Gevolgen, 't Tweede Deel van de *Elementa Chemiæ* van onzen Auteur,

de Chyl maken, *Zwak* zyn. Deeze werktuigen nu zyn van tweederlei zoort; te weten, 1. De Mond met hare ter kauwing dienende werktuigen, de maag met haare verteerende Spieren, ende darmen met hare drukkende Spieren; 2. Het Middelrift, voor zoo verre 't zyne beweginge aan alle die deelen mede deelt, de Spieren van den Onderbuik, en van de Borst, eindelyk de beweginge van de Slag-aderen en van de Lever.

II. Gevolg. Het gebruik der *Slym-dryvende* Middelen is zeer nootzakelyk in alle ziekten veroorzaakt door *de Chyl*, welke wegens de *werkeloosheid* van de Gal *bedorven* is; want de Gal is een scheivogt, door welkers kragt de lymigheid der spyzen zeer gebrooken, en ontbonden word: daarom als de Gal al te *kragteloos* is, of al te *weinig* in de Darmen vloeit, wort'er in korten tyd Slym in de Darmen voortgebragt, en vermenigvuldigt daar; waar door de op deze wys aangedane menschen waterzugtige, of slymzugtige gemaakt worden: By gevolg zyn de *Slymdryvende* Middelen, in een kleine, maar dikwils herhaalde gift, deze menschen zeer voordeelig. Ze zyn ook zeer dienstig in alle *Koude* ziekten, in die namentlyk, welke afhangen van de *werkeloosheid* van de eerste Ingewanden, teffens ook van derzelver scheivogten; want uit die twee gebreeken ontstaan witte gezwellen, Slymgezwellen genoemt; als ook verproppingen of verstoppingen van den Onderbuik; als mede de Waterzugt, de Vrysterziekte, of Groene zugt, (*Pallor Virgineus* seu *Chlorosis.*) enz.

III. Gevolg. De *Slym-dryvende* Middelen zyn die gene voordeelig, welkers geheele Lighaam bleek is, en welkers Speekzel, Alvleeschsap en Darmvogt *lymig* zyn, en welkers drek als met *Slym* omwonden word. Want men moet aanmerken, dat de roodheid des Lighaams afhangt van de roodheid van 't Bloed; maar dat deze afhangt van den omloop des Bloeds

Bloeds door de vaten, en voornamentlyk door die van de Longe, in welke de kleinste deeltjes zeer sterk t'zamen gebonden worden, van de tegenstaande Kragt der Vaten tegen de voortpersſende kragt van 't Harte; waar door zy tot vaste, en ronde, en by gevolg tot roode bolletjes gemaakt worden. Derhalven, zoo het geheele Lighaam *bleek* is, weten wy uit den aart der ziekte, 1. Of dat de Vaten al te slap zyn; 2. Of dat 'er gebrek aan Bloed is; 3. Of eindelyk dat 't Harte zig niet sterk genoeg toetrekt, en by gevolg dat de kragt der Vaste deelen op de vloeibare vermindert is: want als deze kragt ophoud, word het Bloed ten eersten *bleek*, gelyk de ondervinding leert; vermits het afgetapte en stilstaande roode bloed in korten tyd *bleek word*, en in slymige Wei ontbonden word. Derhalven zyn de *Slym-dryvende* middelen, welke verdunnen, ontbinden en prikkelen, in dit geval zeer dienstig; nadien ze 't gebrek van beweginge in de *eerste* wegen, waar van zelfs 't gebrek van 't Harte zeer veel afhangt, wegnemen.

IV. Gevolg. De *Slym-dryvende* middelen zyn nuttig voor menschen, welke door een al te *zittend* Leven, of door een al te slymig voetzel, gelyk door meelige spyzen alleen, die in 't geheel niet of ten minsten niet wel gegist zyn, *bleek* en *slymig* worden.

V. Gevolg. De beste wys om de Ziekten te genezen, welke in de vier voorgaande *Gevolgen* opgetelt zyn, is aldus: 1. Laat 't Lighaam eenige dagen lang voor af bereid worden, door namentlyk die middelen in te geven, welke de Ingewanden prikkelen, en 't slym verdunnen en verdeelen; hoedanige zyn die, welke in de *tweede*, *derde*, en *vierde* nummer van de *eerste* Classe ontvouwt zyn, alwaar gehandelt word van de Zeep-agtige middelen, en van de stinkende Gommen, als ook van die welke bestaan uit Waterige deelen, en uit Zouten door Konst gemaakt, te weten uit de vaste Alcalische. 2. Laat de ontbondene,

dene, en ter deeg vloeibaar gemaakte ſtoffe, uitgedreven worden door de *Slym-dryvende* middelen, in de *tweede* Claſſe beſchreven. *By voorbeeld*, Laat een menſch door zyn geheele Lighaam kout, ſlymig en loom zyn, en daarenboven gewoon zyn ſpyzen te gebruiken, die rauw zyn, en niet wel kunnen verteert worden, en dat wy bedugt zyn, dat hy hier van binnen korten tyd zal Waterzugtig worden; dan, zegge ik, moet de genezinge op de volgende wys in 't werk geſtelt worden: 1. Laten hem alle uur twee greinen Veneetſche Zeep tot pillen gemaakt ingegeven worden; en na elke gift van deze pillen vyf of tien greinen Salpeter, of vaſt Zout van GLAUBER, of vaſt zout van Wynſteen, of (a) Potaſch, of Gom-Ammoniak, met Spaanſche-wyn, of (b) Kruiſemunt Water. 2. Laat hem, na dat deze dingen eenige dagen lang gebruikt zyn, elken avond ingegeven worden een pil uit Aloë tot drie of vier greinen; en den volgenden morgen diergelyken pil met een half of een grein Euphorbium: en op deze wyze zal den Zieken in 't kort genezen worden.

VI. GEVOLG. Derhalven blykt uit 't gezegde, dat 'er door middel van *Buik-zuiverende* middelen na behoren gebruikt, ontelbare ziekten kunnen genezen worden; niet tegenſtaande 't gevoelen van HELMONT en van andere Stoffcheiders deszelfs navolgers, die zeggen, dat *alle Buik-zuiverende Middelen Vergiften* zyn, en bygevolg dat ze ons Lighaam altyd verzwakken (†).

(a) *Cinis Clavellatorum.* (b) *Aqua Menthæ.*
(†) Zie HELMONT. *Lib. de Febribus*, *Cap.* 5. *integr.* & alibi paſſim.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Gal-dryvende Middelen.*

1. LAat ons, eer wy den Waaren aart en de Uitwerkinge van de *Gal-dryvende* Middelen openleggen, en derzelver Clasſen optellen, het gevoelen der Ouden hier over onderzoeken. De Ouden erkenden een tweederlei Gal; te weten, de eene de *Zwarte* of *Miltgal*, maar de andere de *Geele*, of *Levergal*; en aldus noemden ze de Geneesmiddelen welke de eerſte uitdryven (b) *Zwartegal-dryvende*; maar die, welke de laatſte ontlaſten, (c) *Gal-dryvende* Middelen: En dezen laatſten naam gaven ze aan alle die Geneesmiddelen, en aan die alleen, welke den *drek*, die door zyne Geele koleur en andere eigenſchappen na de (d) Galblaas-gal zweemt, uitwierpen: maar op deze wyze zyn ze in een tweederlei dwalinge vervallen; te weten, 1. Slooten ze uit 't getal der Gal-dryvende Middelen zommige Geneesmiddelen, die egter waarlyk *Gal-dryvende* Middelen zyn, te weten, de Geneesmiddelen welke de Lever-gal, in een nauwen zin zoo genoemt, uitdryven: want deze Gal, indien ze in den (e) Boezem of de Holte van GLISSONIUS onderzogt word, eer ze met de Galblaas-gal vermengt is, koomt in al haar Kenmerken, te weten, in ſmaak, reuk, koleur, dikte, t'eenemaal overeen met 't (f) Water, en bygevolg, ſchoon ze door middel van *Gal-dryvende* Middelen uit 't Lighaam geleid word, word egter den drek daar van niet geel. 2. Dikwyls hielden ze voor *Gal-dryvende* Middelen zulke, welke in der daat geen Gal-dryvende Middelen zyn, gelyk terſtont blyken zal: want dewyl de *Galblaas-gal* van alle andere vloeibare Lighamen, door deze

(a) *Cholagoga.* (b) *Melanagoga.* (c) *Cholagoga.* (d) *Bilis Cyſtica.* (e) *Sinus Gliſſonianus.* (f) *Lympha.*

deze vier Kenmerken, α. door hare *bitterheid*, β. door hare *geele koleur*, γ. door haren schynenden *glans*, δ. door hare *dikte* of taaite, onderscheiden word; hierom besllooten de Oude uit de tegenwoordigheid van de drie laatste Kentekenen in den (a) drek, (want van de tegenwoordigheid van 't eerste konden ze niets zeggen, dewyl ze niet gewoon waren den drek te proeven) dat die (te weten den drek) *Galagtig* was; en daarom noemden ze alle Geneesmiddelen, welke zoodanigen drek uitdreven, *Gal-dryvende*; maar te onregt en al te onbezonnen: want deze *geele koleur*, en schynenden *glants* welke men zomwylen in den lymigen Drek, door purgeer-middelen uitgedreven, waarneemt, kan een voortbrengzel zyn van de Geneesmiddelen zelfs, die de in de Darmen bevatte stoffen, en voornamentlyk het Darm-slym met een blinkend *geel* verwen, schoon 'er zelf in 't geheel geen Gal by is: want aldus verft de *Pyp-cassie*, in kleine quantiteit ingenomen, de Pis en den Drek met een *Geele* Koleur, (die by gevolg te onregt aan de Gal zou toegeschreven worden); zoo ze in grooter quantiteit ingenomen word, maakt ze een *Groene* Koleur; zoo in een nog grooter een *zwarte*; ja zelfs word den Drek *geel* van ingenomen Manna; als mede van *Tamarinde*, van de welke dezelve ook *slymig* word; desgelyks word de *Aloë* in veel water ontbonden zeer lymig, en koomt zeer naby de Gal zelve, en maakt den Drek altyd *geel*.

2. Uit 't gezegde blykt, hoe zeer de Oude dwaalden, als ze uit de uitwerkinge, welke zommige Geneesmiddelen hebben, van den Drek als Gal gekoleurt uit te werpen, besloten dat dezelve in der daat de Gal uitdryven. Derhalven, het gevoelen der Oude verworpen zynde, zullen wy alle *Gal-dryvende* middelen tot twee Classen brengen; welkers *eerste* bevat alle die middelen, welke door 't Lever-bloed te

 ver-

(a) *Fæces Alvinæ.*

verdeelen de affcheidinge van de Gal overvloediger maken; en de *laatste* alle die, welke door het Middelrift en den Onderbuik sterk te bewegen en te schudden, de Gal uit de Lever en uit 't Galblaasje, na de Darmen afleiden, waar van daan ze naderhand door den stoelgang uit 't Lighaam kan gedreven worden, zoo 't maar nodig is.

Onder de *eerste* Classe worden vervat alle *Natuurlyke Zeep-agtige* Middelen; als zyn de Zappen van alle zuur-zoete, en rype Tuinvrugten; te weten, van Druiven, Kersfen, Moerbezien, Vlierbezien, enz. van Braam-boizen, en 't gemeene zap van Appelen, Peeren, enz. Want deze maken vloeibaar alle die stoffen welke in de Vaten zyn, en dus ook de Gal, ja zelfs zomwylen zoo geweldig en overvloedig, dat ze (a) 't Boort veroorzaken. Hier toe moet men ook voornamentlyk brengen, 1. De Zappen van zommige Planten, welke opentlyk en blykbaar zeep-agtig zyn; als 't zap van (b) Zeep-kruid: hier toe behooren ook de Pyp-cassie, Manna, Honing, Zuiker, Tamarinde, 't Zap van bleeke Roozen, Aloë, Scammonie, Myrobalanen, Rhabarber. 2. Alle door konst gemaakte zeepige middelen, welke bestaan uit Oly en Zout door konst te zamen vereënigt, gelyk te voren gezegt is, en waar van verscheide zoorten zyn, boven opgetelt; dog het uitmuntenste van alle is dat; het welk gemaakt word uit een vlug Loog zout, en een vluggen Oly. Hier toe worden eindelyk gebragt den Elixir Proprietatis, en alle Syropen, die matig Aromatiek zyn; gelyk de Syroop van (c) Byvoet van Fernelius, van (d) Druivenkruit, van de (e) vyf openende Wortelen, van (f) Zuikery, enkeld, en met Rhabarber, van Violen, enz. Laten alle die Syropen met Wei van melk, of met 't afkookzel van (g) Paarde-bloemen, of met een

(a) *Cholera.* (b) *Lychnis Saponaria dicta.* (c) *Artemisia.* (d) *Botrys.* (e) *Quinque radices aperientes.* (f) *Cichoreum.* (g) *Taraxacum.*

een diergelyk verdunnend vogt ingenomen worden, en dat 's morgens op een ledige Maag.

De *tweede* of *laatste* Classe behelst alle de *sterkere Braak-middelen*, als zyn de bladeren van (a) Mans-ooren, en ook de Braak-middelen, welke uit Spiesglas, Quik, enz. bereid worden.

Beoeffenende Gevolgen.

I. Gevolg. De Gal moet nooit *ontlast* worden; want ze zondigt nooit in overvloed, dan in menschen welke zig al te lang van spys onthouden hebben, in welk geval 'er niets anders vereist word, als spys te gebruiken.

II. Gevolg. Zoodanige Geneesmiddelen moet men gebruiken in alle Ziekten, welke voortkomen uit *verstoppinge* van de Lever- of Gal-buis, en by gevolg in de *Geel-zugt*; egter met eenige omzigtigheid: dewyl men in 't begin der ziekte zig van sterkere genees-middelen moet onthouden; want ze vermeerderen de Koorts, of liever de Ontsteekinge, waar uit de Koorts ontstaat. De *Geel-zugt* nu koomt dikwyls voort van de verstoppinge van de Lever, door Kryt-agtige, Kalk-agtige, Steen-agtige, en andere t'zamen-groeizels; maar zomtyds van verstoppinge van de gemeene Buis, door een vast zittend Steentje, welke altyd een bovenmatige brakinge verzelt. Deze ziekte kwelt doorgaans de Geletterde, uit hoofde van 't zittende leven; om welke te verdryven de volgende wys de beste schynt: *by voorbeeld*, Laat 1. dagelyks, alle uur gegeven worden een Pil, uit *Veneetsche Zeep*, of een weinig *Aloë* met *Honing*; of *Heilig Bitter* in een kleine gift; of laat gebruikt worden *Sal Polychrest* met een weinig *Honing* en (b) *Zeep uit Rhabarber*; en laat 'er op gedronken worden een dunne ge-

(a) *Asarum.* (b) *Smegma ex Rhabarbaro.*

gezuikerde, of gehoningde drank, of *Syroop van Violen*, met in agtneminge van een naukeurige levenswys; en laat 't gebruik van deze of diergelyke middelen zoo lang vervolgt worden, tot dat alle t'zamengroeizels beginnen ontbonden te worden; 't geen doorgaans binnen een of twee maanden pleegt te geschieden, en dat 't geschiet is, kan gekent worden uit de veranderinge van de koleur in de Pis, in den Drek, en in de Huid. Maar laten dan ten 2. *sterke Braak-middelen* ingegeven worden, waar door den onderbuik sterk geschud, en de ontbondene stoffe uitgeperst word: (dog deze moet men in 't begin niet voorschryven, op dat ze, door 'er vloeibaarste deel uit te perssen, de zamengroeizels niet harder en vaster maken.) Laat vervolgens als de werkinge van 't Braak-middel geeindigt is, des avonds een *Opiaat* ingegeven worden, en laat zig den Zieken allengskens gewennen aan bezigheid, en vaster spyzen. Dog de *Ziekten*, welke uit gebrek van Gal ontstaan, moeten genezen worden door die dingen toe te dienen, welke gemakkelyk ontbonden en verteert worden; hoedanige zyn de (a) Gerste-dranken, de dooijers van Eyeren, en diergelyke met een *Zeep-pil* gebruikt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Water-dryvende Middelen.*

1. DE *Water-dryvende* zyn die Purgeer-middelen, *welke 't Water*, dat is, *de Speekzel-agtige Darm-wey buiten 't Lighaam voeren.* Voorts word allerhande vogt, 't welk van 't Bloed afgescheiden nog vet, nog rood is, *Wei* genoemt: En is of stremmende op 't vuur, als 't wit van een Ey, tot eenen harden klomp; en zoodanig is de eigentlyk genoemde *Wei*

(a) *Ptisanæ.* (b) *Hydragoga.*

Wei van 't Bloed: of niet ſtremmende maar uitwaasſemende, en agterlatende dikke, maar niet geſtremde ſtoffen; en de zoodanige zyn het Speekzel, het Zweet, de Pis. De *Wei* nu die van de *Water-dryvende* Middelen buiten 't Lighaam gevoert word, is deze laatſte: maar zy word *Darm-wei* genoemt, om dat ze na en in de Darmen afgeleid word; en dat tweezins: te weten, 1. Ze druipt uit de Speekzelklieren van de mond, als ook uit de klieren van 't verhemelte en van de Maagpyp, en word vervolgens doorgezwolgen. 2. Ze word afgeſcheiden en vloeit in de Darmen niet alleen uit de Darm-klieren zelfs; maar ook uit de Klieren van de Lever door de (a) Lever-buis. Dog dit Vogt word 'er door middel van *Water-dryvende* middelen, in veel grooter menigte, als natuurlyk pleegt te geſchieden, uitgeleid, en door den ſtoelgang uitgedreven.

2. Voorts kunnen de *Water-dryvende* middelen tot *drie* Claſſen gebragt worden: welkers *Eerſte* vervat die middelen, welke de afſcheidinge van dit Vogt bevorderen, door namentlyk de Darmklieren te prikkelen: de *Tweede* behelſt die welke de afſcheidinge van 't genoemde Vogt aanzetten, 1. Door 't Bloed te verdeelen in Deelen, die niet rood zyn, 2. Door 't zelve dus ontbonden, ſnelder te bewegen, waar door 't in grooter menigte aan de afſcheidende Darmklieren geappliceert word. De *Derde* eindelyk ſluit in de Geneesmiddelen welke dat beide te gelyk verrigten.

Eerſte Claſſe der Water-dryvende Middelen.

De Geneesmiddelen van deze Claſſe, aan 't inwendige vlies der Darmen geappliceert, doen 't zelve, even als een blaartrekkend middel, tot blaren op-

(a) *Ductus Hepaticus.*

oploopen, maar welke ze naderhand door hare brandende kragt ontbinden; waar uit een geduurige lekkinge van 't Darmvogt volgt. Want 't gantsche oppervlak des lighaams, zoo uitwendig, als inwendig, is voorzien en vervult met Vaten die 't zoo genoemde vogt inhouden: zoo nu aan deze Vaatjes geappliceert worden scherpe Lighamen, welke dezelve kunnen ontbinden, en welke teffens zoo dik zyn, dat ze daar niet kunnen inkomen, dan zullen ze 't vogt daar uitleiden. Dog die scherpe Lighamen worden genoemt (a) *Blaartrekkende*, of *Water-dryvende*, na dat ze aan deze of gene Oppervlakte geappliceert worden, te weten, uitwendig, of inwendig: Waarom alle scherpe blaartrekkende Middelen welke zoo dik zyn, dat ze niet kunnen komen in de Melk-vaten, Water-dryvende worden, zelfs geen een uitgezondert, en hoe zy scherper en dikker zyn, hoe zy ook sterker zyn. Voorts moeten de Geneesmiddelen van deze Classe twee hoedanigheden hebben; namentlyk 1. is nodig, dat ze in zig hebben iets dat dun, scherp, bytende en brandende is; 2. is nodig dat dat brandende zoo omwonden is met een Gommeus of harstagtig Lighaam, dat 't geheel te gelyk niet uitwaassemt, maar allengskens; waar door 't ook geschieden zal, dat 't allengskens byt. Dog zoodanige Geneesmiddelen zyn tweederlei; want ze worden genomen of uit 't gegravene, of uit 't groeijende. Welke uit het groeijende genomen worden, zyn de volgende. (1) De (b) *Witte Rhabarber*, die reets onder de Slym-dryvende Middelen getelt is: ze heeft bykans de kragten van de Jalappe; in Alcohol ontbonden geeft ze een Tinctuur, welke zoo ze dik gemaakt word, harst word: Deze Tinctuur in de mond gehouden brand de keel met een onverdraaggelyke hitte, en verwekt quylinge; maar zoo ze doorgezwolgen word, ontsteekt ze de keel en de maag-

(a) *Vesicatoria* aut *Hydragoga*. (b) *Mechoacanna*.

maagpyp, en vervult die met Vogten; dog zoo 't harst gekauwt word, doet 't ook op een geweldige wys quylen en maakt zweeren in de mond; Eindelyk zoo ze met Eywit in vuile wonden gedaan word, vaagt ze dezelve af. De Gift van deze wortel is van een scrupel tot twee dragma; welke gift grooter is, als die welke vereist word voor 't gebruik van Slym-dryvende Middelen; nadien in dit geval de prikkel grooter zyn moet. Ze is een allerheerlykst *Water-dryvend* Middel; maar ze moet niet doorgezwolgen worden, of ze moet met een zeeker lymig Lighaam omwonden worden, om namentlyk de keel en maag-pyp niet te quetzen. (2) De *Jalappe*: dog zoo deze gekauwt word schynt ze in 't eerst wel kragteloos te zyn; maar word eindelyk zeer scherp bevonden: Deszelfs Tinctuur met Alcohol gemaakt, en in de mond gehouden, veroorzaakt insgelyk een zweringe in de keel: dog zoo 't Harst gekauwt word verwekt 't een onverdraaggelyke pyn en zwellinge, en vermeerdert zeer de afscheidinge van 't Speekzel; voorts zoo ze in Water ontbonden ingenomen word purgeert ze zeer sterk, als mede deszelfs Tinctuur met Zuiker zoetgemaakt. De Gift van de Jalappe, in substantie, is van een scrupel tot vyf scrupels; maar 't Harst van vyf greinen tot een scrupel. (3) De (a) *Hadig* of wilde Vlier: men gebruikt deszelfs vrugt en middelste bast. De Gift van de Besiën is van anderhalf scrupel tot vyf dragma; en derzelver Zap, als ook van de toppen pleegt gegeeven te worden van een dragma tot een onze. De middelste bast, zoo ze tot een scrupel Kinderen, en tot een half once bejaarde ingegeven word, voert de Wei zeer sterk buiten 't Lighaam, en werkt sterker als Vlier: Voorts zoo de Beziën en de Bast doorgezwolgen worden, geven ze een scherpen en pynelyken smaak.

(4) De

(a) *Ebulus sive Sambucus humilis.*

(4) De (a) *Purgerende Rhyn-beziën*, of *Doornige Rhyn-beziën*, of *verwende Doorne* (zoo wel genoemt, om dat ze van de Schilders gebruikt worden): Het uitgeperste Zap van de Beziën kan ingenomen worden tot een once, en tot Syroop gekookt tot twee oncen. En volgens de waarnemingen van Sydenham doet deze Syroop van Rhyn-beziën de Water-zugtige zeer veel voordeel, en maakt dat deze, welke ligt purgeren, zeer veel Water quyt raken (†): dog als 't zap in de mond gehouden word, geeft 't als 't ware een brandenden smaak. (5) De (b) *Kleine Zee-winde*: Dit is een Kruit dat aan de Zee-stranden groeit, en een zoort van Winde; by de Batavieren die aan Zee wonen word 't voor een Goddelyk Geneesmiddel gehouden; dog het geeft een zeer scherpe Zoute smaak: men gebruikt 't rauw als Salaad met Azyn; maar door den Azyn word deszelfs kragt veel verbrooken: dit Kruit is lymig en kleefagtig met scherpte, en maakt Stoelgang met pynen. De Gift is van twee scrupels tot een once. (6) De (c) *Gods-genade*: deze heeft een brandenden en zeer bitteren smaak, met een lymig Zap; ze voert 't Water uit 't Lighaam met zeer zware pynen, en pleegt brakinge te verwekken. De Gift is van een scrupel tot drie dragmag in een infusie. (7) De (d) *Gemene Inlandsche Lisch*: deze werkt zeer sterk. De Gift van de Wortel, in Poeijer is van een half scrupel tot anderhalf dragma; in een infusie, van een dragma tot een half once. Dog de Gift van 't vers uitgeperste Zap is van een half once tot drie oncen: maar dit Zap, zoo men geen voorzigtigheid gebruikt, doet als 't ingenomen word de Maag-pyp tot blaaren oploopen met zeer groote pyn; dog die pyn word door 't gebruik van Azyn weggenomen. (8) De (e) *Wolfs-melk*; wel-

(a) *Rhamnus Catharticus, sive spina Cervina, vel infectoria.* (b) *Soldanella Minor.* (c) *Gratiola.* (d) *Iris vulgaris, quæ nostras dicitur.* (e) *Esula.*

(†) Zie SYDENHAM, *Tract. de Hydrope, p. m.* 487.

welkers Zap, ten aanzien van de koleur en dikte, na Melk zweemt, maar 't is zoo brandende, dat als 't aan de huid geappliceert word, die, evens als 't Vuur doet zweeren; en zoo taai en vast, dat 't door een klein vuur uitgewaasſemt tot harſt word. MARTINUS RULANDUS hadde, in Duitsland, zeeker geheim voor de *Waterzugtige*, welke in groote menigte na hem toevloeiden, en die hy genoegzaam alle genas. Dit geheim nu was de baſt van *Wolfs-melk* in *Wei van Melk* gekookt, en met *Honing* zoet gemaakt. De Gift van de Wolfs-melk is van drie tot agt greinen in ſubſtantie, maar in een infuſie word die gift verdubbelt. Hier toe worden ook gebragt de andere zoorten van Wolfs-melk, als ook den Euphorbium. (9) De (a) *Gom-Gutte*, (waarover reets in 't HOOFDST. van de *Slym-dryvende* Middelen geſproken is): Zommige zeggen, dat deze Plant is een zoort van Wolfs-melk, uit welke, als ze geſneden word, de Gom druipt, dog die men een geele koleur geeft, op dat 't bedrog niet ontdekt worde. Maar, zoo men die doorſlikt, maakt zy een verzweringe in de keel, en blyft daar zeer vaſt aan hangen, en verwekt blaaren; zy is ook een zeer ſterk en uitmuntend *Waterdryvend* Middel. De Gift is van drie tot vyftien greinen; dog zy verwekt in Lighamen, die moeijelyk purgeren, doorgaans brakinge. (10) Het *Elaterium*, of 't *Zap uit wilde Komkommers* in de Zon dikgemaakt: Dit Geneesmiddel is zeer ſcherp, ja ook zoo lymig, dat, ſchoon 't hondert jaren lang bewaart word, egter klevende blyft: het word van Sydenham geprezen als 't laatſte Plegt-anker in de Waterzugt (†). De Gift van 't Elaterium is van anderhalf tot

(a) *Gummi Gutta, Gutta Gamba, Gutta Gamandra, Gummi Gotta, Gutta Camboidia, Gutta Gemau, Gutta Gauma of Gemu, Gummi Peruvianum, of de Peru, de Jemu, of Jemou, Succus Cambici, of Cambrici.*

(†) *Tract. de Hydrope p. m.* 488. *Zie ook byzonder* LISTER, *Tract. de Morb. Chronicis, Exerc. de Hydrope p. m.* 17. *ad* 20.

tot twaalf greinen; want 't heeft een zeer sterke Buik-zuiverende kragt.

De *Water-dryvende* Middelen van deze eerste Classe uit het Gegravene genomen, zyn deze volgende. (1) Het (a) Zoete Quik, 't welke bestaat uit 't zuur van Zee-zout, en uit Quik dat daar mede geconcentreert, of daarin opgesloten is: Maar dit Quik word een zeer heerlyk Water-dryvend Middel, zoo het tot een grof Poeijer gevreven, in gegeven word; want het word van onze vogten niet gemakkelyk ontbonden, en prikkelt daarom geduurende zyn verblyf in de Darmen, dezelve door de kragt van 't zuur, dat in het zelve is. Deszelfs Gift is van vier greinen tot een half dragma: dus voert het de wateragtige stoffen zeer sterk buiten 't Lighaam: maar zoo het zeer fyn gevreeven ingegeven word, verwekt het Quylinge, en, zoo het grof gevreven in een wonde gedaan word, is het zeer dienstig, om de eeltagtige hardigheden, die aan de kanten opkomen weg te vreten. (2) Het (b) *Witte neergeplofte Quik*, welkers kragt bestaat in de scherpe puntjes, welke niet opgesloten, maar open en bloot zyn; waarom dit Quik, zoo de puntjes door Alcalische Zouten verbroken worden, of door kragt van 't Vuur gescheiden en uitgedreven worden, zoet word. Deszelfs Gift is van twee tot tien greinen, en purgeert zeer sterk. (3) Het (c) *Rode neergeplofte Quik*, dat nog sterker werkt, hierom is deszelfs Gift van een tot vier greinen. (4) Het (d) *Geele neergeplofte Quik*, of 't *Turbith Minerale*; 't welk ook een zeer goet Water-dryvend Middel is, maar 't moet met voorzigtigheid gebruikt worden, want anders verwekt 't quylinge: Het moet derhalven gegeven worden volgens die vier Wetten te voren voorgeschreven; te weten, dat 't na

(a) *Mercurius dulcis.* (b) *Mercurius Præcipitatus Albus.* (c) *Mercurius Præcipitatus ruber.* (d) *Mercurius Præcipitatus flavus, sive Turpetum aut Turbith Minerale.*

't na de Darmen geleid worde, en ingenomen worde zonder andere Geneesmiddelen, door welke het na de uitwendige deelen des Lighaams, te weten, na de huid kan gebragt worden, hoedanige zyn de (a) Uitwaasſemende of Zweet dryvende Middelen, en de Opiaten; 't byt daarenboven ook de Zweeren, en neemt 't overtollige weg, zelfs in de hartnekkigſte eelten, maar niet zonder pyn. PARACELSUS noemt dit Quik *Turbith Minerale*, om dat het op dezelve wys 't Water uit 't Lighaam voert als de Wortel Turbith, welke men meent, dat 't Water uit de binnenſte leeden van een podagreus Lighaam leid en uitvoert. De Gift nu van dit Geele neergeploſte Quik is van een tot zes greinen. Men kan'er bydoen, ten (5) het (b) *Groene neergeploſte Quik*; welkers Gift dezelfde is als die van het Geele. Hier toe worden ook gebragt ten (6) de *Kryſtallen der Metalen*; als α. De (c) Vitriool van Zilver, waar uit de Lapis Infernalis gemaakt word: de Gift is van een zesde grein tot drie greinen. β. De (d) Vitriool van Koper; welke Vitriolen de Wateragtige ſtoffen zeer ſterk uitdryven, dog de Gift van dit laatſte is een grein of daar omtrent. Tot deze Claſſe kan men ook brengen 't (e) Vylzel van Koper, 't welk, zoo van de Oude als Nieuwe Geneesheeren, als 't laatſte Anker gepreezen word: Door dit Geneesmiddel is KAREL de V. van de Waterzugt geneezen. Zie FORESTUS: De grootſte gift van dit Vylzel is van zes greinen. γ. De (f) Vitriool van Staal: de Gift is van zes greinen tot een ſcrupel. Eindelyk ten (7) de *Gemene* of *Witte Vitriool*: De gift is van twee tot vier ſcrupels.

GEVOLG. Alle deze Geneesmiddelen werken alleenlyk door hare ſcherpheid; en derhalven niet door een

(a) *Diaphoretica.* (b) *Mercurius Præcipitatus viridis.* (c) *Vitriolum Lunæ.* (d) *Vitriolum Veneris.* (e) *Scobs Veneris.* (f) *Vitriolum Martis.*

een byzondere kragt: want dat dit zoo is bewyzen, 1. De ſcherpe ſmaak van alle deze middelen; 2. De hitte of brand, welke ze in de keel verwekken. 3. De Blaasjes welke ze alle, de Jalappe en (a) Witte Rhabarber niet uitgezondert, veroorzaken; 4. De Pyn welke ze in de wonden gedaan zynde verwekken; 5. De Scheikundige Ontledinge: want zoo een van alle, welk 't ook zyn mag, in Water of Brandewyn, zoo veel mogelyk, ontbonden word, deelt het zyne zeer ſcherpe kragt aan zyne Scheivogten mede: maar dat gene 't welk onaangeraakt en onontbonden *overblyft, heeft in 't geheel gene Kragten.*

Tweede Clasſe van de Water-dryvende Middelen.

De Geneesmiddelen van deze Clasſe zyn die, welke 't Bloed tot een Weiagtig vogt *ontbinden*, en 't dus ontbonden zynde ſnelder *bewegen*, waar door 't in grooter menigte aan de Darm-klieren geappliceert word. Maar zullen deze twee dingen geſchieden, zoo is nodig dat de Geneesmiddelen met den Bloedklomp vermengt worden. Dog op dat niemant denke dat zoodanige Buik-zuiverende Middelen met 't Bloed nooit vermengt worden, zullen wy ons gezegde ſtaven met een drievoudig bewys. 1. De (b) Infuſien uit Saffraan van Staal, Senubladeren, en Rhadebarber, in de Lighamen, te weten, in de Borſtholte van Menſchen en Dieren, geſpeuit zynde, by de Engelſchen en Franſchen en Italianen, hebben na een half uur Stoelgang verwekt; en daarom moet men niet twyffelen, of ze zyn van de Aderen opgenomen. 2. Het Quik aan de voeten geſmeert zynde om quiling te verwekken, veroorzaakt dikwyls Buikloop, die niet als door Zweet-dryvende Middelen en Opia-

(a) *Mechoacanna.* (b) *Infuſiones ex Croco Martis, Senna, & Rhabarbaro.*

Opiaten kan geſtilt worden. 3. De Genezinge van alle (a) Weiagtige Buik-loop word allergelukkigſt verrigt door middel van Zweet-dryvende Middelen en Opiaten.

Edog in deze Claſſe kennen we maar een Genees-middel, te weten, het *Quik:* want dit 't zy onbereid (crudus) 't zy zoet (dulcis), in een kleine gift, en die dikwyls herhaalt, en volgens de vier bovengenoemde Wetten ingenomen zynde, brengt na twee of drie dagen een Weiagtigen Buik-loop voort.

Derde Claſſe van de Buik-zuiverende Middelen.

Tot deze Claſſe behoren alle de Middelen van de *Eerſte* Claſſe, welke zoo de Klieren *prikkelen*, en de afſcheidingen *vermeerderen*, als 't bloed ontbinden of verdeelen, en 't zelve ontbonden zynde ſnelder *bewegen:* want gelyk de Spaanſche-vliegen, uitwendig op de huid gelegt, blaaren trekken, teffens ook 't Bloed zoo ontbinden, dat ze zomtyds 't Bloed piſſen veroorzaken, zoo brengen ook alle blaartrekkende en ſcherpe Middelen, als die zyn welke in de eerſte Claſſe aangehaalt worden, inwendig aan de Darmen geappliceert, in dezelve blaaren voort, en ontbinden te gelyk 't bloed, en leiden 't daar na toe.

BEOEFFENENDE GEVOLGEN,

Van de Water-dryvende Middelen in 't Gemeen.

I. GEVOLG De *Water-dryvende* Middelen zyn dienſtig in alle ziekten, daar te veel (b) *Speekzelagtig Water* in 't Bloed is: De zoodanige nu zyn alle de ziekten, in welke de eerſte Ingewanden *zwak* en *verſtopt* zyn; waar door de deelen der ſpyzen zoo niet kun-

(a) *Fluxus Seroſus per alvum.* (b) *Lympha Salivoſa.*

kunnen verdeelt worden, dat ze in de Melk-vaten komen, en met 't Water vermengt worden: de zoodanige zyn ook de Ziekten in welke de toetrekkende kragt van 't Harte en van de Slag-aderen *zwak* is; waar door 't bloed zelfs al te dun word; want 't is bekent uit de (a) Natuurkunde van 't Menschelyk Lighaam, dat, hoe sterker de kragt van 't Harte en van de Slag-aderen is, hoe dikker 't bloed is, en in tegendeel dat hoe 't dunder word, hoe ook die Kragt zwakker is: want dus bevind men dat de Boeren, die sterk Werken, als ook Arbeiders, en andere diergelyke menschen, zeer gebonden Bloed hebben; maar in de Weeldrig en gemakkelyk Levende, en in alle die welke zwakke ingewanden hebben, gelyk in de Slym-zugtige, Tering-agtige, Blaau-schuitige, enz. is 't Bloed zeer Water-agtig.

II. Gevolg. Dezelve Geneesmiddelen zyn ook heilzaam in alle buiten-vatinge en stilstand der Vogten, en by gevolg in (b) alle Slym-agtige en Water-agtige Zwellinge, en (c) Kneuzinge.

III. Gevolg. Ze zyn ook voordeelig in Ziekten, in welke een *schielyke ontbindinge* of *ontlastinge* van Vogten nodig is: By gevolg komen ze te pas in Fistels, in Schurft, in alle zoorten van Waterzugt, in Beroerte, (die dikwyls door Wei in de holligheden den der herzenen buiten gevaat veroorzaakt word) in den (d) druiper, en in diergelyke ziekten.

IV. Gevolg. Zoo dikwyls als deze Geneesmiddelen moeten gebruikt worden, moeten ze voor de eerstemaal in een genoegzaam *ruime* gift ingegeven worden, want anders, dewyl ze (e) brandende zyn, zullen ze zeer prikkelen, maar niets ontlasten; waar uit zelfs zware benautheden en pynen ontstaan zullen.

V. Gevolg. De *Water-dryvende* Middelen zyn scha-

(a) *Physiologia.* (b) *Tumor Œdematosus.* (c) *Contusio.* (d) *Gonorrhoea Virulenta.* (e) *Caustica.*

ſchadelyk in alle ontſtekende Ziekten, 't zy de ontſtekinge zy in de Slag-aderen, 't zy in de Water-vaten: en daarom zyn ze in alle Koortzen, zoo 'er geen Aderlatinge voor af gegaan is, *nadeelig*.

VI Gevolg. Ze zyn ook *Schadelyk* voor de Miltzugtige en die met Opſtygingen gekwelt zyn; want deze worden van de Water-dryvende middelen dikwils zoo ſterk gepurgeert, dat ze daar van in flauwten vallen.

VII. Gevolg. Alle *Water-dryvende* brengen ligt een (a) *overmatige Buik-zuiveringe* voort; welke tweederlei is. De eerſte zoort word veroorzaakt door middelen, die te ſterk ontlaſten, als namentlyk de ſnelheid en de dunte der Vogten, door de Geneesmiddelen zoodanig vermeerdert worden, dat de ontlaſtvaten daar door boven *maten* opgeſpannen, en lam worden; waar door 't geſchiet, dat ze zig niet kunnen toetrekken, maar open blyven, en dat 'er by gevolg de Vogten in een grooter menigte, als behoorlyk is, uitloopen. De geneezinge van deze ziekte word beſt verrigt door ſterke t'zamentrekkende middelen, met Opiaten en Geeſten: want alle Geeſtagtige middelen ſtremmen en verdikken, gelyk de Scheikunde leert; by gevolg moet men in dit geval altyd Wrange en Geeſt-agtige middelen gebruiken. De *laatſte* zoort van *overmatige Buik zuiveringe* is de Krampige, hoedanige Hippocrates beſchryft door Nies-wortel te zyn veroorzaakt (†); want de Krampen ſchudden 't Lighaam zeer ſterk, en op deze wys worden 'er de Vogten uitgedreeven. In dit geval zyn de zuure Minerale middelen, te gelyk met Opiaten, en Warme Speceryen dienſtig.

ACHT-

(a) *Hypercatharſis.*

(†) *Aphor. Sect. V. Aph.* 1. & 4. *Item Lib. de Veratri uſu, Art.* 7. *ut & Coac. Sect.* IV. *vers* 24. zie ook Dureti *Enarrationem* in hunc locum *Lib. III. Tract.* IV. *Art.* 17.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Zwarte Gal-dryvende Middelen.*

1. DE (b) *Zwarte Gal* was by de Oude tweederlei; De Eerſte namentlyk uit de Milt, en wierd genoemt (c) *Zwaarmoedig Vogt, den Droesſem* of *'t Grondzap,* en de *Vuiligheid* des Bloeds; en zy ſtelden dat deszelfs ſtoffe is (d) *Zwaarmoedig* Bloed: Maar de Tweede uit de Lever, en wierd genoemt (e) *Uitgedroogde* of *verbrande Lever-Gal.*

2. By gevolg wierden de *zwarte Gal-dryvende* Middelen van de Ouden genoemt, die, 1. Welke de (f) *zwarte Gal* uit de Milt door de Darmen *ontlaſten*; en dat dit kan geſchieden is te voren gezegt, teffens ook aangetoont de weg, door welke dit Vogt loopt, en by gevolg dwaalden ze in dit geval niet. 2. Welke de *Lever-gal* uit 't Lighaam leiden: maar zoo wy 'er naukeurig op letten, zullen wy zien, α. Dat 'er zeer veele Purgeer-middelen zyn, welke den *Drek zwart* maken: want dus geeft de (g) Eike Boom-varen, die voor 't voornaamſte zwarte Gal-dryvend middel gehouden word, volgende de natuur van alle Eikeboomen, (welkers eigenſchap is, genoegzaam alles *zwart* te verven) aan het Darm-ſlym een zwarte koleur; en wierd daarom van de Oude *zwarte Gal-dryvende* genoemt: desgelyks ook de Armeniſche ſteen, en de (h) Lazuur-ſteen, als mede de zwarte Nieswortel, (i) Tym-zyde en Zenu-bladeren, wierden van dezelve voor *zwarte Gal-dryvende* gehouden; dog 't is genoeg bekent, dat die twee ſteenen den Drek *zeer zwart* verwen, als ook alle Vitriolen. β. Dat 'er zomtyds door de kragt van de Natuur alleen, zon-

(a) *Melanagoga.* (b) *Atra Bilis.* (c) *Humor Melancholicus, Fæx & Recrementum Sanguinis.* (d) *Sanguis Melancholicus.* (e) *Bilis Hepatica exasſata.* (f) *Atrabilarius Humor.* (g) *Polypodium Quernum.* (h) *Lapis Laſuli.* (i) *Epithymum.*

zonder ingeven van een Buik-zuiverend Middel, van boven en van beneden, een *zwarte* ſtoffe uitgeworpen word: en by gevolg, dat in dit geval al dat gene *zwarte Gal-dryvende* kan genoemt worden, dat deze ſtoffe op een zagte wys uitwerpt; want ze moet niet ſterk aangetaſt worden, maar alleenlyk door zagte Purgeer-middelen uitgeworpen worden.

NEGENDE HOOFDSTUK.

GEVOLGEN

Over de Buik-zuiverende Middelen in 't Gemeen.

ALle de zoorten der *Buik-zuiverende Middelen* nu afgehandelt zynde, is 'er nog overig, dat wy in dit HOOFDSTUK, de volgende GEVOLGEN *over deze Buik-zuiverende Middelen in 't Gemeen* 'er byvoegen.

I. GEVOLG. 's Menſchen geheele Lighaam kan door den *Buik gezuivert worden*, ſchoon dat HELMONTIUS 't tegendeel beweert. *Zuiveren* nu is zommige Deelen van een bepaalt Weefzel en Scherpte af te ſcheiden; door welke eigenſchappen zy verſchillen van 't overige Bloed, waar mede zy omloopen: want deze Deelen zyn doorgaans kleinder als de Bloeddeelen; derhalven blykt 't van zelfs, dat, zoo wy in de Milt, Lever, en andere Ingewanden de laxiteit der ontlaſt-vaten kunnen verminderen, maar die der uitdryvende Buizen vermeerderen, die zondigende Deelen gemakkelyk kunnen afgeſcheiden worden.

II. GEVOLG. De *Buik-zuiverende Middelen* zyn niet *vergiftig*, zoo als PARACELSUS beweert heeft, en HELMONTIUS (†) heeft willen bewyzen met deze re-

 de-

(†) Zie HELMONT op de boven *aangehaalde plaats*, pag. 241.

denen: te weten, 1. Om dat ze in een vermeerderde gift ingegeven, altyd de Doodt veroorzaken: 2. Om dat de Theriaak, dewelke een vergift wederſtaand middel is, dienſtig is om de Kragt der Buik-zuiverende Middelen weg te nemen. Maar wy antwoorden hier op, 1. Dat niet alleen de Buik-zuiverende, maar alle de heilzaamſte middelen zonder onderſcheid, zoo ze in te grooten quantiteit gebruikt worden, doodelyk zyn: Vervolgens ten 2. Dat de Theriaak de Buik-zuiverende kragt der Middelen ſteuit, door de kragt van den Opium, welke daar onder vermengt is; want den Opium belet voor een tyd alle toetrekkende bewegingen der vaſte Deelen; waar door de uitwerpinge van Vogten, door de Afſcheidende en Ontlaſtende Vaten, minder word.

III. Gevolg. Daar zyn geen *byzondere Buik-zuiverende* Middelen, dat is, welke de Gal, 't Water, 't Slym, zonder aanrakinge van de overige, uitwerpen: Dit dog is overvloedig gebleeken uit de beſchryvinge der Buik-zuiverende Middelen; want doe wy hier over in 't byzonder gehandelt hebben, hebben wy duidelyk gezien, dat ze op alle onze Vogten gelykformig werken, maar dat 'er alleenlyk een Vloeibare ſtoffe geroert word en welke gemakkelyks kan ontlaſt worden.

IV. Gevolg. De Kragten der Buik-zuiverende Middelen worden te onregt afgeleid, of van een *Zuur-*, of van een *Loog-zout*, of van een daar mede vereenigden *zwavel*: want, *by voorbeeld*, 't zap der Planten, en de Geeſt van Salpeter, purgeren, waar in egter niets Zwavelagtigs is; maar elk ſcherp Ligchaam dat prikkelen kan, word uit dien hoofde, *Buik-zuiverende.*

TIEN-

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Braak-middelen.*

1. DOor *Braak-middelen* verſtaan wy alle Genees-middelen *door welkers Kragt, al dat in de Maag is van boven door de Mond ontlaſt en uitgeworpen word.* Dog de naaſte en onmiddelyke Oorzaak is een ſterke drukkinge en persſinge van de Maag op de daar in bevatte ſtoffen: Deze drukkinge nu kan veroorzaakt worden, of door de t'zamentrekkinge der Vezelen van de Maag zelfs, of door eene uitwendige, de Maag hevig persſende en drukkende Oorzaak, of eindelyk van beide Oorzaken t'zamen.

2. Dit is derhalven de reden, dat 'er drie zoorten van Brakinge zyn. De *Eerſte* is eene hevige ontlaſtinge van de Maag van boven door de Mond, veroorzaakt door de toe of t'zamentrekkinge der Vezelagtige Deelen van de Maag zelfs; en tot deze zoort word vereiſcht, 1. Eene bekwaamheid, dat is, eene vloeibaarheid van de te ontlaſtene ſtoffe tot ontlaſtinge, 2. Eene naukeurige toetrekkinge van de (b) Poortier, en openinge van de (c) bovenſte mond; 3. Eene uitzettinge van de Maag, en daar op volgende toetrekkinge, welke afhangt van de te gelyk werkende Vezelen van de Maag. Zoodanig een zoort van Brakinge hebben de Oude erkent; en dat deze in der daad zomtyds voorvalt, (ſchoon 't zommige Nieuwe Schryvers (†) ontkennen, welke ſtaande houden, dat alle Brakinge voortkoomt van eene ſtuiptrekkinge der Spieren van den onderbuik) kan zelfs hier uit blyken, dat zoo het

(a) *Emetica*, ſeu *Vomitoria.* (b) *Pylorus.* (c) *Orificium Superius.*

(†) Maar voornamentlyk den zeer vermaarden CHIRAC, den Auteur van dit gevoelen, en ook den zeer Beroemden DU VERNEY. Zie *Act. Reg. Pariſin.* Anno 1700. *Hiſtoire*, pag. m. 27.

het Lighaam, met een volle Maag, gebogen word, 'er terſtont oprispingen door de mond uitgelaten worden; dog die oprispingen ontſtaan alleen daar uit, om dat het bovenſte mond-gat van de Maag dan geopent word, maar niet van een voor af gaande ſtuiptrekkinge van 't Middelrift, en van de Spieren van den Onderbuik.

3. En op deze wyze verwekken de volgende dingen gemeenlyk brakinge. 1. Alle ſcherpe (a) *Plaats-middelen* aan de Maag geappliceert. 2. Alle *Ontſteekinge* van de Maag, gelyk geſchiet in quaataardige ziekten, en in de Kinder-pokken, als ook van ingenomene vergiſten: egter niet dat de Maag in den ſtaat der ruſte, of als ze ſlap is, door de ontſteekinge tot brakinge aangezet word, maar dan alleenlyk, als 'er iets ingenomen is. 3. Een (b) *Knoestgezwel* in de Maag. 4. *Al te groote* en te *ſchielyke opvullinge* van wat ſtoffe het ook zy. 5. *Ongeregelde beweginge* der dierlyke Geeſten, van walagtige dingen, of van een andere oorzaak verwekt, dit is de reden, dat de Miltzugtige en hiſterike of opſtygende krampen gemeenlyk brakinge veroorzaken. 6. *Kramp* van de Maag door *ongewone Beweginge* des Lighaams; als door 't ryden op een wagen, ſcheepvaaren, rond-om-draaijinge van 't Lighaam, enz. veroorzaakt. 7. De (c) *Medelydige Kramp* van de Maag; *by voorbeeld*, in Wonden van 't Hooft, in Beroerte uit Buitengevaat vogt ontſtaan, als mede in 't Kolyk, Graveel, enz. want deze Kramp ontſtaat uit de Gemeenſchap, welke de Zenuën van de Maag met de Zenuën van de beledigde deelen hebben; waar van daan 't ook koomt dat de brakinge genoegzaam alle de ziekten van de maag vergezellet.

4. De *tweede* zoort van *Brakinge* is die, welke voortkoomt van de *drukkinge* der zyden van de Maag door de ſpieren van den Onder-buik: dewyl deze zom-

(a) *Acria Topica.* (b) *Scirrhus.* (c) *Spasmus Sympatheticus.*

zomtyds zoo getrokken worden, dat alle de Onderbuiks ingewanden daar van ſterk gedrukt en geperſt worden, waarom 'er nootwendig, zoo de bovenſte mond van de Maag dan geopent word, brakinge opvolgen zal. In dit zoort van Brakinge nu word de Onderbuiks-holte van de eigene ſpieren van 't Middelrift en van den (a) Penszak, te gelyk werkende, zeer vernaut: waar door het Bloed in den geheelen onderbuik zeer geperſt word; maar hier door geſchieden zeer groote Affcheidingen in alle de Onderbuiks-ingewanden; ja zelfs worden 'er zomtyds Bloed vaten in de Lever gebroken, waar door zwaare toevallen veroorzaakt worden: ja dat meer is 't Bloed, wegens de drukkinge welke 't in den Onder-buik ondergaat, geweldig na boven gedreven zynde, brengt zomtyds (b) Bloed-ſpouwinge, of Beroerte voort. Daarenboven, zoo de kragt van de Aars-ſluitſpier, in deze persſinge van den Onderbuik, zoo groot is, dat ze niet kan overwonnen worden, word de (c) Wormwyze beweginge der Darmen zomwylen omgekeert, en veroorzaakt (d) Drek-brakinge; maar indien die kragt overwonnen word, dan geſchiet 'er te gelyk ook ontlaſtinge door den Stoelgang; in welke niet alleen de in de Darmen bevatte ſtoffen worden uitgeworpen, maar ook de afgeſcheidene vogten, die uit alle ingewanden van den Onder-buik vloeijen. Voorts volgt dit zoort van Brakinge doorgaans op 't eerſte, zoo 't te lang duurt; want als de vezelen van Maag geprikkelt en getrokken worden, worden de Spieren van den Onderbuik ook eindelyk getrokken, te weten, wegens de (e) Medelydinge door de Zenu van 't agtſte Paar.

5. De *Derde* zoort van *Brakinge* is die welke geſchiet door de *toetrekkinge* der vezelen van de Maag en van de Spieren van den Onderbuik te gelyk: en deze Brakinge is de allerheevigſte.

(a) *Peritonæum.* (b) *Hæmoptyſis.* (c) *Motus Periſtalticus.* (d) *Ileus.* (e) *Conſenſus.*

Gevolg. Die genoegzaam algemene dwalinge der Geneesheeren moet verbetert worden; te weten, dat de werkinge der *Braak-middelen* niet kan verklaart worden, zonder eene voorafgaande befchryvinge van de rokken van de Maag; en dat dryven die gene, welke de brakinge van de beweginge der Maag alleen afleiden. Dog hoe verre dit van de waarheid is, blykt niet alleen uit de vorens gezegde zaaken; maar ook daar uit, dat zoo eenig vergift het begin van het tusfchen-ribbige Zenuën-paar geraakt heeft, daar op terftont brakinge volgt. Waarom men wel mag denken, of niet die Braak-middelen, welke niet als na eenige uuren hare werkinge doen, eerst op de hersfenen werken, en naderhand door medelydinge de maag beroeren?

6. De gemene Oorzaken nu van de drie zoorten van Brakinge zyn de volgende, 1. De fterk *Prikkelende* Lighamen, als een veder in de keel geftooken. 2. Alle die dingen welke de dierlyke Geeften *beroeren*, fchoon ze niet onmiddelyk op de Maag werken; als ongewone bewegingen des Lighaams. 3. *Walgagtige denkbeelden.* 4. Eene beweeggelyke in de Maag fchommelende *Stoffe*, welke *fcherp* en prikkelende is. 5. Allerlei *fcherpte* die in de Maag van *teedere* Menfchen koomt. 6. Allerlei Purgeer-middelen, of in te *grooten Gift*, of aan *zwakke* Menfchen ingegeven. 7. *Scherpe* ftoffen onder 't Bloed vermengt; *by voorbeeld*; de Infufie van Tabak, zoo hier mede de Kinderen gewasfchen worden om de fchurft te genezen, waar tegen ze zeer dienftig is, doet ze dezelve *braken*. Dus ook zoo de Infufien van de Crocus Metallorum, van de Nies-wortel, van het (a) Glas van Spies-glas, enz. in Water, Wyn, of Melk, in de Aderen gefpeuit worden, veroorzaken ze eerst *duizelinge*, vervolgens *fchuddinge*, kort daarna *walginge*, en eindelyk *brakinge*. Dog zoo de Braak-middelen on-

(a) *Vitrum Antimonii.*

onder de form van een klyſteer ingeſpeuit worden, hebben ze geen uitwerkinge, ten zy in die Lighamen, welkers (a) Kartel-darms Klap-vlies ſlap is, zoo als 't gemeenlyk is in zwakke Menſchen.

7. Voorts kunnen de *Braak-middelen* tot de *Vyf* navolgende Claſsen gebragt worden.

I. De eerſte Claſse behelſt alle ons bekende Lighamen, welke in die quantiteit in de Maag komen dat ze dezelve te veel *opvullen*, en alle deszelfs vezelen *uitzetten*, en de rug vezelen doen t'zamentrekken; waar door 't geſchiet, dat de Portier toegetrokken word, waar op in 't kort *walginge* en *brakinge* volgen: Dit is ook de rede, dat zelfs Water in groote menigte en ſchielyk gedronken, desgelyks Wyn, Bier, en allerhande Spyzen, op deze wys, *Braak-middelen* worden.

II. De Tweede Claſse vervat alle Lighamen welke de Keel, Maag-pyp, Maag, en Darmen, zoo *laxeren* en *Gladmaken*, dat de van de Maag ingehoudene ſtoffen, op de minſte beweginge, daar door ligt na boven gevoert worden. De zoodanige zyn allerlei vettigheden dikwyls en in groote quantiteit gebruikt, mits dat ze niet ſcherp zyn; als Oly, zoet vers en dik Bier, Meede, Syropen, Loogen (*Lixivia*), Zeepen, gebootert Bier enz.

III. De Derde Claſse ſluit in de *Mechaniſche applicatien*, welke door de keel te prikkelen, de Vezelen van de Maag en van de naaſtgeleegene deelen doen t'*zamentrekken*. Want Willis toont, dat de Keel, de Longen, 't Harte, de tusſchen-ribbige Spieren, de Maag, het Middel-rift, en het Darm-ſcheil Zenuën hebben van een en den zelven Oorſprong; waarom ook, als de deelen van de Keel geprikkelt worden, alle de gemelde deelen ligtelyk geprikkelt en getrokken worden: Dus, zoo men een vinger, of pen in de Keel ſteekt, of zoo men de tong neerdrukt, ont-

(a) *Valvula Coli.*

ontſtaat 'er ten eerſten *Walginge*, en zoo men zulks vervolgt, volg 'er eindelyk *Brakinge*.

IV. De Vierde Clasſe houd in al zulke Lighamen, welke *plaatzelyk* (*topice*) op de Maag zelfs werken, door namentlyk bykants op dat zelve tyd-ſtip te prikkelen, op 't welk zy door gezwolgen zyn: De zoodanige nu zyn de volgende. 1. (a) *Gilla Vitrioli* PARACELSI; de gift hier van is van een ſcrupel tot een dragma, welke ingenomen zynde in 't kort brakinge verwekt. 2. (b) *Spaansgroen*, welkers gift is van een half tot twee greinen, en dit werkt bykans zoo ſchielyk als 't doorgezwolgen word. 3. (c) *Trekzel van Tabak*, te weten, uit de bladeren van gemene Tabak, een weinig gedroogt zynde, door middel van (d) overgehaalde Brandewyn uitgetrokken; welke tot een of twee dragma ingegeven, ten eerſten doet braken; maar zoo 't met Water verdunt word, dan kan deszelfs werkinge na welgevallen geſteuit worden: dog in die gene welke gewoon zyn Tabak te kauwen, heeft het zoodanige uitwerkinge niet. 4. (e) Zap van *Alſem*, of van *Gezegende Diſtel*, vers uitgeperſt: de gift is van een once tot drie oncen. 5. (f) *Honing Azyn van Zee-Ajuin*: de gift is van een once tot vier oncen. 6. Vers uitgeperſt Zap van (g) *Peperwortel*; dog dat verlieſt zyn kragten, zoo 't binnen 't uur niet ingenomen word: de Gift is van een once tot twee oncen. 7. Geſtotene Zaden van (h) Rammenas: de Gift is een half once. 8. De Wortel van (i) *Melde*, desgelyks ook 't vers uitgeperſte Zap: de Gift is van een ſcrupel tot een dragma. 9. *Perſik-bloemen*; welkers Syroop aan Kinderen

(a) *Zoo word van Paracelſus genoemt de Witte Vitriool, welke na de deſtillatie van de Spiritus Vitrioli overgebleven, en door opgietinge van warm-water geedulcoreert is.* (b) *Viride æris.* (c) *Nicotianæ Tinctura.* (d) *Spiritus vini rectificatus.* (e) *Succus abſinthii vel Cardui Benedicti.* (f) *Oxymel ſcilliticum.* (g) *Raphanus Ruſticanus.* (h) *Raphanus.* (i) *Atriplex.*

ren tot een once gemeenlyk voorgeſchreven word. 10. Vers *Quee-Zap*; 't welk tot een Lepel vol ingenomen een vaardig *Braak-middel* is, ſchoon het de Brakinge, onſtaan uit de Gelaxeerde of verſlapte Maag-vezelen ſteuit. 11. (a) *Dil-zaad*: de gift is van twee dragma tot een half once; dog het laat een langdurige walginge na zig. 12. Zap van (b) *Varkensbrood*; welk ook uitwendig gebruikt word, te weten, in de Unguentum Arthanitæ. Voorts werken de genoemde Geneesmiddelen op dezelve wys op de Maag, als een pen op de Keel; te weten, zy prikkelen en byten. Wyders, belangende derzelver gebruik, zyn ze dienſtig voor die, welke ligt *braken*, die een genoegzaam (c) *gevoelige* Maag hebben, en welke tot *braken* genegen zyn, en enkel van de opvullinge *walgen*. Men kan uit deze Middelen ook uitkippen de zulke, welke in (d) *ſcherpe* en *langdurige* ziekten nuttig zyn; want onder deze zyn Bittere, Zuure, en Aromatike Middelen.

V. De Vyfde Claſſe behelſt alle die Middelen, welke onder 't Bloed vermengt algemeene *Krampen* veroorzaken, dog welke voornamentlyk hare werkinge doen op de Maag en Darmen. Maar de middelen welke hier toe behooren, houden zig een uur of langer in 't Bloed op, eer dat ze werken: en zyn, 1. De (e) *Witte* en *Zwarte Nieswortel*; welkers eerſte uit hoofde van de hevige Krampen, die ze veroorzaakt, voorzigtiger Geneesheeren niet durven voorſchryven; dewyl ze tot een half ſchrupel ingegeven, op eene zeer hevige wyze werkt: dog het (†) Extract van de *Zwarte Nieswortel* word ingegeven van een ſchrupel tot een dragma. 2. De Bladeren van (f) *Mans-oor*: de gift is

(a) *Anethi Semina.* (b) *Cyclamen.* (c) *Senſibilis.* (d) *Morbi Acuti & Chronici.* (e) *Radix Hellebori Albi & Nigri.* (f) *Aſarum.*

(†) Zie over de Scheikundige Ontledinge van de *Zwarte Nieswortel*, de *Acta Reg. Pariſina.* 1701. *Memoires*, *pag.* 252. *Edit in* 12vo. alwaar geoordeelt word, het beſte Extract van deeze Wortel te zyn, 't welk 'er door middel van Water uitgetrokken word.

is ten getale van vyf tot tien, men kan ze ook in drie of vier oncen Wyn vyf of zes uuren lang laten trekken, en by wyze van Infusie ingeven: dog de Wortel pleegt in poeyer, van een half dragma tot een dragma; in een infusie van twee dragma tot een half once met vier oncen witte Wyn, te worden voorgeschreven. 3. (a) *Gom Gutta*: de gift is van vier tot twaalf greinen, in een lepel Wyn. 4. *Gommeuse Turbith wortel.* De gift in substantie is van een schrupel tot twee schrupels; het Harst word gegeven van zeven greinen tot een half schrupel; het Extract, dat 't allerbeste is, van vyftien greinen tot een schrupel; de Infusie van twee dragma tot een half once. 5. De wortel of 't zaat van de (b) Wonderboom: de gift is van een schrupel tot een dragma; maar ze werkt zeer hevig (†). Dog alle deze middelen kunnen door Zuure dingen zoo verzagt en ingetoomt worden, dat 'er geen Kragt in overblyft. 6. *Quikmiddelen*; als het *Turbith Minerale*, het (c) *witte*, *roode*, *groene neergeplofte Quik*, enz. De *Antimoniale*, of de uit *Spiesglas* bereide middelen; gelyk de *Crocus*, *Regulus*, *Flores*, *Sul-*

(a) *Gutta Cambodia.* (b) *Cataputia Major.* (c) *Mercurius præcipitatus Albus*, *Ruber*, *Viridis.*

(†) Daar zyn nog eenige andere *Braak middelen* uit de Plantgewassen; als de bladeren van *Gods genade* (*Gratiola*): de gift is van een schrupel tot twee schrupels; de *kleine Huislook met wormagtige bladeren* (*sedum vermiculatum*): de gift is een half dragma; als ook de eerste bladeren van *Vlier* en *Wilde Vlier*, (*Sambucus* & *Ebulus*) welke de *Bloeizels voor de Vrugt*, *Botten* of *Knoppen* (*Juli*, *Gemmæ*, vel *Turiones*) genoemt worden. Maar boven deze alle spant de Kroon die heerlyke wortel *Ipecacuanha* geheten, welke de Nieuwe Geneesheeren uitgevonden, en met zeer veel vrugt in gebruik gebragt hebben: want deze tot een fyn poeyer gemaakt, en van een schrupel tot een half dragma ingegeven, verschaft een zagt en heerlyk Braakmiddel; men pleegt ze in te geven in wat zoupe of in een Opiaat; ze word ook van zommige in een Infusie en in een afkookzel gebruikt. Zie verders de Historie en de Kragten van deze *Brasielsche wortel* over al in de *Nieuwe Schryvers*, en voornamentlyk by PISO *Histor. Natural. Brasiliæ*, *Lib.* IV. *Cap.* 53. *Edit.*

Sulphur Antimonii, *Mercurius vitæ* enz., en voornamentlyk de (a) *Braak-wynſteen*, die 't allerveiligſte is, en meeſt gebruikt word: Deszelfs gift is van twee tot zes greinen. Edog alle deze middelen verliezen hare kragt, als ze met Vitriool-Oly getrokken worden. Maar indien deeze ſterke *Braak-middelen* in de Aderen geſpeuit, onmiddelyk in 't bloed komen, zyn ze *vergiftig* en *doodelyk:* nadien de Proeve van WILLIS, derzelver Kragten, in dit geval, overtuigend genoeg bewyſt; „ Want als hy ſterke *Antimo-*
„ *nie Wyn* tot zes oncen in de Krop-ader van een
„ ſterken Hond liet ſpeuiten, begon die Hond na
„ verloop van bykans vyf of zes minuten te ſtruike-
„ len, onder het voortgaan te trillen, en eindelyk
„ geweldig te *braken.* Egter zou men mogen denken
„ (zegt den AUTEUR) dat deze uitwerkinge van 't
„ ingeſpeuite *middel*, eerder de herſenen als de maag
„ aantaſtende, veroorzaakt is; dewyl dat een gely-
„ ke brakinge, na een ſtrikzel, of ſtoovinge uit 't
„ zap of afkookzel van *Tabak*, op 't hooft gelegt,
„ doorgaans ſlaagt. " Dit heeft WILLIS, in *Pharmaceut. Rational. Part.* 1. *Sect.* 2. *Cap.* 1. pag. 54 & 55. *Edit. Haganæ.* Daarenboven is aan te merken, dat 'er in Griekenland en in de Straat van Gallipoli een vergift is, waar mede de Degens beſtreeken worden, waar van de toegebragte Wonden altyd doodelyk zyn, we-

(a) *Tartarus Emeticus.*

Edit. ſecund; alsmede in de *Woordenboeken* van *Pometus* en *Lemery*; dan by DALE Pharmacolog. pag. 170 & 420. *Edit. Londin.* in 4to.; en by JUNKER, *Conſpect. Therap. pag.* 33. Voeg 'er TOURNEFORT by, *Traité de la Matiere Medicinale*, Tom. I. pag. 438. & ſeqq. Men kan over de Kragten en 't gebruik van de *Ipecacuanha*, ook nazien de Heer HELVETIUS, die deszelfs gebruik eerſt vermaart gemaakt heeft, in zyn werk *Traite des Maladies*, enz. *Tom. II.* pag. 271 & ſeqq. *Edit. Ult.* Zie eindelyk over de Scheikundige Ontledinge van deze Wortel, van den beroemden BOULDUC verrigt, de *Acta Reg. Pariſina*, ann. 1700, *Hiſtoire* pag. 59. *Memoires*, pag. 1 & 97. als ook ann. 1701, *Memoir.* pag. 249. *Edit in* 12vo.

wegens de verschrikkelyke Krampen, welke ze altyd veroorzaken: Ook heeft de waarneminge der Nieuwe Geneesheeren ontdekt, dat dat vergift is het zap van de *Nieswortel*, in Griekenland en in de Straat van Gallipoli verzamelt.

Beschouwende Gevolgen.

I. Gevolg. Het is nog niet bewezen, of de sterkere *Purgeer-* en *Braak-middelen* ontlastende Krampen veroorzaken, voor zoo verre ze onmiddelyk op de Maag en Darmen werken; dan of voor zoo verre ze aan den *Oorsprong* der Zenuen geappliceert worden? Want men heeft in de *Brakinge* waargenomen, dat alle ontlastingen, als van zweet, drek, tranen, speekzel, enz. al zoo wel van gemoeds aandoeningen, of van eenig lighaam den Oorsprong der Zenuen werktuigkundig aandoende, kunnen voortgebragt worden.

II. Gevolg. Waar uit derhalven blykt, dat de sterkere Braak-middelen op den *Oorsprong* der Zenuen werken.

III. Gevolg. Hier uit blykt ook zonneklaar, waarom onder de Geneesmiddelen, wel de *vergiften* alleen, voornamentlyk die zeer sterk zyn, als ook de hevige Braak-middelen, Krampen voortbrengen.

Beoeffenende Gevolgen.

I. Gevolg. De stoffe, welke door de Braak-middelen uitgeworpen word is veelderlei: Dewyl 'er ontlast word, 1. Overvloedig Speekzel. 2. 't Snot der Neusgaten; waar uit ook kenbaar word de wonderlyke uitwerkinge der *Braak-middelen* in die, welke wegens de Spaansche Pokken, met zeer stinkend Snot gekwelt worden. 3. 't Vogt van de Keel en de Maagpyp; waarom de *Braak-middelen* de beste Genees-

neesmiddelen zyn om de verzweringen dier Deelen af te vagen. 4. 't Maag-vogt. 5. 't Milt-vogt: derhalven zoo de Milt met de een of andere taaije ſtoffe bezet word, dan wanneer de Ziekte in haar begin is, als namentlyk de ſtoffe beweegbaar is, zyn de *Braak-middelen* zeer dienſtig. 6. 't Olyagtige vogt van 't Net; want dat, gelyk MALPIGIUS (†) zegt, word ten dien einde verzamelt en in 't Net bewaart, te weten om de Gal en de overige Vogten, wegens al te groote beweginge ſcherp wordende, te temperen: dog dit Vogt, zoo 't 'er te veel is, en de Gal te taay maakt, word door een *Braak-middel* gemakkelyk ontlaſt. 7. 't Darmſcheil Vogt. 8. 't Lever Vogt; want 'er is geen Geneesmiddel, dat ſchielyker op de Lever werkt, als een *Braak-middel.* 9. 't Alvleeſch-zap. 10. De ſtoffe der Darmen uit de genoemde Vogten verzamelt.

II. GEVOLG. Daar is geen vaardiger Geneesmiddel (uitgenomen de (a) Buik openinge) in het geneesſelyke (b) Buik-Water; want niets ontlaſt zoo vaardig de *buiten-gevaatte* Vogten van den onderbuik: waarom ook zoo de Oude, als de Nieuwe Geneesheeren, altyd genootzaakt zyn zoodanig een hevig geneesmiddel dan te gebruiken; om dat alle die Geneesmiddelen in deze ziekte de beſte zyn, welke *Krampen* voortbrengen.

III. GEVOLG. Daar is geen uitnemender Middel om de (c) Etter-gezwellen van de Longen, van 't (d) Borſt- of Ribbe- Vlies, van 't (e) Middelſchot, van 't Middelrift, van de Lever, en van alle de onderbuiks Ingewanden te breeken (‡) zoo ze maar ryp zyn.

IV. GE-

(a) *Paracenteſis.* (b) *Aſcites.* (c) *Apoſtemata.* (d) *Pleura.* (e) *Mediaſtinum.*

(†) *Tract. de Omento*, &c. pag. 44 ad 46. *Edit. Lond.*

(‡) Hier is egter zeer veel voorzigtigheid nodig. Zie STROTHER, *Pharmacop. Practic.* pag. 3 & 12.

IV. Gevolg. De *Braak-middelen* brengen zeer veel toe om de *verstoppingen* van 't geheele Lighaam weg te nemen, voornamentlyk zoo ze in den onderbuik zyn: By gevolg zyn ze zeer goet om de *op een gepakte* en *stilstaande* stoffen te ontbinden, als ook om de *uitdryvende Kragt* te vermeerderen.

V. Gevolg. Derhalven zyn deze Geneesmiddelen dienstig in ontelbare, zoo *scherpe*, als *langdurige* ziekten.

VI. Gevolg. De *Braak-middelen* zyn zeer gevaarlyk voor alle *Bloed-ryke* menschen (want in die brengen ze dikwyls Beroerte of Bloedspuwinge voort) als ook voor *alle, die de teering hebben*; voor die een (a) *Bloedspuwig* gestel hebben; voor alle die de steen hebben; (want daar op volgt Bloedpissen, wegens de sterke vryvinge en schuuringe, 't zy van de Nieren, 't zy van de Blaas, 't zy van de Lever tegen den Steen, waar door de rondomleggende Vaten gekwetst worden); en voor alle welke een *Knoest-gezwel*, de *Kanker*, of een *Ontstekinge* hebben, welke zulks verbieden; als mede voor die, welke door te veel Bloed *beroert worden*; eindelyk voor alle, welke *bedorvene ingewanden* hebben.

VII. Gevolg. In *Bloedryke* en *Scherpe* Ziekten, moet men altyd, zoo dikwyls als 'er een Brakinge nodig is, een *Aderlatinge* voor af laten gaan.

VIII. Gevolg. Zoo men die geene, in welkers Lighamen eenige *min beweegbare* stoffe in het een of ander deel is, of verborgen is in de binnenste schuilhoeken der Ingewanden, moet laten braken, moet men, eer men 't *Braak-middel* ingeeft, laten gebruiken insnydende, gladmakende, laxeerende, en prikkelen Middelen: want dit behoorlyk in agt genomen zynde, kunnen 'er zeer veele Ziekten genezen worden.

IX. Gevolg. Als de in de Maag *bevatte* stoffen, door

(a) *Diathesis Hæmoptoica.*

door de eerste of tweede Brakinge uitgeworpen zyn, moeten 'er altyd *verdunnende*, *gladmakende*, en *laxeerende* Middelen gebruikt worden; want anders ontstaat 'er groote pyn en benautheit.

X. Gevolg. Het (a) overmatig Purgeren in de Brakinge, ('t welk eigentlyk (b) *een al te sterk en overmatig Braken*, genoemt word) moet men altyd en zorgvuldig verhoeden; dewyl 't door geene Geneesmiddelen ligter veroorzaakt word, als door *Braakmiddelen*. Maar als 't 'er op volgt, kan 't gesteuit worden 1. Door (c) *Tegenkrampige* Middelen; te weten, door verdunnende, laxerende en pyn- of beweging-stillende Middelen: als door warm gedronken Water, door 't zap van Zoethout, door den Opium, als ook door om de armen en benen banden te leggen. 2. Door *verscheidene Aromatike* Middelen: als zyn alle 't (d) Vergift weerstaande Confectien; te weten de Diascordium, Theriaak, Mithridaat, alle Philonia, enz.; want deze leiden de beweginge der Vogten van 't middelpunt na den omtrek; want door middel van 't *Braak-middel* worden de Vaten van den omtrek toegetrokken, waar door de Vogten genootzaakt worden na 't middelpunt te loopen. 3. Zoo de overmatige en sterke Brakinge koomt van de gelaxeerde Vaten, en van een slappe maag, dan zyn 'er *wrange* en *zuure* middelen nodig, als (e) Queevleesch, in een genoegzaam rykelyke gift, by voorb. tot een half pond ingenomen; als ook de Tormentil, of (f) Kreeftwortel, de (g) Kin-kina, Oranje Appelen, enz. 4. De *Gefermenteerde* of *gegiste Geesten*, zyn ook zeer dienstig, mits dat men 'er genoeg van drinkt, als tot vyf oncen: dog zoo de zieke daar aan gewent is, dan moet men de gift nog vermeerderen. (†).

S ELF-

(a) *Hypercatharsis in Vomitu.* (b) *Hyperemesis vel Hyperemetos.* (c) *Antispasmodica.* (d) *Confectiones Alexipharmacæ.* (e) *Myva Cydoniorum.* (f) *Bistorta.* (g) *Cortex Peruvianus.*

(†) Over de *Braak-middelen*, en derzelver *gebruik* en *misbruik* ver-

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Pis-dryvende Middelen.*

1. DE *Ontlastinge* van Pis, geschiet altyd door de (b) Pisgang: waar in ze uit de Blaas loopt: dog ze druipt uit de (c) Pisleiders in de Blaas, en 'er is geen andere weg om daar in te komen; het welk blykt, 1. Om dat men waargenomen heeft, dat die welke (d) moeielyk *Wateren*, uit hoofde van een steen, die in de Pisleiders vast zit, in 't geheel geen Pis in de Blaas hebben: 2. Om dat, zoo men in een Levend Dier, als den Onderbuik geopent is, beyde Pisleiders bind, daar na de Blaas ledig maakt, en

(a) *Diuretica.* (b) *Urethra.* (c) *Ureteres.* (d) *Dysuria Laborantes.*

verdienen nog nagezien te worden zeer veele Practikale Schryvers, en voornamentlyk de volgende; te weten, 1. JOHANNES HEURNIUS, *Method. ad Praxin Medic. Lib. II. Cap.* 21. *integr.* pag. m. 208; 2. ANGELUS SALA *Ternar. Hemeticor.* seu *Hemetolog.* p. m. 490. & seq.; 3. VALENTIN. ANDR. MOLLENBROCCIUS *Medulla Totius Prax. Medic. Aphoristic. Lib. II.* Cap. XVII. *integr.* p. m. 331; 4. THOM. WILLIS, *Pharmaceut. Rational.* Part. I. Sect. II. *integr.*; 5. TH. SYDENHAM, pag. 56. 57. 58. 59. 73. 74. 86. 121. 145. 146. 159. 160. 208. 310. 370. 447. 489. 492. 493. 496. 592. 593. 597. *Edit.* in 8vo. *Lugd. Bat.* ann. 1726; 6. GEORG. PHILIPP. NENTER, *Fundament. Medicin. Theoretico Practica*, Tom. I. Tab. IV. pag. 254. & seq.; 7. MICH. ALBERTI, *Introduct. in Praxin Medic.* seu *Therap. Medic.* enz. Sect. II. Cap. I. *integr.* pag. 27.; 8. JOAN JUNKER, *Conspect. Therap General.* Tab. II. *integr.* pag. 21. & seq.; 9. FREDERIC. HOFFMANNUS, *Medicin. Rational. Systemetic.* Tom. III. Sect. II. Cap. V. § 2. *integr.* pag. m. 478. & seq.; 10. ADR. HELVETIUS, *Traite des Meladies*, &c. Tom. I. pag. m. 247. & seq.; 11. EDUARD. STROTHER, *Pharmacop. Practic.* Cap. I. *integr.*; eindelyk ten 12. onzen zeer vermaarden AUTEUR, in *Institut. Medic.* § 1202. ad 1208; desgelyks in *Aphorism de Cognosc. & Curand. Morb.* § 605. N. 10. § 634. 659. 759. 1026. 1237. N. 3. § 1244. 1245. 1246. 1489 en in *Mater. Medic.* pag. 116. 117. 122. 131. 132. 176. 208. 209. 259. *Edit. Lugd. Batav.*

en den Buik toenaait, dan 't Dier door de *opgestopte* Pis, kort daar na zeer schielyk sterven zal, zonder dat 'er zelfs een druppeltje Pis in de Blaas koomt. Daarenboven al wat door de Pisleiders in de Blaas koomt, dat vloeit uit 't (a) Bekken, 't welk niet anders is als een Uitspansel der Pisleiders; maar ze koomt in 't Bekken uit de takken van de Tepels, welke voortkomen uit onnoemelyke Nierbuizen, gelyk MALPIGIUS en RUYSCH aangetoont hebben: want alle die Buizen zyn ontlast-vaten van kleine Nierklieren; en al dat Pis-agtige dat hier in is, word afgeleid uit de takken van de (b) uitmelkende Slagaderen.

2. By gevolg blykt uit het gezegde, dat de *Pis-dryvende* middelen alleen de Geneesmiddelen zyn, (als de weg na buiten 't Lighaam open is) welke de quantiteit van het af te gescheidene vogt in deze Klieren *vermeerderen*: maar dit kan op vyf wyzen geschieden, en gevolgelyk zyn 'er vyfderlei *Pis-dryvende* middelen; te weten, 1. Zyn die *Pis-dryvende*, door welkers middel de Slag-aderlyke Niervaten, en hare Zylingsche Vaatjes *slapgemaakt* en *verwyd worden*, schoon de gesteltheid des Bloeds geheel en onaangeraakt blyft. 2. Is *Pis-dryvende*, al wat meer als na gewoonte *ontbind*, of *verdunt*; voorts word 't Bloed gezegt *ontbonden te worden*, wanneer deszelfs bolletjes tot kleindere gemaakt worden: Maar 't Bloed zoo gestelt zynde word deeze afscheidinge ligt vermeerdert, als de Niervaten *slap gemaakt* of *verwyd* worden; ja die Vaten zyn altyd *slapper* als andere, dat is, ze bieden minder tegenstant aan 't daar invloeijende vogt als alle andere Vaten in ons Lighaam; dewyl ze zig in een open bekken ontsluiten. 3. Zyn *Pis-dryvende*, *α*. Allerlei middelen, welke het Bloed, zonder dat te veranderen, in de Vaten, ook dezelve blyvende, met een *grootere* snelheid dryven; *β*. Alle die dingen, wel-

(a) *Pelvis.* (b) *Arteriæ Emulgentes.*

welke het *verdunde* en *ontbondene* Bloed, aan de verslapte en verwyde Vaten, met een *grooter* snelheid, appliceren. Derhalven zyn de Geneesmiddelen van de tweede zoort boven genoemt, om een tweederlei rede *Pis-dryvende*, maar die van de derde zoort om een driederlei rede. 4. Zyn *Pis-dryvende*, welke den *Loop* des Bloeds meer na de Nieren als na andere deelen des Lighaams leiden, zonder eenige veranderinge te maken in de Vaten, of in de Vogten, of in de snelheid der Beweginge. Eindelyk ten 5. zyn die *Pis-dryvende*, welke de Vaten prikkelen en aanzetten tot (a) Afscheidende toetrekkingen.

3. Derhalven kunnen de *Pis-dryvende* middelen tot deze vyf Classen gebragt worden. Maar eer wy hier over in 't byzonder handelen, moeten wy onderzoeken de *Pis* zelfs: welke bestaat, 1. Uit de gebruikte dranken; en dit is 't Waterig deel: 2. Uit zommige deelen van de Chyl; maar dit is 't (b) *ongekookte*: 3. Uit 't water des Bloeds; en dit is 't *gekookte*: 4. Uit deelen van de vaste deelen onzes Lighaams, door de Levens kragt afgeschrabt en afgeschuurt, als ook door den gedurigen omloop der Vloeibare deelen, tot zoo verre ontbonden dat ze scherp worden; en dit is 't gewone *roode*, *weinige*, *olyagtige*, *scherpe en aardagtige* deel: 5. Uit Ziekelyke deelen; maar deze word *dik*, en allezints *verschillende* geloost. By gevolg moeten de *Pis-dryvende* middelen na de verscheidenheid van deze Pis, ook verandert worden.

4. Nu volgen de Classen der *Pis-dryvende* middelen; welke vyf zyn.

I. De Eerste Classe houd in alle (c) *Afkookzels*, *Melken* en *Oliën*, welke zoo uit de Planten, als Dieren, onder den tytel van (d) *Slap-* en *Week-makende* middelen, vorens opgetelt zyn; als de (e) Afkookzels

(a) *Contractiones Secretoriæ.* (b) *Pars Cruda.* (c) *Decocta, Emulsiones & Olea.* (d) *Laxantia & Emollientia.* (e) *Decocta Parietariæ, Malvæ, Mercurialis.*

zels van Glaskruid, Kaasjes-bladeren, en Bingelkruid; de Olien van zoete Amandelen, van Okkernoten, van Olyven, en diergelyke andere; de Terpentyn, enz. Dog men moet ze met dat (a) Bestuur toedienen, dat ze na de Nieren geleid worden: En daarom 1. moeten ze ingenomen worden op eene *ledige* Maag, in een *koele* Lugt, en met eene daar op volgende *zagte* beweginge: 2. Moeten ze ingespeuit worden onder de form van een *Klysteer*, op dat ze die deelen stooven en verzagten; en deze dingen dus verrigt zynde, doen zomtyds wonder veel voordeel, als de andere middelen, zonder vrugt in 't werk gestelt zyn: 3. Moeten ze ook aan de Nieren geappliceert worden onder de form van een *Bad* of *Stoovinge*; nadien de ondervindinge leert, dat de menschen, als men ze tot de Borst toe in een Bad laat zitten, zeer veel Pis loozen. Voorts is het gebruik en nuttigheid van de Pis-dryvende middelen dezer Classe zoo groot, dat haar de Eerste plaats gegeven word; want zoo 'er een verstoppinge is, vermeerderen deze middelen die niet, gelyk de prikkelende doen; maar nemen dezelve weg, door de Vaten slap te maken. Tot deze Classe behoren ook die middelen, welke het *scherpe*, dat *Krampen* verwekt, verbeteren, of uitdryven van wat natuur dat scherpe ook zy; dus in Kinderen, welkers Water wegens de zuur wordende Melk, opgestopt is, als ook in menschen, welke met Opstygingen gequelt zyn, zyn de Aardagtige of Zuurbrekende Middelen, alsmede de vaste en vlugge Alcalische Zouten zeer dienstig.

II. De tweede Classe vervat alle die middelen, welke het Bloed *ontbinden* en *verdunnen*. Dog wy kennen maar een eenig *verdunnend* Middel, te weten, het water; want de overige welke verdunnen, doen dat voor zoo verre zy met Water vermengt zyn. De *Ontbindende* Middelen nu zyn tweederlei; te weten,

(a) *Regimen.*

ten, of die welke met het Bloed vermengt, des zelfs *bolletjes*, door zig tusſchen dezelve te plaatſen, ontbinden en verdeelen; of die welke, door de beweginge grooter te maken, de *aanſchuuringe* der Vaten vermeerderen, en op deeze wys de *verkleininge* van 't Bloed bevorderen, derhalven zyn ze of zoute insnydende en doordringende, of Prikkelende. Bygevolg behoren tot deeze Claſſe, 1. De *Wateragtige* middelen; als zyn alle minerale wateren, Wei van Melk, karne-melk, de Infuſien van Thee en Koffy, Dun bier, enz; welke alle hier toe gebragt worden, voor zoo verre ze water in zig houden. 2. Alle ons bekende *zoute* middelen, gene uitgenomen; als zyn *α*. Alle vaſte en vlugge Alcaliſche zouten: *β*. Alle zouten van Ammoniak, welke uit een vlugge zuure geeſt en een vlug Alcaliſch zout voortgebragt zyn: 3. De t'zamengeſtelde vaſte zouten gemaakt uit een Alcaliſch zout, wat 't ook zy, met allerhande zuur (uitgenomen 't gefermenteerde of gegiſte der Plantgewaſſen); welke hoe zy fynder en ſcherper zyn, hoe zy beter zyn: 4. De Zeepagtige middelen, uit de loog zouten met allerhande Olyen gemaakt. En hier toe behoren alle vlugge Olyagtige zouten: zoodanig een is de *Offa* van *Helmont*, welke van ſes greinen tot een ſchrupel gemenelyk word ingegeven; ze beſtaat uit een vlug niet Olyagtig zout, welk het ook zy, by voorb., uit de zeer zuivere Alcaliſche Geeſt van 't zal Ammaniak waar op gegooten word, in een rol rond Glazen vat, eene ten naaſten by gelyke quantiteit van zeer zuivere Alcohol vini; dit gedaan zynde word 'er in dat gedeelte, al waar de Oppervlakten dezer vogten zig raaken, aanſtonds een ſtremzel voortgebragt; maar als men deeze twee Geeſten dan ſchud, ſtollen ze terſtont, tot de form van een Klomp (†): En op deze wyze zal men in kor-

(†) Zie Helmont *Tract. de Lithiaſi.* Cap. 3. Sect. 5. als ook Boerhave, *Element. Chemiæ*, Tom. II. Proceſſ. CXXII. p. m. 234.

korten tyd zoodanig een Olyagtig Zout hebben; maar om dat te bereiden op de wyze van STARKEY, (door namentlyk allerfynste Terpentyn Oly te gieten, by een zeker zeer sterk en zeer zuiver vast Alcalisch Zout, door een zeer sterk vuur gesmolten en vloeibaar gemaakt zynde, enz., om de zoo genoemde (†) STARKEYAANSCHE *Zeep* te maken,) worden eenige maanden vereischt: Hier toe behoren ook de *vaste* Zeepen; hoedanig een gemaakt word uit het zout van Wynsteen met Olyf of Terpentyn Oly lang gekookt zynde: 5. De zoute deelen der Dieren; gelyk hare zoute zappen, by voorb., het versche zap van Zee Oesters, het zap uit Zee-Mosselen en Kreeften geperst, en het zap van (a) Pissebedden, 't welk zweemt na de smaak van (b) Bernagie. 6. De zappen dier Planten, waar uit weinig Oly, maar veel Essentiëel zout door middel van de Scheikunst gehaalt word; gelyk den Opium, die daarom onder de Pis-middelen getelt word; dus ook de (c) Zappen van Pieterfely, Zuring, Duivekervel, Kervel, Kruisdistel, enz. welkers Zouten zommige naby de Wynsteen, andere meer naby de Salpeter komen.

III. De Derde Classe sluit in vier verscheidene zoorten van Geneesmiddelen; welke zyn, 1. Alle *scherpe* middelen, welke de Vaten, voornamentlyk de Nier-vaten, *prikkelen*: En onder deeze zyn de voornaamste sommige Insecten; als (d) Byen, Krekels, Mieren, Spaansche Vliegen, Pissebedden; welke het Bloed ook ontbinden, en deszelf beweginge vermeerderen, en als 't ware een artificiële Koorts verwekken. 2. Alle *zoute* middelen, welke het Bloed ontbinden, en te gelyk deszelfs snelheid vermeerde-

(a) *Millepedes.* (b) *Borrago.* (c) *Succi Petroselini. Acetosæ, Fumariæ, Cherefolii, Eryngii.* (d) *Apes, Cicadæ, Formicæ, Cantharides, Millepedes.*

(†) Zie STARKEY, *Pyrotechn*, en BOERHAVE, *als boven*, Procesf. LXXIV. pag. 163. en 164.

deren. Hier toe behoort voornamentlyk ook het een en ander zoort van Zout, hoedanig wy weten uit de (a) *Barn-steen*, en uit plant-gewassen gehaalt te zyn; dog het zout van *Barn-steen* is een zoort van een Vlug zuur gerectificeert zout, en overtreft alle andere, zoo het in gegeven word tot een scrupel met (b) bestuur. 3. Alle *vaste en vlugge Alcalische Zouten* zonder onderscheid. 4. Matige *Warmte* en *Bewegin-ge* des Lighaams, zonder Zweet.

IV. De Vierde Classe behelst sommige als 't ware (c) *Byzondere Pis-dryvende* middelen; welke zyn eenige Balsemagtige speceryen, dat is, welke bestaan uit een vlug zout met een Oly die 't zelve omwind; als (d) Saffraan, Rhabarber, Asperfie, versche Pyp-Kassie, Noote-muskaat, Geneverbesien, Terpentyn, alle natuurlyke Balsemen, enz. Want deeze ingenomen zynde vermeerderen de hoe veelheid van de Pis, ja veranderen ook alle deszelfs hoedanigheden, als de koleur, de reuk en de smaak; want dus geven de *Saffraan* en *Rhabarber* haar een brandende koleur; de Pyp-Kasfie, in een kleine gift ingenomen geeft haar een groene koleur, in een grooter quantiteit, een bruine, in een nog grootere, een zwarte koleur; zoo ook maakt de Aspersie de Pis stinkende; en de Terpentyn geeft haar een reuk van Violen (†). Dog diergelyke veranderingen geschieden nooit in onze overige Vogten; en dit is de reede, dat deze Pis-dryvende middelen *Byzondere* plegen genoemt te worden

V. De Vyfde Classe behelst die Middelen, welkers uitwerkinge zig voornamentlyk en meer gevoelig aan de *Nieren* en *Blaas* ontdekken; als zyn de Spaansche Vlie-

(a) *Succinum.* (b) *Regimen.* (c) *Diuretica Specifica.* (d) *Crocus*, *Rhabarbarum*, *Asparagus*, *Casfia fistula recens*, *Nux Moschata*, *Juniperus*, *Therebinthina*, *Balsama omnia nativa.*

(†) Zoo ook brengt de *Witte Americaansche Balsem* (*Balsamum Copayba*) een bittere smaak in de Pis, na 't getuigenis van Fuller, *Pharmacop. Extemp. Reform. de Mist. Balsam.* pag. m. 233.

Vliegen, van welke ingenomen zynde, Pyn in de Lendenen voortkoomt, als ook de (a) druppel-pis, of de koude Pis. Hier toe moeten ook gebragt worden de bovengenoemde Insecten; als ook 't Bier, in die gene welke daar aan niet gewent zyn; zoo verwekt de zuurwordende of verschaalde Melk ook de koude Pis. Eindelyk behoren hier toe alle scherpe en ontbindende Pis-dryvende Middelen.

Beoeffenende Gevolgen.

I. Gevolg. De *Pis-dryvende* middelen moeten, om te doen wateren, in zoodanig een order voorgeschreven worden, als ze beschreven worden; dat is, men moet altyd van de Eerste Classe beginnen, maar vervolgens tot de overige trapsche wys voortgaan.

II. Gevolg. In *scherpe Ziekten* kan men alleenlyk de middelen van deze *drie* Classen gebruiken, te weten, de slapmakende, de verdunnende, en de t'scherp temperende.

III. Gevolg. Indien 'er, in *langdurige Ziekten*, een ziekelyke stoffe door de Nieren moet uitgedreven worden, moeten eerst de Vaten slap gemaakt, vervolgens 't Bloed ontbonden en verdunt worden, daar na moeten gegeven worden middelen, welke den omloop versnellen, en eindelyk Prikkelende.

IV. Gevolg. Door deze weg word het Bloed meer gezuivert, als door alle Buik-zuiveringe, dewyl de *Pis-dryvende* middelen op het Bloed zelfs werken, maar niet alle de *Buik-zuiverende* middelen; derhalven kan een Geneesheer, die op alles na behoren let, door die middelen, in hevige ziekten dikwyls een (b) heilzame *Scheidinge* bezorgen, zonder merkelyke ontroeringe des Lighaams. Daarenboven zyn de Nieren de allerbeste *zuiver-plaatzen* van 't Bloed; nadien de dikkere deelen van dit Vogt door dezelve kunnen loopen.

(a) *Urinæ Stillicidium*, sive *Stranguria*. (b) *Crisis Salutaris*.

V. Gevolg. Daar zyn verscheidene zoorten van *opgestopte* Pis, en wel zoo veel, als de opgetelde Classen van de *Pis-dryvende* middelen zyn; waar uit volgt, dat ook de wyzen van genezen verscheiden moeten zyn. De oorzaken nu van opgestopte Pis zyn verscheiden; te weten, 1. (a) Toetrekkinge van de Piswegen: 2. Derzelver verstoppinge van een steen, of van eenige andere stoffe: 3. Derzelver al te groote droogte, en gebrek van vogt; 't welk ontstaat of uit scherpheid, gelyk in scherpe ziekten; of uit al te grooten dikte der vloeibare deelen, en uit derzelver slymigheid, gelyk in menschen die een zittend leven leiden, geschiet: of eindelyk daar uit dat de Vogten te veel na andere deelen afgeleid worden: 4. Ten laatsten Lammigheid der Nier deelen; maar deze is genoegzaam ongeneesselyk.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Zweet-Middelen.*

1. EEn *Zweet-middel* (in 't grieks Ἱδρωτικόν) word genoemt al zulk een *Genees-middel*, *door welkers Kragt eene* (c) *gevoelige Vogtigheid door de Huid uitwaassemt*, en gevolgelyk al wat door dat deel van de Huid, dat met *Zweet-pypjes* voorzien is, de Vogten *gevoelig* uitdryft. Dog deze pypjes zyn of ontlast-buizen van de (d) Klieren onder de Huid, of zeer kleine Vaten voortgekomen uit de Slag-aderlyke Watervaten, of derzelver laatste einden.

2. Waar uit derhalven blykt, dat de stoffe van 't *Zweet*, uit 't slag-aderlyk Bloed afgeleid word, en dat het geen (e) *uitwerpelyk* vogt is (gelyk gemeenlyk geoordeelt word) maar dat 't een Vogt is, ten uitersten nodig om ons Lighaam buigzaam te houden: want

(a) *Constrictio* (b) *Sudorifera.* (c) *Mador Sensibilis.* (d) *Glandulæ Subcutaneæ.* (e) *Humor Excrementitius.*

want zal ons Lighaam *buigzaam* blyven, zoo moeten 'er tusschen de deelen, die het zelve t'zamenstellen, veele tusschenruimten zyn, (a) Poren genoemt; maar op dat die Poren, door de t'zamengroeijinge der vaste deelen, niet zouden verdwynen, waar door het Lighaam onbuigzaam zoude worden, heeft God bestelt, dat het SANCTORIAANSCHE *Vogt* door deze Poren gedurig uitvloeit: En dit Vogt is de stoffe van 't *Zweet* zelfs, en 't beweegelykste, fynste, en alleraangenaamste deel voor de Zenuen, zoo lang het in een gezonden staat is; en 't moet niet meer uit 't Lighaam gevoert worden als het bloed zelve, ten zy 't door den aart van eenige Ziekte bedorven word; en het Zweet zelve koomt in een gezonden staat uit 't Lighaam nooit te voorschyn; maar zoo haast als 'er aan 't Lighaam eenige oorzaak geappliceert word, welke het evenwigt wegneemt, tusschen de Vaten en tusschen de daar in bevatte Vogten, zoo dat de Kragt der Vogten overtreft de tegenstant der Vaten, en dat 'er eenige werkinge (functio) te gelyk te veel vermeerdert word, als dan openbaart zig eerst 't Zweet. Derhalven geeft het *Zweet* altyd te kennen, dat het Lighaam *ziek* is; en dat het ziekelyk blyven zal, tot dat de Zweet verwekkende oorzaak weggenomen, en deszelfs uitwerkingen verbetert worden.

3. Derhalven is de stoffe van 't Zweet, welke in een natuurlyken staat onder den naam van (b) *Ongevoelige uitwaassemíng* uit het Lighaam gaat, zeer zagt, en zeer verschillende van de Pis: maar zoo het (c) *Gevoelige Zweet* te veel geperst en uit 't Lighaam gedreven word, koomt het de natuur van de Pis zeer na by; en is somtyds dik, olyagtig, en stinkende, ja 't word nu en dan by na bloedig, gelyk men zien kan in sommige arbeiders, wier Oxelzweet het linnen, even als bloed, somtyds verwt.

4. Het

(a) *Pori.* (b) *Perspiratio insensibilis.* (c) *Sudor Sensibilis.*

4. Het *Zweet* nu word, niet anders als de (a) *Pisscheidinge* of *Pisdryvinge* op vyf wyzen voortgebragt; te weten, 1. Door de Ontlastbuizen *slap te maken*, alle de vogten dezelve blyvende. 2. Door 't Bloed te *verdunnen* en te *ontbinden*: maar het word *verdunt* bloed genoemt als deszelfs fynder en dunder deel het roode deel in quantiteit overtreft, en het word *Ontbonden* genoemt, als de roode bolletjes ontbonden worden in die zes kleindere, uit welke ze bestaan, gelyk elders gezegt is (b). 3. Door te appliceren *α.* het Bloed, in den zelven staat blyvende, aan de ontlastbuizen, ook de zelve blyvende, met een grootere snelheid: *β.* het ontbondene en verdunde Bloed, met een *verhaaste* snelheid aan de verslapte ontlastbuizen; in welk geval 'er ongemeen veel zweet voor den dag komt. 4. Door het Bloed na de *uitwendige* deelen der Lighaams te leiden waarom al wat den Loop des Bloeds verandert, door 't van de inwendige deelen te leiden na de uitwendige, zweet verwekken zal, als gemoeds aandoeningen. 5. Door *Krampen* te verwekken in laatste *vezeltjes* van de klieren onder de huid.

5. De *Zweet-middelen* moeten verandert worden, na den verscheidenen aart van de stoffe, welke ontlast moet worden. want het *zweet* is veelderlei; en word gemaakt 1. Uit het *wateragtig* deel der dranken: 2. Uit de *Ongekookte* Chyl; hier van is het ook, dat alle die gene welke zwakke ingewanden hebben, op die tyd als de Chyl met 't bloed moet vermengt worden, gemenelyk Zweeten, gelyk in de Tering hebbende menschen, en zomtyds in zoogende Kraamvrouwen, waargenomen word: 3. Uit het *Gekookte* Bloed: dog voornamentlyk in *zwaarlyvige* Menschen, welkers ongevoelige Uitwaassemingvan dag tot dag vermindert word, wegens het vet, dat de vaten verstopt; maar de zelve zweeten ook meer van dag tot dag. 4. Uit het te veel *ontbondene* Bloed

(a) *Diuresis.* (b) Voorbereid. Hoofdst. V. § 1. pag. 30.

Bloed en uit de te veel afgeschuurde vaten, waar uit een roodagtig, vet, scherp, aardagtig en Zout zweet voorgebragt word, zoo dat 't aan de huid zelfs blyft hangen als of 't 'er in vast gehegt was. TACHENIUS nam die Loog, waar in vuile hemden geweekt en gewasschen waaren; welke Loog (enkel bestaande uit een Alcalisch zout) hy destilleerde, en had daar uit een zout gelyk aan 't zout van de Pis, dog zoo stinkende niet (†). op deze wys vint men ook een groote menigte vlug zout in 't afgeveegde zweet der Paarden (‡). Dog dit zweet breekt doorgaans uit, als het bloed zeer sterk door zyne vaten bewogen word; en kan daar om waargenomen worden in die menschen, welke door zwaren arbeid zeer afgemat worden. 5. Is het *zweet* zomtyds *ziekelyk*, en dit is zeer verschillende: want somtyds is het geheel wateragtig, gelyk in de Kraamvrouwen en in de Teering hebbende menschen; in welkers zweet nauwelyks reuk, koleur of smaak ontdekt word; zoodanig dat het het dunste deel van 't bloed schynt te zyn: maar zomtyds is het zeer taay, zeer geel, rood: dog somwylen is 't zeer stinkende, hoedanig het zweet is van die menschen welke de Pest hebben, 't welk de zieken van de ziekte bevryd.

6. Nu volgen de Classen der *zweet-middelen*; welke vier zyn.

1. De Eerste Classe vervat alle die middelen welke de vaten *slapmaken*; en zyn of uitwendige of inwendige. De *inwendige slapmakende Zweet-middelen*, zyn alle die Genees middelen welke vermeld worden onder de *Pis-dryvende* middelen, uitgenomen die welke aan de Nieren byzonder toegeëigent worden; dus verwekt warm water, met honing zoetgemaakt, overvloedig zweet; zoo ook is het afkooksel van Gerst, of iets diergelyks, in brandende ziekten

(†) Zie TACHEN. *Hippocr. Chym.* Cap. 12. pag. m. 54.
(‡) DENZELVEN, *in 't aangehaalde Werk*, pag. 55.

ten een uitnemend zweet-middel om dat het de toegetrokkene vaten weder slapmaakt en opent. Hier toe behoren ook de *Kramp* der vaten *wegnemende*, of de *verzagtende* ende *scherpheid tempeerende* middelen; gelyk den Opium, de Kreeften oogen, ende inzuigende aardagtige middelen. Maar de (a) *Uitwendige slapmakende* zyn; 1. Alle vryvingen. 2. Alle lauw warme waassems, en byzonder de wateragtige. Hier toe behooren ook de Baden; dog die drukken 't Lighaam te veel, waar uit dikwyls flauwte ontstaat. Hier toe moeten ook gebragt worden de smeringen of strykzels, door zagte Olien, vettigheden, mergen, enz. welke de huid slap en zagt maken: schoon datze op zig zelfs het zweet eer steuiten; gelyk blykt uit de Oude Worstelaars of Kampvegters, welke voor den stryd haar lighaam met Oly salfden, te weten, om haare Leeden beweegelyk en rat te maken; want het zweet was op die wyze belet. Eindelyk behoort hier toe de wasschinge des Lighaams door Zeepig water.

Voor 't overige komt het gebruik dezer *Zweet middelen* te pas, 1. In alle ziekte ontstaande uit zeer *groote koude*; die de uitwendige huid en voornamentlyk de Longen beledigt, der zelver vaten styfmakende, en de vloeibare deelen stremmende. 2. In alle ziekte alwaar *vuiligheden*, (b) *verzworene* of allerlei *Ziekelyke Korsten*, *Schurft*, *Zweeren*, (c) *Melaatsheid*, de huid bezetten. 3. Alwaar *Kramp* der Ontlast-buizen is, welke kan gekent worden uit de droogte en hartheid van de huid. 4. zoo dikwyls als 'er een ziekte ontstaat van eenig *uitwendig* vast zittend *scherp* lighaam; en daarom, dewyl de Pest de natuur heeft van een uitwendig geappliceert vergift, zyn deeze Zweet middelen om de zelve te verdryven zeer dienstig. 5. In *zeer scherpe* ziekten, alwaar het bloed

(a) *Externa Laxantia.* (b) *Crustæ Ulcerosæ.* (c) *Elephantiasis vel Lepra.*

bloed zeer hevig na de *inwendige* Ingewanden loopt, als in de Kinder-pokken; in welke egter SYDENHAM de voortbrenginge van zweet door (d) *Hart-sterkende* en sterkere *Zweet-middelen* te regt afkeurt (†): maar dan gebruiken de Geneesheren met veel vrugt deze eerste Classe der Zweet-middelen (‡); ja men kan 'er ook niet aan twyfelen, of de voortbrenginge van zweet, door deeze *zweet-middelen* ondernomen, zoude zeer veel uitwerken in de genezinge van allerlei ontsteekende ziekten.

II. De Tweede Classe behelst de 't Bloed *ontbindende* en *verdunnende* middelen, welke opgetelt worden in de tweede Classe der *Pisdryvende* middelen: Voorts is het *water* het beste verdunnende middel, welkers vermogen door de warmte veel vermeerdert word; hierom is warm water het Grootste zweetmiddel. Dog daar zyn sommige *Ontbindende* middelen welke de vogten Onmiddelyk ontbinden; en onder deeze is 'er maar een eenig, dat in scherpe ziekten veilig is, te weten de *Salpeter*, en deszelfs Toebereidingen; maar de andere schikken de vaten om op 't Bloed te werken, en het zelve te Ontbinden; dus is den *Azyn*, met honing zoet gemaakt en in water Ontdaan een zeer goet zweetdryvend middel in scherpe Ziekten: by voorb.

℞ *Aceti* *Mellis ana* ℥j	Neemt Azyn, Honing van elks een once.
Macis Q. S.	Foelie, zoo veel als genoeg is.
Diluantur in Aquæ ℥xij, *vel* xiv. *Sumat æger, instar*	Laten ze met XII of XIV oncen water gemengt wor-

Theæ

(†) Voornamentlyk pag. 139. 144. 145. 148. 149. 355. 363. 364. 590. & 591. Edit. Leid. 1726.

(‡) Als ook onzen zeer vermaarden AUTEUR zelve, zie BOERHAVE, *Aphorism.* § 1399. No. 3. & § 1402. alsmede *Mater. Medic.* pag. m. 240, & 241,

Theæ aut Caffe, & in Lecto Sudorem expectet.

den. De Zieke gebruike het als Thee of Koffy, en wagte het zweet af in het Bedde.

Dit is een Geneesmiddel van HIPPOCRATES. Want enkelen Azyn matig ingenomen, verdikt het Bloed niet, nog ook geene van de verdunde gegiſte Vogten (†).

III. De derde Claſſe koomt overeen met de derde der *Pis-dryvende* middelen, die alleenlyk uitgenomen, welke de Vogten na de Nieren afleiden: Derhalven zyn alle die middelen *heet* ingenomen, alsmede de *warme Speceryen, Opiaten*, desgelyk ook een *ſterke beweginge*, hier de voornaamſte Zweet-middelen.

IV. De Vierde Claſſe ſluit in die middelen, welke de Vogten na de (a) *huid* afleiden; gelyk zyn, 1. Alle welke de *Uitwendige* deelen ſlap maken. 2. Welke verdunnen, ontbinden, en na de *uitwendige* deelen bewegen. 3. Welke de *uitwendige drukkinge* van de Lugt verminderen. 4. Welke de *Kragt* van 't Harte, of deszelfs *ſlagen*, ten aanzien van het getal en ſterkte vermeerderen: hier uit volgt dan, dat alle (b) Hart-ſterkende Middelen Zweet-dryvende zyn; als Rynſche Wyn, vers Citroen-zap, doordringende Speceryen, vlugge Zouten, enz. 5. Welke *uitwendig* prikkelen; als allerlei ſcherpe Middelen op de huid gelegt: hoedanige zyn Azyn en Gengber, het welk een zeer fyn en zeer doordringend Middel is, en van HELMONT zeer geprezen word (‡). 6. Eindelyk kunnen hier toe gebragt worden die Middelen, welke de *Belette Beweginge* in de *Inwendige* deelen herſtellen; zoo, by voorb. herſtellen de Gemoetsbewegingen de belette Ademhalinge.

Voor

(a) *Externus Corporis habitus.* (b) *Cardiaca.*

(†) Zie boven de *Voorbereid.* Hoofdſt. IX. pag. 81. als ook II Deels VII Hoofdſt. pag. 164, 165. (‡) In Tract cui Titulus eſt, *Tartarus non in Potu, Sect.* 9.

Voor 't overige moet men die dingen, welke van de (a) *Byzondere Zweet-middelen* breet opgegeven worden, voor beuzelingen houden; want alle deeze middelen worden dan eerst zweet-dryvende, als 't Lighaam tot zweeten geschikt is, anderfins werken ze niets uit: want dus zal de Theriaak, schoonze tot een Once ingenomen word, als 't Lighaam tot zweeten niet geschikt is, alleenlyk uitdroogen, maar geen zweet uitdryven: Ja dat meer is, geen geneesmiddel verwekt ooit *byzonderlyk* (*specifice*) zweet; maar die middelen welke men meent, dat zulks doen, doen dat alleenlyk, of 1. voor zoo verre zy de stoffe tot het zweet versorgen; of 2. voor zoo verre zy de beletzelen van 't zweet wegnemen; of 3. voor zoo verre zy het Bloed na den omtrek des Lighaams leiden. Voorts worden 'er onder die *byzondere* Middelen eenige van de SCHRYVERS opgetelt; hoedanige zyn (b) *Gezegelde Aarde*, de *bladeren van Scordium*, en van (c) *Zwaluwe wortel* enz., als ook de *Bezoar steen*, de *Pedra del Porco* (†) en de *steen van Goa* (*Lapis de Goä*), welke bestaat uit de Bezoar steen, Amber, en Tragacanth (‡); vervolgens

(a) *Sudorifera Specifica.* (b) *Terra Sigillatata.* (c) *Asclepias.*

(†) De historie dezer Steenen vint men 't best van allen beschreven by ENGELBERT KÆMPFER, *Amænitat. Exotic. Fascic. II.* Sect. 3. pag. 391. ad 406. Dog belangende de Malaksche *Stekelvarkenssteen* (*Lapis Histricis*) of de *Pedra del Porco*, hier van hebben wy reets boven (II. DEELS IV. HOOFDST. pag. 155, enz.) wydlopig genoeg gehandelt.

(‡) Deze Steen word van de Portugesen *Pedra Cordial* genoemt, en word te Goä in Indiën van de Vaders *Jezuiten* gemaakt, uit byzondere hartsterkende en 't Vergift wederstaande Middelen, waar onder de Lapis Bezoär koomt. Hy is eerst gemaakt van den Eerw. Vader GASP. ANTONIO, waar van hy ook de naam gekregen heeft; naderhand van den Eerw. Vader NICOL. MANUCHE, welke wy van de vorige onderkennen door de Letters N. M. in deszelfs oppervlakte gedrukt, en op de tegen overgestelde zyde door 't teeken van een Geit, of van een

gens de (a) *Slangen-Koekjes*, enz. Dog onzen Autheur betuigt, dat hy voorheen de Opregte Bezoarſteen tot een dragma toe aan een twee jaarig kind, tot zweeten genoeg geſchikt, ingegeven heeft, egter zonder eenige uitwerkinge; zoo ook was op een ingegevene gift van drie dragmen ſlangen-koekjes geen zweet te voorſchyn gekomen; volgens het getuigenis van den zelven Autheur.

Agter de verklaarde Claſſen der *Zweet-middelen*, moeten wy deze (b) BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN *in 't gemeen* voegen.

I. VOORSTEL. De *Oorzaken van Zweet* zyn verſcheiden en volkomen tegengeſtelt; als zeer groote Droefheid en Blydſchap, Vrees en Hoop, warm en koud Water.

II. VOORSTEL. Ook zyn de *uitwerkingen van Zweet* verſcheiden en t'eenenmaal tegengeſtelt; want het zweet ontbind ſomtyds het Bloed, maar zomtyds verdikt 't het zelve, te weten, na de geſteltheid van 't Onderwerp, waar uit men 't zweet dryft: Derhalven kan van de *uitwerkinge* van 't Zweet niets algemeens gezegt worden.

III. VOORSTEL. De grootſte *Kragt der Zweet-middelen* beſtaat in de *ontbindinge* der Vogten, en in de *ontſluitinge* der Vaten. Dog de Vogten worden ontbonden, of door te verdunnen, of door te verdeelen; bygevolg in wat plaats men moet ontbinden, op die plaats zyn *Zweet-middelen* nodig. En de ontbindende Kragt der *Zweet-middelen* beſtaat daar in, dat deze Geneesmiddelen of de Vaten ſlap- en open maken, of de daar in bevatte ſtoffen ontbinden.

IV.

(a) *Trochisci Viperarum.* (b) *Theoremata.*

een ander viervoetig Dier. Deszelfs *figuur* is eirond of rond. De koleur is inwendig aſch-graauw; van buiten zwart-agtig; blinkende, en met goudene ſtippen geteekent, en zomtyds geheel verguld. Het gebruik is gemeen en zeer beproeft onder de Europeanen van Indiën. Hy word verkogt tot een pond; en hier van daan is, na de verſcheidene groote, de prys verſchillende. Zie KEMPFER *in 't aangehaalde Boek*, pag. 397.

IV. Voorstel. In de Zweet-middelen, op zig zelfs beschout zynde, is een groote Kragt van te *verdikken*, en te *verstoppen*: waar door het geschiet dat dat gene dat overblyft, dik, geronnen, en zomtyds zoo hart als steen word, 't welk naderhand door geen Kunst kan ontbonden worden; en dit is de oorzaak dat gene ontsteekende Ziekten meer in (a) 't *Heete Vuur* veranderen, als die welke door sterken arbeid veroorzaakt worden.

V. Voorstel. De Zweet-middelen terwyl ze *verdikken*, *verstoppen* ook te gelyk; en terwyl ze het Vloeibare verteeren, trekken zig de Vaten toe en worden vernauwt, en deszelfs Vezelen styf.

VI. Voorstel. Bykans alle Geneesmiddelen kunnen in *Zweet-middelen* verandert worden: want dus zoo men een Purgeer-middel ingeeft, en een mensch ten eersten tot zweeten schikt, zal 'er een uitnemende zweetinge op volgen; en hoe sterker het Purgeer-middel geweest is, hoe overvloediger de zweetinge zyn zal: ja het is, in langdurige ziekten, een Konstgeheim by *Zweet-middelen*, Purgeer-middelen te voegen, als (b) Koloquint-koekjes, enz. Even zoo is het ook met de *Braak-* en *Pis-dryvende* Middelen, zoo ze na de huid geleid worden.

Uit die dingen nu welke tot hiertoe van de *Zweet-Middelen* gezegt zyn, vloeijen de volgende

Beoeffenende Gevolgen.

I. Gevolg. Om *Zweet* te dryven, geschieden verscheidene *applicatien*; want het word voortgebragt zomtyds door wasschinge van 't geheele Lighaam, zomtyds door deszelfs verwarminge, vryvinge, beweginge, zomtyds door toedieninge van verscheidene inwendige Geneesmiddelen.

II. Gevolg. De *Nootzakelykheden* om *Zweet* te

 dry

(a) *Gangræna.* (b) *Trochisci Albandali.*

dryven zyn verscheiden: dus, by voorbeeld, moet men in 't (a) Lyf water prikkelen, en het trage en vastzittende uitdryven; Laat derhalven, alle morgen en avond, het volgende voorschrift ingegeven worden

℞. *Theriac.* ʒij	Neemt Theriaak twee dragma.
Sp. Juniper. ℥jß	Jenever anderhalf oncen.
Oxymel. Scillit. ℥ij	Gehonigde Azyn van Zee-Uyen, twee oncen.
Diluantur in Vini vel Cerevisiæ meracæ, vel Hydromellis ℥ix, *aut* x. *Sumat æger, & disponat Corpus ad Sudorem.*	Laten ze met ix of x. oncen Wyn, of best Bier, of Meede vermengt worden. De zieke neme dit in, en schikke zyn Lighaam tot zweeten.

Het zelve geschiet met vrugt in andere *langdurige* ziekten, als in de (b) Bleeke zugt of Vryster-ziekte: zoo ook in de (c) Melaatsheid, nadien al het voetzel gesteuit word, en daarom 't zweeten nodig is; maar niet door Aromatike Middelen, welke het Lighaam inwendig verwarmen, maar zoo dat uitwendig alles warm, en inwendig alles afgespoelt word: Men geeve derhalven als dan Pillen uit *Veneetsche Zeep*, alle uuren, zoo dat 'er in eenen dag twee dragma ingenomen worden; vervolgens kan de Zieke, na derzelver gebruik, drie dagen lang drinken eenig (d) Afkookzel tegen het Blauw-schuit, by voorb., uit (e) *Pokhout*; Laat hy zig dan in een warm bedde begeven, om te zweeten. Dog zoo men iets omtrent de eerste Vaten, gelyk in *Borst* en andere *scherpe* ziekten, moet ontbinden, en de Oorzaak van de ziekte ontstaat uit eene *Alcalische* stoffe, laat als dan ingegeven worden overvloedige drank uit *Honing*, *Azyn*, of *Rynsche Wyn*, met Water; en laat te gelyk de huid *slap*

(a) *Hydrops Anasarca.* (b) *Cachexia Virginea.* (c) *Lepra.* (d) *Decoctum Antiscorbuticum.* (e) *Guajacum.*

ſlap en *open gemaakt* worden: dog midden in het Zweeten kan gegeven worden een Afkookzel met Salpeter. Eindelyk, zoo de Oorzaak van 't quaat uit een zuure ſtoffe is, laaten dan *Acalîſche* middelen ingegeven, en die dingen altyd zoo bezorgt worden, welke tegengeſtelt zyn tegen de Oorzaak van de Ziekte.

III. Gevolg. De *Geleegentheden* of *bequame tyden* tot *Zweeten* zyn verſcheiden; want op zommige tyden komt het zweet veel vaardiger en gelukkiger te voorſchyn, als op andere: dog de onderſcheidinge dezer tyden hangt t'eenenmaal af van de waarnemingen der Geneesheeren; dus verwekt men zweet in de Kinder-pokken van den eerſten tot den achtſten dag toe, en deze tyd ſchynt tot zweeten bequaam genoeg te zyn; dan kan de zieke door geduurig zweeten genezen worden, egter met dit beſtuur, dat de Vogten zeer verdunt en de Vaten ſlap gemaakt worden: want men moet dan in 't geheel gene warme uitdrogende Middelen gebruiken, nadien ze zeer ſchadelyk zyn. Des niet tegenſtaande zyn 'er zeer veele Geneesheeren, welke met het gemene Volk willen, dat men in veele ſcherpe ziekten *Zweetmiddelen* moet gebruiken; nadien ze waarnemen, dat de Natuur op den veertienden dag dikwyls zig zelfs door zweeten ontlaſt; en daar door vallen ze in deze allerverderffelykſte Practyk om heete en uitdrogende middelen te gebruiken, maar op deze wyze helpen ze zeer veele van kant. Maar zoo zy, met verwerpinge van alle heete middelen, alleenlyk die Zweetmiddelen voorſchreven welke het Bloed *verdunnen*, en de Vaten *ſlap* en *openmaken*, dan zouden de zieken daar gemakkelyk van Zweeten, en 'er zoude een (a) goede ſcheidinge op den zevenden of veertienden dag geſchieden, want dus wierden 'er in het (b) *Engelſche zweet* zeer veele door middel van zweet, door inwendige verdunnende en uitwendige ſlapmakende middelen verwekt,

(a) *Criſis Laudabilis.* (b) *Sudor Anglicus.*

wekt, en vierentwintig uuren lang voortgezet, geneezen; daar integendeel alle die gene, welke men geen inwendige verdunnende middelen hadde laten gebruiken, stierven.

IV. Gevolg. Na de verscheidene *Oorzaak* der ziekte, moeten de *Zweet-middelen* verandert worden: dus, in ziekten uit eene *Alcalische* stoffe ontstaan, laat ons onderstellen, *by voorbeeld*, dat een Jongeling, in de Zomertyd, van een zeer heete of brandende Koorts aangetast word, dog om welke te geneezen een zeer schielyk werkend Geneesmiddel, te weten, een *Zweet-middel* nodig; Derhalven moet men dan, eer men dit laat gebruiken, onderzoek doen na de Oorzaak dezer ziekte; en dewyl deze (Oorzaak) is al te grooten droogte en ontsteekinge, blykt het van zelfs, dat in dit geval *verdunnende*, en te gelyk *Prikkelende* middelen moeten gebruikt worden, wegens gebrek van Kragten, en wegens verstoppinge, welke beide een prikkel aanwyzen. Men geve derhalven, om de verdunnende Middelen beter te doen werken, een dun of vloeibaar Geneesmiddel, welkers grond (basis) zy eenig *ontbindent Zuur*; en men doe'er, voor een *Prikkel*, by Rynsche-wyn, met een goet deel Water vermengt; men voege 'er eindelyk, door middel van Salpeter, by eene (*a*) *Kragt tegen den Brand of Ontsteekinge*: by voorbeeld,

℞. *Vini Rhenani* ℥viij	Neemt Rhynsche-wyn acht oncen.
Nitri ʒij,	Salpeter twee dragma.
Succ. Limon. recent. expressi ℥j;	Vers uitgeperst Limoenzap, een once;
Syr. Violar. Q. S. vel ad ℥ij.	Syroop van Violen zoo veel genoeg is, of tot twee oncen.
Diluantur hæc cum Aquæ Communis libr. iv.	Laten deze met vier ponden *gemeen Water* vermengt worden.

Laat

(a) *Vis Antiphlogistica.*

Laat de Zieke hier van alle uuren twee oncen warm innemen, met de vereiste schikkinge tot Zweet: dog zoo hy hier van te weinig zweet, moet men 'er meer *Wyn* bydoen, zoo te veel, dan meer *water*.

Maar zoo de Oorzaak der ziekte uit een *Zuur* ontstaat, dan moet men, in plaats van Rhynsche-wyn, een ander Vogt gebruiken, als het (a) Vlug-olyagtig Zout; dog zoo de Oorzaak is een *taaje vastzittende* Stoffe, moet men 'er ontbindende zouten bydoen.

V. Gevolg. Na den verscheidenen *aart* der ziekte, moeten ook de *Zweet-middelen* verandert worden. Dog den aart der ziekte hangt af, α. van de Zondigende stoffe; β. Van de uitwerkende of applicerende oorzaak, dat is, van de levens kragt: Laten derhalven om die rede, zoo het een taaje Stoffe is, sterke ontbindende middelen ingegeven worden, als de Alcalische; dog zoo de stoffe van den aart der (b) Venus-ziekte is, dan is het *Quik* tot zweeten geschikt het beste Geneesmiddel.

VI. Gevolg. Na de verscheidene *zitplaats* der ziekte, moeten de Zweet-middelen verandert worden.

VII. Gevolg. In de verscheidene Trappen der Ziekte, worden verscheidene Zweet middelen vereischt: dus word 'er in 't begin der Kinder pokken vereist, een Zweet-middel dat de ontsteekinge wederstaat; dog op den veertienden dag worden 'er doorgaans Zeepagtige, en Aromatike opdrogende Afkookzels aangewezen.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Van de (c) *Uitwaassemende Middelen.*

1. *De Uitwaassemende zyn Geneesmiddelen, welke de ziekelyke Stoffe, onder de Gedaante van het* Sancto-

(a) *Sal Volatilis.* (b) *Lues Venerea.* (c) *Diaphoretica.*

TORIAANSCHE *Uitwaaſſemende vogt*, *uit het Lighaam voeren*, of liever alle die middelen, *welke de* SANCTORIAANSCHE *Uitwaaſſeminge vermeerderen.* Om dan den aart dezer Middelen des te beter te bevatten, moeten wy overwegen op hoe veel wyzen, of van welke oorzaken, de (a) Uitwaaſſeming *vermeerdert word.*

2. De Oorzaken dan van de *vermeerderde* Uitwaasſeminge zyn de volgende: 1. De *vermeerderde* Kragt der Ingewanden; welke onze vogten waarlyk in kleine deelen verdeelt. 2. Alle die dingen welke de vogten, op de zoo genoemde wys ontbonden, na de uitwendige deelen leiden: door de *uitwendige* nu verſtaan wy alle die deelen welke van de uitwendige lugt kunnen aangeraakt worden; hoedanige zyn de Huid, de Mond, de Longen. 3. Welke de uitwendige huid zoo ſchikken, dat ze de Vogten op een (b) *Ongevoelige* wyze, en dat *vaardig* en gemakkelyk uitvoeren, dog niet op een gevoelige wyze en onder een dikke gedaante; om zulks uittewerken, moet de huid nog al te ſlap of te open, nog al te ſtyf of te geſloten zyn. 4. Die dingen welke de *drie* bovengenoemde zaken te gelyk verrigten: dog dewyl ons van dit zoort gene Middelen bekent zyn, beſluiten wy daar uit, dat 'er gene (c) *Eigentlyke* of *Byzondere Uitwaaſſemende* Middelen zyn, dat is, welke zeker en ontwyffelbaar zulk eene uitwerkinge hebben.

3. Wy verdeelen derhalven de *Uitwaaſſemende* Middelen, na de drie voorgaande Oorzaken der *vermeerderde* Uitwaaſſeminge, in de *drie* volgende Clasſen.

I. De Eerſte Clasſe der *Uitwaaſſemende* Middelen behelſt die welke de *Kragt* der Ingewanden, dat is de (d) *Veeragtigheid* der Vaten, vermeerderen: dog deze word zoo dikwyls vermeerdert, als de Vezelen der vaten ſtyver en harder worden. Bygevolg behoren tot deze Clasſe, 1. Alle die middelen, welke t'zamentrekken,

(a) *Perſpiratio.* (b) *Forma Inſenſibilis.* (c) *Diaphoretica Propria.* (d) *Elaſticitas.*

ken, of liever welke de *vaste deelen* toetrekken, dat is, welke door in de tusschen-ruimtens der *laatste deelen* te dringen, en daar te blyven zitten, die deelen min buigzaam, of styver maken: En de zoodanige zyn den Opium, de Kin-kina, alle t'zamentrekkende Wortelen, (a) Wrange Wyn, enz. Voorts, dewyl dat alle *Uitwaassemende* Middelen t'zamentrekken, en niet verslappen, blykt daar uit, dat al wat de *gevoelige* ontlastingen vermeerdert, zulks de *doorwaasseminge* vermindert, het welk ook in allen deelen met de SANCTORIAANSCHE Proeven overeenkomt. 2. (b) Lighaams *Oeffeningen*, als wandelen, 't ryden te paart, of op een wagen, enz., waar door, gelyk de Ondervindinge leert, de SANCTORIAANSCHE Uitwaasseminge bevordert word. 3. *Prikkelende* Middelen, welke zeer zagt zyn, of ook welke sterker zyn, mits dat dezer kragt een weinig gebroken is: Want dus word een weinig Koloquint in Wyn getrokken een zeer goet *Uitwaassemend* Middel; zoo ook de (c) Sublimaat doet, tot een of twee greinen, met twee of drie oncen (d) Conserf van Vlier vermengt, en dus tot een twintigste deel ingegeven voor eene gift, zeer veel voordeel in langduurige ziekten; ja op gelyke wyze kunnen zelfs alle scherpe Middelen zoo verzagt worden, dat ze *Uitwaassemende* worden.

II. De Tweede Classe sluit in alle die Middelen welke het SANCTORIAANSCHE *Vogt* na de huid leiden: de zoodanige zyn, 1. Een Matig *warme* lugt. 2. *Gematigde* Oeffeningen. 3. Een *gelykformigen* omloop der Vogten; welke op zulk een wyze geschiet, als alle deelen des Lighaams of gelykformig rusten, of gelykformig bewogen worden.

III. De Derde Classe Vervat die Middelen, welke een *behoorlyke gematigtheid* aan de huid geven, zoo dat ze

(a) *Vinum Austerum.* (b) *Exercitia Corporis.* (c) *Mercurius Sublimatus Corrosivus.* (d) *Rob sambuci.*

ze niet slapper of styver is als ze moet zyn. En dit Verrigten de *Wryvingen*, *Wasschingen en Afvagingen.*

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Moeder-Middelen.*

1. Tot de Moeder-middelen, of de *Geneesmiddelen aan de Baarmoeder toegeëigent* worden gebragt de (b) *Vloed-verwekkende*. *de* (c) *Kraam uitdryvende*, en de (d) *Vrugt uitdryvende Middelen*; of welke de *Stonden*, *de Kraam-zuiveringen*, en de *Lighamen in de Baarmoeder bevat*, (te weten de *Vrugt* enz.) daar uit dryven.

2. De *Vloed-verwekkende* zyn eigentlyk die Middelen, welke *de Afscheidinge en Ontlastinge van 't* (e) *Maandelyksche bloed bevorderen.* De Afscheidinge nu geschiet uit den geheelen Bloed-klomp in de Vaten van de Baarmoeder, maar de Ontlastinge geschiet uit de Baarmoeder door Vaten die zig ten deele in deszelfs holligheid ontsluiten, en ten deele geplaatst zyn beneden deszelfs (f) inwendige mond, te weten, in de (g) scheede.

3. Dog de Oorzaak, waarom deze *Afleidinge* in de Baarmoeder, en *Ontlastinge* daar uit geschieden, is, dat de voornoemde Vaten met veel bloed vervult, door de Kragt van 't Harte tot zoo verre uitgezet worden, dat de mondjes der Slag-adertjes eindelyk verwyd worden, waar op de uitberstinge van Bloed volgt; maar als de Kragt van het harte ophoud, en de Bloedrykheid vermindert is, trekken zig dezelve wederom toe. Dat nu het (h) Baarmoederlyke Bloed door de kragt van 't Harte geperst word, blykt daar uit, dat zoo de (i) Moederkoek van

(a) *Uterina.* (b) *Emmenagoga.* (c) *Aristolochica.* (d) *Ecbolica.* (e) *Sanguis Menstruus.* (f) *Orificium Uteri Internum.* (g) *Vagina.* (h) *Sanguis Uterinus.* (i) *Placenta.*

van de Baarmoeder eener zwangere Vrouwe afgescheurt is, de Vrugt ondertusschen in de Baarmoeder blyvende, daar op zoo groote Bloedstortinge volgt, dat, zoo 'er de Vrugt niet uitgehaalt word, de Moeder sterft; om dat namentlyk het Bloed door de kragt van 't Harte voortgeperst word, en de Baarmoeder door de daar inzittende Vrugt zoodanig uitgezet word, dat zig de mondjes der Vaten niet kunnen toetrekken. Het zelve dat wy zoo even van de *Maandstonden* gezegt hebben, kan ook opgemaakt worden, uit den (a) Vloed der Kraam-zuiveringen.

4. Dog zoo men vraagt, waarom de Ontlastinge van Bloed uit die Slag-aderen niet altyd, maar alleenlyk op gezette tyden geschiet? Moet men overwegen, dat de einden der Slag-aderen als drietakkig, of in drie takken verdeelt zyn, welkers middelste in een Ader eindigt, dog de twee zylingsche takken ontsluiten zig in Holligheden, de eene namentlyk in een Klier, maar de andere in Water-vaten: derhalven laat de eerste tak het dikkere Bloed door; en de twee overige, om dat ze dunder en fynder zyn, brengen alleenlyk deszelfs fynder deel over. Laat ons derhalven onderstellen dat 'er een beletzel is in de aderen (by voorbeeld uit Bloedrykheid), of een meer als gewone perssinge in de Slag-aderen, dan moeten de zylingsche Vaten daar van tot zoo verre verwyd worden, dat die, welke in 't eerst niet als Water, nu rood Bloed inlaten; om dat ze van een fynder maakzel zyn, en zig openen in Holligheden daar geen beletzel is, 't welk den aandrang wederstaat; maar het is geheel anders gelegen met den middelsten tak. Want zoo haast als dat beletzel in de Aderen weggenomen word, of als de perssinge of de kragt van 't Harte vermindert word (als namentlyk den overvloed van Bloed, door middel van de Maandelykshe ontlastinge, vermindert is), dan trekken zig deze zylingsche

(a) *Fluxus Lochiorum.*

ſche Vaten wederom toe, en 't Bloed gaat in de aderen over. Dit bewys kan opgeheldert worden met een voorbeeld van die oogrok 't (a) *Witte* of 't *Bintvlies* genoemt; het welk in een natuurlyken ſtaat t'eenemaal wit is, alzoo 'er door 't zelve genoegzaam geene andere Vaatjes als de zylingſche taktjes der Slag-aderen loopen; Edog zoo men eenig beletzel legt ter plaats daar een Ader is, by voorbeeld, zoo die toegedrukt word, of zoo het einde van een Slag-ader verſtopt of toegetrokken word, zoo dat het Bloed niet vaardig kan loopen uit de Slag-ader in de Ader, by voorbeeld, zoo den hals nauw toegebonden word, dan zullen die Vaten van 't Bint-vlies eerſt onzigtbaar, nu rood en zigtbaar worden, te weten van deze persſinge; om dat 't Bloed belet zynde in de Aderen te loopen, in de zylingſche Vaten geperſt word; maar deeze roodheid verdwynt als het beletzel weggenomen is. Even zoo is het gelegen met de Baarmoederlyke Vaten, alwaar Water-vaten zyn, of zeer kleine uiteindens der Slag-aderen, met opene mondjes in de Holligheid van de Baarmoeder eindigende. Dat nu dit Bloed, uit die verwyde Zylingſche Vaten vloeit, (welke in haren natuurlyken ſtaat, geen bloed, maar fynder vogt, voor de gladmakinge der deelen, ontfangen) blykt klaar genoeg uit den vloed *der Kraam-zuiveringen*; want deze verlaten allengskens hare bloedige koleur.

5. Nu moeten wy zien, welke de Oorzaak zy van de eerſte ontlaſtinge der Maandſtonden in de Vryſters. Deze nu (om 't met een woord te zeggen) is niets anders als *Bloedrykheid* of *overvloed van Bloed*; welke voortgebragt word, om dat in een Vryſter, van hare geboorte tot hare huwbare jaren toe, de quantiteit van Bloed, door de Kragt der ingewanden gemaakt, toeneemt; want zulk eene vermeerderinge is ten uiterſten nootzakelyk tot grootere uitzettinge der

(a) *Albuginea* ſeu *Conjunctiva.*

der Vaten en opwasſinge van een Vryſter; Maar na dat deze zal bereikt hebben de eindpalen van grootte, zoo dat de Vaten niet meer kunnen verwyd of uitgezet worden, moet 'er nootwendig een *Bloedrykheid* voortkomen, te weten, van die vermeerderinge van Bloed welke nog blyft: want daar is in 't minſt geen rede, waarom die ophouden zoude; vermits 't 'er zoo verre van daan is, dat de Kragt der ingewanden, waar door 't Bloed gemaakt word, zoude verminderen, dat die (zegge ik) eer vermeerdert word. Derhalven moet 't overtollige Bloed uitgeworpen worden, door de minſt tegenſtant biedende Vaten, hoedanige zyn de Moeder-vaten; anderzints zal een Vryſter ziek zyn.

5. Zoo men vervolgens vraagt waar van daan 't koomt dat de Mannen die *Maandſtonden* met de Vrouwen niet gemeen hebben? Is 't antwoord, en de rede hier van, om dat de Mannen langzamer en later haren vollen wasdom krygen als de Vrouwen; want zoo haaſt als zy die bereikt hebben, word ook in dezelve de een of andere ontlaſtinge op gezette tyden vermeerdert: Nadien 't blykt uit de waarnemingen van Sanctorius: dat de Mannen alle maanden Bloedryk worden, welke Bloedrykheid, of door 't overvloediger Zweet, of door een andere Ontlaſtinge weggenomen word (†). Iets diergelyks ziet men zomtyds in die Vrouwen, welke geene Maandſtonden krygen; en daar door gezont blyven. Daarenboven moet men ook aanmerken, dat de Vrouwen in 't gemeen *minder* uitwaasſemen als de Mannen; en dat die Vrouwen welke *veel* uitwaasſemen, gelyk de ſterke Vrouwsperzoonen, in 't geheel niet, of ten minſten zeer weinig de Maandſtonden hebben; dog die gene welke een ſlap en koud Lighaams geſtel hebben, en een zittend leven leiden, hebben doorgaans ſterke Maandelykſche ontlaſtingen.

Be-

(†) Zie Sanctorii *Med. Static.* Sect. 1. Aph. 65.

Betooge. Besp. Voorstel. Hoe nader wy aan onze geboorte zyn, hoe de *persſende Kragt* van 't Harte meer overtreft de *tegenſtant* van alle de Vaten des Lighaams t'zamen: en dat blykt uit de aangroeijinge der Dieren, welke na evenredigheid in de jonkheid meer groeijen als in vervolg van tyd: Dus dan moet dat Lighaam, welkers groeityd nader aan zyne geboorte is, 't overige gelyk geſtelt zynde, ſlappere en zagtere Vaten hebben, als dat welkers groeityd verder van zyne geboorte is: Derhalven, dewyl de Vrouwen het toppunt van haren Wasdom eerder bereiken als de Mannen, moeten hare Vaten ook nootwendig uitzettelyker en zagter zyn.

7. Nu moeten wy vervolgens onderzoeken, waarom dat 't overtollige bloed na de Baarmoeder geleid word. De rede, waarom zulks geſchiet, is zekerlyk deze: nadien 'er in een Vrouw, die na by de Eindpaal van haren Wasdom koomt, nergens *minder tegenſtant* is als in den Onderbuik, hierom is 'er ook nergens *minder* tegenſtant als in het Bekken, en in deze plaats nergens *minder* als in de Baarmoeder? Vermits de Vrouwen, na mate van hare groote een veel ruimeren en uitzettelyker Onderbuik hebben als de Mannen; want in het Bekken der Mannen word alleenlyk bevat de Blaas en den endeldarm; boven welke in 't bekken der Vrouwen ook de Baarmoeder is; voeg 'er by dat derzelver bekken gemeenlyk ruimer is als ten aanzien van de daar in bevattene ingewanden vereiſcht wierd. Daarenboven, dewyl de Blaas elk oogenblik haar vogt ontfangt, en den Endeldarm van gelyke het hare, dog de Baarmoeder niets diergelyks, blykt hier uit, dat 'er in de Baarmoeder de minſte tegenſtant is. Voorts is 'er geen deel in het Vrouwelyk Lighaam bekent, waar in 't Bloed uit zoo veele verſcheidene plaatzen loopt, als in de Baarmoeder; want verſcheidene uiteinden der Slag-aderen van verſcheidene Bronwellen (†) voortko-

(†) Zie de *Inſtitut. Med.* van onzen Auteur. § 664.

komende loopen daar t'zamen. Daar koomt nog by, dat in den geheelen omtrek van de Baarmoeder de Aderen zonder Klap-vliezen zyn, en dat dit gebrek niet vervult word door de toedrukkinge der Spieren, welke het Aderlyke Bloed voortdryven; want daar is geen deel des Lighaams, dat met minder (†) Spieren voorzien en omzet is: by gevolg wederſtaat al het bloed, dat in de Aderen is, het bloed, dat uit de Slag-aderen aankoomt, en dus, zoo haaſt als het in een weinig meerder quantiteit tegenwoordig is, word het ten eerſten voortgeperſt na de minſt tegenſtand biedende plaatzen.

8. Wy kennen nu drie zoorten van Oorzaken, aan welke de ontlaſtinge der Maandſtonden, in een gezonde Vrouw, toekoomt; te weten, 1. De *Bloedrykheid.* 2. De Afleidinge van 't *overtollige* Bloed na de Baarmoeder, als namentlyk na een minſt tegenſtandbiedende deel. 3. De Bequaamheid of geſchiktheid der Baarmoederlyke Vaten ter ontlaſtinge. Derhal-

(†) Den zeer beroemden Ontleeder Frederik Ruysch heeft reets eenige jaren geleden, verzekert, dat hy in den bodem of grond van de Baarmoeder een nieuwe Spier ontdekt heeft, welke hy de *Ring-ſpier* of *Rondagtige* Spier (*Orbicularis*) genoemt heeft, om dat ze uit *ringswyze* draden beſtaat, en heeft gezegt, dat deze diende ter ſcheidinge en ontlaſtinge van de nageboorte uit de Baarmoeder na de verloſſinge van de Vrugt. Zie de *Ontleedkundige Verhandelinge* van dezen Auteur, *over een Spier in den Bodem der Baarmoeder ontdekt*, in 't Latyn uitgegeven te *Amſterdam* Ann. 1726. Dog deze uitvindinge ſtemmen alle Ontleders zoo niet toe: want hier te *Parys* zyn zommige Beroemde Ontleeders zeer ervaren in de Ontleedkunde, welke (zoo als ik uit een van dezelve verſtaan hebbe) alle drie te gelyk na deze Spier in eene *geſtorvene*, en 't *Kind*, *na de gewoone dragttyd*, *reets gebaart hebbende Kraamvrouw* (want Ruysch zelfs leert in 't aangehaalde Werk, pag. 9. dat deze omſtandigheden nootzakelyk zyn) zeer naukeurig gezogt hebben, maar te vergeefs. Derhalven ſchynt 't, dat men deze *Ruyſchiaanſche* Ontdekkinge, niet zonder rede, moet in twyfel trekken, tot dat ze door een overvloediger bevindinge beveſtigt is; ſchoon egter de gelegentheid om zoodanigen Spier te ontdekken, zelden voortkomt.

halven kunnen de (a) *Vloedverwekkende* middelen ook tot drie Clasfen gebragt worden; welkers eerfte vervat die Middelen, welke *Bloedrykheid* veroorzaken: De Tweede behelft die welke het bloed na de *Baarmoeder* leiden: de Derde eindelyk fluit in de (b) *Openende Plaats Moeder-middelen.* Daarom moet men, als men de Opgeftopte Maandftonden der Vrouwen zal genezen, wel eerft onderzoeken, of 'er te ontlaftene ftoffe is, of, of'er overtollig bloed is; want zoo deze ftoffe ontbreekt zullen de Geneesmiddelen van de *tweede* en *derde* Clasfe meer fchade als voordeel toebrengen.

9. De *Bloedrykheid* nu word voortgebragt, 1. Van elk Geneesmiddel, het welk maakt, dat uit de Spys en Drank, door de kragt der eerfte Ingewanden, meer *Chyl* in de Aderen ontfangen word, als vereift word tot groeijinge of voetzel des Lighaams, en om het verlies weder te herftellen. 2. Van elk Geneesmiddel, dat de tweede Ingewanden, welke (c) Bloedmakende genoemt worden, zoo verfterkt en aandoet, dat zy de Chyl in goed bloed veranderen. 3. Door wegneminge der *Oorzaken* welke het gemaakte Bloed verdunnen en verfpillen. Wy hebben derhalven *drie* verfcheidene zoorten van Middelen, onder de eerfte Clasfe van de *Vloed-verwekkende*, dat is, van *Bloedrykheid* voortbrengende Middelen, vervat.

I. De Eerfte nu dezer zoorten vervat die middelen, welke de kragt der eerfte Ingewanden, of der Ingewanden, aan de Chylmakinge toegewyt, vermeerderen: Waar onder ook getelt moeten worden, 1. Die welke de taaje en harde Vuiligheden *Ontbinden*; 2. Welke die, ontbonden zynde, door een prikkel *uitwerpen.* Want het is bekent, dat de holligheden der Darmen, door een zeker flym, van de Klieren daar ter plaats afgefcheiden, altyd befmeert worden;

(a) *Emmenagoga.* (b) *Topica uterina aperientia.* (c) *Sanguifica* vel *Hæmatopæa.*

den; maar welk (ſlym), zoo het dik word, en aan de darmen blyft hangen, de Mondjes der kleinſte Vaten verſtopt, en dus den overgang van de Chyl in de Melkvaten belet; waar uit dan een (a) *Vermageringe* of *Uitdroginge* ontſtaat, welke geheel tegen de *Bloedrykheid* ſtrydig is. Derhalven moet zoodanigen ſlym, zoo het 'er is, eerſt *Ontbonden*, en vervolgens *uitgeworpen* worden, op dat men *Bloedrykheid* voortbrenge: Waarom wy eerſt zullen handelen van die Middelen, welke dit ſlym ontbinden en uitdryven; maar daarna van die, welke de Kragt der Eerſte Ingewanden vermeerderen.

Die Middelen, welke het genoemde ſlym *ontbinden*, zyn de volgende, 1. Alle Aromatike ſtinkende *Gommen*, Gommen tegen de *Moeder-ziekten* genoemt; want deze blyven 'er wegens hare Slymigheid aanhangen, en vermengen zig met het ſlym, door hare Zeepagtige kragt, en ontbinden het zelve, prikkelen ook te gelyk, en bevorderen deszelfs voortdryvinge. Waarom de Gom Ammoniac, (b) Duivelsdrek, Bdellium, Galbanum, Myrrhe, Sagapenum, en Opopanax, van alle, *Gommen tegen de Moeder-ziekten*, genoemt zyn, nadien deze ingenomen zynde door de warmte van ons Lighaam gemakkelyk ontbonden worden, en, terwyl zy ontbonden zynde blyven hangen, waaſſemt het ſcherpe, dat in die Gommen is, uit, prikkelt de Ingewanden, en vaagt zeer zagt af: zy werken derhalven niet door eene zekere kragt eigentlyk aan de Baarmoeder toegeëigent, maar door haare ontbindende, te weten, door haare Zeepagtige en Aromatike eigenſchap, zeer dienſtig voor de Zenuen. Laat derhalven een Geneesheer, zullende een Vrouw geneezen, welkers Maandſtonden, door gebrek van Bloedrykheid, opgeſtopt zyn, op deze wyze voorſchryven, .

℞ *Gum-*

(a) *Inanitio ſive Atrophia.* (b) *Aſa fœtida.*

℞ *Gummi Ammiaci,* *Galbani,* *Sagapeni,* *Myrrhæ, ana* ℈j, *Olei stillat. succini rectific. Q. S.* *M. Fiant inde* Pilulæ *singulæ gran.* iij *vel* IV.	Neemt Gom Ammoniac Galbanum Sagapenum, Myrrhe, van elks een scrupel, Barnsteen-oly zoo veel genoeg is, Mengt ze, en maakt 'er Pillen van, elk van drie of vier greinen.

Deze zyn overal dienstig, alwaar, om de gezegde Oorzaak, den Ingang van de Chyl belet word, gelyk geschiet in de Miltzugtige, en in de met Opstygingen gequelde Vrouwen. Daarenboven ontbinden ze het bovengenoemde Slym. 2. Alle *vaste zouten*, 't zy dat ze op de TACHENIAANSCHE Wys bereid zyn, 't zy dat ze Alcalisch zyn; die bovendien dit byzonders hebben, dat ze schielyk voorbyvloeijen; waarom derzelver uitwerkinge, voor een tyd, groot is, dog die houd binnen korten op. Hier toe behoren ook de *t'zamengestelde vaste zouten*; als Borax, Sal Ammoniac, Vitriool, Wynsteen, Sal Polychrest, Sal Regeneratus SENNERTI, enz. Dus dan neemt van dit of dat Zout een dragma, ontbind het in vier oncen Wynruit-water. Laat de Zieke op de Pillen hier van een lepel vol innemen. Zoo zullen ze malkanderen helpen. 3. Alle *Vlugge Alcalische Zouten*; als zyn alle Vlugge Olyagtige Zouten, de Geesten van Hertshoorn, van Pis, van Bloed, enz. Eindelyk ten 4. Alle *Zeepen*, van welken aart zy ook zyn; want zy komen naby de natuur van een Gom; waarom de Zeep zoo zeer geroemt word om een Miskraam te veroorzaken en de Maandstonden te doen voortkomen. Derhalven, om het bovengenoemde Slym te ontbinden,

℞ *Sa-*

℞ *Saponis Venet.* ʒiv;	Neemt Veneetſche Zeep vier dragma.
Bulb. recent. Ari ʒj;	Verſche Bollen van Kalfsvoet een dragma.
Aſæ fœtidæ ʒß.	Duivelsdrek een half dragma.
Fiant Pillulæ, ſingulæ gran. iij.	Mengt ze, en maakt 'er Pillen van, elk van drie greinen.

Laat de Zieke 'er alle twee uuren een van innemen. Deze zyn de *Afvagende* Middelen der Eerſte Wegen.

Nu volgen die Middelen, welke het ontbondene Slym *uitdryven*: En de zoodanige zyn Aloë, Rhabarber, Coloquint, Jalappe, Sagapenum, Opopanax, en voornamentlyk de Witte wilde Wyngaart-wortel. De Geneesheeren hebben den Naam van *Moedermiddelen* aan deze gegeven van wegens hare Uitwerkinge, nadien ze te gelyk Ontbinden en Uitdryven. Ten dien einde moet men zoodanigen voorſchrift geven,

℞ *Aloës opt.* ʒj	Neemt Beſte Aloë een dragma.
Reſin. Jalapp. gr. xv.	Harſt van Jalappe xv. greinen.
Colocyth. gr. v. (*pro ſtimulo.*)	Koloquint v. greinen (voor een prikkel.)
M. Fiant Pilulæ, ſingulæ gr. iij, *quæ deaurentur.*	Mengt ze, en maakt 'er Pillen van, elk van drie greinen, die men moet vergulden.

De Zieke neme hier van dagelyks met het aanbreeken van den dag, drie of vier in, als 'er tekenen zyn van ontbonden Slym, en ſlaape daarop een of twee uren lang.

Maar nu moeten wy zien, welke middelen aan de eerſte Ingewanden grooter Kragt byzetten, zoo dat

ze goede *Chyl* maken, en die in de Melk-vaten voort-dryven. De Kragt dan der eerste Ingewanden vermeerderen (door namentlyk derzelver toetrekkende Kragt te vermeerderen) alle middelen welke de Vezelen *styver* maken: De zoodanige nu zyn, (1) De *t'zamentrekkende* Geneesmiddelen: als *α. Staal*; want niets is in dit geval meer dienstig, voornamentlyk, zoo het onder die form gegeven word, dat het met het bloed niet vermengt word, maar op de vaste deelen werkt door de Vezelen te versterken; want zoo 't met het bloed vermengt word, word het een zeer sterk verdikkent middel, maar, met het bovengenoemde bestuur ingenomen, werk het zeer wel, en versterkt de Vezelen; gelyk dit hier uit blykt, dat na deszelfs gebruik, de bleeke koleur der Vrysters in 't kort verandert word in een glanzige, en de Pols te voren slap en traag, in een bykans Koortzige. Daarenboven heeft deszelfs gebruik plaats, wanneer de vereiste styfte der Ingewanden ontbreekt, en 'er overvloed van Slym is: Eindelyk zoo 'er te veel *Zuur* is, dan moet het staal in Substantie, of het Vylzel ingegeven worden; maar zoo een taaje en niet zuure Slym de overhand heeft, dan moet men dit middel in Rhynsche-wyn of in Azyn voorschryven; de andere bereidingen zyn zoo goed niet. *β.* (a) KIN-KINA, in allerhande form gegeven; en deze koomt zeer na by het Staal. *γ.* De *Rhabarber* zoo de *Levantsche*, als *Turksche* en *Moscovische*. *δ. Tamarisch*, en voornamentlyk de bast van deszelfs Wortel. *ε. Kappers*: en verscheidene bereidingen uit dezelve. Derhalven blykt hier uit, dat de sterkste t'zamentrekkende Middelen (b) *Vloed-verwekkende* kunnen worden.

Nu volgen de Voorbeelden voor (c) Recepten.

Zoo het *Zuur* de overhand heeft, zal het ontdekt kunnen worden uit de begeerte na ongevoeggelyke en gewone dingen, uit de zuure Oprispingen, uit de Buik-

(a) *Cortex Peruvianus.* (b) *Emmenagoga.* (c) *Formulæ.*

Buik-pynen met een gevoel van koude, uit de knaginge van de Maag, uit de Winden, uit de Krampen, uit den Afgang een zuure reuk van zig gevende, uit de traagheid en werkloosheid van de Gal, enz. Derhalven, in dit geval,

℞ *Lim. Ferri* (*ſupra Porphyritim diu trit.* ʒij	Neemt Vylzel van yzer (op een vryf-ſteen lang gevreven) twee dragma.
Extract Rhei ʒiß	Extract van Rhabarber anderhalf dragma.
Cort. Peruv. ʒß	Kin-kina een half dragma.
M. F. Pillulæ, ſingulæ gran. v.	Mengt ze en maakt 'er Pillen van, elk van vyf Greinen.

De Zieke neme hier van alle twee uur een in.

Zoo 'er geen overtollig *zuur* is, dan verwekt het Staal, in ſubſtantie gegeven, doorgaans benautheden, brakingen, Buik-loop en buikpynen; want het word niet ontbonden, maar werkt alleen door te prikkelen. In dit geval dan

℞ *Vini Rhen. Libr.* iv.	Neemt Rynſche Wyn, vier ponden.
Chalybis groſſo modo triti ℥ij	Grof gevreven Staal, twee oncen.
Cort. Peruv. (*groſſe pulver.*) ℥i	Grof gepulverizeerde Kinkina, een once.
Leni tepore, macerentur per 24 *horas.*	Laten ze in een zagte warmte vierentwintig uuren lang getrokken worden.

Men gebruike vervolgens van deze Infuſie anderhalf oncen op een ledige Maag, driemaal des daags een uur voor 't eeten.

Hier toe behoren ten (2) die warme en prikkelende *Aromatike*-Middelen, welke onder het diſtilleren veel Oly geven, die zeer ſcherp is. De zoodanige

 zyn

zyn de (a) Boom des Levens, Zeven-boom, Wynruit, voornamentlyk de Wilde-berg-ruit, Rosmaryn, Pulei, Majolein, Moederkruid, enz.

II. De Tweede zoort van de *Bloedrykheid* voortbrengende Middelen behelst die, welke de (b) *Bloedmakende Kragt* in 't Harte en in de Bloedvaten vermeerderen. Deze kragt nu, is niet anders als de (c) open en toegaande kragt der Vaten: dog die word vermeerdert door dezelve Geneesmiddelen, welke voor de Vaten van de eerste zoort, of die voor de Chylmakinge geschikt zyn, reets voorgeschreven zyn. Derhalven zyn alle middelen welke de (d) Chylmakinge bevorderen, ook genoegzaam om de Bloedmakinge te bevorderen; want het is niet mogelyk de eerste wegen te verbeteren, of de tweede worden teffens verbetert; en de tweede kunnen niet verbetert worden, ten zy de eerste wegen verbetert zyn. Eindelyk koomt hier ook nog by de Beweginge des Lighaams in een vrye Lugt.

III. De derde zoort der gezegde Geneesmiddelen sluit die in, welke de al te groote *verteeringe* en *verspillinge* van 't gemaakte Bloed beletten. Derhalven moet men vermyden al dat Zweet of al te sterke doorwaasseminge verwekt.

10. De *Tweede* Classe der (e) *Vloed-verwekkende* Middelen vervat die, welke het *overtollige* bloed na de Baarmoeder afleiden: En de zoodanige zyn alle, welke de *tegenstant* in de Baarmoederlyke Vaten verminderen, en te gelyk in andere vermeerderen. Dog de *tegenstant* der Baarmoederlyke Vaten word tweezints vermindert: 1. Door die Vaten *slap te maken*: 2. Door den *te rug loop* van 't bloed van de onderste Aderen na het Harte te *versnellen*. Wy verdeelen derhalven de Geneesmiddelen van deze tweede Classe ook in *twee* zoorten. I. De

(a) *Thuya sive Arbor Vitæ*, *Sabina*, *Ruta*, *Imprimis Montana*, *Rosmarinus*, *Pulegium*, *Majorana*, *Matricaria* (b) *Vis Hæmatopœa.* (c) *Vis Oscillatoria.* (d) *Chylificatio.* (e) *Emmenagoga.*

I. De Eerſte behelſt die welke de Moeder-vaten *ſlap maken:* hoedanige zyn, 1. Alle *lauw warme Baden* tot aan de navel toe geappliceert; want op deze wys worden de Vaten van de onderſte deelen des Lighaams ſlap gemaakt, terwyl de Vaten van de bovenſte deelen door de koude van de Lugt t'zamengetrokken worden, voornamentlyk zoo die bovenſte deelen in een koele Lugt geplaatſt worden. 2. Alle *uitwendige warmte* aan de onderſte deelen geappliceert. 3. *Zalven* welke beſtaan uit vette Aromatike Olyagtige en zoute Middelen: hoedanige zyn *Unguentum Martiatum, Nervinum, Arthriticum*, enz. Want de zoodanige aan de Voeten, Schenkels en Liesſen geſtreken zynde, doen zeer veel voordeel. Hier toe behooren ook de Slapmakende en Verwarmende *Pleiſters*, en voornamentlyk die welke uit ſtinkende Gommen bereid zyn; want deze maken de Vaten Slap en bedwingen te gelyk het uitwaasſemende Vogt, waar op een grooter warmte volgt, onder de gedaante van een gedurig Bad. Daarenboven behoren hiertoe de zoogenoemde (a) Moeder-Kruiden; onder welke de voornaamſte zyn de Wynruit, Zeven-boom, Jenever-beziën, de Boom des Levens, Majolein, Pulei: uit welke Baden, Pappen, Zalven, en Pleiſters kunnen gemaakt worden.

II. De tweede of laatſte zoort der Geneesmiddedelen van de *tweede* Clasſe ſluit die in, welke den *te rug loop* van de onderſte Aderen na het Harte *verſnellen*: welke de volgende zyn: 1. De *Vryvingen* beneden van de voeten tot de Liesſen toe vervolgt, en dat met warm en droog Linnen, ieder reis een half uur lang. 2. (b) De *Wandelende Beweginge*; want de Spieren van de Scheenen, van de Schenkels en van de Dyen, drukken door hare gedurige werkinge hare Aderen veel toe, en dryven het Bloed voort na de bovenſte deelen. 3. (c) De *Springende beweginge*; want deze is van

V 4 zoo

(a) *Plantæ Uterinæ.* (b) *Motus Ambulatorius.* (c) *Motus Saltationis.*

zoo groot een aanbelang, dat HIPPOCRATES zegt, dat die een *Miskraam* veroorzaakt (†). Alle deze Middelen bevorderen de ontlastinge der *Maandstonden*,

(†) Libr. *de Natura Pueri*, Sect. IV. vers 9. ad 22. *Edit.* LIND. Dog het lust ons deze Plaats, nadien ze zeer aanmerkenswaardig is, geheel hier nu by te voegen; dus dan is de *Latynsche Vertalinge*: „ *Mulieris nobis familiaris* Famula Cantrix „ *magnæ existimationis, ex Virorum consuetudine erat, quam in* „ *ventre concipere non conveniebat, ne minoris existimationis red-* „ *deretur. Audierat autem* Cantrix *ipsa, qualia Mulieres inter* „ *se dicunt, quod quando Mulier conceptura est in ventre, genitu-* „ *ra non egreditur, sed intus manet. Auditis autem bis atque in-* „ *tellectis, hoc semper observavit; & quum quandoque, sentiret* „ *genituram non exeuntem, Dominæ exposuit, & sermo statim ad* „ *me pervenit. Ego vero, quum audiissem, jussi ipsam ad terram* „ saltare; *& postquam* exiliisset *jam septies*, genitura *in terram* „ *profluxit, & strepitus factus est, atque illa conspecta, ipsa admi-* „ *rata est, &c. dat is*, Een Zangster *van groote agtinge*, dienst- „ maagt *van eene ons welbekende Vrouwe, hoeleerde met Manvolk*, „ *welke het Zwanger zyn niet diende, op dat hare agtinge niet* „ *zoude verminderd worden. Dog deze Zangster hadde gehoort*, „ *hoedanige dingen de Vrouwen onder malkanderen zeggen, dat*, „ *als een Vrouw zal Zwanger worden, het* Zaat *niet uitloopt*, „ *maar binnen de Baarmoeder blyft. Als zy dit nu gehoort en ver-* „ *staan hadde, heeft zy daar altyd op gelet: en dewyl ze op zekere* „ *tyd voelde; dat 'er het Zaat niet uitliep, heeft zy het aan hare* „ *Vrouwe ontdekt, en het gesprek is my terstont ter ooren geko-* „ *men. Dog ik, dit verstaan hebbende, hebbe haar bevolen ter deeg* „ op te springen; *en na dat ze nu zevenmaal* opgesprongen *had-* „ *de, is het* Zaat *op de aarde geloopen, en heeft een groot ge-* „ *raas veroorzaakt, en dat bezien hebbende, was zy daar over* „ *zeer verwondert, enz.*" *Waar uit inderdaat klaar blykt, dat zig* HIPPOCRATES, *in dit geval geheel tegen zynen* Eet *gedragen heeft; waar in hy van zyne Leerlingen zelf vorderde, dat zy* zouden zweeren, *dat ze een Vrouw nooit eenig Middel zullen ingeven, om de Vrugt of de Dragt te* verderven, ȣ δὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω. *En zeker het schynt, dat hy in geenen deele kan verontschuldigt worden; ten zy men met zommige Schryvers zegge, dat dit Boek* de Natura Pueri *niet van* HIPPOCRATES *is, maar van* POLYBIUS, *of (gelyk* ANDREAS CAESALPINUS *meent* Artis Medicæ, *Lib.* VIII. *Cap.* I.) *van* ALCMAEON den Crotoniater. *Dog hier over verdient vooral te worden nagezien de zeer geleerde en uitmuntende* Uitlegginge van J. H. MEIBOOM over den Eet van HIPPOCRATES, *Cap.* XV. *pag.* m. 144.

den, door den *tegenſtant* in de Aderen weg te nemen: want, als die weggenomen is, vloeid het Bloed in grooter overvloed na die deelen; waar door de persſinge van Bloed op en door de Zylingſche Vaten grooter word; en hier op volgt deszelfs ontlaſtinge.

II. De *Derde* Claſſe der *Vloedverwekkende* Middelen vervat die, welke de Baarmoederlyke Vaten ſchikken tot de *Ontlaſtinge*: als zyn, 1. De *Waasſems* van enkel *warm Water*, aan de onderſte deelen des Lighaams geappliceert. 2. De *Slapmakende Stovingen*, door middel van Sponſen of Linnen geappliceert aan de Liesſen, Bil-naad, Scheede, Onderbuik: hier toe behooren ook de *Pappen*, *Pleiſters*, *Moeder-pillen*, (*Pesſaria*) en diergelyke, beſtaande uit Slapmakende Middelen; dog welkers ſtoffe men halen moet uit het vorige Leerſtuk van de *Slapmakende* Middelen. 3. Word hier zeer geprezen de waasſem uit zommige *ſcherpe* Middelen, gelyk uit de *Alcaliſche Pisagtige Zouten*, in de Baarmoeder ontfangen, die egter niet zonder gevaar is, want hy prikkelt hevig, en brengt een zeer ſterke toetrekkinge in de Baarmoederlyke Vezelen: derhalven moet zoodanigen waasſem voorzigtig gebruikt worden, dewyl die dikwyls de Baarmoeder onvrugtbaar maakt, en verſchrikkelyke toetrekkingen en krampen voortbrengt: want die Waasſem is zeer ſcherp en ontſteekt de Baarmoeder; waar uit zelfs ligt het (a) heete Vuur, of een Knoeſtgezwel voortkoomt; ja ook, als de Baarmoeder hevig ontſtoken is, word het geheele Zenu-geſtel door Krampen getrokken: Waarom men, indien zoodanige Waasſem gebruikt moet worden, de uiterſte voorzigtigheid moet aanwenden, dat de Waasſem niet al te ſcherp zy; Laat derhalven die Waasſem genoeg zyn, welke uitwaasſemt uit een weinig geeſt van Sal Ammoniac met veel water vermengt en warm gemaakt zynde; dog men moet geenzins gebruiken

(a) *Gangræna vel Scirrhus.*

die zeer scherpe Waassem, welke een zeker Kwakzalver ten dien einde gewoonelyk voortbragt, door namentlyk Pis en Levende Kalk onder malkanderen te vermengen, en die op 't vuur te zetten.

GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Hier uit blykt, dat de (a) *Kraam-dryvende* Middelen van de derde Classe *Moeder-middelen* zyn; want daar word eene reets tegenwoordige Bloedrykheid, en deszelfs Afleidinge na de Lyfmoeder onderstelt; want anderzins is 't niet nodig *Kraam-zuiveringen* te verwekken.

II. GEVOLG. De (b) *Vrugt-uitdryvende* Middelen zyn dezelve, maar sterker; dog zoo men by dezelve de *Nies-middelen* voegt, dan werken ze waarlyk zeer sterk.

III. GEVOLG. De (c) *Miskraam-verwekkende* Middelen zyn die, welke de Baarmoeder *openen*, en de Vrugt en Moeder-koek *uitdryven*: De zoodanige zyn, 1. *Al te veel* Bloed. 2. Alle middelen, welke het Bloed *Sterk* na de Lyfmoeder *afleiden*. 3. Die, welke de Lyfmoeder hevig *toewringen* of *t'zamentrekken*: Dog hier toe moet men brengen de Waassem van *Sal Ammoniac*, van de *Baarmoeder* eener *Zwangere* Vrouwe ontfangen; dat een allersterkst *Miskraam-verwekkend* Middel is: egter heeft men daar van groot gevaar te verwagten, gelyk wy boven verhaalt hebben.

IV. GEVOLG. Alle *Vrugt uitdryvende* en *Miskraam-veroorzakende* Middelen moet men zeer voorzigtig gebruiken; want zy zyn schadelyk voor 't Lighaam, en worden niet alleenlyk met gevaar van de Vrugt, maar ook van de Moeder ingeven.

(a) *Aristolochica.* (b) *Ecbolica.* (c) *Abortiva.*

DERDE CLASSE.

VAN ZOMMIGE ANDERE GENEESMIDDELEN OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKENDE.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Openende-Middelen.*

1. DE *Openende* zyn die Middelen, *welke de verſtopte wegen openen.* Van deze nu heeft men drie Claſſen, welkers *Eerſte* vervat alle die Middelen, welke de Vaten Slapmaken; waar over wy te voren gehandelt hebben: de *Tweede* behelſt die, welke de Vogten verdeelen, ontbinden en verdunnen; waar over te voren ook geſproken is: de *Derde* eindelyk ſluit in alle welke, na dat de Vaten verſlapt zyn, en het Vogt verdunt is, beide in beweginge brengen, en den Omloop bevorderen.

2. Want om eenig verſtopt Vat te *Openen*, worden deze *drie* dingen nootzakelyk vereiſt; 1. Dat de Vaten Slapgemaakt worden; 2. Dat de vaſtzittende Stoffe ontbonden, of ten minſten verdunt worde; 3. Eindelyk dat in dit Vat den omloop bevordert worde.

GEVOLG. Daar uit blykt dan, hoe onbedagt dat zommige beweren, dat 'er (b) *Byzondere openende* Middelen zyn; hoedanige zy zeggen te zyn de Scordium, witte Marrubium, Geeſt van Sal Ammoniac, enz.

(a) *Aperientia.* (b) *Specifica Aperientia.*

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verdryvende Middelen.*

1. DE *Verdryvende* zyn die Middelen, *welke het, 't zy in, 't zy buiten* de Vaten stilstaande of geronnen Vogt, verdryven, zonder *merkelyke scheidinge van 't geheel in de uitwendige deelen.* Dog deze zyn zoo veel, als 'er verscheidene Oorzaken van stilstant of buitenvatinge zyn.

2. Het Vogt nu staat in de Vaten stil, en daar koomt een Gezwel voort, 1. Van *Overvloed van Bloed*, en dan vertoont zig dat Gezwel root: in welk geval het grootste Verdryvende-middel is Ontlastinge van Vogt, waar van het stilstaande van agteren voortgeperst word; dit is dan de reede, dat een Aderlatinge deze roode gezwellen kan wegnemen. 2. Koomt zulk een Gezwel voort *van Ontsteekinge:* maar dan is een waar *Verdryvend* Middel, *α*. Al wat de Vaten Slapmaakt; *β*. Al wat het Slapgemaakte Vat verscheidentlyk beweegt, te weten, door te appliceeren beweging makende Kragten, die sterk toetrekken en verwyden: dit dan geschiet door Aderlatinge, en door Uitwendige Vryvingen. *γ*. Al wat, door de Vaten te Ontlasten, de Vogten aftrekt, ontbint, verdeelt, en verdunt. 3. Heeft 't Gezwel zyn oorsprong van de dikte van het gebonden of geronnen Vogt: dog dit *verdryft* alleenlyk een Openend Geneesmiddel.

3. Voorts worden de Buitengevaate vogten verdreven, als zy wederom in hare Vaten gebragt worden: Maar zulks word te weeggebragt, 1. Daar de (b) opslorpende of inzuigende Vaten, zoo veel mogelyk is, te ontlasten van hare uitzettende Vogten: (Deze Vaten, waar over reets gehandelt is in de VOORBEREID. HOOFDST. V. § 1., zyn van VIEUSSENS (†), in de

(a) *Discutientia.* (b) *Vasa absorbentia.*

(†) Zie *Novum Vasorum Corporis Humani Systema*, van DEZEN SCHRYVER, pag. m. 23. & seq.

de meeſte Ingewanden, door middel van 't vergrootglas ontdekt, en eindigen in de Aderen op dezelve wys als de Ontlaſt-vaatjes van de Slag-aderen voortkomen.) Dog dit geſchiet door een groote Aderlatinge, of door het gebruik van (a) Waterdryvende Middelen, alwaar een Aderlatinge ongeoorlooft is: welke twee Middelen in dit geval niet verzwakken, maar zelfs eerder verſterken; waarom zy dan zeer dienſtig zyn, als zy te gelyk kunnen gebruikt worden. 2. Het zelve word verkregen door middel van alle openende Middelen. 3. Door eene uitwendige, 't zy drukkende, 't zy droogmakende Kragt, aan 't Lighaam geappliceert. Eindelyk is aantemerken, dat de *Verdryvende* Middelen tegen de (b) Knoeſtgezwellen geenzins dienſtig zyn.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (c) *Week- en Los-makende Middelen.*

1. W*Eek- en Los-makende* is al dat gene, *het welk een Verhart en tot eenen Klomp t'zamengevoegt deel wederbrengt tot den vorigen ſtaat van 't bevatte Vloeibare en het Bevattende vaſte deel.* De Verhardinge word in ons Lighaam voornamentlyk op drie wyzen voortgebragt; te weten, 1. Van eene al te ſterke *kokinge* en *drukkinge* der Vogten: want op deze wyze worden'er de Vloeibaarſte deelen uitgeperſt, en de dikkere worden tot een gebondenen Klomp gebragt; waar door veroorzaakt word, dat de ten deele ledig gemaakte Vaten, in zeer korten tyd tot een groeijen en hart worden, of dat de dikke ſtilſtaande of op een gepakte Vogten met hare Vaten t'zamengroeijen. 2. Van een (d) Stremzel, dat uit den eigenen aart der Vogten voortkoomt: dog dat 'er nu zoo een *Stremzel* is blykt uit het wit van een Ey, dat door

(a) *Hydragoga.* (b) *Scirrhi.* (c) *Emollientia.* (d) *Coagulum.*

door het vuur gestremt word, schoon het in de schaal beslooten blyft. 3. Van een *Stremzel* door vermenginge van eenig bykomend Stremmend Lighaam veroorzaakt.

2. De *Week- en Los-makende* Middelen zyn of *Inwendige*, of *Uitwendige*. En wy noemen die *Inwendige*, 1. Welke gebruikt worden onder de gedaante van een waassem, of rookinge door de mond ontfangen, of ingespeuit: zoodanig nu is 't Water tot *Waassem ontbonden*, dat zeer Week- en Los-makend is; maar het moet niet al te heet zyn, want dan trekt het toe, maar matig warm, en dan is het een zeer Week- en Los-makend Middel; gelyk blykt in de *Philosophys gecalcineerde* Beenderen en Hoornen, welke door den Waasfem meer week-gemaakt worden, als door de Kokingen. De Week- en Los-makende Middelen, welke inwendig gebruikt worden; zyn ten 2. de (a) *Zoupen* uit alle deelen der Dieren, en voornamentlyk uit 't Darmscheil en Darmen bereid. 3. Rauwe *Dooijers van Eyeren*; welke schoon ze gene scherpte hebben, egter de Harsten en Gommen ontbinden. 4. Alle Afkookzels uit zagte meelagtige Zaden, en voornamentlyk uit Granen, welke Uitgeperst zynde een zeer zagten Oly geven, door zyne zagtheid na den zoeten Amandel Oly gelykende: de zoodanige zyn Rogge, Taruw, Haver, Gerst, Geerst, Pis-tasjes; maar voornamentlyk het Meel van alle deze Vrugten en Zaden; als ook de vier koude groote, en kleine Zaden. 5. De *Afkookzels* uit Slymagtige en meelige Kruiden, welke bykans smakeloos zyn: Zoodanige Kruiden nu zyn alle (b) zoorten van Kaasjes-bladeren, Beren-klauw, Wolle-kruit, Glas-kruit, Bingel-kruit, Viool-kruit, Zoethout, Klap-roozen, Zeep-kruit, enz. welke alle uit de ly-

(a) *Jusculа.* (b) *Malvarum Species*, *Branca Ursina*, *Verbascum*, *Parietaria*, *Mercurialis*, *Glycyrrhiza*, *Papaver Erraticum*, *Saponaria*, *&c.*

lymigheid van haar Zap gekent worden. 6. De *Afkookzels* uit diergelyke zoete flymige Vrugten: gelyk (a) Vygen, Borst-pruimen, Rosynen, Korenten. 7. De Zappen der Planten, welke niet scherp zyn: gelyk Honing, Zuiker, Pyp-kaffie, Manna. 8. De *Uitgeperste* bykans smakeloze *Olien:* gelyk de (b) Olien van zoete Amandelen, van Kokos-nooten, van Pis-tasjes, van Wit Heul-zaat, van Bilzen-zaat, van Olyven, van Lyn-zaat, van Okker-noten. 9. *Room* van zoete Melk en versche *Booter.*

3. Voorts zyn de *Uitwendige Week- en Los-makende* Middelen dezelve, dog zy worden geappliceert onder de gedaante van een Strykzel, Stovinge, Bad, Waasfem, Pap, Pleister, Invryvinge.

De (c) *Strykingen* of *Strykzels* worden gemaakt uit een vette, olyagtige, mergagtige, gebondene stoffe, waarmede het Lighaam bestreeken word; gelyk uit 't Merg der Beenderen.

De (d) *Zalven* zyn dikkere *Strykzels*, en bestaan uit eenige Olien en Vet.

De (e) *Stovingen* zyn Afkookzels, door Sponsagtige Lighamen warm aan de Leden geappliceert.

De (f) *Pappen* zyn de *Week- en Los-makende Middelen* zelfs in Water gekookt, en aan 't Lighaam geappliceert.

Een (g) *Pleister* is iets diergelyks, tot een dikker consistentie gebragt.

De (h) *Inwryvinge* is een zoort van Stovinge, nadien het Stovende vogt *al lekkende*, of *drupsche wys* op het deel, dat gestooft moet worden, gegoten word.

Dog geen van alle deze *Week- en Los-makende* Middelen is uitmuntender, als de warme Waasfem van een

(a) *Ficus, Sebesten, Passulæ Majores.* (b) *Olea Amygdalarum Dulcium, Nucum Coquo, Pistaciarum, Seminis Papaveris albi, Hyoscyami, Olivarum, Lini, Nucum Juglandium.* (c) *Litus.* (d) *Unguenta.* (e) *Fotus.* (f) *Cataplasmata.* (g) *Emplastrum.* (h) *Embrocatio, sive Embroche, Impluvium, Irrigatio, Instillatio, Stillicidium.*

een *vers geslagt* dier; *by voorbeeld*, zoo een Arm, of ander ontbloot lit in 't Lighaam van een vers gedood dier gestoken word; welk middel nergens meer gebruikt word, als in Italiën (†).

Voorts zyn alle deze Middelen hier in allerbest, dat, schoon ze aan *verharde* plaatzen geappliceert worden, zy egter nooit schadelyk zyn; terwyl dat de Openende Middelen, enz. dikwyls de ontsteekinge vermeerderen, en Knoest- en Kreeft-gezwellen voortbrengen.

(†) Onzen AUTHEUR Zinspeelt zonder twyffel op dit merkwaardig geval, het welke de Historischryvers verhalen van Paus ALEXANDER DE SESDE en van zyn Bastert zoon CAESAR BORGIA *Hertog van Valentinois:* welke, als zy voorhadden eenige Kardinalen, om zig van hunne rykdommen meester te maken, op een Gastmaal door *Vergift* van kant te helpen, is het gebeurt, door een misgreep van den Schenker, dat de *Vergiftigde* Wyn aan de *Vergiftigers* zelfs gegeven wierd; als Alexander die gedronken hadde, is hy kort daarna gestorven; maar CAESAR, die hem slapper gedronken hadde, hebben de Geneesheeren uit de kaken van de dood gerukt, te weten, door 't gebruik van bequame Geneesmiddelen, en voornamentlyk door hem naakt in den Buik van een *versch ontweiden Muilezel* te sluiten: dewyl de huid door zoodanige *Stovinge* zoo Week gemaakt, en de Doorwaasseminge teffens zoo bevordert geweest is, dat het *Vergift* door de overal open zynde Mondjes der Zweetgaten is uitgewaasemt, en zoo is die Vorst de dood ontworstelt, egter met verlies van zyne hairen en vel, ja zelfs, nadien tyd van eene langdurige en moeijelyke ziekte gequelt. Zie OLDOINUS, in addit. ad CIACCONIUM, *Histor. Pontif. Rom. & Cardin.* Tom. III. pag. m. 161 & 162. Over deze zaak kunnen ook nagezien worden veele andere Schryvers, als GUICCARDIN, AUBERI, MARIANA, enz. Zie ook MARC. AUREL. SEVERINUS, in *Trimembr. Chirurg.*, Cap. de Medela ex Dissect. Vivis Animantibus, pag. m. 221. Een gelyk geval verhaalt ook RHODIUS (*Observ. Medic.* Centur. III. Obs. 37.) van FRANC. ALVAROT, Marquis van Falcin, welke Wyn met *Sublimaat* gemengt gedronken hadde, en op dezelve wys (zoo men den SCHRYVER mag geloven) als CAESAR BORGIA behouden is.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) t'Zamentrekkende, en Verhardende Middelen.

1. VAn deze Geneesmiddelen, als ook van de (b) *Versterkende* is reets gehandelt in de beschryvinge der Middelen, welke op de vaste Deelen werken, te weten onder den Tytel der *t'Zamentrekkende* Middelen; en in de Beschryvinge der gener, welke op de vloeibare Deelen werken, onder den Tytel van (c) *Dikmakende*, *Verdikkende*, *en Stremmende Middelen*. Dog hier worden de *t'Zamentrekkende* Middelen beschout, voor zoo verre zy de toetrekkende kragt der Vaten vermeerderen, en de Vogten teffens *verdikken*: De zoodanige nu zyn alle onrype Vrugten; want deze verkorten de Vezelen, en verdikken de Vogten.

2. Voor 't overige komen die Middelen, welke *Verhardende* genoemt worden, met de *t'zamentrekkende* t'eenenmaal overeen, en zyn van denzelven aart, en diensvolgens is 't niet nodig, dat wy daar van iets meer zeggen.

Maar van de *Afvagende*, *Zuiverende* en *Wegvreetende* moeten wy nu handelen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (d) Afvagende, Zuiverende, en Wegvreetende Middelen.

1 DE *Afvagende* zyn die Middelen, *welke*, *aan het Lighaam geappliceert zynde*, *eenig Vreemd aan-*

(a) *Adstringentia*, & *Indurantia*. (b) *Corroborantia*. (c) *Condensantia*, *Incrassantia*, & *Coagulantia*. (d) *Detergentia*, *Emundantia* & *Erodentia*.

aanhangend Lighaam kunnen wegnemen, zonder beledigin-ge van 't Lighaam daar het zig aan vaſt hegt. Wy noe-men nu dat geene (a) *Vreemd*, 't welk met dat gee-ne, daar het zig aan vaſt hegt, geen een Lighaam kan uitmaken; gelyk het geronnen Bloed, dat aan de kanten van een Wonde blyft hangen: Voorts moet deze vaſthegtinge afhangen van de *Vaſtkleevendheid*; want een pyl of doorn, aan eenig Deel vaſt zynde, behoort hier geenzins toe.

Derhalven is het Voorwerp van een Afvagend Ge-neesmiddel alleen het (b) *Vaſtkleevende*; 't welk voor-waar nootzakelyk beſtaat uit eenen verharden Oly, want andere verharde of geſtremde Lighamen, hou-den zig niet vaſt van wegen de lymigheid en vaſt-kleventheid. Dus dan moet een *Afvagend Middel* dat vaſtkleevende eerſt verdeelen, dan het zelve tot dien ſtaat brengen, dat 't van 't Water kan ontbonden en afgeſpoelt worden; maar terwyl 't een Oly is, hier-om word 't door middel van enkel Water in geenen deelen afgevaagt, maar zoo 't eerſt met een dooyer van een Ey gewreeven word, zal het vervolgens ge-makkelyk met Water kunnen vermengt en 'er uitge-haalt worden,

Hier toe dienen dan alle *Zeepagtige* Middelen, en ſterke (c) *Alcaliſche Loogen*; want die twee ſchikken het vaſtkleevende dat 't met Water vermengt word. De *Zeepagtige* Middelen zyn allerhande Olyen met Zouten vermengt, maar zoo deze inwendig gebruikt worden, dan moeten ze zagt zyn, want anderzints zullen ze wegvreeten: Deze nu zyn tweederlei, te weten, 1. De *Natuurlyke*: onder welke de voornaam-ſte zyn Honing, Aloë, Manna, Pyp-Kasſie, Zui-ker, allerlei zagte Melk der Plantgewasſen, als van Latouw, Cichorey, Paardebloemen, Scorſonera, en 't zap van Zeepkruid. Hier toe behoort ook de Gal der Dieren; welke zeer dienſtig is om lymige en vui-le

(a) *Alienum.* (b) *Tenax.* (c) *Lixivia Alcalina.*

le Zweeren aftevagen. Hier toe behoort ook de dooijer van een Ey; die zeer goet is, mits dat hy met een weinig Gal vermengt word. 2. De (a) *door kunst gemaakte*: gelyk zyn de Veneetsche en de zwarte Zeep, het (b) vlug Olyagtig zout, het (c) geregenezeert Zout van SENNERTUS, Tinctuur van Wynsteen uit 't vaste Zout met Brandewyn, als ook de Elixir met Alcalische Zouten en Water t'zamengestelt.

2. De (d) *Zuiverende* zyn die, *welke afvagen en te gelyk afspoelen door een waterig Voeder.* Hier toe derhalven worden gebragt alle middelen, welke door eigene *Kragt* al dat *vast zit* doorkleinzen, en het zelve door een Waterig voeder, verdunnen en uitdryven.

3. De (e) *Wegvreetende* moeten genoemt worden die middelen, *welke, niet alleen het lymige vastkleevende, maar ook de half verrotte Vezelen der Vaten, tot het levende vleesch toe ontbinden*: dog het is nootzakelyk, dat zy het levende Vleesch onaangeraakt laten; andersins zouden ze eigentlyk (f) *Brand-middelen* zyn.

De *Wegvreetende* middelen zyn derhalven de volgende. 1. Alle de *Pyn-verwekkende*, welke te voren reets beschreven zyn. 2. De *Verdunnende, Ontbindende* en *Verrotting veroorzakende.* Voorts zoo eenige quaataardige Zweeren (welke altyd in 't vet zitten, want daar kruipen ze ligt voort, en worden (g) *Invreetende Zweeren* genoemt) moeten genezen worden, zullen wy daar in niets kunnen vorderen, ten zy dat de Vogten door inwendige Geneesmiddelen sterk bewogen en uitgedreven worden, en scheidinge gemaakt worde door *uitwendige Corrosyve* Middelen; onder welke de (h) neergeplofte Quikmiddelen de voornaamste zyn, op een verwarmende Pleister gelegt; men neeme den volgenden dag het verrotte weg, en men applicere op nieuw het neergeplofte Quik, tot

(a) *Artificalia.* (b) *Sal Volatilis Oleosus.* (c) *Sal Regeneratus Sennerti.* (d) *Emundantia.* (e) *Erodentia.* (f) *Caustica.* (g) *Phagedænica.* (h) *Mercurialia Præcipitata.*

tot dat alles dat verteert moet worden, verteert is; dat is, tot dat alle bedorvene Klieren weggenomen zyn. Dog zoo iemant, wegens den daar uit ontstaanden stank, van het gebruik der Quikmiddelen afkeerig is, dan kan men vlugge Pis-agtige Geesten gebruiken, waar in Koper ontdaan is: Laat derhalven met deze ontbindinge, welke allerbest is, het Zweer bestreken worden; of men neme in deszelfs plaats de Elixir Proprietatis met zout van Wynsteen en schoon water bereid.

SESDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verwarmende Middelen.*

1. VErwarmende *is dat gene, 't welk de Warmte des Lighaams vermeerdert.* Dog om de wyze van deszelfs werkinge des te beter te begrypen, zullen wy eenige dingen *over de Warmte in 't gemeen* moeten laten voorafgaan.

2. Al wat uit Koud Warm word, *word* daarom *Warm*, of om dat 'er dadelyk *Vuur* aan geappliceert word, of om dat 'er beweginge ingebragt word door (b) *wryvinge.* Dog om Warmte door *wryvinge* voort te brengen zyn drie dingen noodig; te weten, 1. De *Aanrakinge* der Lighamen: 2. De *Beweging* der Lighamen: 3. De *Drukkinge* der Lighamen tegen malkanderen. Want zoo deze drie niet t'zamenloopen, zal'er in 't minst gene Warmte voortgebragt worden; want de Aanrakinge der Lighamen maakt, zonder Beweginge en Drukkinge of Schuringe, geene Warmte; een ligte Schuringe, dat is, zonder merkelyke drukkinge der Lighamen tegen malkanderen, verwekt ook geene Warmte, ten minste gene Warmte, welke zig aan de zintuigen ontdekt.

3. Hier

(a) *Calefacientia.* (b) *Attritus.*

3. Hier uit vloeijen derhalven deze Vier (a) ZETREGELS.

I. ZETREG. Hoe de *tegen malkanderen wryvende* Lighamen zig onderling in meerder punten raken, of dat het zelve is, hoe derzelver *Oppervlakten*, volgens welke zy malkanderen raken, grooter zyn, hoe, het overige gelyk gestelt zynde, de Warmte door *wryvinge* verwekt, grooter is.

II. ZETREG. Hoe de Beweginge der *tegen malkanderen wryvende* Lighamen heviger is, dat is, hoe de Lighamen snelder en aanhoudender tegen malkanderen bewogen worden, hoe ook, het overige gelyk gestelt zynde, hare Warmte grooter is.

III. ZETREG. Hoe de Kragt, waar door deze *wryvende* Lighamen tegen malkanderen gedrukt worden grooter is, hoe derzelver Warmte te gelyk meer toeneemt.

IV. ZETREG. Hoe *vaster*, (*harder*, *veeragtiger*) eenig Lighaam is, hoe het, 't overige gelyk gestelt zynde, door applicatie van dadelyk *Vuur*, of door *Schuuringe* van een ander Lighaam, heeter word.

4. Ons Lighaam nu kan, of *uitwendig*, of *inwendig Warm worden.* In ons Lighaam word Warmte verwekt, 1. *uitwendig*, α. Door applicatie van Vuur, of eenig Warm Lighaam: β. Door wryvinge en schuringe. 2. *Inwendig*, α. Door uitwendig verwekte Warmte. β. Door Schuringe der vaste deelen tegen malkanderen, desgelyks ook door gelyke Schuringe of wryvinge der vloeibare deelen tegen malkanderen. Voorts kunnen de vaste deelen tegen malkanderen *gewreven* worden in alle gewrigten; maar terwyl in dezelve, behalven de Gebondene en Bindende deelen, ook gladmakende Vogten zyn, welke tusschen deze deelen tegenwoordig zyn; blyk hier in allen deelen uit, dat zoo lang dat Vogt tegenwoordig is, de Warmte door Schuringe (der vaste deelen tegen mal-

(a) *Axiomata.*

malkanderen) zoo niet kan vermeerdert worden, dat ze ziekelyk word: maar zoo haaſt dat vogt ontbreekt, dan neemt de Warmte, door Schuring der vaſte deelen, al te veel toe; gelyk in de (a) Jigt, 't Voeteuvel, Blauwſchuit, enz. γ. Van de onderlinge werkinge der vaſte en vloeibare deelen op malkanderen.

Betoogbare Bespiegelende Voorstellen.

I. Voortel. Indien de *ſnelheid* van de *voortwerpende* of *voortdryvende* Beweginge in ons Lighaam vermeerdert word, de vaten en vogten dezelve blyvende, zal ook de Warmte vermeerdert worden, door de II. & III. Zetregel. Uit dien hoofde dan is, al wat de *ſnelheid* van den omloop vermeerdert, *Verwarmende*; en dieswegen vervat de Eerſte Clasſe der *inwendige Verwarmende* Middelen, alle welke, of door de vaſte Deelen te prikkelen, of door de Vogten te bewegen, den omloop *vermeerderen*: hoedanige zyn alle *ſcherpe* Lighamen; hierom, by voorb., is Brandewyn, voor zoo verre die prikkelt, *Verwarmende*.

II. Voorstel. Indien de Dikte van 't Bloed, de vaten en voortdryvende Beweginge dezelve blyvende, in ons Lighaam vermeerdert word, zal ook de Warmte vermeerdert worden, door de II, III & IV. Zetregel. Derhalven behelſt de tweede Clasſe der *inwendige Verwarmende* Middelen, die welke de vogten verdikken: dit is ook de rede, dat de Koude des te meer *Warm maakt*, hoe ze ſterker werkt, indien ze maar niet alle Beweginge t'onderhoud; want ze verdikt onze vogten: daarom volgt op groote uitwendige Koude, altyd grooter inwendige Warmte; en Hippocrates heeft waargenomen, dat de *Buiken* (of *Holligheden* welke vogten in zig houden) *in de Winter en de Lente Warmer zyn als in de Zomer.* (b)

III.

(a) *Arthritis*, *Podagra*, *Scorbutus.* (b) *Aphoriſm.* Sect. I. Aph. 15.

III. Voorstel. Indien de vaten in ons Lighaam *vernaut worden*, de vogten en voortdryvende Beweginge dezelve blyvende, zal de Warmte vermeerdert worden, door de I. Zetregel. Hierom bevat ook de Derde Clasſe der *Verwarmende* Middelen, 1. Alle welke de vaten *toedrukken*; gelyk zyn nauwe Kleederen, dikke Dekens, zware Lugt, koud Water, en Koude: By gevolg moet elk, die (a) bloedſtortingen onderhevig is, die dingen, zoo veel mogelyk, myden 2. Welke de vaten *t'zamen-trekken* (zie de *t'zamen-trekkende* Middelen) 3. Welke de vaten *uitwendig verſtoppen*; mits dat zy den Omloop des Bloeds niet beletten.

Gevolgen.

I. Gevolg. Indien de warmte in ons Lighaam vermeerdert word, de Vaten en Vogten dezelve blyvende, geeft het in allen deelen te kennen, dat de *voortdryvende beweginge* vermeerdert is.

II. Gevolg. Indien de Warmte vermeerdert word, de Vaten en voortdryvende beweginge dezelve blyvende, geeft het alleszins te kennen, dat de *dikte der Vogten* vermeerdert is. Derhalven zyn de (b) *Dunmakende* dan bequame middelen.

III. Gevolg. Indien de warmte vermeerdert word, de Vogten en de voortdryvende beweginge dezelve blyvende, moeten de Vaten ook nootwendig *nauwer* worden; hierom is 't, dat de vogten zeer vermindert zynde, des niet tegenſtaande de Warmte kan byblyven in zommige ziekten, gelyk in de *Teringe*; want alle die de (c) *Tering* hebben worden, wegens Warmte, uitgedroogt; waarom ook hare Vezelen zeer ſtyf en zeer toegetrokken worden, en wegens *uitteeringe*, vallen zeer veele Vaten in dezelve toe; en daarom word

(a) *Hæmorrhagiæ.* (b) *Rarefacientia.* (c) *Hectici.*

word het Vogt (schoon dit ook vermindert is) in de overige Vaten zeer geprangt.

IV. Gevolg. Indien de *snelheid* van 't Vogt en deszelfs *hoop* teffens vermeerdert worden, de overige dezelve blyvende, dan zal de warmte zyn in een *t'zamengestelde rede* van beide; en, in 't gemeen, indien 'er *twee* van de bovengenoemde, welke zy ook zyn, vermeerdert worden, het *derde* ondertusschen 't zelve blyvende, dan zal ook de warmte toenemen in *een t'zamengestelde rede* van die twee, welke vermeerdert zyn.

V. Gevolg. Indien de *snelheid* en den *hoop* van 't Vogt, als ook de *vernauwinge* der Vaten te gelyk vermeerdert worden, dan zal 'er de grootste warmte uit voortkomen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verkoelende of Koud-makende Middelen.*

1. Koude word in ons Lighaam verwekt door Oorzaken, welke gestelt zyn tegen de *Verwarmmende.* Bygevolg word de *Uitwendige* Koude gemaakt, 1. Door Applicatie van *Koude* Lighamen: dog hoe vaster deze zyn, hoe zy meer verkoelen, gelyk de ondervindinge leert; want dus verkoelt kout water meer, als de koude Lugt; en de baden uit enkel water verkouden minder als die, welke bestaan uit Zout water. Voorts worden hier toe gebragt de *Winden* en (b) *Waaijers*; welke het Lighaam Koud maken voor zoo verre zy een gedeelte van den ons naast omringenden Dampkring wegnemen, en een ander in plaats stellen; want 't gedeelte van den Dampkring, 't welk eenig warm Lighaam naast omringt, is altyd warmer als deszelfs afgelegener deelen. 2. Door de

(a) *Frigefacientia.* (b) *Ventilabra.*

de *Wryvinge* van alle uitwendige Lighamen op ons Lighaam weg te nemen.

2. Dog de *Uitwendige* Koude word gemaakt, 1. Van *Uitwendige* Koude. 2. Door de *Wryvinge* der Inwendige Vaste en Vloeibare deelen tegen malkanderen weg te nemen of te verminderen; daarom is 'er niets dat het Lighaam kouder maken kan (de uitwendige Oorzaken weggenomen zynde) als dat gene, 't welk van de dood voortgebragt word.

Betoogbare Bespiegelende Voorstellen.

I. Voorstel. Indien de Voortdryvende Beweginge in ons Lighaam vermindert word, de Vaten en Vogten dezelve blyvende, zal ook de Warmte vermindert worden, of de Koude vermeerdert worden, door de II. Zetregel *van 't voorgaande* Hoofdst. Hierom derhalven vervat de Eerste Classe der *Verkoelende* Middelen, die welke de voortdryvende beweginge *verminderen*: dog deze hangt af van de *toetrekkende Kragt* der Vaste deelen, en die (te weten, toetrekkende Kragt) van *een prikkel* aan de Vaste deelen geappliceert: want hoe die prikkel grooter is, hoe ook de Kragt der Vaste deelen grooter word, en in tegendeel. Al wat derhalven de Kragten der Prikkelende Lighamen verbreekt, dat moet men voor verkoelende houden. Dieswegen verkoelen, 1. Alle *Verdunnende* Middelen; hoedanige zyn Wei van Melk, Water, Waterdranken, enz. alle dewelke, zoo zy warm ingenomen worden, beter werken, te weten, door doortedringen en slap te maken. 2. De (a) Verstompende Middelen, of welke den *scherpen prikkel* verbreeken; als zyn alle *zuure* Middelen ten aanzien van de *Alcalische*, en de *Alcalische* ten aanzien van de *zuure*: Dit is de reede dat zoo de Warmte van 't *Zuur* ontstaat, (gelyk dikwyls in de Miltzugtige gebeurt) dan de *Alcalische* verkoelende zullen zyn: dog zoo een *scher-*

(a) *Obtundentia.*

pe Olyagtige stoffe de Oorzaak van Warmte is, dan zullen de *zuure Zeepagtige Middelen* dienstig zyn om te verkoelen, gelyk zyn de versch uitgeperste Zappen van rype Tuinvrugten; ja zelfs is de Kalk in water ontbonden verkoelende, ten aanzien van de Olyagtige Alcalische stoffen. 3. De (a) *Inwindende* of *omzwagtelende* Middelen; te weten, die welke de *scherpe prikkelende* stoffe omzwagtelen of bedekken: de zoodanige zyn alle *Olyagtige*, zagte s'Jeuleiagtige, meelige, aardagtige, vette Middelen der Plantgewassen; hierom verkoelen de (b) Koeldranken, uit diergelyke middelen bereid, zeer wel. 4. De *Uitdryvende* Middelen, te weten, die welke de *ingeslotene prikkelende* stoffe uitwerpen, en buiten 't Lighaam leiden: Derhalven zyn in dit geval *verkoelende* die middelen, welke egter op zig zelfs beschout *verwarmen*; gelyk de Buik-zuiverende Middelen, de Braak-middelen, de Pis-dryvende, en Uitwaassemende Middelen.

II. Voorstel. Indien de Vaten in ons Lighaam *minder Veeragtig* worden, het overige gelyk gestelt zynde, zal 'er verkoelinge ontstaan, door de II. III. IV. Zetreg. van 't *voorgaande* Hoofdst. Derhalven behelst de Tweede Classe der *Verkoelende* Middelen de (c) *Slapmakende*; ja ook kan hier door reede gegeven worden, waarom dat de Baaden *Verkoelen*.

III. Voorstel. Indien de *Dikte* der Vogten in ons Lighaam vermindert word, de overige dezelve blyvende, zal ook de warmte vermindert worden door de II. III. en IV. Zetregel. Dog de *dikte* der Vogten word vermindert door die te *Verdunnen* en te *verdeelen*. Bygevolg sluit de Derde Classe *der Verkoelende Middelen* in de *Verdeelende* en *Verdunnende* Middelen; hoedanige zyn alle Wateragtige middelen, en te gelyk de Salpeter, welke zeer Verdunt, hierom zyn alle Salpeteragtige Planten hier zeer dienstig. Daar uit blykt, waarom in ontsteekende ziekten, alwaar

(a) *Involventia.* (b) *Ptisanæ.* (c) *Laxantia.*

waar het Bloed zeer dik is, de Verdunnende middelen zoo zeer gepreezen worden.

IV. Voorstel. Indien de Vaten in ons Lighaam *ruimer* of *wyder* gemaakt worden, alle de overige dezelve blyvende, zal de warmte vermindert worden, door de I. Zetregel. Derhalven vervat de Vierde Classe der Verkoelende middelen alle die, welke de *ruimte* der Vaten vermeerderen; gelyk zyn de Vogtigmakende, de Slapmakende, de Openende en de (a) Ontsluitende Middelen. Hier uit blykt dan, waarom op den *Donder*, welke de Lugt ligt maakt, altyd *Koude* volgt. Hier door word ook openbaar, waarom wy *los* gekleet zynde, of in 't Bed onder *ligte* dekens leggende, *Koud* zyn; als mede waarom Menschen, welke slappe Vaten hebben gelyk de Zwaarlyvige en de Vrouwen, doorgaans *kouder worden* als andere.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Aantrekkende Middelen.*

1. De *Aantrekkende zyn die Middelen, welke een zekere in ons Lighaam vastzittende Stoffe, uit de plaats daar ze vast zit, in een andere, door aan te trekken overbrengen.* Maar zal zulks geschieden, zoo zyn 'er drie dingen nodig, te weten, 1. dat de stoffe *Vloeibaar*, of tot de beweginge *bequaam gemaakt* worde. 2. Worden 'er vereist Oorzaken welke de *Vloeibaar* of *doorgangbaar* gemaakte Stoffe na de bestemde plaats *dryven*, of welke op de bestemde plaats geappliceert zynde, de stoffe na die plaats *trekken*. 3. Word 'er vereist dat de weg tusschen beiden vry zy, door welke de aangetrokkene of voortgedrevene Stoffe ter bestemder plaats zonder beletzel komen kan.

2. Hier uit vloeit dan, dat 'er drie Classen van *Aantrekkende* middelen zyn, welke zyn de volgende

I. De

(a) *Deobstruentia.* (b) *Attrahentia.*

I. De Eerste Classe vervat alle die Middelen welke de stoffe *Vloeibaar* of *doorgangbaar* maken: Gelyk 1. Alle welke de vaste deelen *prikkelen*; waar over reets gehandelt is. 2. Alle welke de stoffe *beweegbaar* maken: hoedanige zyn de Verdeelende, Ontbindende, en Verdunnende Middelen; waar van te voren ook gehandelt is.

II. De Tweede Classe behelst alle die middelen welke de *Beweginge* en de *Overbrenginge* van de vloeibaar of doorgangbaar gemaakte stoffe voortbrengen: dog de zoodanige zyn, 1. Alle welke de stoffe uit de plaats waar uit zy moest gedreven worden, *dryven* na en in de bestemde plaats: gelyk, α. De Kragt van 't Harte en van de Slag-aderen: β. De Beweginge van wryvinge en drukkinge in Vaten welke zonder Klap-vliezen zyn; dus worden Gezwellen (door middel van toebindinge) van de eene plaats na de andere overgebragt. 2. Alle welke de tegenstant *verminderen* in de plaats naar welke men de stoffe moet leiden; gelyk zyn α. De Aderlatinge en (a) Slag-aderlatinge; dus kunnen wy door eene Slag-ader den geheelen Bloed-klomp ontlasten: vervolgens de (b) Scarificeringen, Fontenellen, Setonnen, Fistels, Brand-yzers, en alle diergelyke Weg-vretende Middelen zyn hier toe ook dienstig, door namentlyk den tegenstand weg te nemen. β. De Wryvinge; welke de tegenstand wegneemt, voor zoo verre zy door de Aderen de beweginge van 't bloed bevordert: γ. Alle welke de drukkinge van de uitwendige Lugt in de plaats wegnemen: gelyk (c) Koppen en 't zuigen; hierom heeft Hippockrates in het Pleuris of Zyde-wee gewilt dat men breede en wyde Koppen zoude appliceeren, te weten, op dat de geheele Ontsteekinge na de huid zoude afgeleid worden. δ. De Week- en Slap-makende middelen; waar over vorens gehandelt is. 3. Alle

(a) *Arteriotome.* (b) *Secarificationes, Fonticuli, Setacea, Fistulæ, Cauteria.* (c) *Cucurbitæ & Suctio.*

le (a) *Byzondere Aantrekkende Middelen:* hoedanige zyn de vergiftige Dieren, welke 't zy levend, 't zy dood aan 't Lighaam geappliceert, gezegt worden het Venyn van haren aart *na zig te trekken.* Dus een *Scorpioen* over de wonde, die zy toegebragt heeft, gewreeven, als ook een *Padde*, levend of dood aan 't beledigde deel geappliceert, trekken haar eigen vergift na zig en uit 't Lighaam. Op deze wyze zegt men dat het Vleesch van een *dollen Hond*, op de van hem gebetene wonde gelegt, voor dat 't vergift te diepe Wortelen geschoten heeft, zommige genezen heeft. Dus ook zegt men dat de (b) *Slangensteen*, indien hy gelegt word op een wonde van een venynig Dier gemaakt, daar aan zoo lang blyft hangen tot dat hy al het vergift uitgetrokken heeft; en dat hy dan van zelfs afvalt: men verhaalt ook, dat zoo hy, na dat hy afgevallen is, in Melk gelegt word, op deze wys wederom gezuivert word, en zyne Kragt weder krygt (†).

III. De

(a) *Specifica Attrahentia.* (b) *Lapis de Serpente.*

(†) Voorwaar, de ondervindinge heeft tot nog toe zoodanige *byzondere* middelen, nergens zoo ontwyffelbaar bekragtigt, dat ze van alle verstandige Geneesheeren niet gehouden worden voor middelen, waar aan men klein geloof moet slaan: waarom men, zeker niet zonder reede, zeg en moet, dat deze middelen (zoo men maar de *Scorpioen* over een zeer versch gebetene wonde gewreven, uitzondert) niet alleen onzeker, maar ook ydel zyn; Daarom zoude het, voorwaar! zeer onvoorzigtig en t'eenenmaal reukeloos zyn op deze alleen te vertrouwen, terwyl 'er en beproefder en kragtiger voorhanden zyn. Want, belangende de *Padde* gelegt op de wonde van haar zelf gebeten, en 't Vleesch van een *dollen hond* op gelyke wyze geappliceert, veele wyzere Natuurkundige houde het te regt daar voor, dat deze Dingen verdigtzels en loutere beuzelingen zyn: en onzen zeer uitmuntenden Autheur stelt ook, in zyne GULDENE KORTE STELLINGEN, dit laatste *Byzondere Aantrekkende* Middel niet voor ter genezinge van de Water-vrees (Hydrophobia); maar weerlegt en vernietigt eer te regt alle tot hier toe zoo zeer geprezene *byzondere* middelen in deze ziekte, § 1147. Maar wat zullen wy zeggen van den *Slangensteen*, welkers Kragt (in den *Text* gemeld) zeer veele SCHRYVERS zoo hemel hoog verheffen, en haar gezegde, door zoo veele proeven, volgens haar

III. De Derde Clasfe bevat die Middelen, welke den middel-weg *Voorbereiden:* hoedanige zyn, 1. Die, welke de Vaten flapmaken: 2. Welke de Vogten Vloeibaar of doorgangbaar maken: 3. Welke door Ettermakinge te bezorgen, den weg open maken.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Terug-dryvende Middelen.*

1. DE *Terug-dryvende* zyn die Middelen, *welke de Stoffe zittende in eenig inwendig deel des Lighaams, nog meer na de inwendiger deelen voordryven.* Dog

(a) *Repercutientia.*

haar zeggen, na vermogen tragten te ftaaven; en waar onder uitmunten twee Philofophen van zeer grooten naam, ATH. KIRCHER *in China Illuftrata*, en ROB. BOYLE *in Tract. de Medic. Specif.*? Dit Vraag- en Gefchil-ftuk heeft FRANC. REDI al over lang voldongen, in zynen *Brief de Naturalibus Experimentis* aan KIRCHERUS, pag. 3. en vervolgens, en door klaare Proeven, aan het Toscaanfche Hof genomen, overtuigend bewezen, dat de Kragten van dezen Steen, hoe berugt ook, t'eenemaal ydel zyn. Over dit Stuk verdient ook voornamentlyk nagezien te worden ENGELB. KAEMPFER, *Amœnit. Exotic. Fafc. III. Obferv. X. Sect.* 2. Die voorts van deze zaak meer wil weeten, zie daarenboven in DALE, *Pharmacolog.* pag. 395. *Edit. Londin.* in 4to *Ann.* 1737; alwaar zelfs de verfcheidene gevoelens, zoo over de Natuur, als over de Kragten van dien Steen, by een verzamelt, gevonden worden. Men kan ook hier over nazien, FRIDERIC. HOFMANNUS, in *Clavi Pharmaceut.* SCHRODER. *Lib. V. Sect.* 1. § *XXXIII. pag.* 685 & 686. Eindelyk, belangende de natuur van dusdanige Steenen; welke *Slangenfteenen* (*Serpentini*) genoemt worden, is 't thans bekent, dat de meefte (en mogelyk alle) gemaakte Steenen zyn, als welke, in deze form, uit zommige gecalcineerde Beenderen, in Ooft-Indiën nagemaakt worden. Hier uit blykt dan, dat het zeer twyffelagtig is, 't welk van dezen Steen by de Schryvers overal gevonden word, te weeten, dat die gehaalt word uit het Lighaam van een zekere Slange, welke de Portugezen *Cobra de Capelo*, maar de Franfchen *Serpent au Chaperon*, noemen. Zie LEMERY, *Dictionnaire Univerfel des Drogues Simples*, pag. 481. *Edit. Parifin. ann.* 1733.

Dog de werkinge dezer middelen is dezelve met de werkinge der *Aantrekkende* Middelen, de plaatzen *waar van*, en *waar na toe* alleenlyk verandert zynde.

2. Om deze rede zyn 'er ook drie Clasſen van die Geneesmiddelen.

I. De Eerſte Clasſe der *Terug-dryvende* Middelen verſchilt niet van de Eerſte der *Aantrekkende.*

II. De Tweede Clasſe vervat (in plaats van de *Aantrekkende*, welke niet gevoegelyk inwendig kunnen gebruikt worden) verſcheidene *Ontlaſtingen:* hoedanige zyn de *Buik zuiveringen* door *Water-dryvende* Middelen, de *Aderlatinge*, *Quylinge*, enz. dog welke werken, voor zoo verre zy de Stoffe van een plaats aftrekken.

III. De Derde Clasſe ſluit in 1. Alle (a) *dadelyk Koude* Middelen; nadien de Vezelen door de koude toegetrokken, de ſtoffe na de Inwendige deelen voortdryven: dus dan zyn hier dienſtig koud Water; kouden Azyn, enz. ja ook hoe dikker en gebondener een koud Lighaam is, hoe het beter Werkt. 2. Alle *Stoppende*, *t'zamentrekkende*, en *Toeſtoppende* Middelen, uitwendig geappliceert.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Etter-, en Ryp-makende Middelen.*

1. DE *Ettermakende* zyn die Middelen, *welke eenig deel van een Levend Lighaam in Etter veranderen*: ik zegge van *een Levend* Lighaam; om dat niemant tot nog toe de vaſte of vloeibare deelen van een Lyk in Etter heeft kunnen veranderen. Den *Etter* nu is een dikke, eenigzints vette, egter met Water vermengbare Stoffe, van een witte Koleur, zonder ſmaak en reuk, mits dat hy goet zy.

2. De

(a) *Actu frigida.* (b) *Suppurantia & Maturantia.*

2. De *Etter-makinge* geschiet nooit, of de vaten moeten gebroken zyn, zoo dat 'er het vogt uitloopt; nadien van niemant waargenomen is, dat 'er nooit uit eenig gebroken vat ten eersten na deszelfs breuk Etter vloeit; maar dat vogt, dat 'er dan uitloopt, word, na eenigen tydt, door stilstaan *Etter*; zoo als dit daar uit blykt, dat indien men een wonde gedurig afvaagt, daar in geenzints Etter gevonden word: By gevolg word het buiten gevaatte vogt door stilstaan in Etter verandert, door middel van de warmte; want het dunste deel waasemt dan uit, maar het lymagtiger deel maakt den *Etter* uit, en dezen Etter, zoo lang als hy zagt is, is zelfs den besten balsem; dog door langer vertoeven, word hy door dezelve warmte verandert in een zeer dun, geel, aschgraauw, roodagtig, en eindelyk zwart, scherp, wegvretend vogt, dat voor de Zenuen nadeelig is.

3. Derhalven is een *Ettermakend* Geneesmiddel al dat de vaten *breekt*, en 'er het vogt *doet uitloopen*, het uitgeloopene met de vaste gebrokene deelen *vermengt*, vervolgens het allerfynste *verspilt*, en eindelyk het overige *roert* en *kookt*.

4. De *Etter-makinge* is noodig als de vastzittende stoffe niet kan *ontbonden* worden, en de buitengevaatte van de vaten niet weder kan *ingezogen* worden. Derhalven moet men deze (Ettermakinge) myden als de zondigende stoffe niet tot Etter kan gemaakt worden. gelyk in een (a) Knoestgezwel, Kreeft-gezwel, Been-knobbels: men myde dezelve ook in plaatzen, waar uit het gemaakte Etter niet gehaalt kan worden, gelyk in de inwendige deelen.

5. Alle *Etter-makende* Middelen kunnen tot de *drie* volgende Classen gebragt worden.

I. De Eerste Classe vervat die Middelen, welke de vaten, door zagt te prikkelen, *ontbinden*: hoedanige zyn, 1. De Gommen, welke Specceryagtige en be-

(a) *Scirrhus*, *Cancer*, *Exostosis*.

beweeggelyke deelen hebben; als Gom Ammoniac, Elemi, B-dellium, Galbanum, Opopanax, Sagapenum, Myrrhe, Tacamahaca, enz. 2. De *Gebradene Uyen* met Meel en Oly vermengt. 3. Den *Honing* met andere middelen gemengt. 4. Eenige Planten; als de (a) Laurier, Kamomille, Saffraan, Meloten, Vlier, enz.

II. De Tweede Clasſe ſluit die middelen in, welke de te voren ſtilſtaande en andere geſcheidene deelen met malkanderen vereenigen, door de overgeblevene levens-kragt: Dit nu geſchiet door middel van *Aantrekkende* middelen, welke de vloeibare deelen der vogten *leiden* na de plaatzen, daar den Etter moet gemaakt worden. Derhalven behoren hier toe, 1. Alle lauw warme Wateragtige middelen, welke de Vaten *ſlap maken*; waar door de beweginge na de bovengenoemde plaats grooter word. 2. De *Bevogtigende*, of de *Lymige Wateragtige* middelen; als (b) Guichelheil, Water-linzen, Plompen, Glaskruid, enz.; welke alle Wateragtige en Lymagtige deelen in zig hebben.

III. De derde Clasſe behelſt die Middelen, welke, door de vogten, na de bepaalde plaats bewogen, *in te ſluiten*, beletten dat ze door de Warmte van 't Ligbaam niet te veel *verſpilt worden.* Hier toe behoren derhalven alle middelen welke de *poren* zoo toeſluiten, dat de ſtoffe daar gehouden word, ondertusſchen bewogen word, en egter niet kan uitwaasſemen: Deze nu zyn de *Kleef-* of *Plaaſter-agtige* middelen; gelyk 1. De *Speceryagtige Gommen* ten aanzien van haar lymagtig en traag deel; maar ten aanzien van het ſcherpe en vlugge deel werken ze door te prikkelen. 2. Den *Honing* door kokinge dik gemaakt. 3. Alle (c) *Meelen uit Boonen, Erweten, Cicers, Lynzaat,*

(a) *Laurus, Chamæmelum, Crocus, Melilotus, Sambucus.* (b) *Anagallis, Lens Paluſtris, Nymphæa, Parietaria.* (c) *Farinæ ex fabis, Piſis, Ciceribus, Lino, frumento.*

zaat, *Koorn*, enz. 4. De *Vygen*, voornamentlyk zoo 'er het ſcherper deel op een zagt vuur uitgedreven is. 5. Het *Was*. 6. De *Dooyers van Eyeren*. 7. De verſche *Boter*. 8. 't *Vet* van alle Dieren. 9. De zagte uitgeperſte *Olien*. 10. De *Kruiden verzagtende* genoemt.

GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Dewyl 'er *drie* dingen zyn welke tot de Ettermakinge nootzakelyk t'zamenloopen, blykt hier uit, hoe groot de dwalinge is van die gene, welke zommige Geneesmiddelen, *volſtrekt* en *op zig zelfs* beſchout, altyd voor *Ettermakende* houden; dewyl 'er zulke inderdaat niet zyn, als voor zoo verre zy, met andere *t'zamengevoegt*, geappliceert worden.

II. GEVOLG. Men kan en moet verſcheidene Recepten voorſchryven, naar de ſtoffe, welke tot Etter gemaakt moet worden, meer of min los of beweegbaar is, meer of min diep onder de huid zit, naar ze in een meer of min Klieragtig deel is. Derhalven zoo 'er een *Groote* ontſteekinge tot Etter moet gemaakt worden, dan moeten 'er, met voorbygaan der Geneesmiddelen van de eerſte Clasſe, alleenlyk gebruikt worden, die van de tweede en derde Clasſe; maar zoo de ſtoffe *traag* of *taay*, en de Kragt des levens *zwak* is, dan zyn de *Etter-makende* middelen van de eerſte Clasſe nodig.

6. Nu volgen de Recepten of Voorſchriften der *Etter-makende* middelen, voor de *drie* verſcheide Clasſen.

A. Om een zeer *heete* Ontſteekinge tot Etter te maken.

℞ *Acetoſæ recent. m.* IV;	Neemt verſche Zuring vier handen vol;
Butyr. recent. ℥ij;	Verſche Boter twee oncen
Farin. Secal. Q. S.	Roggen Meel zoo veel genoeg is.

M.

M. F. Cataplasma igne leniſſimo.	Mengt ze, en maakt ze tot een Pap, door een zeer zagt vuur.

De *Zuring* wederſtaat de *Loogzouten*, (*Alcalina*) en 't *Roggenmeel* word in de Warmte t'ligſt van allen *zuur*; maar in zeer heete Ontſteekingen hellen de vogten altyd na de natuur der Loogzouten; daarom is dit voorſchrift zeer goet tegen de Peſt-builen: Voorts word 'er geen grooter quantiteit Boter by gedaan, om dat men geen zwaarder Pleiſter moet gebruiken uit vrees voor 't heete Vuur.

B. In een *Koud* geval, of in een *Koud* gezwel, met een *Loomheid* van 't leven en van 't vaſtzittende Vogt.

℞ *Flor. Chamælini*	Neemt Kamil-bloemen
---- *Sambuci*	Vlierbloemen.
---- *Meliloti, a* ℥ij;	Meloten, van elks twee oncen;
Croci ʒß;	Saffraan een half dragma;
Gummi Galbani (in vitello Ovi Soluti)	Gom Galban, in een dooyer van een Ey ontbonden,
Olei Chamæl. ana ℥j;	Kamil Oly, van elks een once;
Farin. Orob. Q. S.	Meel van Groote Krok zoo veel genoeg is.
M. F. Cataplasma.	Mengt ze, en maakt 'er een Pap van.

Deze manier van die *Gommen* te ontbinden, is zeer dienſtig in gevallen, alwaar men *Openen moet*. En dit voorſchrift is zeer goet, alwaar vrees voor een Knoeſt-gezwel is.

C. Om de Scirrheuſe Klieren tot Etter te maken,

℞ *Mellis ad tenacitatem Coсti*	Neemt Honing tot een dikte gekookt,
Ficuum recent. Contus. aa. ℥ij;	Vers geſtampte Vygen, van elks twee oncen;

Ceparum sub Ciner. assat. ℥iv;	Euyen onder de Asch gebraden, vier oncen;
Ol. Lilior. Alb. Q. S.	Oly van witte Lelien zoo veel genoeg is.
M. F. Cataplasma.	Mengt ze, en maakt 'er een Pap van.

Dit Voorschrift bevordert uitnement de *Ettermakinge* zonder grooter ontsteekinge: maar zoo 'er een *slymig* gezwel is, als in een (a) Venus-buil, dan heeft men een ander voorschrift nodig.

7. De *Rypmakende* zyn eigentlyk die Middelen, *welke de deelen, die tot Etter gebragt moeten worden, zoo ontbinden, dat zig de geheele Stoffe in eene plaats t'zamenvoegt, zonder eenige verdeelinge of scheidinge door de Celletjes gemaakt, ten dien einde namentlyk, dat na gemaakte Openinge, al het veretterde in eenmaal uitgedreven worde.* Dog dewyl de deelen, welke tot etter gebragt moeten worden, niets anders zyn, als halfgebrokene vaste deelen en stilstaande Vogten, hierom is ook een *Rypmakend* Middel niets anders als een *Ettermakend*, zoo lang geappliceert, tot dat alles *ontbonden* word.

8. Dat, voorts, de *Rypmakinge* geschiet zy weten wy uit de zeer groote zagte en de schommelende beweginge (fluctuatio) van 't deel. Dog hoe lange de stoffe, die tot etter gebragt moet worden, besloten blyft, hoe ligter dezelve gekookt word: en men moet voor al wel zorge dragen, dat alle verharde deelen over al zagt worden, eer dat de huid geopent word; want als die eens open is, kan men dat gene, het welk te voren niet verettert was, niet gemakkelyk *tot Etter* brengen.

(a) *Bubo Venereus.*

VIER-

VIERDE CLASSE.

VAN DE PLAATS MIDDELEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Plaats-middelen in't Gemeen.*

BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN.

I. VOORSTEL. *Een Plaats-middel is een Plaatzelyk Geneesmiddel, het welk een byzonder deel des Ligbaams geneeſt, door eene werkinge of zekere Kragt aan dat deel eygen en toegewyt.*

II. VOORSTEL. Bygevolg moet elk *Plaats-middel* zoodanig een werkinge of kragt hebben, welke *byzonderlyk* herſtelt de vaſte en Vloeibare deelen van dat deel, waar aan het toegeëigent word.

III. VOORSTEL. Dog dit doet het, of om dat het met zynen *Klomp* na dat deel toeloopt; of om dat het die dingen, welke haren weg daar na toe zullen nemen zoo *voor af bereid*, dat zy, na die plaats overgebragt zynde, *plaatzelyk* werken. Hierom is 'er ook een tweederlei *Plaats middel*; of dat met zynen Klomp en ſubſtantie aan 't deel geappliceert word, en daar werkt; of dat andere deelen, welke na het deel gebragt worden, voorbereid. Dus *by voorbeeld*, word dat een (b) *Hooftmiddel* genoemt, het welk van de Maag ontfangen, en na het Hooft overgebragt, op het zelve werkt; of dat het bloed, anders onbeqnaam, zoo voorbereid en ſchikt, dat het 't Hooft voordeel doet en geneeſt.

IV. VOOR-

(a) *Topica.* (b) *Cephalicum.*

IV. Voorstel. Al wat na eenig deel loopt, loopt daar na toe, of door de Wet van den algemenen *Omloop*, of word door een andere Kragt daar na toegeleid.

V. Voorstel. Door de wet van den algemenen *Omloop* kan 'er geen *Plaats-middel* zyn, ten zy dat 'er eenige *Mechanische* eigenschappen of hoedanigheden in zyn, zoo dat het door de Algemene beweginge meer na deze als na een andere plaats loopt, *by voorbeeld*, Indien een Bolletje uit *Quik* en een ander uit *Was* bestaande te gelyk uit het harte voortgeworpen of voortgedreven wierden, zyn 'er in deze Bolletjes zoodanige eigenschappen, dat, het eerste na boven, en het laatste na beneden gevoert word: want het *Quik-bolletje*, dewyl het zeer zwaar en zeer vast is, zal zyne beweginge in een regte Lyn lang behouden, en bygevolg na het Hooft gevoert worden: Ondertusschen zal het *Was-bolletje*, terwyl het zeer ligt is, zyne beweginge na boven en in een regte lyn schielyk verliezen, en na beneden gedreven worden. De waarheid van dit Betoog kan ook overtuigend bewezen worden uit het Leerstuk van de voortwerpinge of voortdryvinge der Vogten door Pypen. Bygevolg blykt het, dat 'er zoodanige Genees middelen kunnen zyn (†).

VI. Voorstel. De Bepalinge of Leidinge na een *plaats* word verkregen door *Aantrekkende* Geneesmiddelen, van welke te voren gehandelt is.

VII. Voorstel. De *Plaats-middelen*, *byzondere* genoemt, welke werken, gelyk reets gezegt is, of aan het deel zelfs *geappliceert zynde*, of door die stoffen, welke derwaarts zullen lopen *voor af te bereiden*, werken alle of door slap te maken, of door te prikkelen, of door t'zamen te trekken, of door te verdikken, of door te bewegen, of door te verdunnen, enz. volgens de tot hier toe verklaarde Leere over de werkinge der Geneesmiddelen.

VIII.

(†) Zie Boyle in een Tractat. *de Medicina Hydrostatica.*

VIII. VOORSTEL. Derhalven blykt hier klaar uit, dat de Kragt der *Plaats-middelen* beſtaat in de *Bepalinge* na een zekere *plaats.*

IX. VOORSTEL. Zoo dat de geheele Leere der *Plaats-middelen* beſtaat in de beſchryvinge der *bepalende* Oorzaken.

X. VOORSTEL. Alle *Plaats-middelen* worden van hare uitwerkinge gemeenlyk verdeelt in *Warme* en *Koude.*

Deze BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN *over de Plaats-middelen in 't gemeen* voorafgegaan zynde, is'er overig, dat wy nu in *'t bybonder* over dezelve handelen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Hoofd-middelen.*

1. DE *Hoofd-middelen* worden genoemt die Genees-middelen, *welke in het byzonder werken op de herſenen, en niet op andere deelen van't Hoofd.* De Werkingen van de Herzenen zyn twee; te weeten, *α.* De dierlyke Geeſten *af te ſcheiden*, en *β.* dezelve naderhand *te verſpreiden.* Dog zullen deze werkingen wel verrigt worden, zoo is'er nodig eene ſchikkinge der Vaten en eene behoorlyke ontbindinge der Vogten; hierom derhalven is, al wat de Vaten ſchikt of bequaam maakt, en de vogten behoorlyk ontbind, een *Hoofd-middel.*

2. Dog de Hoofd-middelen zyn tweederlei; namentlyk, 1. *Warme*, te weten, die, welke veel fynen Oly; Zout en Geeſt hebben: Bygevolg behoren hier toe alle *Verdeelende* Middelen, maar voornamentlyk welke te gelyk aangenaam van reuk en ſmaak zyn; gelyk (b) Averuit, Betoni, Gamanderlym, Ber-

(a) *Cephalica.* (b) *Abrotanum tenuifolium, Betonica, Chamædrys, Calamintha, Lavandula, Majorana, Meliſſa, Mentha, Origanum, Rosmarinus, Salvia, &c.*

Bergmunt, Lavendel, Majolein, Citroen-kruit, Orego, Rosmaryn, Saly, enz. Hier toe behoren ook eenige Insecten, als (a) Pisfebedden; desgelyks de Geest van (b) Bevergeil; als ook het vlug Olyagtig Zout. de Speceryagtige Oliën, enz. 2. *Koude*, te weten die, welke door haren aangenaamen reuk de Neusgaten prikkelen zonder warmte; hoedanige zyn de (c) gemene Lelie, de Lelie van Dalen, de Rosen, enz.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (d) *Oog-, Tandpyn-, Oorpyn-, en Mond-middelen.*

1. DE Werkinge van 't Oog is *zien*, en al wat deze Werkinge belet noemt men een *Oogziekte*: Gelyk de gebreken *der Oogleeden* voortkomende uit een lammigheid of gezwel (dog die verschillen niet van de ziekten van denzelven naam in andere deelen); een belediginge of ontsteekinge van 't (e) *Hoorn-vlies*, deszelfs (f) Water puisten, Water-blaasjes, niet natuurlyke koleur, ondoorschynentheid, verzweeringe, litteeken, een daar aan inwendig vastgroeijend Lighaam; welke alle zelfs op dezelve wys aangemerkt moeten worden, als of ze eenig ander deel beledigden. Vervolgens ziet het *Oog* niet, 't welk in zyne Vogten eenig quaat heeft, *by voorbeeld*, de (g) *Staar*, enz., of wegens gebreken der Gezigts-zenu; of als de Water-vaten, die in groote menigte door het (h) Netvlies (gelyk RIDLEY (†) aan-

(a) *Aselli.* (b) *Castoreum.* (c) *Lilium Vulgare, Lilium Convallium, Rosæ, Violæ.* (d) *Opthalmica, Odontalgica, Otalgica & Stomatica.* (e) *Cornea.* (f) *Phlyctænæ, hydatides, Color non naturalis. Opacitas, Exulceratio, Cicatrix.* (g) *Suffusio* seu *Cataracta.* (h) *Tunica Retina.*

(†) In zyne *Ontleedkunde van de Herssenen*, van hem in Engels in

aangetoont heeft) verspreit zyn, zwellen: dog in deze laatste gevallen; dewyl 'er niets uitwendig kan gebruikt worden, is het Quik, na behoren gebruikt, om quilinge te verwekken, het voornaamste Genees-middel, egter niet om dat het *byzonder* op 't Oog werkt, maar door een algemeene Werkinge op 't geheele Lighaam. *Het Oog* zondigt ook door onbeweeggelykheid, het zondigt ook indien de Vaatjes welke het waterig Vogt weder inzuigen, het zelve niet weer te rug kunnen voeren.

Voorts moet men in alle deze ziekten de Tytels van *byzondere* Geneesmiddelen laaten vaaren; maar onderzoeken, wat gebrek 'er in de vaste en Vloeibare deelen zit; en de genezinge moet uit deze algemene (a) Aanwyzingen getrokken worden: maar dit schynt voornamentlyk met kragt te moeten worden ingescherpt; na dien zelfs de beste Geneesheeren de tytels der *Byzondere* Middelen nog niet kunnen nalaten, en altyd oordeelen dat 'er iets byzonders vereist word; daar 'er egter in der daat geen wezentlyk onderscheid is, of de ontstekinge is in 't Oog, dan of in de hand, enz.

Om die rede derhalven moeten de *Oog-middelen* genoemt worden die middelen, *welke de Bloedige, Wei-agtige of Wateragtige ontsteekingen wegnemen.* Want in alle is de Oorzaak overal dezelve.

2. De (b) *Middelen tegen de Tantpyn* zyn die, *welke de Bloedige Slag-aderlyke ontstekingen, en de ontstekingen in de Water-vaten, of in de Zenuen, wegnemen, en op deze wyze de Tantpyn stillen.* Waarom ook de Laxerende Buik-zuiverende Middelen, als ook de Opiaten, zomtyds *Tandpyn stillende* worden.

3. De (c) *Middelen tegen de Oorpyn* zyn die, welke de

(a) *Indicationes.* (b) *Odontalgica.* (c) *Otalgica.*

in 8vo uitgegeven te Londen Ann. 1695, maar naderhand van een ander *in 't Latyn* vertaalt, en te Leiden gedrukt, Anno 1725. *in* 8vo.

de *Oorpyn stillen.* Dog deze sluiten wederom in alle die Middelen, welke de bovengenoemde driederlei ontstekingen wegnemen.

4. De (a) *Mond-middelen* worden genoemt zoodanige Geneesmiddelen, *welke de ziekten van de mond genezen.* Dog deze ziekten heeft de mond gemeen met andere deelen; zoo dat deze Geneesmiddelen niets *byzonders* hebben tegen deze ziekten.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Lugt-pyp Middelen.*

I. De naam van een *Slag-ader* (*Arteria*) hebben de Oude gegeven aan het (c) Strotten-hooft, (of eigentlyk aan die hardere Buizen welke in de Longe gaan (†), die de Nieuwe Schryvers de (d) Lugt-ader, Lugt-pyp of Longe-pyp noemen;) en *Lugt-pyp Middelen* genoemt die Geneesmiddelen, *welke de ziekten van 't Strottenhooft en van de* (e) *Lugt-pypjes* (‡), *maar in 't byzondere hare* (f) *Rauwigheid wegnemen:* hoedanige rauwigheid in den hoest gemeen is, en van schaarsheid of gebrek van vogt, dat daar afgescheiden word, zyn oorspronk heeft, waar door veroorzaakt word, dat de Zenu-draden naakt en droog blyven.

2. Derhalven zyn de *Lugt-pyp middelen* die Geneesmiddelen, welke diergelyken Vogt verzorgen, als 1. Alle *zagte Olyagtige* Middelen, langzaam doorgezwolgen. 2. Alle welke onder de gedaante van een *zagten Waassem*, met de Lugt in de Longe kunnen ontfangen worden; gelyk de meelige en verzagtende Afkookzels: hier toe worden ook gebragt de (g) Melken, Likkingen, Syropen, dik gemaakte Zappen; dog

(a) *Stomatica.* (b) *Arteriaca.* (c) *Larynx.* (d) *Aspera arteria.* (e) *Bronchia.* (f) *Asperitas.* (g) *Emulsiones*, *Linctus*, *Syrupi*, *Succi Inspissati.*

(†) Zie GALENUS, Lib. 6. *de* HIPPOCR. & PLAT. *Decr.* Cap. 9.

(‡) GALENUS. *Lib.* 7. *de Composit. Medicam. sec. Loc. Cap.* 1. Zie ook CASP. HOFFMANN. *Instit. Med. Lib.* 2. *Cap.* 13. *Sect.* 2.

dog voornamentlyk zulke welke bereid zyn uit (a) zoete Amandelen, wit Heul-zaat, de vier koude groote en kleine Zaden, Kokos-noot, Okker-noten, zeer versche Hazel-noten, en Pis-tasjes; uit welke den Oly gehaalt word of door uitpersinge, of in de Melken. Het voornaamste van alle *Lugt-pyp middelen*, is den *Opium*; die den Hoest stilt door 't gevoel van Prikkelinge weg te nemen: dog als deze gestilt is, houden zig de Vogten, in de Lugt-ader en de Lugt-pypjes afgescheiden, daar op, en nemen, dezelve gladmakende, de scherpte weg. Bygevolg zyn alle die Geneesmiddelen, welke den *Hoest* stillen, *Lugt-pyp middelen.*

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Borst- of Longe-Middelen.*

1. DE Bedieninge of Werkinge der Longen is tweevoudig; te weten, *Ademhalinge*, en *Voortdryvinge* van 't Bloed in de linker holligheid van 't harte. Voorts plegen alle middelen, welke deze twee werkingen bevorderen, *Borst- of Longe-middelen* genoemt te worden; maar daar zyn in der daad nauwelyks eenige *Byzondere Borst-middelen*, welke eigentlyk zoo genoemt kunnen worden; want alle middelen, welke met dezen naam vereert worden, werken t'eenenmaal op dezelve wys als andere Geneesmiddelen, te weten, door te verdunnen, te verdikken, te prikkelen, enz. Want op deze wys werken de Hyssop, Majolein, Pulei, Scordium, Zwavel, enz., welke *Borst-middelen* genoemt worden, alleen door te verdeelen; dog dan moet men ze voor *Borst-middelen* houden, als het Aderlyke Bloed zoo lymig is,

(a) *Amygdalæ dulces, semina papaveris albi, semina quatuor frigida majora & minora, nuces Coquo, avellanæ recentissimæ, & Pistacbiæ.* (b) *Thoracica* seu *Pulmonica.*

is, dat het nauwelyks door de Longen kan lopen: zoo ook is het (a) Long-kruit het beste *Longe-middel*, als het Bloed al te scherp en te vlug zynde moet verzagt en verdikt worden.

2. Dog zoo 'er iets voor een opregt *Borst-middel* moet gehouden worden, zoo is het de Lugt zelfs, voor zoo verre ze namentlyk met zommige Waassems vermengt binnen de Longen ontfangen word: Derhalven 1. Als een al te scherp en te dun Water uit de te veel verslapte Water-vaten in de Longen valt, gelyk in de (b) Verkoutheid, dan zyn de (c) *Rookingen* uit Mastik, Wierook, Benzoin, de beste Longe-middelen. 2. Indien 'er eenige Alcalische Uitwaassеming is, en van een verhittende scherpheid, gelyk in de Pest, Kinder-pokken en quaadaardige Koortzen, dan is den *rook* van Rhynsche-wyn Azyn, of van Bus-poeder door de Lugt-pyp ontfangen een opregt Long-middel. 3. Als de Geest van Vitriool, of de Uitvloeizels van sterk Water de Longen aantasten, (waar van dikwyls zware Long-ontsteekingen en Aamborstigheden voortkomen) is den *Waassem* van verrotte of stinkende Pis aanstonts door de mond ontfangen het beste Longe-middel; van welke Waassem het de Longen beschadigend zuur zelfs verandert word in een onschadelyk vlug Zout. 4. Indien een dikke en scherpe stoffe de Longen bezet, en derzelver openingen verstopt, is de *Waassem* van warm Water met een weinig Zout van Wynsteen en van Pis vermengt, als ook met laxerende en prikkelende Kruiden, het Beste *Longe-middel.* 5. Als 'er te grooten droogte en een taaije dikke stoffe in de Longen is, dan moet men verdunnen door *Waassem* van lauw Water; te weten, door aan de neus van de Zieke te appliceeren een spons met dat water bevogtigt, en hem te gelyk te belasten, dat hy door de neus inademe, maar door de mond uitademe.

ZES-

(a) *Pulmonaria.* (b) *Coryza.* (c) *Suffumigia.*

SESDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Hart-sterkende Middelen.*

1. DE Beschryvinge der *Hartsterkende Middelen* is zeer moeyelyk; voornamentlyk dewyl dat gene het welk voor den eenen Hartsterkende is, dat zelve voor den anderen vergift is. Dog wy noemen een *Hartsterkend* middel dat gene, het welk de Kragten *van 't Lighaam* eerder als de Kragten *van 't Harte* vermeerdert: En wy maken deze onderscheidinge, om dat de Kragten van 't Harte kunnen vermeerdert worden tot nadeel van de Gezontheid; want indien in een Ontsteekende Koorts de kragt van 't Harte vermeerdert word, zal daar uit Lighaams zwakte voortkomen, waar op de Doodt zelfs zal kunnen volgen.

2. Door de *Kragten* nu verstaan wy de (b) Lighamelyke Magten, welke de Spieren en Vogten bewegen: hierom zyn de *Kragten* tweevoudig, te weten, (c) *Dierlyke, en Natuurlyke.* Derhalven is *een Hartsterkend Middel* eigentlyk *al dat de dierlyke Kragt van de Spieren te bewegen, en de Natuurlyke Kragt van de Vogten te bewegen, vermeerdert.*

3. De Dierlyke kragt van de Spieren te bewegen, hangt t'eenenmaal af van de behoorlyke afscheidinge der dierlyke Geesten in de herzenen; en deze van de behoorlyke beweginge der Vogten door de vaten. Dog tot deze beweginge word vereischt, 1. Dat de *toetrekkende Kragt* van 't Harte het vogt zoo voortdryft, dat daar van een genoegzamen *overvloed* in alle deelen des Lighaams tegenwoordig is. 2. Dat de Vaten bekwaam zyn om 't vogt over te voeren. 3. Dat de vogten *doorgangbaar*, of tot den Omloop bequaam zyn.

4. Uit

(a) *Cardiaca.* (b) *Potentiæ Corporeæ.* (c) *Animales & Naturales.*

4. Uit dien hoofde brengen wy ook de *Hartſterkende Middelen* tot de *drie* volgende Clasſen.

I. De Eerſte Clasſe behelſt die Middelen, welke op de *Dierlyke Geeſten* werken, 1. Door een bequame ſtoffe te verzorgen om die voort te brengen: en deze ſtoffe koomt zeer na by het Wit van een Ey (†); dewyl men ziet, dat die Menſchen zeer ſterk zyn, welkers Wei naaſt by het Ey-wit koomt; waar uit zeker blykt, dat de Dierlyke Geeſten haren Oorſpronk hebben uit de Spyzen zoo verandert, dat ze zeer na by het Ey-wit komen, maar door den Omloop zoo verdunt, dat ze op het vuur ſtremmen. Edog die dingen, welke de meeſte ſtoffe der Geeſten geven, zyn de ligte en voedende Spyzen en Dranken, voorzien met een ſmaak en reuk, die de Kinderen zelfs aangenaam is: gelyk zyn Melk, verdunde s'jeuën van gezonde Dieren, Wynen voornamentlyk die geurig zyn, behoorlyk gegiſte Bieren, rype Tuinvrugten aangenaam en geurig; gelyk Rype druiven, Aalbeſiën, Kersſen, voornamentlyk de zwarte, Moerbeziën, Appelen, Meloenen, Perſieken, Orangien, enz. 2. Door de Geeſten in deeze of gene Spier ongeregelt loopende na de Voor- en Agterherzens te *leiden*: dog dit doen alle Middelen tegen de Kramp, welke de (a) Moeder- en Milt-zugtige verſtikkingen wegnemen; die alle werken of door te prikkelen, of door aantetrekken, of door te laxeeren. 3. Door de ruſtende of ſtilſtaande Geeſten *op te wekken*: dit doen alle dingen, die een aangename ſmaak en reuk hebben; gelyk alle Speceryen, voornamentlyk de Ooſterſche Balſemagtige; te weten, Ka-

(a) *Suffocationes Hiſtoricæ & Hypochondriacæ.*

(†) Zie GULIELMI HARVEI Exercitationes *de Generatione Animalium*, *Exercitat.* XII, XXXVII, & LX. alwaar over *het Wit van een Ey* gehandelt word, als ook *Exercit.* LVIII. alwaar over *de Voedinge van een Kieken in het Ey* geſproken word; en teffens MARCELLUS MALPIGIUS in het Tractaat *de Ovo Incubato*, als ook 't Tractat. *de Formatione Pulli in Ovo.*

Kaneel, Moſchaten Noot, Foely en Nagelen, (a) Zeverwortel, Galanga, enz. Desgelyks de ſchil van Orangien, Cineeſche Citroenen, de aangename reuk van Granaat-Appelen, Averuit, Meliſſe, Thym, Lavendel, Rozen, Jasmyn, Lelien van Dalen, witte Leliën, Kermes Beſiën, Saffraan, enz. Hier toe behoort ook den Opium (†); Desgelyks alle Wynen van een aangename ſmaak, Brandewyn, Vlugge Alcaliſche Olyagtige en Aromatike Zouten, en alle Compoſitien uit deze gemaakt; Alle (b) wezentlyke Speceryagtige Olien, Tincturen, (c) geolyde Zuikers, Syropen, en diergelyke (d) Toemaakzels.

II. De tweede Claſſe vervat die Middelen welke op de *Vaten* werken, te weten door die tot de overvoeringe der Vogten bequaam te maken: De zoodanige zyn, 1. Welke de al te ſtyve en geſlotene vaten *ſlap* en *open maken*; gelyk de Baden, die zeker in dezen zin *Hartſterkende Middelen* verdienen genoemt te worden. 2. Welke de al te ſlappe Vaten verſterken, en hare verlorene Veerkragt herſtellen; hoedanige zyn alle wrange Middelen: Derhalven verrigten de (e) Kin-kina, Quee-Appelen, Staal, wrange Wyn, enz. het werk van *Hartſterkende* Middelen in die menſchen, welke werkeloze en ſlappe Vaten hebben; maar worden dodelyk in die welke ſtyve en geſlotene Vaten hebben: derhalven is op deze wyze het Staal een zeer uitnemend Middel in Vryſter-ziekten, welke uit een zeer groote ſlapheid der Vaten haren Oorſprong hebben; maar even dat zelve Staal veroorzaakt in ſcherpe ziekten, alwaar de

(a) *Zedoaria.* (b) *Eſſentialia.* (c) *Elæoſacchara.* (d) *Confectiones.* (e) *Cortex Peruvianus.*

(†) Namentlyk voor zoo verre hy door 't Bloed *te verdeelen*, mits dat hy op een regte wys gebruikt word, de ruſtende dierlyke Geeſten *opwekt*. Dog over deze verdunnende Kragt van den *Opium*, verdienen voor al nagezien te worden, de Bewysredenen en Proeven van den Beroemden Freind. *Emmenolog.* Cap. Ult.

de Vaten toegetrokken zyn, ongeneesſelyke Knoeſtgezwellen of de Dood.

III. De derde Clasſe ſluit in die Middelen, welke op de omloopende *Vogten* werken; te weten door die of te *verdunnen*, of te *verdikken*, naar ze al te dik of al te dun zyn: dog zoo de Vogten verdunt moeten worden, word 'er nauwelyks beter *Hertſterkend* middel gevonden, als matig warm Water.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Wind-dryvende Middelen.*

1. CArminare, beteekent door *Gedigten* of *Gezangen* te verzagten: want de Oude waren van gedagten, dat de Poëten door middel van hare Gedigten, de Pynen en al te ſterke Bewegingen konden verzagten; hier van is Apollo gehouden voor den Uitvinder zoo wel van de *Digt-* als *Genees-kunde.*

2. Dog een *Carminans* is eigentlyk zulk een Middel, *het welk de Winden te gelyk met de Pynen der Ingewanden wegneemt.* Waarom wy, zullende verklaren de kragt van een *Wind-brekend* of *Wind-dryvend* Middel, moeten onderzoeken, hoe de *Pyn* en *Winden* te gelyk in de Darmen komen, en waar van zy voortgebragt worden.

3. De Pyn in 't Gemeen koomt voort van een al te ſterke *ſpanninge* of *uittrekkinge* van een gevoelige Vezel (†): Maar een Wind onderſtelt, dat 'er een vloeibare *Veeragtige* ſtoffe in de Darmen is, door de warmte uitgezet, en door een zekere *Kragt* daar beſloten, welke eindelyk, deze *Kragt* overwonnen zynde, met een groot gewelt uitberſt.

4. Deze vloeibare *Veeragtige* ſtoffe is de *Lugt* zelfs, wel-

(a) *Carminantia.*

(†) Zie hier over breeder in 't I. Deels. VI. Hoofdst. *Van de Pyn-verwekkende Middelen.*

welke of van boven, of van onderen uitberst, en door de Darmen nu op dit, dan op dat deel valt; waar van de Beslotene Winden voortkomen: Derhalven zyn 'er in Ziekten driederlei *Winden*, te weten (a) *Oprispingen*, *Winden van onderen*, en *Beslotene Winden*, of *Rommelingen in de Maag en Darmen.*

5. Deze *Veeragtige* stoffe nu, te weten de Lugt, koomt in 't Lighaam door de Maagpyp, en gaat door de Darmen, van waar ze, mits dat ze daar niet ingesloten, nog door de warmte uitgezet word, zonder voorbrenginge van pyn en winden, door den aars uitgaat; maar zoo ze ingesloten word, dan verwekt ze verschrikkelyke toevallen. Dog de Lugt word ingesloten, of van een uitwendige drukkende Kragt, zoo als men dikwyls ziet in Vrysters die haren Onderbuik zeer sterk in een dringen; of van de toetrekkinge der Vezelen, gelyk in de Krampen van de Darm-vezelen, of van de eerste wegen gebeurt: dus word de (b) sluitspier van de Maagpyp of van de Keel dikwyls krampig toegetrokken, gelyk in de met Opstygingen of Lyfmoeders verstikkingen gequelde Vrouwen; hier door word de Lugt daar ingesloten, maar uitgezet zynde, spant ze de Maagpyp sterk op; waar van de Lugtpyp dan gedrukt word, en zoo ontstaat'er vrees voor verstikkinge; ja de met Opstygingen gequelde Vrouwen worden somtyds, voor een korte tyd, waarlyk verstikt: en hier door word gemakkelyk genoeg ontknoopt, waar van de zwellinge van den Onderbuik in die Menschen voortkoomt. Zoodanige toetrekkinge geschiet somwylen omtrent beide Monden van de Maag, waar van de Maag zeer uitgezet word: zoo iets geschiet ook, indien eenige Kramp by beurten nu dit, dan dat deel van de Maagpyp bezet; en hier door word verwekt een allervolmaakst gevoel van een na de Keel opklimmend bolletje: het zelve geschiet ook zoo

(a) *Ructus*, *Crepitus*, *Borborygmi.* (b) *Sphincter.*

zoo een deel van de Darmpyp by wylen toegetrokken word. Dog de uitdryvinge van de *Wind* geneeft alle deze pynen.

6. *Wind-dryvende* zyn derhalven die Middelen, welke zoodanige *Krampen* wegnemen; waar van daan het koomt dat de *Wind-dryvende Middelen* zyn laxeerende en openende Geneesmiddelen: Dit is dan de reede dat matig warm Water, in overvloed gedronken, van gelyken warme Oliën, vlugge Oliagtige geeften, alle middelen tegen de Kramp, uitwendige bewegingen, Baden en Stovingen hier toe behoren; dog het allervoornaamfte is den Opium.

7. De *Oorzaken* nu van de genoemde Krampen in de eerfte wegen zyn, 1. Zommige Ziekten, welke het Zenu-zap meer na het eene als na het andere deel leiden. 2. Vergiften, of fcherpe ingenomene ftoffen; welke dikwyls Buikpynen, Winden en zeer hevige Zwellingen veroorzaken, en die veeltyds zoo groot, dat 'er de Darmen van berften: want indien een Brandende kragt zig gevoegt heeft aan eenig deel van de Darm-pyp, zal dat deel zig ten eerften toetrekken en toewringen; waar van de Veeragtige Vloeiftoffe zal worden ingefloten, door de warmte zal worden uitgezet, en pynen verwekken, de Geeften midlerwyl in een groote meenigte op de pynelyke plaats (gelyk in alle pyn pleegt te gefchieden) vallende; hier van zal een heviger t'zamentrekkinge voortkomen. Derhalven zyn in dit geval die Middelen *Wind-dryvende*, welke of het *Vergift* kragteloos maken, of de *persfinge* en *den loop* van het Zenu-vogt na de beledigde plaats verminderen; gelyk den Opium en alle Opiaten, dog welke dan bykans op dezelve wys werken als een Aderlatinge in een Ontftekinge, te weten door de fterke Beweginge te verminderen.

8. Voorts werken de *warme Wind-dryvende Middelen*, voor zoo verre zy prikkelen en beweginge verwekken door de geheele reeks der Darmen, waar

van

van de toetrekkinge en insluitinge van de Lugt weggenomen worden.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Worm-doodende en-afdryvende Middelen.*

1. DE *Wormen* worden in 't Grieks genoemt ἕλμινθες; hier van worden *Anthelminthica* genoemt die Geneesmiddelen, *welke de* (b) *Wormen, of dooden, of uitdryven.*

2. Maar de plaatzen in welke de Wormen voornamentlyk nesten en kruipen, zyn de Maag en alle Darmen, (egter zyn ze zelden in den (c) Kronkel-darm, ten zy dat ze door die Darm na andere overgaan): Dat nu deze plaatzen schuilhoeken van de *Wormen* zyn, bewyst de Kittelinge welke zy in de Maag en Darmen verwekken, en hare uitwerpinge door brakinge en stoelgang (†).

3. Voorts

(a) *Anthelmintica.* (b) *Vermes* seu *Lumbrici.* (c) *Colon.*

(†) De *Wormen* zyn Diertjes van verscheide zoort, in 's menschen lighaam geteelt uit de eyertjes der Insecten. Want als de Vliegen en Insecten van verscheide zoort, na hare vrugtbare t'zamenkomst (*Coïtus*), hare *bevrugte* (*spermatica*) eyertjes, meer of min overvloedig, op zeer veele eetbare waren leggen, *by voorbeeld*, op Kruiden, Bloemen, Vrugten, of op andere eetbare en drinkbare dingen; en als deze dingen, met de genoemde *bevrugte Worm-eyertjes* (*spermatico verminosa*) besmet, of van menschen of van dieren, welke tot spys voor menschen dienen, genuttigt worden, dan worden zoodanige eyertjes te gelyk in de Lighamen der Menschen overgebragt. Voeg 'er by, dat het reets genoeg bekent is door de Proeven der Nieuwe Natuurkundige, dat de Lugt zelfs welke wy in ademen en doorswelgen ook zeer vervult is met de eyertjes der Insecten; waar door het geschiet, dat zoodanige eyertjes, zoo met de spyzen en dranken, als met de Lugt te gelyk doorgeswolgen, ja zelfs by wylen ook met andere *Wormen*, welke zig in de bovengenoemde dingen onthouden, in ons lighaam ge-

3. Voorts kunnen de *Worm-doodende* en - *afdryvende* Middelen tot de *twee* volgende Claſſen gebragt worden.

I. De

gebragt, en aldaar door de zagte Stovinge en Warmte van de Darmen of van andere deelen levendig gemaakt zynde, in kruipende dieren verandert worden (zoo als dit ook buiten het Lighaam geſchiet); en dit geſchiet veel meer en gemeender in de tedere *Magen* en *Ingewanden* der Kinderen, als in de ſterkere der Volwaſſene. Voorts bemerkt men dat zoodanige Wormen hier van in verſcheidene deelen van 's Menſchen Lighaam voortgeteelt worden: Want zy zyn inderdaad niet alleen gevonden in de Maag en Darmen, maar ook dikwyls genoeg in de Lever, Nieren, Blaas, Longen, Harte-zakjen, Herſenen, holle Tanden, enz. Ja dat meer is, den zeer vermaarden RUYSCH heeft in de Inwendige holligheden der Beenderen ontdekt de uitgeſchudde huid van Goud-wormen of van jonge Byën, zie deszelfs *Adverſ. Anatom. Dec. III.* pag. 18. & ſeq. Voorts zegt den zelven beroemden SCHRYVER elders, te weten in *Adverſar. Anat. Dec. I. pag.* 18., te moeten aangemerkt worden. „ Dat „ 'er in 's Menſchen Lighaam *Wormen* geteelt worden zeer van „ malkanderen in form verſchillende, egter zoo verſchillende „ van alle de andere die'er in de Natuur der dingen ooit ge- „ vonden zyn, dat men nergens een haar gelyk buiten 's Men- „ ſchen Lighaam gezièn heeft; ondertuſſchen zyn'er zommige „ onder die Wormen, die de lengte van veele ellen krygen. „ Dat derhalven deze Wormen haren oorſpronk niet hebben „ *uit de doorgeſwolgene* eyertjes, maar dat ze eerder voortge- „ bragt zyn in 't zelve Lighaam, uit eyeren te gelyk in *ons ge-* „ *teelt* met de overige deelen van ons Lighaam, meent hy dat „ zeer waarſchynlyk is." En dat koomt over een met het gevoelen van HIPPOCRATES en van zeer veele groote Natuurkundige, en voornamentlyk van den zeer ervaren Paryſchen Geneesheer NICOL. ANDRY, die *over de Wormen in 's Menſchen lighaam voortgebragt* een uitmuntend Tractaat in 't Franſch geſchreven heeft. Maar, op wat wyze het ook zyn mag dat de *Wormen* in ons voortgebragt worden, die worden allermeeſt beſpeurt, waar over wy hier ter plaats ſpreken moeten, welke dikwyls in de darmen, en zomtyds in de maag ſchuilen. Van deze nu tellen de Geneesheeren doorgaans *drie* zoorten; namentlyk 1. *Langwerpig-ronde Wormen* (*Teretes*) in 't Grieks Ἕλμινθες Στρογγύλαι. 2. *Breede*, in 't Grieks Πλατεῖαι zomtyds Κειρίαι, ook Ταινίαι, dat is, *Linten* of *Banden*; waar van daan zy ook *Lind-wormen* (*Tæniæ* ſeu *Faſciati*) genoemt worden, daarom dat zy een *dun-*

ni-

I. De Eerſte Claſſe vervat die Middelen welke, gelyk de ondervindinge leert, *de Wormen dooden:*

hoe-

ne band, of *ſmal lind* volmaakt verbeelden, uitgenomen het hoofd en ſtaart, welke ſpits eindigen. 3. *Kleine* (*Minuti*) of *Aarsmaijen*, in 't Grieks Ἀσκαριδες welke naam haar Galenus *in Exegeſi*, byzonderlyk gegeven heeft. Dog de *langwerpig-ronde Wormen* (*Lumbrici Teretes*) zyn de allergemeenſte en bekentſte, en pleegen allermeeſt in de dunne darmen, doorgaans in een groote aantal, voortgebragt te worden, van waar ze dikwyls na de maag kruipen, en zomtyds door de mond, als ook door de neusgaten, uitgeworpen worden, alhoewel ze meermalen, nu levend, dan dood door den ſtoelgang uitgedreven worden: dog zy zyn den Kinderen zeer gemeen. Maar men kan de tegenwoordigheid van zoodanige Diertjes altyd zoo gemakkelyk niet ontdekken; nadien de Teekenen en Toevallen, welke van dezelve voortgebragt worden, doorgaans gemeen zyn met andere ziekten. Des niet tegenſtaande zyn de *Bytingen*, *Knagingen*, en *ſchielyke* en *tuſſchenpoozende Buik-pynen*, *voornamentlyk als de maag leedig is*, vervolgens zekere *magerheid*, *bleekheid des aangezigts*, *holligheid rond om de Ogen*, *onruſtige nagten*, en *zwaare droomen*, *geduurige wryvingen der Neusgaten*, *ſtank uit de mond voortkomende*, *een droog kugje*, ſomwylen met *een moeijelyke Ademhalinge*; dikwyls ook *een ſluip-Koortsje niet zonder dorſt*, *Huiveringen*, *Hoofd pynen*, *Maag-pynen*; ſomwylen *Flauwten*, *Zwellinge* en *Spanninge van den Onder-buik*; *den Hick*, *Walgingen*, *Brakingen*, *menigvuldige appliceringe der handen aan den Onder-buik*, *ophoudinge van pynen na gebruik van ſpys*, *al te groote graagte*, *loozinge van grauwen drek gelykende na ontbondene potaarde*, eindelyk *rauwe en troebele pis*, *by kans gelyk als Melk*, gemeenlyk tekenen van deze ſchuilende *Wormen*: ſchoon egter alle deze tekenen ſomwylen zeer verſchillende zyn: want 'er is geen zoo vreemd toeval, dat van de Wormen ſomtyds niet voortgebragt word, gelyk de waarnemingen der Genees-heeren getuigen. Dog zoo wy de *Voorkenninge* (*Prognoſis*) beſchouwen, bevinden wy, dat 'er in 's Menſchen Lighaam ſomwylen zeer lang *Wormen* kunnen huisveſten, zonder merkelyke ſchaade of ongemak: nogtans gebeurt het zeer dikwyls, dat daar van zeer zwaare toevallen voortgebragt worden; gelyk *Hondshonger*, *Slaapzugt*, *Ylhoofdigheid*, *Geduurige Koortzen met verminderinge*, *Sluip-*, en *Uit-teerende Koortzen*, ja niet zelden de zulke, welke men *Quaad-aardige* noemt, te gelyk met *tegennatuurlyke trekkingen*, en *doodelyke Stuipen*; of de Darmen en *Maag* worden van de Wormen doorboort, *waar op de Dood* volgt; met een woord, allerlei zeer zwaare Toevallen kunnen hier uit ont-

hoedanige zyn alle *Oliën* onmiddelyk aan de *Wormen* ge-

ontſtaan. De *Breede* of *Lintwormen* komen zelden en het minſt van allen voor; maar zoo wanneer zy 'er zyn, op dien tyd is dit een *byzonder* teken met andere *gemene*, dat 'er te gelyk met den ſtoelgang te voorſchyn komen *Kauwoerde-zaat-gelyke* Ligchaampjes, welke zelfs ſchynen Uitwerpzels te zyn van de *Breede* of *Lintwormen*: De Lengte nu van deze wormen ſtrekt zig dikwyls tot veele ellen uit; en zy zyn in de darmen ook in geen groot aantal, maar daar ſchuilt doorgaans maar een eenige (die daarom van de Latynen *Solium* genoemt word) of zomwylen twee. Voor het overige, zoo iemand van deze *Wormen* meer wil weten, die zie de Schryvers in welke over dit Stuk byzonder gehandelt hebben, en voornamentlyk Dan. le Clerc, *Hiſtor. Latorum Lumbricorum*. Ten laatſten die korte en kleine *Wormjes*, welke men *Aarsmaijen* (*Aſcarides*) noemt, pleegen in een groot aantal en by hoopen in den Endeldarm voortgebragt en verzamelt te worden; en zyn in groote en dikte, ja in hare geheele gedaante gelyk zeer fyne en kleine naalden: Dog deze worden te gelyk met den drek door den ſtoelgang levendig ontlaſt; en zyn aan de meeſte Kinderen zeer gemeen, ja ook nu en dan aan volwaſſene Menſchen: Het eigen teeken nu van deze laſtige *Aarsmaijen* is *onverdraaggelyke jeukt in den Aars, met een geduurige en moeijelyke persſinge*, of *prikkeling tot afgang*; ja zelfs quellen die kleine Beulen zomtyds de zieken zoo geweldig, dat ze een *Beſwykinge* of *Hartvang* (*Syncope*) veroorzaken; alhoewel ze egter zelden zulke zwaare toevallen plegen voorttebrengen, als de andere: Voorts kan men over de Manier van zoodanige *Wormen* te dooden en uit te dryven nazien voornamentlyk Fuller. *in Pharmacop. Extempor. Reform.* onder den Tytel de *Enem. Amar.* pag. m. 101. 102. 103. Dog laat het gezegde over de *Wormen* tot hier toe genoeg zyn. Die meer begeert, die raatplege (behalven Nicol. Andry, & Dan. le Clerc, in de bovengenoemde Tractaten gepreezen) verſcheide Schryvers, die in een groot aantal over dit Onderwerp gehandelt hebben: te weten, α. De Schryvers der Natuurlyke Hiſtorie; gelyk voornamentlyk Ulyss. Aldrovandus. *Lib. VI. de Inſectis*, *Cap.* 2; Franc. Redi *in Obſervat. de Animalculis vivis quæ in Corporibus vivorum Animalium reperiuntur*, enz. Dan β. De Verzamelaars der Geneeskundige Hiſtorien en waarnemingen; en voornamentlyk Schenk, Bartolinus, Stalpert van der Will, Paulinus in *diſquiſit. de Morte Verminoſa*, (ſchoon egter deze laatſte na zyn gewoonte veele vreemde en onnutte zaken daar by lapt), Hildanus, Forestus, Tulp, enz. by welke men voegen moet de *Acta Re-* gis

geappliceert; welke dezelve in korten tyd dooden door alle hare Lugt-pypjes te verstoppen: Laat derhalven uit dien hoofde Oly gedronken, of onder de gedaante van een Klysteer ingespeuit worden; want op deze wyze heeft onzen zeer vermaarden Auteur een zeker Mensch met *Aars-maijen* gequelt, alle andere Middelen tegen de Wormen te vergeefs in werk gestelt zynde, genezen door een Klyster enkel uit Oly lang binnen gehouden, den Buik voor af zagt gezuivert zynde; 't welk altyd moet geschieden. 2. Alle *Gehonigde* middelen; welke op dezelve wys werken: Dus dan is, na het gebruik van een zagt Purgeer-middel op een nugteren maag (op dat 'er niets in de weg zy) *Honing* gedronken het beste Worm-doodent middel, en voornamentlyk voor Kinderen. 3. Welke door te wonden, door te verbrysselen, door te steeken, de *Wormen* dooden: gelyk doorgezwolgene Visgraten, Hertshoorn, Vylzel van Staal, en diergelyke, welke even als *Spiesjes* werken; dog deze laten de tedere darmen zelden onaangeraakt. 4. *Vergiften* aan deze Wormen toegeëigent: gelyk het Quik zoo bereid, dat het maar door de darmen gaat, maar niet tot in de Melk-vaten koomt; zoodanige bereidinge is de Æthiops Mineralis gepulverizeert, en met een zagt Purgeer-middel ingegeven: desgelyks de Vitriolen der Metalen, als van Staal, Koper, Zilver, indien ze onder de gedaante van Pillen met byvoeginge van een zagt Purgeer-middel ingenomen en door den stoelgang ontlast worden.

II. De Tweede Classe behelst die Geneesmiddelen welke de *Wormen uitdryven*: hoedanige zyn alle *Purgeer-* en *Braak-middelen*, van wat zoort zy ook zyn mo-

gia Parisina, & *Londinensia*, *Ephemerides Naturæ Curiosorum*, enz. Men zie eindelyk over de *ziekten*, welke van de Wormen veroorzaakt worden, te kennen en te geneezen na alle de beste Practicale Schryvers.

mogen zonder eenig onderſcheid, als ze maar op een leedige maag ingenomen worden. Dog die *Bittere* Middelen welke als *Worm-doodende* en *afdryvende* Middelen gewoonlyk aangepreezen worden, en met dezen naam beſtempelt worden, zyn maar by toeval dienſtig; wanneer namentlyk de Darm-vezelen zwakker zyn, als vereiſt word om de neſten der Wormen uit te dryven, maar deze bittere Middelen dooden geenzins de Wormen. Voorts is aan te merken, dat die geen kleinen misſlag hebben welke zeggen, dat niemant van de Wormen kan bevryd worden, zoo ze door den aars niet uitgedreven worden op die tyd als zy gedood worden; daar ze egter, indien ze maar gedood zyn, in 't kort verrotten, en onder de gedaante van ſlym gelooſt worden, zoo teder van maakzel zyn ze.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Pyn-ſtillende Middelen.*

1. DE *Pyn-ſtillende* zyn die Geneesmiddelen, *welke de pyn in 't gemeen wegnemen.* En onder deze zyn begrepen, 1. De (b) *Verzagtende Middelen*; welke de Pyn wegnemen door te verzagten. 2. De (c) *Slaapmiddelen*; welke de Pyn wegnemen door ſlaap te maken. 3. De (d) *Verdoovende* Middelen; welke de Pyn wegnemen door het gevoel te verdooven. 4. *Nepentes*, 't welk eigentlyk betekent een *Pyn-wegnemend Geneesmiddel* (†). Dog dewyl *Anodynum* (*Pyn-ſtillende*) een alge-

(a) *Anodyna.* (b) *Paregorica.* (c) *Hypnotica.* (d) *Narcotica.*

(†) Derhalven heeft in dezen zin het woord *Nepentes* dezelve betekenis als het woord *Anodynum*, dat is, *Pyn-ſtillende*, en bygevolge ſchynt dit geen byzondere Claſſe te moeten uitmaken. Wat voorts eigentlyk dat *Nepentes*, waar van HOMERUS Lib. IV. *Odyſſ.* pag. m. 47. zulke groote

algemenen naam is, vervattende de voornoemde *zoor-*
ten

groote dingen opgeeft, geweest zy, daar over is voorwaar geen klein verschil onder de *Schryvers*; dog het is hier de plaats niet derzelver gevoelens by te brengen: Het zy voor tegenwoordig genoeg, alleenlyk met korte woorden iets van dit Onderwerp te zeggen. Dat woord Νηπενθὲς (*Nepentes*) word t'zamengestelt uit het beroovend deelwoordje νὴ, en πένθος, *droefheid*; om dat namentlyk dit Geneesmiddel de *droefheid* verdryft, en vrolykheid veroorzaakt; vermits het (volgens het getuigenis van HOMERUS) om deze uitwerkinge voort te brengen, van HELENA vermengt is onder den Wyn der Gasten van MENELAUS; dog welke zoodanig Middel tot een geschenk gekregen hadde van de Ægyptische POLYDAMNA, THONIS Huisvrouw: dat nu het genoemde *Nepentes* dit vermogen hadde, beweert de POEET, op de aangehaalde plaats, dat al wie dat ingenomen heeft, alle qualen en verdrietelykheden t'eenenmaal vergeet, en dat hy dien geheelen dag niet schreyen kan, schoon zyn Vader en Moeder gestorven waren, of zyn Zoon of Broeder voor zyne oogen gedood wierd. Waarom men wel zou mogen gissen, dat men door dat zoo beroemde HOMERISCHE *Nepentes* moet verstaan den *Opium* zelfs, of een zekere Compositie uit den zelven; te meer gemerkt ook die (Opium) voornamentlyk in Ægypten groeit, (alwaar hy tot een geschenk aan Helena gegeven was); en ook het vermogen heeft om de Menschen die 'er aan gewent zyn, vrolyk te maken, en alle vreeze uit haar gemoet te verbannen, gelyk overvloedig blykt uit het voorbeeld der *Turken*, en andere Oostersche Volkeren. Voorts schynt het, dat de STOFSCHEIDERS, om deze reede, dat woord overgebragt hebben tot een zekere Compositie met den Opium, welke genoemt word *Nepentes Aureum* ANGELI SALÆ, en van dezen Autheur beschreven word in *Opiolog.* pag. m. 610; Ja zelfs pleegt daarom de gemeene Laudanum Opiatum, in zommige Voorschriften der Geneesheeren den Naam van *Nepentes* te dragen. Voor het overige, zoo iemant over dit woord en deszelfs beteekenissen meer wil, die raatpleege voornamentlyk de geheele Dissertatie van CONRAD. BARCHUZEN over dit Onderwerp gehouden, dog welke hy gevoegt heeft by zyne *Geneeskundige Historie*; en insgelyks CASPO RE-

ten der Pyn-stillende Middelen, hier om moeten wy het eerst van allen voor af laten gaan eenige BETOOG-
BARE

REJES, *Elys. Jucund. Quæstionum Camp. Quæst. II.* N. 12. & *Quæst.* LXXXVIII. No. 13; alsmede LANG. *Epist. Medic. Libr. I. Epist.* 56. *en Libr. III. Epist.* 6.; als ook de Woordenboek-schryvers, en andere hier en daar. Dog over het hedendaagsche *Nepentes der Indianen*, kan men nazien ENGELB. KÆMPFER, *Amænit. Exot. pag.* 652. Maar dit *Indisch Nepentes* was te voren reets beschreven van GARCIAS AB HORTO, *Histor. Aromat. &c. Libr. II. Cap.* 25. en van CHRISTOFFORUS ACOSTA, *ibid. Libr. III. Cap.* 53. Welke zeggen, dat dat Geneesmiddel voornamentlyk bereid word uit een zekere zoort van Indische Kennip, welke volgens het verhaal van ACOSTA van de Arabiers *Axis*, en van de Turken *Asarath* genoemt word, maar van de Persianen als ook van de Inwoonders van het Landschap Decan, en van de meeste andere Gewesten *Bangue* genoemt word. Dog deze plant schynt CLUSIUS toe, een groote gelykheid te hebben met het *Maslac* der Turken, die te Constantinopolen woonen; waar over men kan nazien WEDELIUS, *in 't II. Boek van zyn Opiologie*, *S.* 4. *P. I. pag.* 168. „ De Indianen (zegt ACOSTA) eten de Bladeren „ en het Zaat, zoo om in 't Venus werk sterker te wor„ den, als om een grage Maag te maken. Uit deze *Ban*„ *gue* word een zekere Compositie gemaakt, die in die „ Gewesten zeer gemeen is tot verscheide uitwerkingen: „ Want de Grooten en Krygs Officieren, om, met ver„ geetinge van hare moeiten, te geruster en te vryer te „ slapen, gebruiken deze gepulverizeerde Zaden en Blade„ ren, zoo veel haar genoeg schynt, en doen daar by „ *Pynang* (*Areca*), of groene Inlandsche Hazelnoot, en „ een weinig *Opium*, naar het haar goeddunkt, en zwel„ gen dit alles, als zy het in Zuiker gewentelt hebben, „ door. Dog zoo zy in den slaap verscheide gedaanten „ van dingen begeeren te zien, dan doen zy daar by uit„ gelezene *Campher*, *Nagelen*, *Moschaten Noot en Foely*: „ maar indien zy blyde en dartel willen zyn, en voorna„ mentlyk tot het Venusspel meer genegen, dan, naar al„ vorens *Amberdegrys* en *Muskus* 'er bygedaan te hebben, ver„ mengen zy dit alles met Zuiker, en maken 'er een *Elec*„ *tuarium* van."

BARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN *over de Pyn in 't gemeen.*

I. VOORSTEL. De *Vloeibare* deelen onzes Lighaams hebben geen *pyn*, maar alleen de *Vaſte*; dog deze voor zoo verre ze uit Zenuen t'zamengeſtelt worden, en niet anders: Voorts zyn zommige Zenuen *open* en *hol*, en andere *toegegroeit*; maar de Zenuen van 't eerſte zoort zyn alleenlyk de onderwerpen van Pyn.

II. VOORSTEL. In alle nog *levendige* Zenu, zoo men deszelfs *laatſte* t'Zamenſtel overweegt, koomt alleenlyk voor een *zeer dun* Vlies, en te gelyk een Vogt daar in bevat en beſloten: Maar elk laatſt Zenuagtig Vlies van welke Zenu het ook zy, beſtaat uit vaſte en niet holle Vezelen; welke t'zamengeſtelt worden uit ongelooflyk geringe en zeer kleine deelen, door het Vuur of Water naulyks veranderlyk; gelyk zulks verklaart is in het IV, en V. HOOFDST. van de VOORBER. §. I. Voorts is het daar in bevatte Vogt het allerfynſte en dunſte, te weten, (zoo 'er eenige vergelykinge kan gemaakt worden) eenigermate gelyk aan het Water dat uit het vogt van 't ey-wit voortkoomt.

III. VOORSTEL. Bygevolg is alle pyn een zekere *aandoeninge* of van een vaſt Vlies, of voortkomende uit het daar in bevatte Vogt, of uit beide.

IV. VOORSTEL. Alle Oorzaken welke pyn voortbrengen, op wat wyze zy op de vogten mogen werken, en die veranderen, zullen nooit pyn kunnen verwekken, indien ze niet voor een uitwerkinge hebben zoodanige *veranderinge* der vogten, welke de vaste deelen aandoet.

V. VOORSTEL. Bygevolg hangt alle pyn af van een zekere *veranderinge van aanrakingen* in het vaſte deel van een laatſte Zenu, voor zoo verre zy als nog het vogt in zig heeft.

VI. VOORSTEL. Alle pyn word voortgebragt van de werkinge welke in de laatſte Vezel zoodanige *beweginge* verwekt, die, zoo zy aanhoud, of vermeerdert word, den

den schakel van die Vezel nootzakelyk verbreekt; en dat leeren alle de verhaalen van allerhande pynen: Waarom ook alle zwaare pyn, lang aanhoudende, voor haar gevolg heeft de verbrekinge der Vaten en de vernielinge van het deel; op deze wys ontstaan 'er uit een ontsteekinge eindelyk *veretteringe* en 't *heete Vuur*, en uit een Zenuagtige Pyn *ongevoeligheid*: Derhalven, die beweginge weggenomen zynde, word ook de pyn weggenomen.

VII. Voorstel. Alle *Oorzaak* van Pyn, voor zoo verre zy werkt op *eene* Vezel, werkt alleenlyk of door te trekken, of door te drukken, of door te verwonden; maar zoo zy op *meer*, een pyp t'zamenstellende Vezelen, werkt, dan kan ze aangemerkt worden als opblaazende en deze pyp uitzettende: Al wat derhalven pyn verwekt, dat werkt, of door te trekken, of door te drukken, of door uit te zetten, of door te verwonden.

VIII. Voorstel. Alle *Trekkinge*, in een zeer gezont Lighaam, verwekt pyn door de Vezelen te *verlengen* of *uit te rekken*; zoo als de Pynigingen der Beulen leeren.

IX. Voortel. Dat de groote Uitzettinge der Vaten van de daar in bevatte Vogten, door de Vezelen te *verlengen*, pyn veroorzaakt, leert de Geneeskundige geschiedenisse; want dat blykt uit de pynelyke gezwellen, alwaar, de zwellinge weggenomen zynde, de pyn ophoud: dog men moet aanmerken dat, schoon een uitgezet vat het zelve blyft ten aanzien van zyne lengte, egter de Vezelen van de zyden door die *uitzettinge* kunnen verlengt worden.

X. Voorstel. Alle *Wondende* Oorzaken, eigentlyk zoo genoemt, werken of door de steeken, of door te doorbooren, of door te snyden: en verwekken pyn door de Vezelen te *verlengen*, zoo lang zy werken; maar zoo ras als zy hare werkinge gedaan hebben, houd de pyn op: waarom ook een *afgesnedene Zenu* geenzins pyn heeft.

XI. Voorstel. Dat het *Vuur*, en alle *Scherpe* onzigtbare Lighamen, t'eenemaal op dezelve wys, als de opgetelde Oorzaken werken, is bewezen in de Beſchryvinge der *Scherpe* Lighamen.

XII. Voorstel. De Pyn in eenig deel verwekt word weggenomen, 1. Als de Zenu *verbroken* is in het deel al waar de pyn is: maar een Zenu word verbroken, wanneer het vogt door dezelve niet meer kan lopen 2. Als de gemeenſchap van de pyn verwekkende beweginge met het algemene Werktuig der zinnen *belet is*. 3. Als de Herſenen *onbequaam* gemaakt zyn om de mededeelinge van de *pyn verwekkende* Oorzaak te ontfangen, gelyk blykt uit de Geraakten, en alle die Menſchen, welkers Herzenen van de eene of andere Oorzaak gedrukt zyn.

XIII. Voorstel. De *laagſte* en *zagtſte* pyn van een enkel *laatſt* vezeltje, ontſtaat uit een weinig meer als *gewone* beweginge aan dat vezeltje toegebragt; welkers gevolg is een zeer aangenaam en ſtrelend gevoel: 't welk, voor zoo verre 't van een zagte prikkelinge veroorzaakt word, *Kittelinge*; maar voor zoo verre het van eene knaginge van 't daar in bevatte vogt voortkoomt, *Jeukt* genoemt word. De alleraangenaamſte reuk en ſmaak, zoo zy lang en hevig gevoelt worden, verwekken op deze wys pyn: het zelve geſchiet ook in de klanken of geluit-makingen.

XIV. Voorstel. De *Hoogſte* en *hevigſte* pyn van een enkel *laatſt* Vezeltje koomt voort van deszelfs lang gecontinueerde *verlenginge*, zeer na by de verbreekinge komende, maar egter zonder verbrekinge.

XV. Voorstel. Dog de *Hoogſte* vermeerdering van pyn ontſtaat uit het getal der Vezeltjes die te gelyk beledigt zyn, want twee Vezeltjes dus beledigt verwekken zoo groote pyn niet, als wanneer 'er meer beledigt waren.

2. Uit het gezegde is derhalven gebleken dat alle pyn ontſtaat uit de *Uitrekkinge*, of al te groote *ver-*

len-

lenginge der Vezelen: welke zoo ze van een uitwendige Oorzaak voortkoomt, kan weggenomen worden door wegneminge van die Oorzaak; maar zoo ze van een inwendige Oorzaak veroorzaakt word, moet men eerst onderzoeken welke die Oorzaak zy, zal men de pyn kunnen wegnemen. Maar nu worden de inwendige Oorzaken van *Uitrekkinge* tot vyf gebragt, en dieswegen zyn'er zoo veel Classen van *Pynstillende* Geneesmiddelen, welke zoodanige Oorzaken wegnemen.

3. Voorts zyn deze Oorzaken 1. *Een halve verbrekinge* van een zekere Zenu: want dat deel van *de half gebrokene* Zenu, 't welk ongeschonden blyft, ondergaat een veel grooter beweginge of toetrekkinge, als in den gezonden staat dier Zenu; waar van deszelfs uitrekkinge of *verlenginge* voortkoomt. Laat ons *by voorbeeld*, (zie *Fig.* 21.) onderstellen, dat A. B. is een Zenu bestaande uit *drie* Vezelen, welke, terwyl ze geheel en ongeschonden zyn, t'zamen dragen die geheele Kragt waar door zig de Zenu tragt t'zamen te trekken, en na de punten A. B., daar ze aan vastgehegt word, te rug te springen: Indien 'er nu *eene* van die Vezelen gebroken word op C., zullen de twee overige de geheele Kragt dragen, welke te voren van de drie gedragen was: dog hier van zullen ze nootwendig eene uitrekkinge en pyn ondergaan. 2. Eene al te sterke *opzettinge* of *opblazinge* van de Kramp. 3. Eene al te groote *Uitrekkinge* van iets verstoppents, en van de daar tegen aanperssende levens Kragt. 4. Eene al te groote *Uitrekkinge* van een scherp vastzittend Lighaam, en van de daar tegen perssende levens Kragt. 5. Eene *Uitrekkinge* der Zenuen van hare eigene veerkragt over eenig hard en vastzittend Lighaam, als over een steen in de Pis-leider.

4. De eerste Oorzaak nemen weg, 1. De geheele *doorsnydinge*, of *brandinge* van eene *half gebrooken* Zenu: In dezen zin derhalven, zyn de Mesjes, het Vuur

en de vermogende Brand-middelen, groote *Pyn-ſtillende* middelen. 2. De byeenbrenginge der *Verbrookene* deelen tot malkanderen: want deze helpt dikwyls wonderlyk in de zwaarſte pynen, gelyk de ondervindinge leert. Want een *gewonde* Spier is pynlyk zoo lang zy gaapt; maar als de deelen tot malkanderen gebragt zyn, houd de pyn op: derhalven behoren hier toe de Zuigingen, Verbanden, Hegtingen. 3. De *Week- en Slapmakinge* van een geheele Zenu, welke te weeg brengt dat de ongeſchondene deelen van één Zenu, zonder pyn verlengt en uitgerekt worden: daarom behoren hier toe alle *Week-* en *Slap-makende* Middelen; hoedanige zyn, α. Warm Water. β. Ligten Water Azyn (Posca), te weten, uit een deel Azyn en drie deelen Water. γ. De verzagtende meelige, olyagtige Afkookzels, en die middelen geappliceert onder de gedaante van een Pleiſter, Stovinge, Waaſſem, Pap, of Bad. δ. Een rykelyke hauſtus uit diergelyke middelen bereid. ε. Alle zeer zagte Balſemagtige Middelen; als den Balſem van Peru, Gom-elemi, Terpentyn, enz., in een dooijer van een ey ontbonden, en geappliceert dat ze tot het beledigde deel doordringen. ζ. De Warm geappliceerde deelen van vers gedoode dieren; want zoo word voor een zeer groot *Pyn-ſtillend* middel gehouden, indien *by voorb.* den beledigden Arm in den buik van een vers geſlagt dier geſtoken word. 4. Eindelyk de eerſte Oorzaak word weggenomen, indien de naaſt aan de wond gelegene deelen door eenig middel zoo verandert worden, dat ze *hart worden* en te *rug ſpringen*, en op deze wys de *half geſcheurde* kleine deelen volkomen *van een ſcheiden*: dog zoodanige veranderinge, in de naaſt aan de wond gelegene deelen, maken de Terpentyn-oly en den Alcohol vini warm in de wonde gegoten, en diergelyke middelen; welke onder het werken altyd zeer zwaare pyn veroorzaken. Dog zoo elders, diep in het

Lig-

Lighaam, van een *half verbrookene* Zenu pyn voortkoomt, is'er geene hoop van geneezinge, ten zy dat, door de vermeerderde pyn, de beledigde Zenuen eindelyk geheel van een gescheiden worden: want dus, indien zoodanige pyn in de banden zit, kan ze niet weggenomen worden zonder verbrekinge van de Zenu, 't welke gedaan zynde houd de pyn terstont op, hierom is'er in het *Knobbelagtige* Voet-euvel bykans geene pyn.

5. De tweede Oorzaak nemen weg die middelen welke de Oorzaak van de Kramp wegnemen: Dog de Oorzaak van de *Kramp* zit, of in de Herzenen, of in een Zenu, of in het Spieragtig dons; en die is altyd of scherp *Prikkelende*, of een *ongelyke* beweginge van de dierlyke Geesten: Bygevolg zyn in deze gevallen de *grootste* Geneesmiddelen, 1. De verdeelende en verdunnende dranken, gestelt tegen dat scherpe welk prikkelt, overvloedig ingenomen. 2. De vermeerderinge van de beweginge der Vogten.

6. De derde Oorzaak nemen weg, 1. Die middelen welke het *scherpe vastzittende* Lighaam verbeteren; te weten, door deszelfs spitze figuur te veranderen in een stompe: dog dat geschiet, α Door het scherpe met andere deelen te vereenigen; β. Door deszelfs punt, of door kookinge, of door verettering, te breeken; γ. Door het zelve te omwinden door verzagtende middelen. 2. Die middelen welke het *scherpe vastzittende* Lighaam uit het Lighaam leiden: hoedanige zyn, α. Welke de wegen slapmaken; hierom heeft HIPPOCRATES gezegt, al het pynlyke van scherpte voortkomende moet slapgemaakt worden. β. Welke de Vogten verdunnen. γ. Welke na buiten leiden: Zie III. DEELS III. CLASSE. HOOFDST. VIII. *Van de Aantrekkende Middelen.* δ. Welke het *scherpe vastzittende* Lighaam tot rust brengen: het welk op vier wyzen te weeg gebragt, te weten, (α) Door de Beweginge der omlopende Vogten, en der t'zamen-

mentrekkende vaſte deelen te verminderen; want indien het *vaſtzittende ſcherpe* Lighaam van de toetrekkende kragt der Vloeibare deelen niet gedrukt wierd, zoude het zekerlyk geen pyn voortbrengen. De Toetrekkinge nu in de vaſte deelen word vermindert door dezelve ſlap te maken: maar de beweginge in de Vloeibare deelen word vermindert, door dezelve nader aan den ſtaat des doods te brengen, of na by de dood te doen komen; hierom houd ook alle pyn kort voor de dood op: Zie II. DEELS IX. *Hoofdſt.* Van de *Beweging Stillende Middelen.* (β) Door de Beweginge na een andere plaats te leiden: Zie het HOOFDST. *Van de Aantrekkende Middelen.* (γ) Door Flauwtens te verwekken. (δ) Door de uitwendige Oorzaaken, welke door hare werkinge het op zig zelfs werkeloos ſcherp *Lighaam* tot werken aanzetten (hoedanige zyn warmte en beweginge van het Deel) weg te nemen.

7. De vierde Oorzaak nemen weg die Middelen welke de Vaten ſlapmaken, de *vaſtzittende vereenigde* ſtoffe ontbinden, en de *voortdryvende Kragt* der Vogten verminderen: Derhalven behoren hier toe de Aderlatinge, alle groote Ontlaſtinge, als ook de Inſnydende, Verdeelende, Ontbindende, en Verdunnende Middelen; als Baden, Stovingen, enz.

8. De vyfde Oorzaak nemen weg, 1. Alle die Middelen welke de eerſte Oorzaak wegnemen. 2. Welke door op een zagte wys glad te maken, te ontbinden, en te prikkelen, de *vaſtzittende* ſtoffe bewegen en voortdryven. 3. Welke die *vaſtzittende* ſtoffe leiden na een plaats, daar ze geen de minſte ſchaade doen kan: zie het HOOFDST. *Van de Aantrekkende Middelen.*

9. Dog zoo de Pyn *groot* is, maar hare Oorzaak niet kan weggenomen worden, dan is de pyn een Geneesmiddel van haar zelve, te weten, door den Menſch te vernielen: niet te min zyn 'er eenige Middelen wel-

ke, ſchoon ze de Oorzaak van de pyn niet wegnemen, egter deszelfs gevoel verminderen; dog de zoodanige zyn de (a) Slaap-middelen.

10. Maar alle *Slaap-middelen* kunnen tot de twee volgende Clasſen gebragt worden.

I. De Eerſte Clasſe vervat alle Middelen welke *Slaap* maken, door de beletzelen van den ſlaap weg te nemen: dog deze beletzelen zyn doorgaans uiterlyke Voorwerpen, Pynen, Warmte, Zweet, verſcheidene ziekten des Lighaams, en Gemoeds-aandoeningen; welke weggenomen zynde, de *Slaap* van zelfs volgt: op deeze wyze derhalven worden bykans alle Genees-middelen, als de Verdunnende, Ontbindende, Verdikkende, Natmakende, Droogmakende, Verwarmende, Verkoelende, Zuure, Alcaliſche, en de overige onnoemelyke, en gants tegengeſtelde middelen, *Slaap-middelen*; naar ze dit of dat Toeval, waar door de *ſlaap* belet word, of wegnemen, of verzagten: want dus brengen de Aardagtige inzuigende of zuurbrekende middelen in kinderen om het zuur (dat in haare maag en darmen zit) onder het waken door pynen gequelt, dikwyls ſlaap voort: zoo ook zyn de Rooſen, Wilge, Latouw, Paardebloemen, Endivie, Zuuring, Meloenen, Pompoenen, Komkommers, enz. uit- en inwendig gebruikt, in heete ziekten dikwyls *Slaap-verwekkende* middelen.

II. De Tweede Claſſe ſluit in die middelen welke den *Slaap* voortbrengen, door de Natuurlyke Oorzaken van *waken* onder te houden, en voornamentlyk te beletten den loop van het zenuvogt door de zenuen: en deze zyn driederlei; te weten, 1. De *zagte* en veilige. 2. *Sterke* en gevaarlyke. 3. *Quade* en bykans doodelyke. De *Zagte Slaap-middelen* zyn de zoodanige, welke een natuurlyke, ligte, en gemakkelyk aftebreekene ſlaap verwekken: De zulke zyn Saffraan, alle delen van (b) Klap of Koornroos, als

(a) *Hypnotica ſive Soporifera.* (b) *Papaver Rhœas.*

als het zaat, de bladeren, de bollen, 't zap; en insgelyks (a) witte Heul, (b) Hondstonge in alle haare deelen, de (c) Nagtschaduw der Apotheken, en dat zagte slaap-makende Kruid (d) Spinnekop of Wolfsbesie genoemt; enz. De *Sterke* zyn die middelen, welke een gedwonge diepe en nauwlyks te verdryvene slaap veroorzaken, te gelyk met een groote (e) ongevoeligheid; dog deze als ook de volgende, worden eigentlyk *Slaap-middelen* (*Narcotica*) genoemt: En hier toe behoren den Opium, het (f) Bilsemzaat, enz. De *Quade* zyn die, welke een zeer diepen slaap voortbrengen, welke doorgaans met de Dood eindigt; dog zoo het gebeurt, dat de menschen uit zulken slaap wakker gemaakt worden, volgt 'er een bedervinge van alle de ziels vermogens: Dog hier toe behoren de bladeren, bloemen, vrugten, wortelen en zap van beyde het Bilsem-kruid; als ook het zaat van doornappel (stramonium) het welk, tot een half dragma ingenomen, onzinnigheid of dolhied veroorzaakt, en tot een dragma dodelyk is (†), ins-

(a) *Papaver Album.* (b) *Cynoglossum.* (c) *Solanum Officinale.* (d) *Paris.* (e) *Stupor.* (f) *Semen Hyoscyami.*

(†) Het Zaat van *Doornappel* (*Stramonium fructu Spinoso, sive Datura*) tot poijer gemaakt, en in een drank tot een half dragma ingegeven, beroert en vervreemt de zinnen, een zekere *onzinnigheid* voortbrengende, welke vier en twintig uren duurt. De Elendige, welke dit Zaat ingenomen heeft, blyft lang als van zinnen berooft, of laggende, of schreiende, of slapende, ook doorgaans met een ander gesprek houdende, en hem antwoord gevende: dat men zomtyds denken zou; dat hy gezonde zinnen heeft, schoon hy niet by zyn verstant is, nog hem kent, waar mede hy woorden wisselt, en het gehoudene gesprek t'eenemaal vergeten is, na dat hy weer by zig zelven gekomen is. Dit is ook de reede, dat de Dieven, volgens het verhaal van Garc. ab Horto, de Bloem en het Zaat van den Doorn-appel werpen in de spyzen der gener, welke zy willen beroven: want dewyl die gene, welke dit middel ingenomen hebben voor een tyd van de *zinnen* berooft worden, laten ze inderdaad toe, dat de dieven haar met groo-

insgelyks het meel van (a) doofkoorn, het zaat van de (b) yzere of scherpe Biese, (c) doodelyke Nagtschaduw, de (d) Goude Appelen (†), de Rook van tabak in al te grooten overvloed gebruikt in die 'er niet aan gewent zyn; ook den wyn te veel gedronken, de Geesten daar uit voortgebragt, enz. (‡)

VYF-

(a) *Lolium.* (b) *Oxyschænos* is de *Juncus acutus Capitulis Sorghi*; C. B. P. Dog zie over de kragten van deszelfs *Zaat* DIOSCORIDES en MATTHIOLUS, Libr. IV. pag. 732. *Edit.* BAUH. (c) *Solanum Lethale Melanocerasos aut Belladona dictum.* (d) *Aurea mala, sive Fructus Solani Pomiferi fructu rotundo* CASP. BAUH. seu *Lycopersici* GAL. & ANGUILL.

te vryheid en gemak, van al dat haar aan staat, beroven. Ook verhaalt CHR. ACOSTA, dat zommige Indische Vrouwen zoodanigen vergift zoo weten te bereiden, dat zy voor een zeker getal van uren, min of meer na het haar lust, de *zinnen* kunnen vervreemden. Ja ook (volgens het verhaal van zommige Reis-beschryvers) gebruiken de overspeelige Vrouwen in Indiën doorgaans deze list, om hare Mannen te bedriegen. Zie meer by GARC. AB HORTO, Libr. II. Cap. 24., en CHR. ACOST. pag. m. 301., en vervolgens, of by RAI, *Hist. Plant.* pag. 749. Zie eindelyk KAEMPFER over een zeker bereidzel by de Indianen, het *Betoverende Electuarium* (*Electuarium Magicum*) genoemt, gemaakt uit het *Zaat van Doorn-appel*, *Opium*, *het meel van Persische Kennip*, en andere dingen; waar van hy verhaalt dat hem de ondervindinge zeer wonderlyke dingen geleert heeft, *Amænit. Exotic. Fasc. III. Observat. XV. Sect.* 3. *pag.* 650. Voorts verhaalt CHRIST. ACOSTA de Toebereidinge van een diergelyke *Electuarium*, maar zonder het Zaat van Doorn-appel, welke men boven zien kan in dit *Hoofdst. pag.* 362.

(†) Des niet tegenstaande eeten de Italianen en Spanjaarden tegenwoordig deze Appelen met Azyn, Zout en Peper ingelegt: ja dat meer is, zommige Schryvers, als HERNANDEZ, BELLONIUS, enz. verzekeren, dat de Vrugten van *Mandragers*, (*Mandragora*) en *Dul-appel* (*Melongena*) zonder schade of gevaar kunnen gegeten worden, schoon zy van veele AUTHEURS tot die bovengenoemde Classe gebragt worden.

(‡) 'Er zyn nog eenige *Vergiften* over, die onder zoodanige sterke *Slaap-middelen* moeten getelt worden, welke en *Slaap* en verschrikkelyke Convulsien verwekken; als de *Groote Dulle-kervel*, de *Kleine Dulle-kervel gelyk Pietersely*; en de *Water Dulle-kervel* VAN GESNERUS, *Cicuta Major*, *Minor Petroselino similis* & *Aquatica* GESNERI, (waar over men voor al WEPFER dient ni-

VYFDE CLASSE.

DER GENEESMIDDELEN TE GELYK OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN WERKENDE.

EENIGSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Tegengiften.*

1. ANtidotus of *Antidotum*, *Alexipharmacum*, *Alexicacum*, *Alexiterium*, en *Theriaca*, betekenen een en het zelve Geneesmiddel, te weten dat gene, *'t welk het vergift wederstaat.*

Dog eer wy van de *Tegengiften* handelen, moeten wy voor af laten gaan eenige BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN, over de *Vergiften in 't Gemeen.*

I. VOORSTEL. *Vergift* word eigentlyk genoemt dat gene, 't welk (*schielyker* of *langzamer*) *den Doodt veroorzaakt*, *door een zekere byzondere Kragt.*

II. VOORSTEL. De *Doodt* word veroorzaakt door het *wegnemen* van den Omloop des Bloeds, uit het Harte in de Longen en (b) Agter-herzenen, en uit die weder in het Harte.

III.

(a) *Antidota.* (b) *Cerebellum.*

na te zien) en andere diergelyke zoorten. Ook heeft de zeer zware en lang gevoelde reuk van *Saffraan* een zeer sterke slaapmakende, ja zelfs een doodelyke kragt; als welke de Herssenen zoo schadelyk is, dat ze de dood zelve kan veroorzaken; waar van PETRUS BORELLUS *Observat. Centur. IV. Observ. XXXV. pag. m.* 303., een gedenkwaardig voorbeeld opgeeft. Eindelyk behoren de *Slaapmakende Middelen* van de *tweede* Nummer ook tot deze *derde*, indien ze in te grooten gift gebruikt worden, als den *Opium*, enz.

III. Voorstel. Dog dezen Omloop kan *weggenomen worden*, 1. Door de beweging-makende Kragten weg te nemen: 2. Door de Vogten te verderven: 3. Door de Vaten te verbreken: 4. Door de drie voornoemde dingen te gelyk uit te werken.

IV. Voorstel. De Beweging-makende Kragten kunnen niet weggenomen worden, ten zy de Vaste en Vloeibare deelen *bedorven* zyn. Dog de Vogten op zig zelfs beschout, kunnen niet zondigen (zoo namentlyk, dat de beweging-makende Kragten daar door te niete gaan) dan door te *stremmen:* maar het stremzel word voortgebragt of in de Aderen, door *Ingenomene*, of in de Long-vaten, door *ingeademde* Lighamen: Zie II. Deels VII. Hoofdst. *Van de Stremmende Middelen.* Voorts worden de Vaten verbroken, of voor zoo verre zy van Scherpheid (door *Vergiften* in de daar in bevatte Vogten gebragt) *doorknaagt worden*, of voor zoo verre zy te veel *vernauwt worden*; hoedanige vernauwinge aan de Longe-vaten toegebragt, van den Rook van Zwavel, enz. veroorzaakt word.

V. Voorstel. Om die reden dan zyn alle middelen, welke de *kleinste* Vaten zeer *toetrekken*, of *doorknagen*, 't zy uitwendig, 't zy inwendig geappliceert, of welke de Vogten doen *Stremmen*, *Vergiften*: dog zoo die hare uitwerkingen schielyk voortbrengen, worden zy *zeer snelle* of *schielyke* Vergiften genoemt; maar zoo zy langzaam werken, dan worden ze ook *langsame* vergiften geheeten. Ja ook zeer veele van deze middelen oeffenen hare Kragt, door den *Omloop* des Bloeds, alsmede de Affscheidende en ontlastende beweginge, en die der Geesten te *ontstellen*, namentlyk door Krampen te verwekken.

VI. Voorstel. Hierom kunnen alle *enkele Vergiften* tot drie Classen gebragt worden; te weten, 1. Tot die welke de Vaten *toetrekken*, of *doorknagen*. 2. Tot die welke de Vogten doen *Stremmen*. 3. Tot die wel-

welke de bovengenoemde bewegingen *ontstellen.* Voor 't overige kunnen uit deze *enkele* vergiften de *t'zamengestelde* gemakkelyk opgemaakt worden.

2. Uit het gezegde blykt derhalven, dat de *Tegengiften* zoodanige zyn moeten, welke of het vergift *verbeteren*, of het zelve *uitdryven*, of de Vaten tegen 't vergift *versterken* en *wapenen*, of welke de Krampen *bedwingen.*

3. De Tegengiften nu, welke de vergiften *verbeteren*, werken of door te verzagten, of door de Kragt van het stremzel weg te nemen, of door te ontbinden. Welke het vergift *uitdryven*, doen dat of door middel van de Omloopende beweginge, (en zoo is warm Water, met Azyn en Zout gedronken, om de vermeerderde beweginge en 't verwekte Zweet, een zeer out *Tegengift*), of door aan te trekken buiten het Lighaam: Zie III. Deels, III. Classe. Hoofdst. VIII. Van de *Aantrekkende Middelen.* Dog de Vaten worden tegen de vergiften *gewapent* en *versterkt*, door Zagte, Lymagtige, Olyagtige, Zeepagtige Middelen: Zie I. Deels III. Hoofdst. Van de *Slap-makende Middelen*, en ook II. Deels, IV. Hoofdst. Van de *Verzagtende Middelen*, alsmede III. Deels. III. Classe. III. Hoofdst. Van de *Week- en Losmakende Middelen.* Ten laatsten de beweginge in het Zenu-gestel, of de Krampen *bedwingen* alle die middelen, welke wy opgetelt hebben, te gelyk ook de Opiaten; hierom plegen ook de *Theriac*, *Diascordium*, en de overige *Tegengiften* bereid te worden uit sterke Zweet-dryvende, s'jeuagtige, verzagtende Middelen, enz. en te gelyk met Opiaten vermengt.

4. Dog alle *Tegengiften* kunnen tot de *twee* volgende Classen werden gebragt.

I. De Eerste Classe sluit in de *Enkelde* Tegengiften: En deze worden genomen, 1. Uit de Dieren: als het *Vleesch* van alle vergiftige Dieren, en hare *Zouten*: insgelyks de Oliën door infusie met zoodanig Vleesch be-

bereid; als ook de (a) *Steenen* van vergiftige Dieren: hier toe behoren vervolgens de (b) *Padden-koekjes van* HELMONT, *de Adder-koekjes van* ANDROMACHUS, en *Slangen-koekjes*: zoo ook houden de Italianen de *Oliën van Scorpioenen*, *Adders*, *Slangen*, *Padden*, *Kikvorschen* voor zeer uitnemende Tegengiften. Insgelyks behoren hier toe de (c) *Aantrekkende* of *Inzuigende* Middelen: hoedanige zyn de beide *Bezoär Stenen*, te weten de Oost- en West-Indische, de (d) *Varken-steen*, de *Steen-agtige Traan* of *Traan-steen* (†), 't (e) *Herts-been*,

(a) *Lapides sive Calculi Concreti*. (b) *Trochisci de Bufonibus* HELMONTII, *de Viperis* ANDROMACHI, atque *de Serpentibus*. (c) *Attrahentia sive Absorbentia*. (d) *Lapis Hystricis* sive *Pedra del Porco*. (e) *Os cervinum*.

(†) Verstaa door de *Steenagtige Traan* (*Lacryma Lapidosa*) die vuiligheden, welke in de *Herten* in de hoeken der Ogen gevonden worden, gelyk verhart was, van een zwaare en doordringende reuk. Over wier vermogen MATTHIOLUS handelende, *in Comment. ad Libr. II.* DIOSCOR. *pag. m.* 290, schryft (volgens de Uitlegginge van SCRIBONIUS LARGUS) „ dat deze vui„ ligheden, zoo gedronken, als aan 't Lighaam gesmeert, won„ deren doen tegen de *beten* van vergiftige Slangen, en dat ze „ daarom (volgens het getuigenis van SCRIBONIUS) van de Moor„ dadige Jagers vlytig verzamelt, en overal in een band by haar „ gedragen worden." SCHRODER pryst haar van gelyken zeer aan tegen veele ziekten, *in Pharmac. Lib. V. Class. I. Art.* 17. *N.* 7. *pag. m.* 283: „ Zy droogen, (zegt hy) trekken t'zamen, versterken, verwekken zweet; en worden daarom zeer geroemt te„ gen vergiften en besmettelyke ziekten, dat zy zelfs gezegt „ worden voor de *Bezoär Stenen* in kragten niet te wyken. Dat „ meer is, deze *Tranen* zyn ook dienstig in een moeijelyke ba„ ringe, zoo dat hare kragt nog onlangs ondervonden is in het „ uitdryven van eene reets doode Vrugt. *De Gift is III.* of *IV.* „ greinen." Dit zegt 'er SCHRODER van. Van andere Schryvers worden ook deze *Tranen*, tegen de vergiften en vergiftige ziekten, genoemt een *Tegengift* te waardeeren boven de kostelyke schatten der Koningen: Zie ZACUT. LUSITAN. *de Medicorum Principum Historia*, *Libr. V. Histor. XXIX*, aan 't einde, pag. m. 901. Tom. I. alwaar een aanmerkelyk *Geval* verhaalt word van de zeer groote kragt van deze *Traan* (tot drie greinen ingegeven) tegen een zeer quaataardige Koorts: Zie ook FRIDER. HOFFMANN. *Clav. Pharmaceut.* SCHROD. pag. 659; als mede GASP. a REIES,

been, *Kreeften-ogen*, enz. 2. Uit de Planten: te weten die welke of *t'zamentrekken*, of *openen*, of *verzagten*; als de (a) Engel-wortelen, Gift-wortelen, Ever-wortelen, Tegen-gift-wortelen, Effen-kruit-wortelen, Zwaluewortelen, Virginiaansche Slangen-wortelen, Zevenblad-wortelen, enz. De Bladeren van Averuit, van Gezegende-distel, van Okkernote-boom, van Wynruit, van Scordium, de bast en Vrugten van (b) Essenboom, enz. Waar van alle Toebereidingen zeer goet zyn voor Tegengiften. 3. Uit de Mineralen: te weten alle (c) *Inzuigende* of *Zuurbrekende*; als de (d) *vette Aarden*, *Aarden*, enz.

II. De Tweede Classe behelst de *t'zamengestelde* Tegengiften: gelyk *de Theriaca Diatessaron* MESUE (welke zeer Uitwaassemende en onschadelyk is), *Electuaria de succo Rutæ*, *de Baccis Lauri*, *de Satyrio*, *de Ovo*; *Confectio Hyacinthi*, *Alcermes*: Vervolgens de Tegengiften met *Opium* bereid; als *Requies* NICOLAI, *Philonium Persicum*, *Romanum*, enz. *Theriaca* ANDROMACHI, *Diascordium* van *Fracastorius*, en *Sylvius*, als ook de *Mithridaat*, en *Orvietaan*: maar dit laatste heeft zyn Meester bedroogen; want als die zig beroemde, dat hy door middel van den Orvietaan allerlei vergift inwendig gebruikt kon verdryven, en, naar het Voorschrift der Geneesheeren dertig greinen

(a) *Radices Angelicæ*, *Anthoræ*, *Carlinæ*, *Contrajervæ*, *Dictamni albi* seu *Fraxinellæ*, *Hirundinariæ* seu *Vincetoxici*, *Serpentariæ Virginianæ*, *Tormentillæ*. (b) *Fraxinus*. (c) *Absorbentia*. (c) *Boli*, *Terræ*.

a REIES, *Elys. Jucundar. Quæstion. Camp.* Quæst. LXVII. pag. m. 537. Niet te min ontkent ETTMULLER alle deze dingen en slaat 'er geen geloof aan, in SCHROD. *Dilucidat.* Part. I. Sect. III. pag. m. 221. alwaar hy zelfs zegt; „ Een verdigzel der Ouden „ te zyn dat die Tranen *Tegengift-middelen* (*Alexipharmacæ* & „ *Bezoär.*) zyn, en dat ze niets uitwerken en gene nuttigheid „ hebben." Voor 't overige, wat hier ook van zy, ten minsten schynen zy voor tegenwoordig bykans geheel buiten gebruik te zyn.

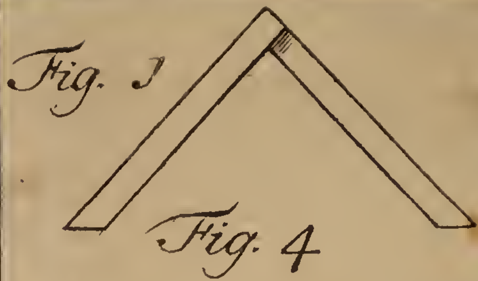
nen Ratte-kruit ingenomen hadde, is hy, niet tegenstaande dit zyn *tegengift*, binnen korten tyd gestorven.

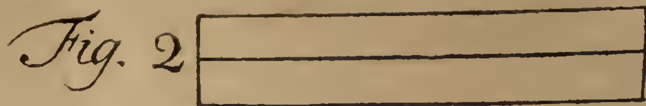
GEVOLG. Uit het gezegde blykt, dat 'er gene *Algemene Tegengiften* zyn, ja ook dat 't stryd dat 'er zoodanige zyn; maar dat de Geneesmiddelen *Tegengiften* worden, voor zoo verre zy deze of gene *verschillende* uitwerkinge in ons Lighaam voortbrengen (†).

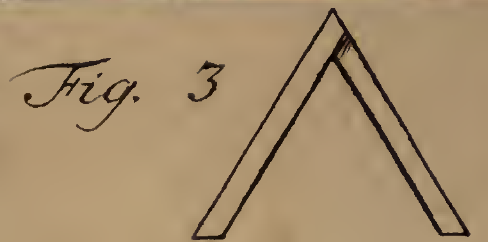
(†) Zie van de *Vergiften* en hare *Tegengiften* breedvoeriger en beter dingen in *Institutionibus Medicis* van onzen zeer beroemden AUTHEUR, §. 1119. & seq. Voorts heeft over dit stuk, zeer wytlopig geschreven (die zelfs, onder de Oude, zoo veel als al de andere t'zamen, kan geschat worden) SANTES DE ARDOYNIS; wiens *Werk over de Vergiften*, te gelyk met de *Commentarien* van den Kardinaal FERDINAND PONZETTI, *te Venetien* uitgegeven is, 1492. *in folio*; maar naderhand (naar de *Verbetering* en met de *Voorreede* van THEODORUS ZWINGER) te Basel, 1562: *in folio.* Dog onder de Nieuwe verdienen over dit stuk voornamentlyk gelezen te worden de Werken van vier zeer geleerde SCHRYVERS; te weten, 1. Van RICHARD MEAD *Mechanical Account of Poisons, in Several Essays*, dat is, *Werktuigkundige Verklaringe der Vergiften, in verscheide Proeven vervat*; welk boek *in 't Engelsch* uitgegeven is, te Londen, 1702, en 1708. in 8vo. en naderhand in *het* Latyn overgezet, en gedrukt te Leiden, 1737. in 8vo. 2. HET *Boek* van JOHANNES LINDELSTOLPE *over de Vergiften*, met *Aanmerkingen*, enz. van CHRISTIAAN GODOFREED SLENTZEL, te Francfort en Leipzig, 1739. in 8vo. Dog dit Boek was reets te voren, te weten 1708, te Leiden in 12. uitgegeven, van den Schryver zelfs JOHANNES LINDER, een Zweets Geneesheer, (die naderhand van den Koning van Sweden met het regt van Adeldom beschonken, met vermeerdering van zyn naam, LINDERSTOLPE, of LINDELSTOLPE, genoemt is) onder dezen Tytel, *De Venenis in Genere & in specie Exercitatio.* 3. De *drie Boeken over de Vergiften* van CHRITIAAN GODFRIED STENTZEL onder den Tytel *Toxicologia Pathologico-Medica*, sive *de Venenis Libri Tres*, te Wittenburg en Leipsig 1733. in 4to. Eindelyk ten 4. *De Beschryvinge en de schadelykheid van de Water-Dulle-kervel* (*Cicutæ Aquaticæ Historia & Noxæ*) van JOHANNES JACOBUS WEPFER, (al waar ook andere Waarnemingen over veele andere vergiften gevonden worden) te Bazel, 1679. en 1716. in 4to.

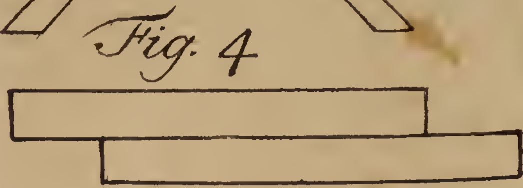
E I N D E.

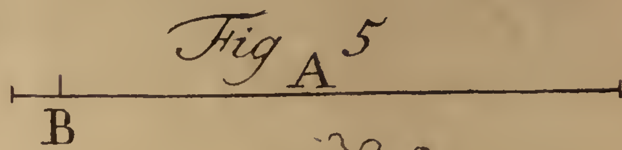
BLAD-

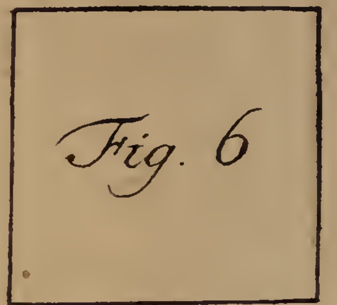

Fig. 1

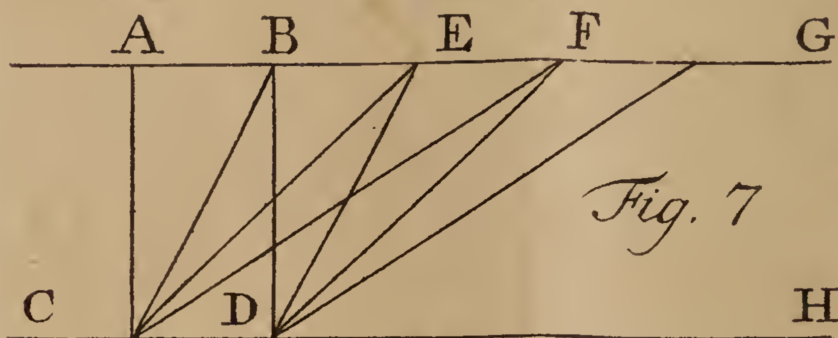

Fig. 2

Fig. 3

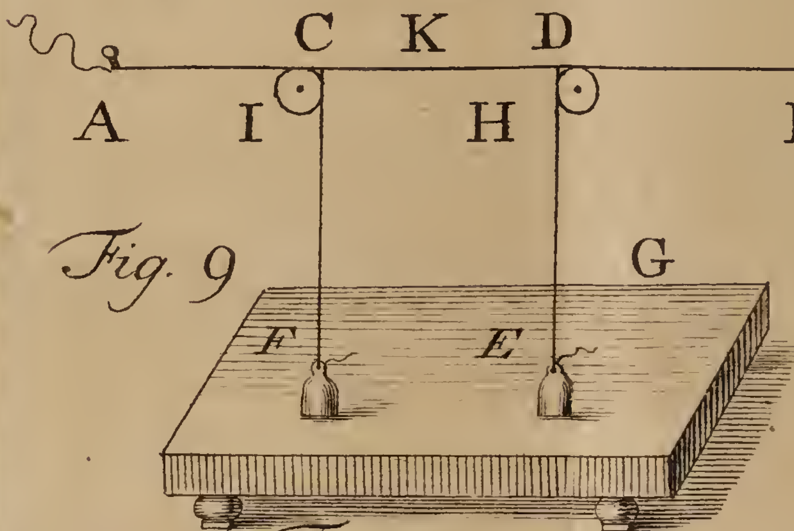

Fig. 4

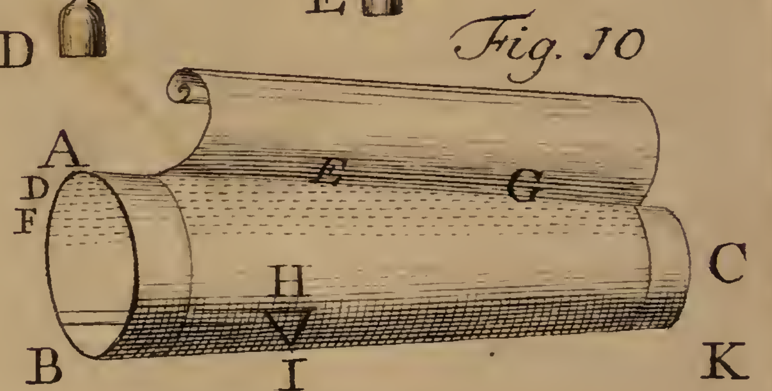

Fig 5
A
B

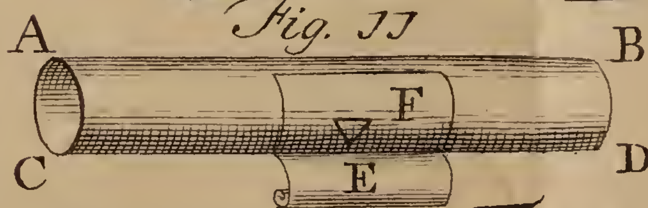

Fig. 6

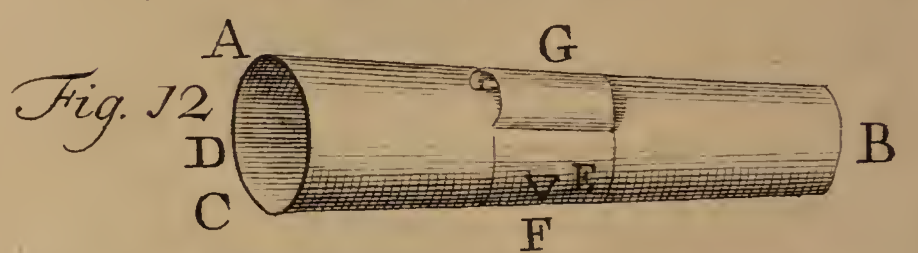

A
B
E
F
G
Fig. 7
C
D
H

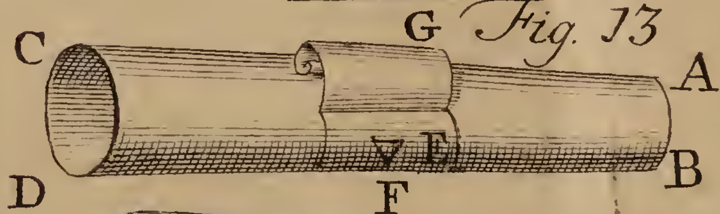

A
C
Fig. 8
B
D
E

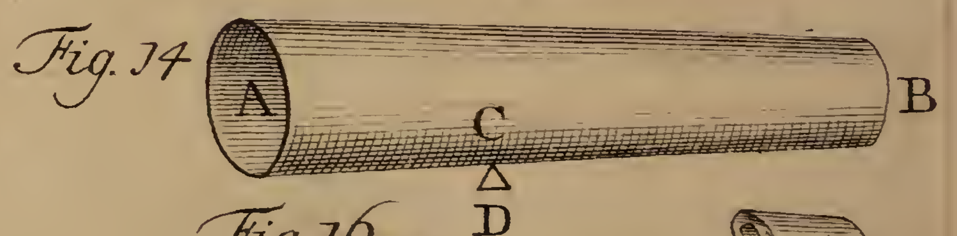

C
K
D
A
I
H
B
Fig. 9
G
F
E

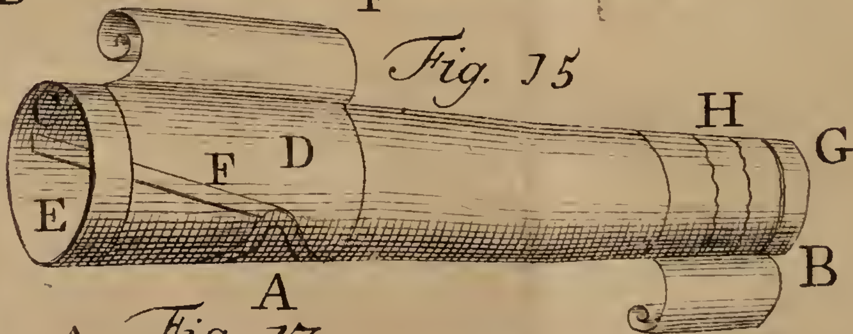

Fig. 10
A
D
F
E
G
H
C
B
I
K

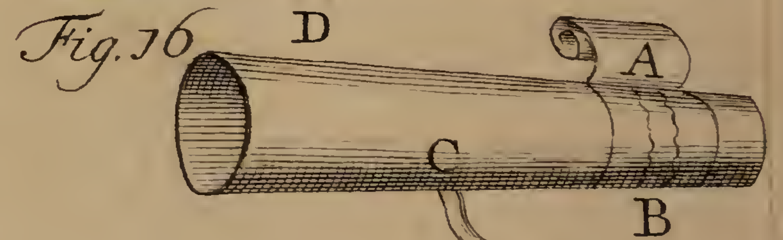

A
Fig. 11
B
F
C
E
D

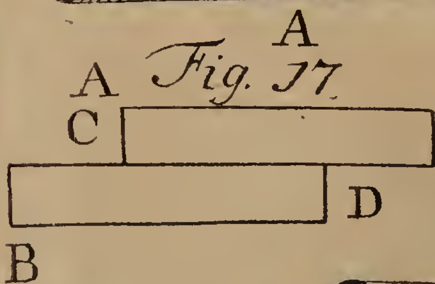

A
G
Fig. 12
D
C
E
B
F

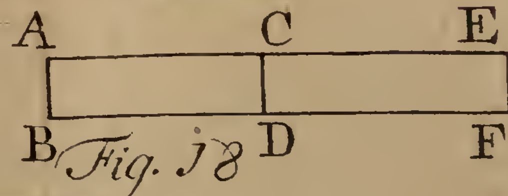

G
Fig. 13
C
A
E
D
F
B

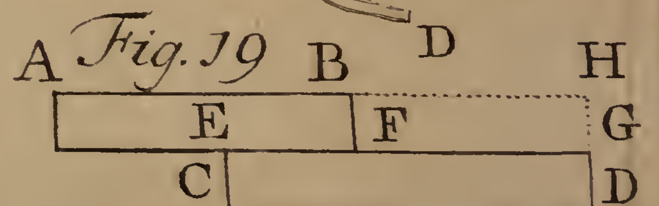

Fig. 14
A
C
B
D

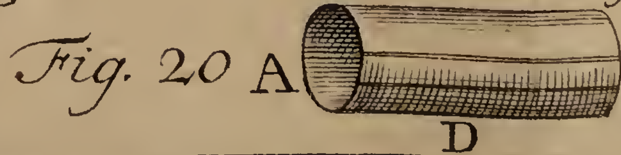

Fig. 15
H
D
G
F
E
A
B

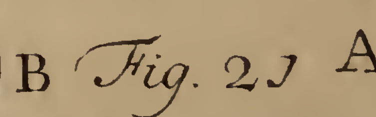

Fig. 16
A
C
B
D

A
Fig. 17
C
D
B

A
C
E
B
D
F
Fig. 18

A
Fig. 19
B
H
E
F
G
C
D

C
Fig. 20
A
B
D

Fig. 21
A
C

BLADWYZER
VAN
ZAKEN EN WOORDEN.

A.

Oog

C.

groot

Hard-

Om-

Hoe

 Lig-

V.

Vrou-

Warmte

 matig

De

 Zal-

EINDE.

[illegible]

X